

Сергій ГОРОБЕЦЬ

**ЗАСНУВАННЯ І
ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ
СІЛ ЧЕРНІГІВСЬКОГО
РАЙОНУ**

Чернігів
Видавець Лозовий В.М.
2014

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР)44
Г 70

Редактор:
Рябцев В.В.

Рецензенти:
Лепявко С.А., професор, доктор історичних наук
Ситий І.М., кандидат історичних наук

Г 70 **Горобець С.**
Заснування і походження назв сіл Чернігівського району. –
Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. – 216 с.

ISBN 978-617-7223-27-5

Видання являє собою спробу узагальнити відомості про час виникнення поселень Чернігівського району, чітко зафіксувати першу писемну згадку про них у джерелах, а також переосмислення давно відомих версій та гіпотез про походження назв.

Автор систематизував результати археологічних досліджень на території регіону, зібрав до купи найдавніші джерельні згадки про села – як літописні, так і XIV–XVII ст. (до 1648 р. – часу утворення Гетьманщини). Узагальнені матеріали представлені у вигляді окремих довідок як про всі 124 населені пункти району, так і про вже не існуючі села (ліквідовані або поглинені сусідніми поселеннями чи обласним центром внаслідок колонізаційних процесів).

Видання супроводжується картографічним матеріалом.

Для істориків, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР)44

ISBN 978-617-7223-27-5

© Горобець С., 2014 р.

ВСТУП

В умовах незалежної України особливого розмаху набрав краєзнавчий рух, адже людям цікаво дізнатися як про власні корені, так і про історію поселень, де вони мешкають.

Ще в ХІХ ст. історики і дослідники чимало зробили для висвітлення минулого Чернігівщини, достатньо згадати імена О. Лазаревського, Г. Милорадовича, В. Модзалевського, О. Шафонського, Філарета Гумілевського. Були підготовлені і видані величезні масиви документальних джерел («Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», «Акты Юго-Западной России», «Акты Западной России», «Труды Черниговской губернской архивной комиссии» тощо), що містять чимало документів по історії нашого краю. Окремою книгою видано нарис про історію Олишівки О. Шишацького-Ілліча, опубліковано дослідження про минуле Седнева А. Балики, історико-краєзнавчі розвідки та публікації документів стали звичною практикою для тогочасної періодики («Черниговские губернские ведомости», «Земский сборник Черниговской губернии», «Черниговские епархиальные известия»).

На жаль, після 1917 р. майже всі напрацювання пішли у забуття. За радянської влади лише в середині 50-х років минулого століття в районній газеті з'явилися публікації про минуле наших сіл. Пізніше побачила світ багатотомна «Історія міст і сіл Української РСР», зокрема, і том про Чернігівську область, який на сьогодні серйозно застарів. Крім того, основна увага зверталася саме на радянський період історії, тоді як дореволюційні часи подавалися не лише занадто коротко, але дуже часто на дилетантському рівні.

Справжнє пожвавлення у царині історії рідного краю почалося вже після здобуття Україною незалежності. Як наслідок, на початку ХХІ ст. спостерігаємо справжній бум краєзнавчих досліджень і розвідок. На шпальтах районної газети «Наш край» друкувалися нариси про наші села та їх історію цілими тематичними циклами, такими як «Село на нашій Україні», «80 золотих сторінок». Перші аматорські нариси про минуле окремих населених пунктів переросли у книги із серйозною науковою основою, розпочалося видання цілої серії науково-популярних збірників про села району: «Містечко над Сновом», «Село над Десною – Шестовиця», «Пакуль поживемо тут», «Дніпровське: минуле та сьогодення». Дуже плідно і продуктивно працює районний осередок Всеукраїнської спілки краєзнавців на чолі з Андрієм Курдановим. У громадах ведуть літописи, відзначають дні села, святкують ювілеї церков, шкіл та інших установ, у соціальних мережах (насамперед, «ВКонтакте») виникають тематичні групи, присвячені окремим населеним пунктам. Люди активно цікавляться своїм минулим, пишаються власною історією.

Однак історична наука не стоїть на місці, дослідники виявляють все нові й нові джерела та документи, які суттєво коригують та доповнюють наші знання про минуле регіону. І чи не найбільше уточнень та відкриттів стосуються питань виникнення поселенської мережі. Справжній прорив у історію Чернігівщини ранньомодерного часу здійснила монографія Петра Кулаковського «Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648». Наряду з дослідженнями О. Русиної, І. Кондратьєва, В. Кривошеї, А. Курданова, публікацією актів Руської (Волинської) метрики, ревізій, присяг та переписів, новим відкриттям малодоступних раніше ґрунтовних досліджень і публікацій істориків ХІХ ст. ми отримали широку джерельну базу для перегляду деяких традиційних поглядів на процеси заселення краю, походження назв поселень.

Зрештою, чималий пласт нової інформації потребує належного опрацювання і узагальнення. Автор не ставив завдання написати історію населених пунктів району, хоча б і коротку. Це під силу лише колективу авторів і, сподіваємось, буде реалізовано у найближчій перспективі. Основна мета даного видання полягала у з'ясуванні насамперед часу виникнення поселень, чіткої фіксації першої писемної згадки про них у документах, а також переосмислення версій та гіпотез про походження назв. На нашу думку, саме ці питання останнім часом виглядали найбільш проблемно і вимагали певної корекції.

Формування у Середньому Подніпров'ї давньоруської держави у другій половині IX ст. спричинило стрімкий економічний і політичний розвиток чернігівських земель, призвело до активного освоєння територій. Відтак за часів Київської Русі наш край був щільно заселеним, тож існує певна тенденція виводити початок сіл від поселень IX–XIII ст. Очевидно, що тогочасна поселенська мережа була зруйнована внаслідок монголо-татарського нашествия 1239–1240 рр., тож у більшості випадків сучасні села виникали набагато пізніше, більшість із них – у XVII ст. По суті, питання, чи пов'язані нинішні населені пункти із давньоруськими, залишається відкритим. На сьогодні пряма спадковість простежується хіба що відносно Седнева, Рогощі, Дніпровського та Шестовиці, причому у випадку з останньою – лише за рахунок масштабних археологічних експедицій останніх років. Саме нестача ґрунтовних археологічних досліджень гальмує процес розуміння, як виживали поселення післямонгольської доби. Автор зробив певне узагальнення результатів археологічних розвідок на території району, однак матеріал потребує осмислення і має виступати перш за все як інформація до роздумів, тож ми свідомо уникали готових висновків, вважаючи їх передчасними.

Крім того, зібрані до купи найдавніші джерельні згадки про села Чернігівського району – як літописні, так і XIV–XVII ст. Верхньою межею ми ставили 1648 р., тобто утворення Козацької держави, оскільки від того часу кількість архівних джерел зростає в геометричній прогресії, а до того поодинокі згадки про населені пункти регіону стають масовими і багаточисельними.

Зауважимо, що довідки про заснування і походження назв охоплюють не лише центри сільських/селищних рад, а всі без виключення 124 населені пункти району. Окрім того, згадані також ті села, які на сьогодні вже не існують – чи внаслідок ліквідації, чи через поглинення сусідніми поселеннями (насамперед Черніговом) внаслідок колонізаційних процесів. Окрема увага приділена населеним пунктам, про які існують лише поодинокі згадки до 1648 р. і які не відомі за подальшими документами.

Зрозуміло, робота над окресленими питаннями буде продовжуватися і надалі, тож будемо вдячні за підказки, уточнення та виправлення. Ваші відгуки і пропозиції надсилайте за адресою: gsm-2011@ukr.net.

Автор висловлює подяку Андрію Курданову за надані матеріали і консультації, а також Андрію Потьомкіну та Валерію Франчуку за люб'язно надану можливість безпосередньо ознайомитися з текстом подимного реєстру 1638 р. Документ підготовлений до видання, але поки що не опублікований, тоді як його відомості дозволили уточнити час заснування більше десятка населених пунктів району.

* * *

Розділ I

Доба Київської Русі

(IX – перша половина XIII ст.)

Після формування у Середньому Подніпров'ї давньоруської держави у другій половині IX ст., економічний і політичний розвиток чернігівських земель суттєво прискорився. Внаслідок цього «відбувається активне освоєння територій, спостерігається як приток населення ззовні, так і бурхливий демографічний ріст. Археологічно ці процеси проявилися у значному збільшенні кількості пам'яток і у розширенні площ старих поселень»¹.

За часів Київської Русі наш регіон був щільно заселеним, поселення існували на території чи не кожного села. Відтак зрозуміле бажання краєзнавців провести місток у стародавні часи, вести відлік історії населених пунктів від князівської доби, підкріплене свого часу не надто аргументованими і поспішними висновками благословенної пам'яті архієпископа Філарета (Гумилевського). Як відомо, монголо-татарська навала 1239–1240 рр. спустошила регіон, більшість поселень збезлюдніла на кілька століть. Аби зрозуміти, чи існує спадковість між давньоруськими поселеннями і тими, які виникли у XIV–XVI ст., необхідно насамперед зібрати до купи наявні матеріали, як літописні, так і археологічні.

Літописні згадки про поселення на території Чернігівського району

Отже, літописні уривки, які мають безпосереднє відношення до населених пунктів на території Чернігівського району.

1068 – **Сновськ** (Седнів)².

Сновськ (сучасний Седнів) вперше згадується в контексті літописного повідомлення про преможну битву чернігівського князя Святослава Ярославича з половцями:

«Після цього ж половці спустошили по землі Руській, а Святослав тоді був у Чернігові. І коли половці спустошили [вже] довкола Чернігова, то Святослав, зібравши дружину і трохи їх, [чернігівців], вийшов на них, [половців], до [города] Сновська...

І вдарили вони в коні, і одолів Святослав з трьома тисячами, а половців було дванадцять тисяч. І так побив він їх, а другі потопилися в Снові...»³.

¹ Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 26.

² Тут і далі витяги з джерел подаються за схемою: дата, назва населеного пункту за документом (в разі необхідності, в дужках – сучасна назва), супроводжуючий коментар і цитата з документу.

³ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 106.

1078 – **Гуричів** (Бобровиця, нині у складі Чернігова).

Поселення на східній околиці сучасного Чернігова фігурує в описі князівських міжусобиць:

«І рушив Ізяслав з Ярополком, сином своїм, а Всеволод із Володимиром, сином своїм, і пішли вони до Чернігова... І пішли [війська одне одному] насупроти. І коли були вони на містині коло села [Гуричева] на Нежатиній ниві і зійшлися обидва, то сталася січа люта»⁴.

Пізніше на місці літописного Гуричева виникне село Бобровиця, приєднане до Чернігова в 1973 р.

1148 – **Боловос** [річка].

Літописну згадку про «Боловос» іноді сприймають як першу згадку про село Старий Білоус. Насправді, мова йде про річку Боловос (Білоус) і немає жодних підстав вбачати під цією назвою населений пункт.

«Знову пішов Ізяслав до Чернігова... І, зібравши всі свої війська [і] берендеїв, рушив він до Чернігова, і, прийшовши, став на Ольговім полі. І тут стояли вони три дні, і не одважилися з Чернігова вийти супроти Ізяслава Святослав Ольгович, і Ізяслав та Володимир Давидовичі, і Всеволодович Святослав. Ізяслав же, тут стоячи, попалив усі села їх, аж до [ріки] Боловоса»⁵.

Також Боловос згадується в літописних статтях 1152 і 1154 рр.

1149 – **Сновська тисяча**.

У літописі згадується Сновська тисяча удільного сновського князя Ізяслава Давидовича. Займала досить велику територію – від Стародуба на півночі до річки Снов на півдні, від річки Убідь на сході до річки Свинь (тепер Замглай) на заході. Центром тисячі був Сновськ.

«Початок княжіння в Києві великого князя Юрія, сина Володимира Мономаха...

І послав він [посла] до Володимира по Давидовича до Чернігова, і приїхав Володимир до Юрія, і поклонився йому. А Святослав Ольгович став йому, [Володимиру], мовити: «Ти держиш отчину мою». І тоді взяв він Курськ із Посейм'ям, і сновську тисячу в Ізяслава [Давидовича]...»⁶.

1152 – **Гуричів** (Бобровиця, нині у складі Чернігова).

Друга літописна згадка Гуричева пов'язана з походом на Чернігів ростовського князя Юрія Володимировича разом із половцями:

«І звідти пішов він, Юрій, до города Березого. А так як він став із половцями коло річки Свині в суботу, то назавтра, в неділю, не хотючи йти до города Чернігова, він став коло села Гуричева...

Юрій же став коло Гуричева і послав половців до Чернігова пустошити»⁷.

⁴ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 122, 548, 560.

⁵ Там само. – С. 217.

⁶ Там само. – С. 226.

⁷ Там само. – С. 254, 255.

1155 – **Сновськ** (Седнів).

Князь Святослав Ольгович відібрав Сновськ у Святослава Всеволодовича.

«Тоді [ж] приїхав до Святослава Ольговича синовець його Святослав Всеволодович і цілував йому хреста. Тоді ж він надав йому три городи, а Сновськ собі одібрав, і Корачев, і Воротинськ, тому що [Святослав Всеволодович] був од нього, [Святослава Ольговича], одступив. І пішов Святослав Ольгович [до] Сновська»⁸.

1159 – **Оргош** (Рогощі).

Містечко Оргош (сучасне Рогощі) зазнало спустошення в середині XII ст.:

«[У] тім же році Ізяслав Давидович почав війну проти Ярослава проти галицького... І став він слати [послів] до брата свого Святослава до Ольговича і до Всеволодовича Святослава, велячи їм піти з ним на Галич... і сказав Святослав: «Господи! Поглянь на моє смирення! Скільки я поступався, не хочючи крові пролити християнської і отчини моєї погубити, [щоб] узяти Чернігів із сімома городами пустими, Моравійськ, Любеч, Оргош, Всеволод, – адже в них сидять псарі лише та половці! А всю волость Чернігівську він сам держить із своїм синівцем (Святославом Володимировичем)...»⁹.

1160 – **Гостоняничі**, містечко (біля Количівки).

На думку Л. Махновця, містечко Гостоняничі мало б розташовуватися в районі сучасної Количівки:

«[У] тім же році прийшло половців багато до Ізяслава Давидовича до [города] Вира. І рушив Ізяслав з усією силою половецькою до Чернігова на Святослава на Ольговича, і стали вони коло Десни по [річці] Крирову аж до [її] устя, а вниз – до [города] Гостоняничів»¹⁰.

1160 – **Свинковичі** (біля Улянівки).

Упорядник «Літопису Руського» Л. Махновець розташовує Свинковичі біля устя р. Свинь (Замглай) – неподалік від с. Свинь (Улянівка).

«Ізяслав же Давидович ... поїхав, щоб напасти зненацька, до Чернігова. Святослав же не відав про наїзд Ізяслава. Він стояв перед городом у таборі з княгинею [Катериною] і з дітьми. А був тоді недільний день, і, приїхавши до Десни навпроти [села] Свинковичів, Ізяслав на зорі переправив полки свої через Десну і послав їх грабувати»¹¹.

1203 – **Сновськ** (Седнів).

А. Балака, посилаючись на Лаврентіївський літопис, наводить ім'я ще одного Сновського князя, Ростислава Ярославовича: «...въ начале XIII столетия, въ удельномъ городе Сновеске, княжить Ростиславъ, который въ

⁸ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 265.

⁹ Там само. – С. 276, 548.

¹⁰ Там само. – С. 276, 548.

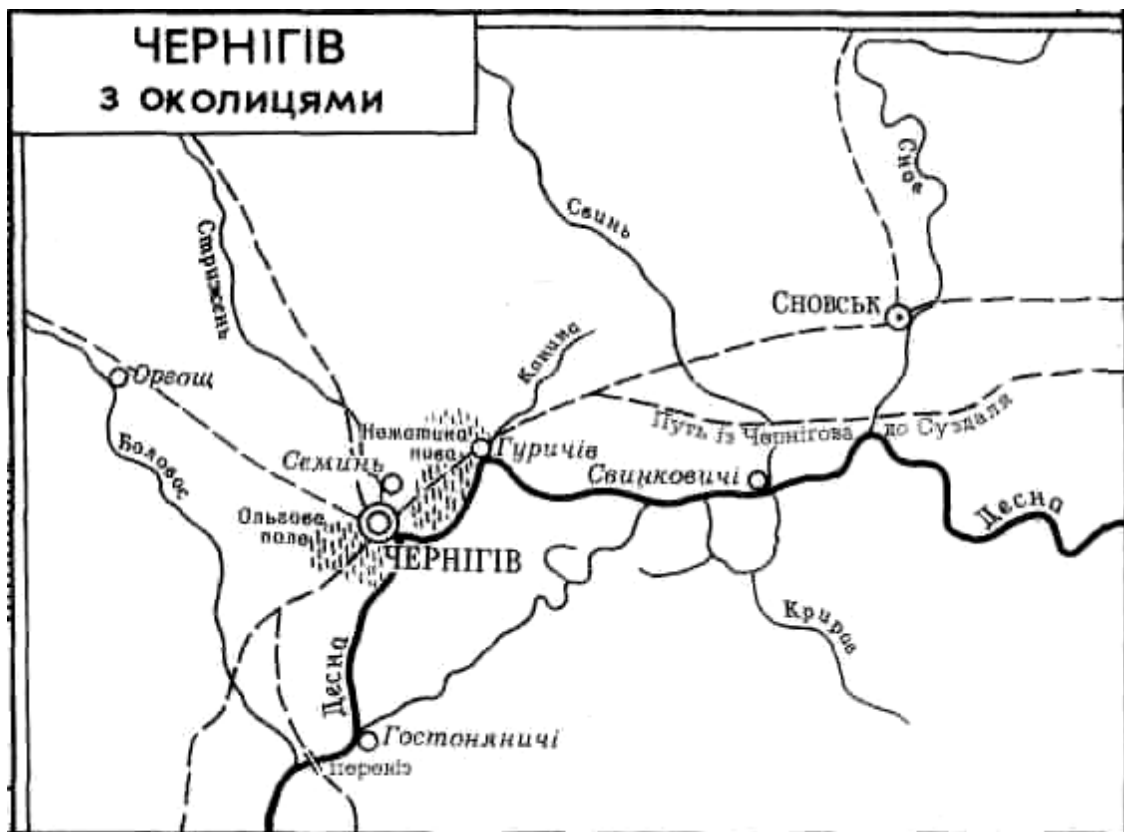
¹¹ Там само. – С. 277, 568.

1203-емъ году, по словамъ летописца: «веде Мстислава Владимировича ко Сновску къ соби»¹².

1234 – **Сновськ** (Седнів).

Київський князь Володимир Рюрикович і Данило Галицький взяли Сновськ та сплюндрували навколишні села:

«Данило, отожд, пішов до Володимира [Рюриковича], і рушили вони обидва до Чернігова, і прийшов до них Мстислав Глібович. А звідти пішли вони, грабуючи землю [Чернігівську], і взяли багато городів по Десні. Тоді ж узяли вони і Хоробор, і Сосницю, і Сновськ, і багато інших городів, і прийшли ото знову до Чернігова»¹³.

Карта Чернігова та його околиць часів Київської Русі охопила практично всі відомі населені пункти, що існували на території Чернігівського району¹⁴

Узагальнюючи, маємо сказати, що літописний матеріал доволі обмежений на конкретні назви. Виділяються неодноразові згадки про Сновськ (Седнів), що цілком зрозуміло з огляду на його статус центра Сновської тисячі та наявність власних князів. Широко використовуються істориками рядки літописів про Оргощ (Рогощі) та Гуричев (Бобровицю, східну околицю Чернігова). Водночас констатуємо, що ідентифікація Свинкович і Гостонянич не викликала особливої зацікавленості краєзнавців, хоча їх можлива локалізація поблизу Улянівки та Количівки повинна привернути увагу дослідників у подальшому.

¹² Балака А. Сновеск (м. Седнев) // Земский сборник Черниговской губернии. – 1902. – № 11. – С. 62.

¹³ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 391.

¹⁴ Там само. – Додаток, карта: «Східна Європа до кінця XIII ст. за Літописом руським».

Зведений перелік літописних згадок населених пунктів представлено у наступній таблиці:

Таблиця 1.

Літописні згадки про поселення на території Чернігівського району

<i>Рік</i>	<i>Поселення</i>
1068	Сновськ (Седнів)
1078	Гуричів (Бобровиця, нині у складі Чернігова)
1149	Сновська тисяча
1155	Сновськ (Седнів)
1159	Оргощ (Рогощі)
1160	Гостоняничі, містечко (біля Количівки)
1160	Свинковичі (біля Улянівки)
1203	Сновськ (Седнів)
1234	Сновськ (Седнів)

Зведені відомості археологічних досліджень регіону

У 2003 р. побачило світ ґрунтовне видання «Село Київської Русі», яке містить узагальнені відомості археологічних досліджень про стародавні поселення нашого регіону. Наскільки можемо судити, ця інформація залишається актуальною і на сьогодні, оскільки у подальшому проводилися розвідки насамперед на вже відомих поселеннях. Тож вважаємо за доцільне для характеристики поселенської структури спиратися саме на згадану роботу.

Археологи виділяють три райони, котрі мали певні екологічні особливості: пониззя межиріччя Дніпра і Десни, південні райони літописної Сновської тисячі та чернігівське Задесення

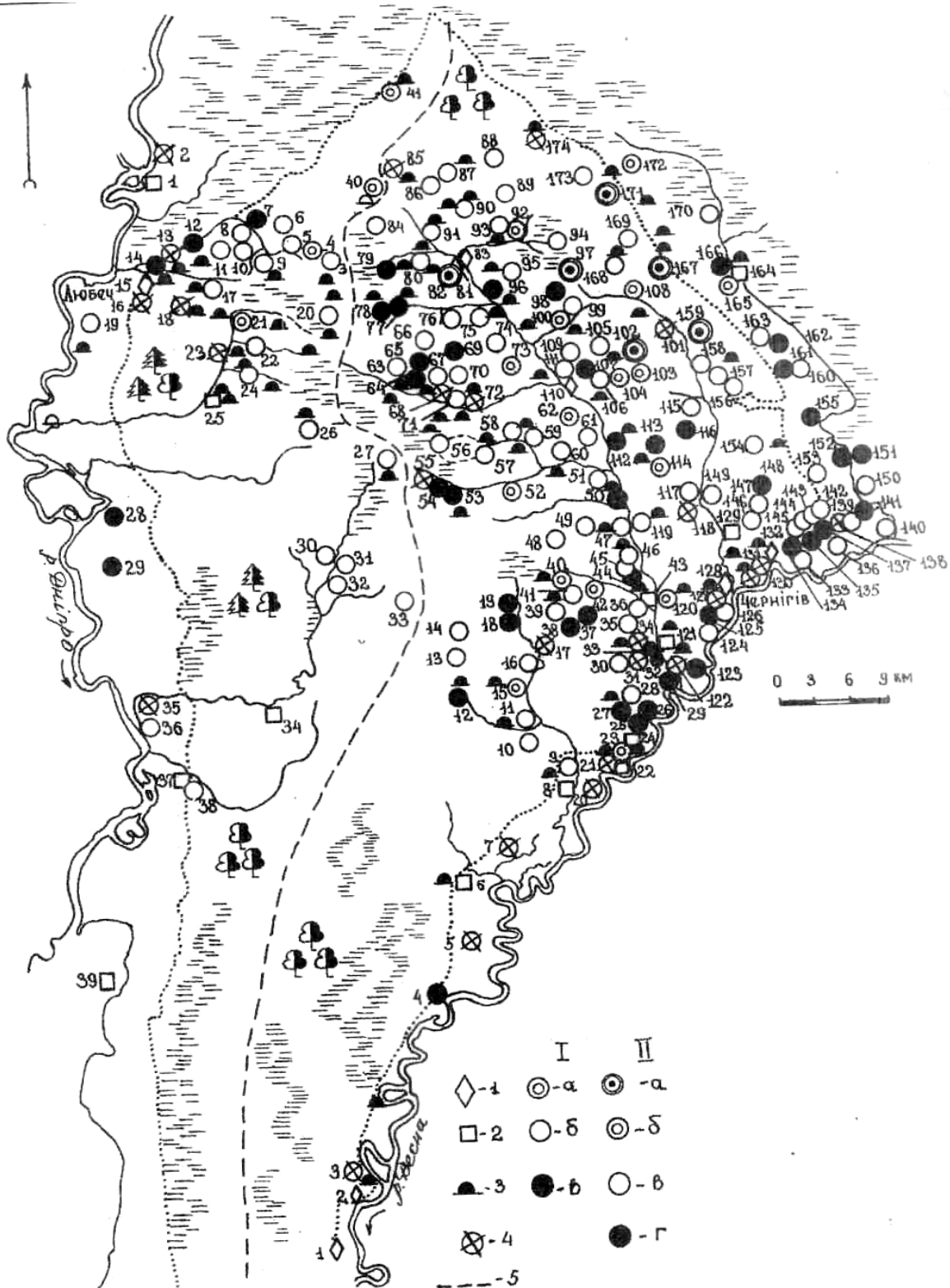
Межиріччя пониззя Десни та Дніпра. Займає західну частину Чернігівського полісся і характеризується густою річковою мережею. Найбільш значні водні артерії: Білоус (літописний Боловос) з притоками Бичалка, Глинянка, Кривиця, Льгівка, Руда, Свишень, Струга, Хмельниця; Стрижень (літописний Стрежень); притоки Десни: Замглай (літописна Свинь), Вереп (з притоками Козел та Ходча), Жеведь, Рудка; притоки Дніпра Вир, Пакулька. Ґрунтові води на терасах залягають на незначній глибині (1–3 м) і живлять невеликі болота і озера, утворені на блюдцевидних западинах.

Ґрунти межиріччя Десни та Дніпра доволі різноманітні. Найбільш родючими вважають чорноземи та темно-сірі лісові ґрунти, що клинами знаходяться у трикутнику Чернігів–Ріпки–Петрушин і на окремих ділянках поміж Любечем і Черніговом.

Значні площі у межиріччі займали ліси. Оскільки ділянки, які зазнали вирубки, сотні років зберігають опідзоленість ґрунту, то археологічні дослідження дозволяють стверджувати, що раніше бори вкривали значні території між Черніговом та Любечем, а на північ від Чернігова – між річками Білоусом та Стрижем. Чималі лісові масиви існували між верхньою течією

Білоусу та річкою Свинь (Замглай).

Щільність заселення межиріччя Десни та Дніпра наглядно демонструє наступна схема:

Пам'ятки нижньої течії Десни і Дніпра: 1 - літописне місце, 2 - городище, 3 - курганний могильник, 4 - площа поселення невідома, 5 - лінія вододілу. I - поселення басейну лівого берега Дніпра: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип. II - поселення басейну правого берега Дніпра: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип, г) 4 тип¹⁵.

¹⁵ Схема надрукована: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 28.

За басейнами річок Дніпра та Десни регіон поділяється на дві частини по вододілу. Давньоруські пам'ятки басейну лівого берега Дніпра концентруються навколо літописного Любеча, а також у верхів'ях річок Ворздни та Пакульки (територія сучасних Ріпкинського та Чернігівського районів). Археологічні дослідження фіксують тут 41 населений пункт X – сер. XII ст. (1 літописне місто, 5 городищ та 35 поселень), їх повний список можемо бачити у таблиці 2.

Таблиця 2. Давньоруські поселення басейну лівого берега р. Дніпро¹⁶

<i>№</i>	<i>Назва пам'ятки</i>	<i>площа</i>	<i>відстань</i>
1	с.Новосілки, городище	1,1 га	4
2	с.Новосілки, пос. Горбата Нива	–	4
3	с.В.Зліїв, пос. Кораблище 1	2,6 га	4
4	с.В.Зліїв, пос. Кораблище 2	7 га	0,8
5	с.Петрики, пос.	6 га	2,2
6	с.Семаки, пос. Семаки 2	1,6 га	1
7	с.Семаки, пос. Семаки 1	0,9 га	0,7
8	с.Семаки, пос. Устя	2 га	0,7
9	с.Пересаж, пос.	4,5 га	1,7
10	с.Пересаж, пос. Займи	3,5 га	1,8
11	с.Голубівка, пос.	2,5 га	2,2
12	с.Коробки, пос.Селище	1 га	1
13	сmt Любеч, пос. Високе Поле	–	1
14	сmt Любеч, пос Високе Поле 2	1 га	1,5
15	сmt Любеч, літописне місто, городище	0,3 га	0,3
	посади та поділ	90 га	0,3
16	сmt Любеч, пос.	–	1,5
17	с.Малинівка, пос. Духовщина	2 га	0,2
18	с.Березівка, пос.	–	2
19	сmt Любеч, пос. Дворище	3 га	1,5
20	с.Пушкіне, пос.	6 га	4
21	с.Смолигівка, пос.	10 га	2,5
22	с.Скитьки, пос.	4 га	2,5
23	с.Розсудів, пос.	–	2,5
24	с.Клонів, пос.	5 га	2,5
25	с.Клонів, городище Поруб	0,3 га	2
26	с.Незаможне, пос.	3 га	4,5
27	с.Антоновичи, пос. Тарасовщина	4 га	4,5
28	с.Неданчичи, пос. Крива Річка	0,5 га	4
29	с.Неданчичи, пос. Кам'яна Гора	0,5 га	4
30	с.Борки, пос. Кавулина Гора	2,8 га	1,1
31	с.Скугарі, пос.	3,5 га	1,1
32	с.Кархівка, пос. Кархівка 2	2,2 га	0,8

¹⁶ Таблицю взято: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 30–31. Порядкові номери відповідають схемі на стор. 10.

33	с.Кархівка, пос. Кархівка 3	1,5 га	2,5
34	с.Пакуль, городище Попова Гора	1,5 га	9
35	с.Пустинки, пос.	–	2,5
36	с.Пустинки, пос.	3,6 га	2,5
37	с.Дніпровське, городище	0,06 га	0,5
38	с.Дніпровське, пос.	2,5 га	0,5
39	с.Н.Глибов, городище	–	15
40	с.Кислі, пос. Селище	8,7 га	6
41	с.Грабів, пос. Курганки	8,7 га	7

Сусідній регіон – нижньої течії правого берега Десни – охоплює басейни річок Білоус, Стрижень, Замглай (сучасні Ріпкинський, Чернігівський і частково Городнянський райони). Археологи зафіксували у межах цього регіону 174 давньоруські поселення (15 міст та городищ – літописні Чернігів, Гуричів, Оргощ, Листвен та інші, а також 159 поселень). Наводимо їх повний перелік

Таблиця 3. Давньоруські поселення нижньої течії басейну правого берега р. Десни (басейни рр. Вереп, Білоус, Стрижень, Замглай)¹⁷

<i>№</i>	<i>Назва пам'ятки</i>	<i>площа</i>	<i>відстань</i>
1	с.Карпилівка, городище	1,3 га	9
2	с.Морівськ, городище	4,3 га	0,8
3	с.Морівськ, пос.	–	0,8
4	с.Максим, пос.	1,2га	1,2
5	с.Лебедівка, пос.	–	5
6	с.Смолин, городище	0,5 га	4
7	с.Козероги, пос. Шваччина Гора	–	4
8	с.Слабин, городище Декановщина	1,2 га	1
9	с.Слабин, пос. Селищина	5 га	1
10	с.Андріївка, пос.	4 га	1,2
11	с.Мажугівка, пос	2,6 га	1,2
12	с.Андріївка, пос. Ходча 1	1,4 га	2,2
13	с.Кархівка, пос. Ходча 2	5 га	2
14	с.Кархівка, пос. Кархівка 1	1,8 га	2
15	с.М.Коцюбинськ, пос. Княгиня	6,5 га	3,1
16	с.М.Коцюбинськ, пос. Задубініне	3,5 га	3,2
17	с.М.Коцюбинськ, пос. Дреймовщина	–	2
18	с.Левковичі, пос. Левковичі 2	0,5 га	1
19	с.Левковичі, пос. Левковичі 1	1,5 га	1
20	с.Слабин, пос. Ключино	–	1,5
21	с.Шестовиця, пос. Торчин	–	1
22	с.Шестовиця, городище Коровель	0,8 га	1

¹⁷ Таблицю взято: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 30–31. Порядкові номери відповідають схемі на стор. 10.

23	с.Шестовиця, пос. Коровель	15 га	0,5
24	с.Шестовиця, городище	4,5 га	1,5
25	с.Шестовиця, пос. Мис	1 га	1
26	с.Шестовиця, пос. Острів	0,5 га	1
27	с.Шестовиця, пос. Рів 1	1,5 га	0,6
28	с.Шестовиця, пос. Рів 2	2 га	0,6
29	с.Жавинка, пос.Уступа	1,5 га	1
30	с.Киїнка, пос.Киїнка 1	2 га	2
31	с.Киїнка, пос. Скиток	–	1
32	с.Гущин, пос. Кавунище	1,5 га	1
33	с.Гущин, пос. Займище	0,6 га	1
34	с.Киїнка, пос.	–	1,2
35	с.Р.Слобода, пос. Р.Слобода 3	3 га	1,1
36	с.Р.Слобода, пос. Р.Слобода 1	2 га	1,1
37	с.Зайці, пос. Зайці 2	0,5 га	0,5
38	с.Зайці, пос. Зайці 3	0,5 га	0,5
39	с.Зайці, пос. Зайці 1	3 га	0,8
40	с.Льгів, пос. Льгівка	11 га	2
41	с.Льгів, пос. Курганки	4 га	2
42	с.Льгів, пос. Вереміїв Ров	7 га	2,5
43	с.Ст.Білоус, городище	1,4 га	1,5
44	с.Ст.Білоус, пос. Ст.Білоус I	1 га	0,5
45	с.Ст.Білоус, пос. Сомов Хвіст	5 га	0,5
46	с.Н.Білоус, пос.Криниця	3 га	0,8
47	с.Н.Білоус, пос.	5 га	2
48	с.Льгівка, пос. Круг	4,8 га	3
49	с.Н.Білоус, пос. Калеки	3,8 га	2
50	с.Кошівка, пос.	1,1 га	2,5
51	с.Рудка, пос. Янівка	3,4 га	3,2
52	с.Рудка, пос.	8 га	3,5
53	с.Шибиринівка, пос. Шибиринівка 1	1,5 га	1,5
54	с.Шибиринівка, пос. Бурчак	1 га	1,5
55	с.Шибиринівка, пос. Город Криничний	–	1,2
56	с.Москалі, пос.	3,6 га	2,6
57	с.Мохнатин, пос. Мохнатин 1	5 га	0,8
58	с.Мохнатин, пос. Ст.Мохнатин	2 га	0,8
59	с.Мохнатин, пос. Мохнатин 3	3 га	2,5
60	с.Рудка, пос. Рудка 2	2 га	2
61	с.Юр'ївка, пос. В'язівка	2,5 га	1
62	с.Юр'ївка, пос. Чернеча Гора	6 га	1
63	с.Кезі, пос. Кезі 1	2,2 га	2,5
64	с.Кезі, пос. Кезі 2	0,8 га	0,5
65	с.Кезі, пос. Кезі 3	1 га	0,5

66	с.Тамарівка, пос.	2,2 га	2,2
67	с.Кувечичи, пос. Кувечичі 1	2 га	1,8
68	с.Кувечичі, пос.	–	2
69	с.Довжик, пос. Довжик 5	1,5 га	2,5
70	с.Довжик, пос. Довжик 4	3 га	2,5
71	с.Довжик, пос. Селище	5 га	2
72	с.Довжик, пос.	–	2
73	с.Унучки, пос.	9 га	1,5
74	с.Ямище, пос.	4,8 га	1,5
75	с.Гучин, пос. Селище	2 га	2
76	с.Трудове, пос. Селище	3 га	3,5
77	с.Пушкарі, пос. Пушкарі 2	1 га	1,5
78	с.Високінь, пос.	1га	1,5
79	с.М.Листвен, пос. Каменка	1 га	1,5
80	с.М.Листвен, пос. Ліскове	5 га	1,5
81	с.М.Листвен, городище 2	1 га	1
82	с.М.Листвен, поселення-посад	12 га	0,5
83	с.М.Листвен, городище 1	1,5 га	0,3
	посад	4 га	0,3
84	с.Петруші, пос. Козарки	4 га	2
85	с.Убіжичі, пос.	–	2
86	с.Убіжичі, пос. Убіжичі 3	3 га	2
87	с.Присторонь, пос.	2 га	3
88	с.мт Ріпки, пос. Ріпки 3	4,5 га	2
89	с.Мутичів, пос. Мут'ичів 1	3,3 га	2
90	с.Мутичів, пос. Мутичів 2	2,5 га	3,2
91	с.Красківське, пос. Курганя	5 га	3,2
92	с.Суличівка, пос. Суличівка4	6,7 га	1
93	с.Суличівка, пос. Суличівка 3	3 га	1
94	с.Суличівка, пос. Суличівка 2	1,8 га	1,5
95	с.Суличівка, пос. Суличівка 1	3,2 га	1,5
96	с.Гучин, пос. Гучин 2	1,5 га	2,5
97	с.Сибереж, пос. Очеретяна гора	12 га	1
98	с.Сибереж, пос. Верхньостриженське 2	1 га	1
99	с.Сибереж, пос. Сибереж 3	2 га	1,5
100	с.Сибереж, пос.	9 га	1,5
101	с.Роїще, пос. Роїще 1	–	3,5
102	с.Хмільниця, пос. Шумлай	15 га	1,5
103	с.Хмільниця, пос. Юрківщина	10 га	1,5
104	с.Хмільниця, пос. Талашов	7,5 га	1,7
105	с.Хмільниця, пос. Хмільниця 1	5,5 га	1,5
106	с.Хмільниця, пос. Селище	4 га	1,7
107	с.Хмільниця, пос. Ланок	1,5 га	1,8

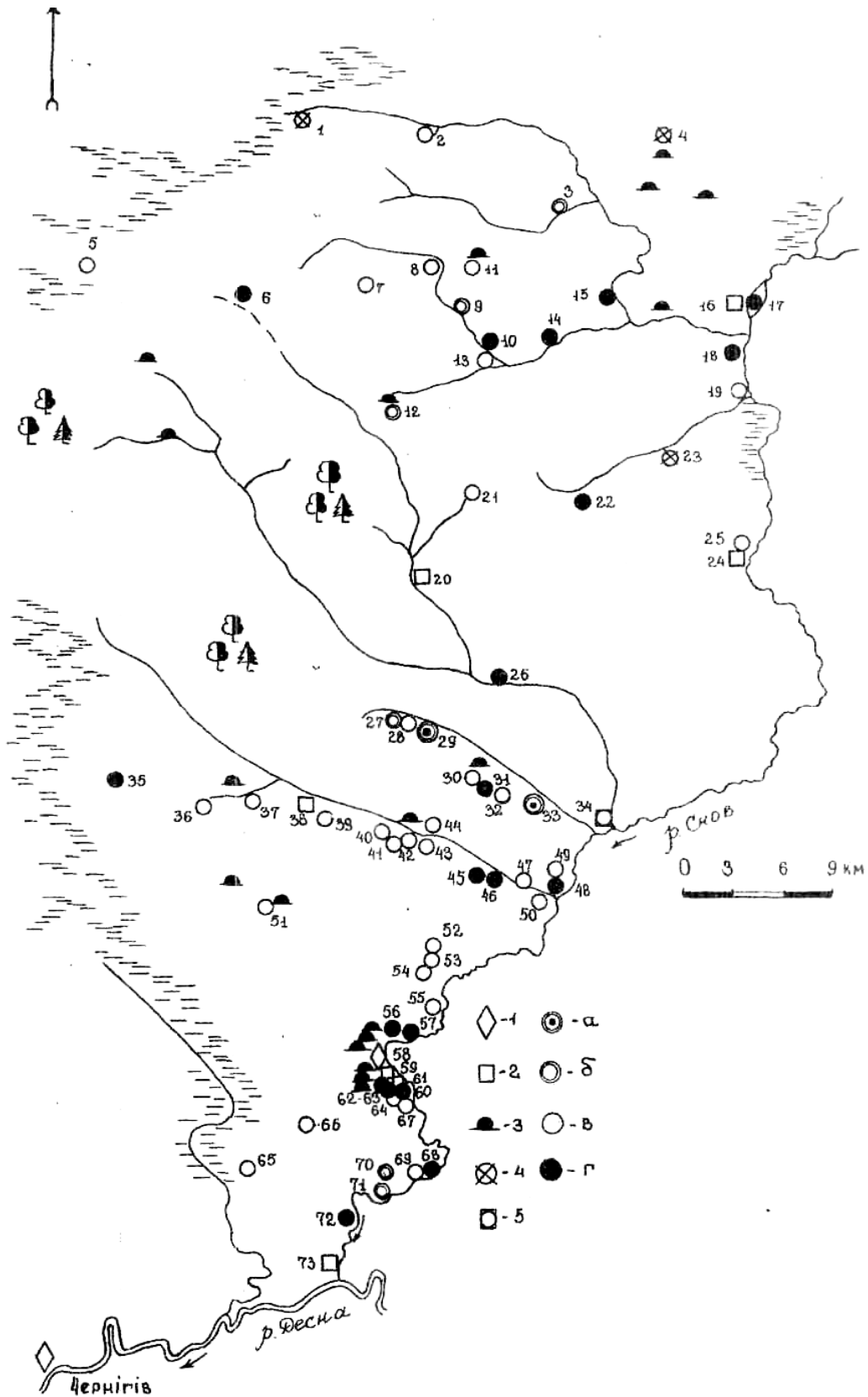
108	с.В.Осняки, пос.	6 га	4
109	с.Рогощі, пос. Рогощі 2	3 га	1
110	с.Рогощі, городище літописного Оргоща	3,6 га	0,5
111	с.Рогощі, пос.	5 га	0,5
112	с.Рижики, пос. Лиса Гора	1,5 га	2,5
113	с.Деснянка, пос. Селицьке	1,5 га	2,5
114	с.Деснянка, пос.	6 га	3
115	с.Роїще, пос. Тишин	5 га	2,5
116	с.Халявин, пос.	1,5 га	4
117	с.Полуботки, пос. Полуботки 2	3 га	1,2
118	с.Подсобне, пос.	–	2
119	м.Чернігів, пос. Масани 2	2 га	1,5
120	с.Павлівка, пос. Гора	8 га	1,5
121	с.Гущин, городище	0,5 га	1
122	с.Жавинка, пос.	–	1,5
123	с.Жавинка, пос. Селище	1 га	1
124	м.Чернігів, пос. Микулине	3 га	1,5
125	м.Чернігів, пос. Святе	1 га	1,5
126	м.Чернігів, пос. Кораблище	4 га	1,5
127	м.Чернігів, пос. Млиновище	–	1
128	м.Чернігів, літописне місто	340 га	0,5
129	м.Чернігів, городище Єловщина	0,2 га	0,5
	посад	1,5 га	0,5
130	м.Чернігів, пос. Кордівка	–	1
131	м.Чернігів, пос. Стадіон	–	1
132	м.Чернігів, літописне місто Гюрничев	–	2
133	с.Новоселівка, пос. Заплава 1	2,5 га	2
134	с.Новоселівка, пос. Заплава 2	0,8 га	2
135	с.Новоселівка, пос. Заплава 3	1 га	1
136	с.Новоселівка, пос. Заплава 9	2 га	2
137	с.Новоселівка, пос. Заплава 6	1 га	1
138	с.Улянівка, пос.	–	1
139	с.Улянівка, пос. Улянівка 2	4 га	1
140	с.Киселівка, пос. Заплава	2 га	2,5
141	с.Киселівка, пос. Льнозавод	0,8 га	2,5
142	с.Новоселівка, пос.	2 га	1
143	с.Новоселівка, пос. Новоселівка 4	3 га	1
144	с.Новоселівка, пос. Яцева Гора	3 га	1
145	м.Чернігів, пос. Кукашани	2 га	1
146	с.Олександрівка, пос. Олександрівка 2	5 га	1,5
147	с.Шевченко, пос. Шевченко 1	2,5 га	1,5
148	с.Шевченко, пос. Шевченко 3	1,5 га	0,5
149	с.Полуботки, пос. Полуботки 1	2,5 га	1,2

150	с.Березанка, пос. Сажелка	2,5 га	2
151	с.Березанка, пос. Морозовщина	1 га	1,5
152	с.Терехівка, пос. Бугрик	1,2 га	1
153	с.Березанка, пос. Овраменків Круг	4,8 га	2,5
154	с.Товстоліс, пос.	5 га	3
155	с.Терехівка, пос.	1 га	2
156	с.Роїще, пос. Чашшше 2	4 га	0,8
157	с.Роїще, пос. Чаплище 1	3,5 га	0,8
158	с.Роїще, пос. Попова гора	1,8 га	2
159	с.Роїще, пос. Логи	15 га	1,5
160	с.Петрушин, пос. Петрушин 1	2,5 га	1,5
161	с.Петрушин, пос. Петрушин 2	1 га	1,5
162	с.Петрушин, пос. Цегельня	1 га	2,5
163	с.Петрушин, пос. Селище	2 га	1
164	с.Звеничів, городище	0,3 га	0,5
165	с.Звеничів, пос. - посад	10 га	0,5
166	с.Звеничів, пос. Селище	1,6 га	1
167	с.В.Вісь, пос. Штигенки	18 га	3,5
168	с.Вербичі, пос.	5 га	3
169	с.Новоукраїнське, пос.	5 га	3,5
170	с.Новоукраїнське, пос. Ставок	3,5 га	4,5
171	с.Голубичі, пос. Голубичі 3	18 га	3
172	с.Буянки, пос. Кругле	7,5 га	3,5
173	с.мт Ріпки, пос. Ріпки 2	2,2 га	4
174	с.мт Ріпки, пос. Ріпки 1	–	4

Межиріччя нижньої течії Десни і Дніпра являє собою відносно замкнутий регіон, розмірами 90 на 60 км. Його західною межею виступає Дніпро. На півночі і північному сході болота Паристе та Замглай, що займають дно стародавньої долини Дніпра і тягнуться широкою смугою у 6–8 км з півночі на схід від впадіння річок Вир і Сож у Дніпро до впадіння річки Замглай у Десну, слугували кордоном із землями радимичів та відокремлювали межиріччя від літописної Сновської тисячі. Десна виступає південно-східною межею цієї території, а від правого берега Десни, дещо нижче Лутава, кордон прямує на північний захід до Дніпра, відтинаючи саме пониззя межиріччя, що, вірогідно, належало Київському князівству.

Найбільші поселення регіону, площею 12–18 га (а таких фахівці налічують б), розташовані компактною групою на відстані 5–8 км одне від одного, у верхів'ях річок Білоус, Стрижень та на корінній терасі Замглаю, якраз на найбільш родючих для поліської зони ґрунтах. На чотирьох із таких поселень, що розташовані в верхів'ях Стрижня та Білоусу (Логи біля с. Роїще, Шумлай біля с. Хмільниця, Очеретяна Гора біля с. Сибереж та поселення в с. Малий Листвен), виявлені найбільш ранні шари другої половини – кінця IX ст. Очевидно, що процес залюднення території в давньоруський час починався з

освоєння найбільш родючих ґрунтів вздовж зручних берегів річок та біля джерел.

Пам'ятки басейну правого берега р. Снов: 1 - літописне місце, 2 - городище, 3 - курганний могильник, 4 - площа поселення невідома, 5 - можливе городище. Типи поселень: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип, г) 4 тип¹⁸.

¹⁸ Схема надрукована: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 36.

Літописна Сновська тисяча. Знаходилася на північний схід від межиріччя нижньої течії Десни та Дніпра, і з заходу від неї відокремлювалася Замглайським болотом. Археологи виділяють правобережні поселення Снову та поселення південних районів Сновської тисячі.

Територія басейну правобережжя р. Снов (сучасні Чернігівський і Городнянський райони) входила до складу земель літописної Сновської тисячі і налічує 73 населені пункти (8 міст і городищ та 65 поселень). Їх перелік наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Давньоруські поселення басейну правого берега р. Снов¹⁹

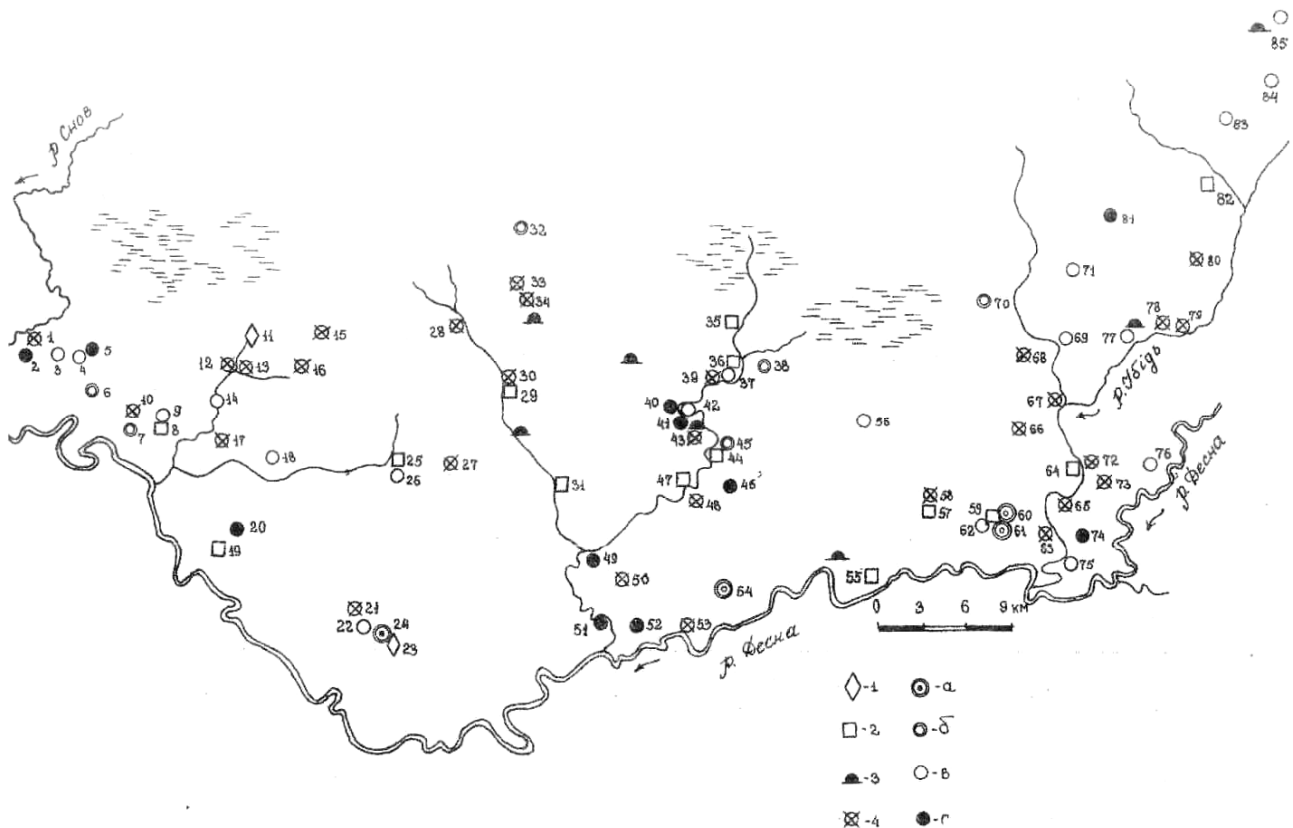
<i>№</i>	<i>Назва пам'ятки</i>	<i>площа</i>	<i>відстань</i>
1	с.Деревини, пос.	–	–
2	с.Лемешівка, пос.	4 га	6
3	с.Берилівка, пор.	5,5 га	5
4	с.Сеньківка, пос.	–	–
5	с.Ільмівка, пос.	4,7 га	8
6	с.Ваганичі, пос.	0,6 га	7
7	с.Хоробичі, пос. Хоробор	2 га	4
8	с.Андріївка, пос. Верпч 3	2 га	2,8
9	с.Старосілля, пос. Старосілля	6 га	2,8
10	с.Старосілля, пос. Кар'єр	1 га	2,5
11	с.Автуничі, пос. Космовка	5 га	1,8
12	с.Кузничі, пос.	6 га	6,5
13	с.Солоновка, пос. Дюна	2 га	0,8
14	с.Мощенка, пос. Даньки	1,2 га	2,2
15	с.Мощенка, пос. Криниця	0,5 га	4
16	с Гірськ, городище	0,4 га	1
	посад	–	1
17	с.Гірськ, пос. Острів	1,5 га	1
18	с.Піщанка, пос. Піщанка 2	1,6 га	2,5
19	с.Жовідь, пос. Жовідь 4	3,5	1,8
20	м.Городня, городище	0,4	0,5
	пос. посад	–	0,5
21	с.Павло-Іванівськ, пос. Стародуб	2 га	6
22	с.Радянське, пос. Лиса Гора	1,1 га	4
23	с.Здрягівка, пос. Мостица 2	–	4
24	с.Ст.Боровичі, городище Церковщина	0,8 га	0,5
	пос. посад	4 га	0,5
25	с.Ст.Боровичі, пос. Ст.Боровичі 2	2,5 га	0,5
26	с.Півнівщина, пос. Гора	1 га	4,5
27	с.Пекурівка, пос. Пекурівка 1	8 га	0,5
28	с.Пекурівка, пос. Пекурівка 2	2,5 га	0,5

¹⁹ Таблицю взято: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 40–41. Порядкові номери відповідають схемі на стор. 17.

29	с.Пекурівка, пос. Пекурівка 3	15 га	1
30	с.Дібровне, пос. Мамона 1	3,6 га	0,5
31	с.Дібровне, пос. Мамона 2	1,5 га	0,5
32	с.Дібровне, пос. Мамона 3	2,2 га	0,7
33	с.Смяч, пос. Растереб	10 га	1,5
34	с.Смяч, пос. Село	40 га	3
35	с.Бурівка, пос. Околиця	1,6 га	4,5
36	с.Тупичів, пос. Тупичів 1	3 га	2,5
37	с.Тупичів, пос. Тупичів 2	3 га	2,5
38	с.В.Листвен, городище	0,6 га	0,8
	пос. посади	–	0,8
39	с.В.Листвен, пос.	–	0,8
40	с.Смичин, пос. Заплава	2 га	0,5
41	с.Смичин, пос. Смичин 1	2,1га	0,5
42	с.Смичин, пос. Смичин 2	1,8 га	0,6
43	с.Смичин, пос. Смичин 3	2 га	0,6
44	с.Дібровне, пос.	2 га	0,8
45	с.Лашуки, пос. Лашуки 2	1,5 га	0,6
46	с.Лашуки, пос. Купчиха 1	1 га	0,6
47	с.Конотоп, пос. Коцюриха	2,5 га	1,5
48	с.Конотоп, пос. Домограєв 2	1 га	0,3
49	с.Конотоп, пос. Миронова Гора	3,8 га	0,3
50	с.В.Дирчин, пос. В.Дирчин 1	5 га	0,8
51	с.Куликівка, пос.	3 га	5
52	с.Макишин, пос. Зелені Рви 2	5,2 га	1
53	с.Макишин, пос. Зелені Рви 1	5 га	1
54	с.Макишин, пос. Рівчак 2	2,8 га	0,8
55	с.Макишин, пос. Журавльове Поле	3 га	2
56	сmt Седнів, пос. Нилин Ров	0,7 га	0,6
57	сmt Седнів, пос. Підкова (Лук'янцов Бугор)	1,5 га	0,6
58	сmt Седнів, городище Коронний замок	4,3 га	0,5
	посади та подоли	60 га	0,5
59	сmt Седнів, городище Трифоновщина	0,7 га	0,5
60	сmt Седнів, пос. Романовщина 1	0,5 га	0,3
61	сmt Седнів, городище Орешня	0,8 га	0,5
	посад та подол	9 га	0,5
62	сmt Седнів, пос. Орешня 2	0,7 га	0,3
63	сmt Седнів, пос. Орешня 4	1 га	0,5
64	сmt Седнів, пос. Сказковщина	3,8 га	0,5
65	с.Черниш, пос. Вербицьковщина	5 га	3,5
66	с.Черниш, пос. Черниш 1	4 га	3,5
67	с.Клочків, пос. Клочків 1	1,8 га	0,5
68	с.Клочків, пос. Отноги	1,2 га	0,5

69	с.Клочків, пос. Селище	2,5 га	0,5
70	с.Клочків, пос. Чудинове озеро	7,6 га	0,7
71	с.Клочків, пос. Садовище	9 га	0,7
72	с.Кобилянка, пос.	0,5 га	2
73	с.Брусилів, городище Ляхове місце	0,3 га	1

Південні регіони Сновської тисячі розташовані на правому березі Десни, в середній її течії, поміж гирлами річок Убідь та Снов (територія Менського, Сосницького, частково Чернігівського та Коропського районів). Археологи фіксують тут 85 населених пунктів (2 літописних міста, 14 городищ та 69 поселень). Їх повний список представлено у таблиці 5. Варто відмітити, що в регіоні жодне поселення не розкопувалося широкою площею.

Пам'ятки басейну правого берега Десни між рр. Снов та Убідь: 1 - літописне місце, 2 - городище, 3 - курганний могильник, 4 - площа поселення невідома. Типи поселень а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип. II - поселення басейну правого берега Остра: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип, г) 4 тип²⁰.

Таблиця 5.

Пам'ятки басейну правого берега р. Десни (від р. Снов до р. Убідь)²¹

№	Назва пам'ятки	площа	відстань
1	с.Снов'янка, пос. Дюна	—	1
2	с.Снов'янка, пос. Селище 1	1,3 га	1
3	с.Снов'янка, пос. Високе Городище	5 га	0,8

²⁰ Схема надрукована: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 37.

²¹ Таблицю взято: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 42–43. Порядкові номери відповідають схемі на стор. 20.

4	с.Петрове, пос.	2 га	0,5
5	с.Петрове, пос. Турів Рівчак	1,6 га	0,5
6	с.Гориця, пос. Провалля	9,8 га	1,5
7	с.Гориця, пос. Дворище	12 га	1,5
8	с.Локнисте, городище	0,2 га	0,5
9	с.Локнисте, пос.	2,4 га	0,5
10	с.Локнисте, пос. Красилівка	7	1
11	сmt Березна, літописне місто Березий	1,7 га	0,3
	посад	–	0,3
12	сmt Березна, пос. Березна 1	–	0,5
13	сmt Березна, пос. Березна 2	–	0,5
14	сmt Березна, пос. Красилівка 2	2,3 га	1,5
15	сmt Березна, пос. Красилівка 3	–	2
16	сmt Березна, пос. Красилівка 4	–	2
17	с.Гусавка, пос. Гусавка МТФ	–	1,8
18	с.Гребля, пос.	5 га	2,8
19	с.Миколаївка, городище Бор	0,7 га	1
20	с.Миколаївка, пос. Мис	0,7 га	1
21	с.Блистова, пос. Дубовиця	–	0,5
22	с.Блистова, црс. Гора	3,3 га	0,5
23	с.Блистова, літописне місто Блистовит	0, 1 га	0,3
24	с.Блистова, пос. посад	15 га	0,3
25	с.Стольне, городище	0,1га	0,5
26	с.Стольне, пос. посад	2 га	0,5
27	с.Стольне, пос. Церковище	–	3
28	с.Городище, пос. Городок	–	3,5
29	с.Волосківці, городище Замок	0,4 га	0,3
	посад	3 га	0,3
30	с.Волосківці, пос. Волосківці 2	–	1
31	с.Дягова, городище	0,4 га	0,3
	посад	1,5 га	0,3
32	с.Низківка, пос. Чучине	10 га	6
33	с.Синявка, пос. Селище	–	–
34	с.Синявка, пос. Волчаев Хутор	–	–
35	с.Киселівка, городище Городок	0,5 га	0,3
	посад	3 га	0,3
36	с.Величківка, городище	–	–
	посад	–	–
37	с.Величківка, пос. Величківка 3, Печери	12 га	1,5
38	с.Величківка, пос. Величківка 1, Козирок	9 га	1,5
39	с.Величківка, пос. Кар'єр	–	–
40	м.Мена, пос. Мена 6	0,6 га	0,8
41	м.Мена, пос. Мена 5	1,5 га	0,8

42	м.Мена, пос. Мена 4	1,8 га	0,5
43	м.Мена, пос. Чугуївка	–	1
44	м.Мена, городище Замок	0,4 га	0,3
45	м.Мена, пос. посад	12 га	0,3
46	м.Мена, пос. Мена 3	0,8 га	2
47	с.Феськівка, городище	2 га	0,3
	посад	4 га	0,3
48	с.Феськівка, пос. Феськівка 2	–	1
49	с.Осьмаки, пос.	0,8 га	1,5
50	с.Лески, пос.	–	1,5
51	с.Дібровка, пос. Лиса Гора	1 га	1,5
52	с.Дібровка, пос. Дібровка 2	0,2 га	1,5
53	с.Максаки, пос. Клин	–	3
54	с.Куковичі, пос. Куковичі 3	19 га	2,7
55	сmt Макошине, городище	–	0,3
	посад	–	0,3
56	с.Жовтневе, пос. Баба	4 га	5,5
57	с.Слобідка, городище Городок	0,5 га	0,5
58	с.Слобідка, пос. посад	–	0,5
59	сmt Сосниця, городище Бурімка	0,5 га	0,2
60	сmt Сосниця, пос. Бурімка	20 га	0,2
61	сmt Сосниця, пос. Біла Круча	20 га	0,5
62	сmt Сосниця, пос. Красна Гора	3,5 га	0,8
63	сmt Сосниця, пос. Грузький Десняк	–	1,5
64	сmt Сосниця, городище	–	0,5
	посад	–	0,5
65	сmt Сосниця, пос. Потоманка	–	1
66	сmt Сосниця, пос. Селище	–	3
67	сmt Сосниця, пос. Лан	–	3
68	с.Лави, пос. Кочине	–	–
69	с.Лави, пос. Замістя	3 га	4
70	с.Волинка, пос. Волинка 1	11 га	4
71	с.Волинка, пос. Кручі	4 га	4
72	сmt Сосниця, пос. Степок	–	–
73	с.Загребелля, пос.	–	1,5
74	с.М.Устя, пос. Зайчин Хутор	0,6 га	1,2
75	с.М.Устя, пос. М.Устя 1	2 га	1,2
76	с.Якличі, пос.	2 га	2,5
77	с.Кириївка, пос. Кириївка 2	3 га	1,5
78	с.Кириївка, пос. Лан	–	1,5
79	с.Кириївка, пос. Кириївка 1	–	1
80	с.Кудрівка, пос. Кудрівка 2	–	4
81	с.Чорнотичі, пос. Четверта Шия 2	1,4 га	5

82	с.Ляшковці, городище Городок	0,5 га	6
	посад	5 га	6
83	с.Хлоп'яники, пос. Хлоп'яники 3	2 га	3
84	с.Хлоп'яники, пос. Хлоп'яники 1	2 га	3
85	с.Авдіївка, пос. Лузики 1	2 га	4

Чернігівське Задесення. За басейнами річок цю територію можна поділити на три частини – басейн лівого берега р. Десни, басейн правого берега р. Остер та басейн лівого берега р. Сейм.

Перший регіон – басейну лівого берегу р. Десни (територія сучасних Чернігівського, Куликівського, Борзнянського і Бахмацького, частково Ніжинського районів) найбільший, і вивчений нерівномірно. Найкраще досліджені ділянки неподалік від Чернігова, які охоплюють якраз і поселення на території Чернігівського району. В регіоні археологи фіксують 98 населених пунктів (7 міст і городищ та 91 поселення). Список поселень наводиться у таблиці 6.

Пам'ятки Задесення: 1 - літописне місце, 2 - городище, 3 - курганний могильник, 4 - лінія вододілу. I - поселення басейну лівого берега Десни: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип. II - поселення басейну правого берега Остра: а) 1 тип, б) 2 тип, в) 3 тип, г) 4 тип²².

Таблиця 6. Пам'ятки басейну лівого берега р. Десни²³

№	Назва пам'ятки	площа	відстань
1	с.Ладинка, пос. Ладинка 1	2,5 га	1,6

²² Схема надрукована: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., Шлях, 2003. – С. 38.

²³ Таблицю взято: Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 44–46. Порядкові номери відповідають схемі на стор. 23.

2	с.Ладинка, пос. Печище	1 га	1,6
3	с.Друцьке, пос. Друцьке	0,3 га	1,6
4	с.Друцьке, пос. Яблунова Гора	0,4 га	1,6
5	с.Іванівка, пос. Ягідне	3,5 га	1,4
6	с.Іванівка, пос. Уборок	1 га	0,8
7	с.Іванівка, пос. Євкова Гора	1 га	0,8
8	с.Количівка, пос. Ліскове	1 га	0,9
9	с.Іванівка, пос.	4 га	1,4
10	с.Количівка, пос. Мис 2	0,2 га	0,9
11	с.Количівка, пос. Чмелівка	0,5 га	3
12	с.Анисів, пос.	2 га	1,1
13	с.Анисів, пос. Іржавець	1 га	1,1
14	с.Анисів, городище	1,3 га	0,8
	посад	2,4 га	
15	с.Анисів, пос. Селище	3 га	1,7
16	с.Анисів, пос. Татарська Гірка	7 га	0,8
17	с.Єньків, пос. Єньків 2	0,3 га	1,8
18	с.Єньків, пос. Єньків 1	0,2 га	1,8
19	с.Підгірне, пос. Зарудка	3 га	1,2
20	с.Підгірне, пос. Круча	1 га	1,2
21	с.Виблі, пос. Виблі 1	3 га	2,3
22	с.Горбово, пос. Бруховиця	2,5 га	2,7
23	с.Виблі, пос. Селище	1 га	3,6
24	с.Уборки, пос. Ледань	2 га	4,1
25	с.Виблі, пос. Ріг	1 га	2,4
26	с.Глузди, пос. Глузди 2	2 га	1,7
27	с.Глузди, пос. Глузди 1	1 га	1,7
28	с.Горбово, пос. Долина	7 га	2,7
29	с.Ковчин, пос. Голоп'ятівка	2 га	0,8
30	с.Ковчин, городище	0,5	0,8
	посад	20 га	0,8
31	с.Салтикова Дівиця, пос. 3	1 га	2
32	с.Салтикова Дівиця, пос. Острів	0,5 га	3,1
33	с.Салтикова Дівиця, пос. Пльохів	3 га	3,1
34	с.Топчіївка, пос. Переправа	3 га	2,6
35	с.Олишівка, пос. Гатка	1 га	0,5
36	с.Коростень, пос. Коростень 2	2 га	1,6
37	с.Смолянка, пос. Смолянка 2	1 га	1,6
38	с.Іванівка, пос. Вздвиг	1,2 га	1,4
39	с.Іванівка, пос. Плависте	3 га	1,4
40	с.Іванівка, пос. Дорога	1 га	1,3
41	с.Слобода, пос. Звіринець	4 га	4
42	с.Іванівка, пос. Ковпито	4 га	4

43	с.Лукашівка, пос. Глинище	2 га	2,6
44	с.Лукашівка, пос. Лиса Гора	1,4 га	3,5
45	с.Буда, пос. Буда 1	1 га	3,5
46	с.Б.Муравійка, пос. Довге	6 га	2,9
47	с.Б.Муравійка, пос. Селицьке	2,4 га	2,4
48	с.Комарище, пос. Горожена	3,5 га	2,9
49	с.Б.Муравійка, пос. Миронівщина.	2 га	2,9
50	с.Б.Муравійка, пос. Селище	1,5 га	1,4
51	с.Орлівка, пос. Грушівка	2 га	7
52	с.Дроздівка, пос. Селище	1 га	3,7
53	с.Куликівка, пос. Копарина	9 га	3,3
54	с.Куликівка, пос. Дегтярино	4 га	3,3
55	с.Куликівка, пос. Глибоке	4,5 га	1,4
56	с.Куликівка, пос. Селище	5 га	2,6
57	с.Куликівка, пос. Селицьке	5,4 га	3,8
58	с.Жуківка, пос. Шкарупине	3,5 га	4,4
59	с.Салтикова Дівиця, пос. Янчино	4 га	2,5
60	с.Вересоч, пос. Козарівщина	1 га	2,5
61	с.Дроздівка, пос. Селищина	1 га	6
62	с.Вересоч, пос. Загребля	3 га	1
63	с.Вересоч, пос. Дорога	3 га	1
64	с.Вересоч, пос. Вересоч 7	1 га	1,3
65	с.Дрімайлівка, пос. Макарове	4 га	5
66	с.В.Кошелівка, пос.	2,5 га	3,5
67	с.Холявки, пос	10 га	3,5
68	с.Вертіївка, пос. Крошина Гора	2,5.га	4,9
69	с.Вертіївка, пос. Лози	3 га	2,9
70	с.Вертіївка, пос. Тинкове	4 га	2,6
71	с.Вертіївка, пос. Д'яконівський Бір	2 8 га	1,7
72	с.Вертіївка, пос. Д'яконівський Бір 1	7 га	1,7
73	с.Вертіївка, пос. Велике	3,5 га	2,6
74	с.Смоляж, пос.Смоляж 1	1,5 га	2
75	с.Запоріжжя, пос.	2,5 га	4,8
76	с.Комарівка, пос. Проток Вялий 1	6,5 га	4,1
77	с.Комарівка, пос. Проток Вялий 2	3,5 га	4,1
78	с.Берестовець, пос. Селище	2 га	4,5
79	с.Сиволож, пос. Заруда	7 га	3,3
80	с.М.Загорівка, пос. 1	1,5 га	1,9
81	с.М.Загорівка, пос. 2, Городок	2,5 га	1,9
82	с Піски, пос. Заводище	2 га	3,1
83	с.Красилівка, пос. Логачове	1,3 га	3,1
84	с.Красилівка, пос. Кудин 1	1,4 га	4,9
85	сmt Бахмач, пос.	1 га	4

86	смт Бахмач, літописне місто Бохмач	–	4
87	с.Сиволож, літописне місто Всеволож		
	городище	1,5 га	3,5
	посад	25 га	3,5
88	с.Смоляж, городище	0,5 га	2
89	с.Суховодка, пос.	8 га	6,2
90	с.Миколаївка, пос. Миколаївка 1	1,9 га	1,8
91	с.Миколаївка, пос. Миколаївка 2	5 га	1,8
92	смт.Борзна, пос. Борзна 3	1,2 га	3
93	смт.Борзна, городище	–	3
94	с.Забілівщина, пос.	1 га	5,5
95	с.Носелівка, пос. Бондареві Лози	2 га	5,5
96	с.Городище, пос. Мала Доч	1 га	3
97	с.Пальчики, пос. Сад	3 га	3,2
98	с.М.Доч, городище	0,2 га	2,8

Всього на території Чернігівщини археологи зафіксували 193 пам'ятки доби Київської Русі (21 городище, 92 курганні і 6 ґрунтових могильників та 193 селища), з яких 183 знаходяться на теренах Чернігівського району. Узагальнюючи зібраний матеріал, фахівці виокремлюють наступні тенденції розвитку поселень межиріччя нижньої течії Десни і Дніпра.

Найдавніші поселення, на яких виявлені шари *середини – другої половини IX ст.* (14 або 7,3% від загальної кількості поселень), розташовані вздовж берегів річок Білоус, Десна, Стрижень, Вереп і виникли на місцях, освоєних ще у ранньослов'янський час носіями київської культури (на більшості із них виявлені шари III–V ст.). На трьох поселеннях, що виникли у другій половині IX ст. (Звеничів, Малий Листвен, Рогоща), пізніше споруджуються городища. Майже всі поселення, за винятком двох, проіснували до середини XIII ст. Відстань між поселеннями у цей час доволі значна – 8–12 км, лише у верхів'ях Білоуса населені пункти розташовані щільніше (3–6 км).

Освоєння всіх без винятку приток річок Білоус, Стрижень, Замглай, Вереп (басейн Десни), верхів'я рік Ворзна, Пакулька (басейн Дніпра) *протягом X ст.* призводить до збільшення кількості пам'яток у 5 разів (72 поселення або 37,3%). Декілька поселень виникають біля боліт та невеличких озер. Площа більшості старих поселень помітно зростає, і водночас виникає чимало нових поселень. Освоєння території відбувається за рахунок використання староорних земель і вирубування лісів під оранку. Відстань між ними значно скорочується, тепер вони розташовані на відстані 3–4 км, а подекуди і ближче.

Певне уповільнення процесу виникнення нових поселень спостерігається в *XI ст.* З'являються 63 нових селища (32,6% від їх загальної кількості), які охоплюють майже всі придатні для землеробства ґрунти. Залишаються неосвоєними хіба що болота і ліси, що ростуть на піщаних ґрунтах. Відстань між поселеннями дедалі скорочується і становить в середньому 2–3 км.

Ще більше помітне уповільнення у темпах виникнення поселень

притаманне для *XII-XIII ст.* (34 або 17,6%). Певно, пояснення цьому слід шукати в тому, що щільність поселень у XII–XIII ст. – максимум можливого на даній території. Поступово освоюються всі придатні для сільського господарства землі, складається трипільна система сівозміни, яка забезпечила довготривале існування поселень. До речі, більшість сучасних сіл розташовані на староорних, освоєних ще за часів Київської Русі землях.

У *середині XIII ст.* характер розміщення поселень докорінним чином змінюється. Майже всі селища припиняють існування, лише на чотирьох зафіксовані матеріали другої половини XIII–XIV ст. Значно скорочується кількість населення. Частина людності відійшла далеко на північ у лісові райони, решта змінює місце проживання. Нові поселення виникають на підвищеннях у заплавах річок або серед боліт. Більшість пам'яток цього часу знаходяться на території сучасних сіл, що ускладнює їх виявлення²⁴.

Підсумовуючи слід зазначити, що на заселення впливали, в першу чергу, сприятливі природні умови, серед яких велику роль відігравали рівень родючості ґрунтів, звільнення території від лісів, наближеність до великих річок, що слугували транспортними магістралями, корисні копалини тощо

Узагальнений список поселень часів Київської Русі на території Чернігівського району представлено в таблиці 7.

Таблиця 7. Зведений перелік давньоруських поселень IX-XIII ст. на території Чернігівського району

<i>№</i>	<i>Назва пам'ятки</i>	<i>площа</i>	<i>відстань</i>
1	м.Чернігів, літописне місто Гюричев	–	2
2	м.Чернігів, пос. Олександрівка 2	5 га	1,5
3	с.Андріївка, пос.	4 га	1,2
4	с.Андріївка, пос. Верпч 3	2 га	2,8
5	с.Андріївка, пос. Ходча 1	1,4 га	2,2
6	с.Анисів, городище	1,3 га	0,8
7	<i>с.Анисів, городище</i> посад	2,4 га	
8	с.Анисів, пос.	2 га	1,1
9	с.Анисів, пос. Іржавець	1 га	1,1
10	с.Анисів, пос. Селище	3 га	1,7
11	с.Анисів, пос. Татарська Гірка	7 га	0,8
12	с.Антоновичи, пос. Тарасовщина	4 га	4,5
13	с.Березанка, пос. Морозовщина	1 га	1,5
14	с.Березанка, пос. Сажелка	2,5 га	2
15	с.Березанка, пос. Овраменків Круг	4,8 га	2,5
16	с.Борки, пос. Кавулина Гора	2,8 га	1,1
17	с.Брусилів, городище Ляхове місце	0,3 га	1
18	с.Буда, пос. Буда 1	1 га	3,5
19	с.Гущин, городище	0,5 га	1
20	с.Гущин, пос. Займище	0,6 га	1

²⁴ Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – С. 26–47.

21	с.Гушин, пос. Кавунище	1,5 га	1
22	с.Деснянка, пос.	6 га	3
23	с.Деснянка, пос. Селицьке	1,5 га	2,5
24	с.Дніпровське, городище	0,06 га	0,5
25	с.Дніпровське, пос.	2,5 га	0,5
26	с.Довжик, пос.	–	2
27	с.Довжик, пос. Довжик 4	3 га	2,5
28	с.Довжик, пос. Довжик 5	1,5 га	2,5
29	с.Довжик, пос. Селище	5 га	2
30	с.Друцьке, пос. Друцьке	0,3 га	1,6
31	с.Друцьке, пос. Яблунева Гора	0,4 га	1,6
32	с.Єньків, пос. Єньків 1	0,2 га	1,8
33	с.Єньків, пос. Єньків 2	0,3 га	1,8
34	с.Жавинка, пос.	–	1,5
35	с.Жавинка, пос. Селище	1 га	1
36	с.Жавинка, пос. Уступа	1,5 га	1
37	с.Зайці, пос. Зайці 1	3 га	0,8
38	с.Зайці, пос. Зайці 2	0,5 га	0,5
39	с.Зайці, пос. Зайці 3	0,5 га	0,5
40	с.Іванівка, пос.	4 га	1,4
41	с.Іванівка, пос. Дорога	1 га	1,3
42	с.Іванівка, пос. Євкова Гора	1 га	0,8
43	с.Іванівка, пос. Ковпито	4 га	4
44	с.Іванівка, пос. Плависте	3 га	1,4
45	с.Іванівка, пос. Уборок	1 га	0,8
46	с.Іванівка, пос. Ягідне	3,5 га	1,4
47	с.Іванівка, пос. Вздвиг	1,2 га	1,4
48	с.Кархівка, пос. Кархівка 1	1,8 га	2
49	с.Кархівка, пос. Кархівка 2	2,2 га	0,8
50	с.Кархівка, пос. Кархівка 3	1,5 га	2,5
51	с.Кархівка, пос. Ходча 2	5 га	2
52	с.Киїнка, пос.	–	1,2
53	с.Киїнка, пос. Скиток	–	1
54	с.Киїнка, пос. Киїнка 1	2 га	2
55	с.Киселівка, пос. Заплава	2 га	2,5
56	с.Киселівка, пос. Льнозавод	0,8 га	2,5
57	с.Клочків, пос. Клочків 1	1,8 га	0,5
58	с.Клочків, пос. Отноги	1,2 га	0,5
59	с.Клочків, пос. Садовище	9 га	0,7
60	с.Клочків, пос. Селище	2,5 га	0,5
61	с.Клочків, пос. Чудинове озеро	7,6 га	0,7
62	с.Кобилянка, пос.	0,5 га	2
63	с.Козероги, пос. Шваччина Гора	–	4

64	с.Количівка, пос. Ліскове	1 га	0,9
65	с.Количівка, пос. Мис 2	0,2 га	0,9
66	с.Количівка, пос. Чмелівка	0,5 га	3
67	с.Кошівка, пос.	1,1 га	2,5
68	с.Кувечичи, пос. Кувечичі 1	2 га	1,8
69	с.Кувечичі, пос.	–	2
70	с.Ладинка, пос. Ладинка 1	2,5 га	1,6
71	с.Ладинка, пос. Печище	1 га	1,6
72	с.Левковичі, пос. Левковичі 1	1,5 га	1
73	с.Левковичі, пос. Левковичі 2	0,5 га	1
74	с.Лукашівка, пос. Глинище	2 га	2,6
75	с.Лукашівка, пос. Лиса Гора	1,4 га	3,5
76	с.Льгів, пос. Вереміїв Ров	7 га	2,5
77	с.Льгів, пос. Курганки	4 га	2
78	с.Льгів, пос. Льгівка	11 га	2
79	с.Льгівка, пос. Круг	4,8 га	3
80	с.Мажугівка, пос	2,6 га	1,2
81	с.Москалі, пос.	3,6 га	2,6
82	с.Мохнатин, пос. Мохнатин 3	3 га	2,5
83	с.Мохнатин, пос. Мохнатин 1	5 га	0,8
84	с.Мохнатин, пос. Ст.Мохнатин	2 га	0,8
85	с.Н.Білоус, пос.	5 га	2
86	с.Н.Білоус, пос. Калеки	3,8 га	2
87	с.Н.Білоус, пос. Криниця	3 га	0,8
88	с.Новоселівка, пос.	2 га	1
89	с.Новоселівка, пос. Заплава 1	2,5 га	2
90	с.Новоселівка, пос. Заплава 2	0,8 га	2
91	с.Новоселівка, пос. Заплава 3	1 га	1
92	с.Новоселівка, пос. Заплава 6	1 га	1
93	с.Новоселівка, пос. Заплава 9	2 га	2
94	с.Новоселівка, пос. Новоселівка 4	3 га	1
95	с.Новоселівка, пос. Яцева Гора	3 га	1
96	с.Павлівка, пос. Гора	8 га	1,5
97	с.Пакуль, городище Попова Гора	1,5 га	9
98	с.Петрове, пос.	2 га	0,5
99	с.Петрове, пос. Турів Рівчак	1,6 га	0,5
100	с.Петрушин, пос. Петрушин 1	2,5 га	1,5
101	с.Петрушин, пос. Петрушин 2	1 га	1,5
102	с.Петрушин, пос. Селище	2 га	1
103	с.Петрушин, пос. Цегельня	1 га	2,5
104	с.Підгірне, пос. Зарудка	3 га	1,2
105	с.Підгірне, пос. Круча	1 га	1,2
106	с.Полуботки, пос. Полуботки 1	2,5 га	1,2

107	с.Полуботки, пос. Полуботки 2	3 га	1,2
108	с.Пустинки, пос.	–	2,5
109	с.Пустинки, пос.	3,6 га	2,5
110	с.Р.Слобода, пос. Р.Слобода 1	2 га	1,1
111	с.Р.Слобода, пос. Р.Слобода 3	3 га	1,1
112	с.Рижики, пос. Лиса Гора	1,5 га	2,5
113	с.Рогощі, городище літописного Оргоща	3,6 га	0,5
114	с.Рогощі, пос.	5 га	0,5
115	с.Рогощі, пос. Рогощі 2	3 га	1
116	с.Роїще, пос. Логи	15 га	1,5
117	с.Роїще, пос. Попова гора	1,8 га	2
118	с.Роїще, пос. Роїще 1	–	3,5
119	с.Роїще, пос. Тишин	5 га	2,5
120	с.Роїще, пос. Чаплище 1	3,5 га	0,8
121	с.Роїще, пос. Чаплище 2	4 га	0,8
122	с.Рудка, пос.	8 га	3,5
123	с.Рудка, пос. Рудка 2	2 га	2
124	с.Рудка, пос. Янівка	3,4 га	3,2
125	с.Скугарі, пос.	3,5 га	1,1
126	с.Слабин, городище Декановщина	1,2 га	1
127	с.Слабин, пос. Ключино	–	1,5
128	с.Слабин, пос. Селищина	5 га	1
129	с.Слобода, пос. Звіринець	4 га	4
130	с.Смолин, городище	0,5 га	4
131	с.Снов'янка, пос. Високе Городище	5 га	0,8
132	с.Снов'янка, пос. Дюна	–	1
133	с.Снов'янка, пос. Селище 1	1,3 га	1
134	с.Ст.Білоус, городище	1,4 га	1,5
135	с.Ст.Білоус, пос. Ст.Білоус I	1 га	0,5
136	с.Ст.Білоус, пос. Сомов Хвіст	5 га	0,5
137	с.Терехівка, пос.	1 га	2
138	с.Терехівка, пос. Бугрик	1,2 га	1
139	с.Товстоліс, пос.	5 га	3
140	с.Топчіївка, пос. Переправа	3 га	2,6
141	с.Улянівка, пос.	–	1
142	с.Улянівка, пос. Улянівка 2	4 га	1
143	с.Унучки, пос.	9 га	1,5
144	с.Халявин, пос.	1,5 га	4
145	с.Хмільниця, пос. Ланок	1,5 га	1,8
146	с.Хмільниця, пос. Селище	4 га	1,7
147	с.Хмільниця, пос. Талашов	7,5 га	1,7
148	с.Хмільниця, пос. Хмільниця 1	5,5 га	1,5
149	с.Хмільниця, пос. Шумлай	15 га	1,5

150	с.Хмільниця, пос. Юрківщина	10 га	1,5
151	с.Черниш, пос. Вербицковщина	5 га	3,5
152	с.Черниш, пос. Черниш 1	4 га	3,5
153	с.Шевченко, пос. Шевченко 1	2,5 га	1,5
154	с.Шевченко, пос. Шевченко 3	1,5 га	0,5
155	с.Шестовиця, городище	4,5 га	1,5
156	с.Шестовиця, городище Коровель	0,8 га	1
157	с.Шестовиця, пос. Коровель	15 га	0,5
158	с.Шестовиця, пос. Мис	1 га	1
159	с.Шестовиця, пос. Острів	0,5 га	1
160	с.Шестовиця, пос. Рів 1	1,5 га	0,6
161	с.Шестовиця, пос. Рів 2	2 га	0,6
162	с.Шестовиця, пос. Торчин	–	1
163	с.Шибишинівка, пос. Бурчак	1 га	1,5
164	с.Шибишинівка, пос. Город Криничний	–	1,2
165	с.Шибишинівка, пос. Шибишинівка 1	1,5 га	1,5
166	с.Юр'ївка, пос. В'язівка	2,5 га	1
167	с.Юр'ївка, пос. Чернеча Гора	6 га	1
168	сmt М.Коцюбинськ, пос. Дреймовщина	–	2
169	сmt М.Коцюбинськ, пос. Задубініне	3,5 га	3,2
170	сmt М.Коцюбинськ, пос. Княгиня	6,5 га	3,1
171	сmt Олишівка, пос. Гатка	1 га	0,5
172	сmt Седнів, городище Коронний замок	4,3 га	0,5
173	<i>сmt Седнів, городище Коронний замок посади та подоли</i>	60 га	0,5
174	сmt Седнів, городище Орешня	0,8 га	0,5
175	<i>сmt Седнів, городище Орешня посад та подол</i>	9 га	0,5
176	сmt Седнів, городище Трифоновщина	0,7 га	0,5
177	сmt Седнів, пос. Нилин Ров	0,7 га	0,6
178	сmt Седнів, пос. Орешня 4	1 га	0,5
179	сmt Седнів, пос. Орешня 2	0,7 га	0,3
180	сmt Седнів, пос. Підкова (Лук'янцов Бугор)	1,5 га	0,6
181	сmt Седнів, пос. Романовщина 1	0,5 га	0,3
182	сmt Седнів, пос. Сказковщина	3,8 га	0,5

Як легко перекопати, в другій половині IX – XIII ст. наш регіон був щільно заселеним, поселення існували на території чи не кожного села (сьогодні до складу району входять 124 населені пункти, хоча зрозуміло, що їх розміри неспівставимі). Відтак одним із важливих напрямків майбутніх досліджень має стати з'ясування долі стародавніх поселень та процесів, що відбувалися в регіоні від середини XIII ст., тобто після монгольської навали.

Розділ II «Темне століття» (друга половина XIII – середина XIV ст.)

Чернігово-Сіверська земля в середині XIII ст.

Монголо-татарська навала 1239 р. майже повністю зруйнувала поселенську структуру Чернігово-Сіверщини, що переконливо фіксується перш за все ареологічними даними.

Спустошивши Задесення, монголо-татари обложили Чернігів і за тиждень, 18 жовтня 1239 р., взяли місто. Як зауважує В. Коваленко, шари пожежі зі слідами військового погрому виявлені у різних частинах міста, особливо на дитинці. Значних руйнацій зазнали Спаський та Борисоглібський собори, Благовіщенська та Михайлівська церкви на княжому дворі, церква-усипальниця XI ст., інші храми.

Від Чернігова татарські загони розійшлися в усіх напрямках, нищачи міста й села. Сліди пожеж, вістря татарських стріл, людські кістяки зі слідами насильницької смерті зафіксовані в літописних *Оргоці*²⁵, Листвені, Блеставиті, Новгороді-Сіверському, Гомії та інших містах князівства. На думку дослідника, Любеч, всупереч усталеним поглядам, також спіткала гірка доля. І хоча більшість поселень регіону була заздалегідь залишена мешканцями, проте, на деяких з них також виявлені сліди катастрофи (*ур. Рів під Шестовицею* та ін.).

Розоривши центральні райони князівства, завойовники повернули на схід і Посем'ям відійшли у степ, залишивши по собі знищені Рильськ, Вир, Глухів, Курськ, Путивль. Таким чином, лише північна околиця Чернігівського князівства (насамперед, вкрита густими лісовими масивами сучасна Брянщина) уникла суцільних руйнацій та масового знищення населення.

Внаслідок цієї безперервної суцільної колотнечі впродовж чи не всього XIII ст. центральні райони князівства, що традиційно становили основу економічного й людського потенціалу Чернігово-Сіверщини, приходять у занепад і безлюдніють. До розмірів дитинця ужимається заселена територія велелюдного колись Чернігова — на решті території матеріали другої половини XIII ст. поки не виявлені. На якийсь час зупиняється життя на дитинцях Новгорода-Сіверського та Любеча, про що свідчать стерильні шари, що перекривають нашарування попередньої доби. Надовго залишаються у згарищах і через це втрачають поступово своє значення і міський статус літописні Морівійськ, Всеволож, Уненіж, Сосниця, Березий, Блестовит, Листвен та інші міста, перетворюючись з часом на «села городовые»; взагалі припиняють своє існування Біла Вежа, Бохмач, Ковчин, *Оргоц*, *Гуричів*, Радичів та ін. Гине чи залишається мешканцями назавжди переважна більшість

²⁵ Масним шрифтом виділені населені пункти, що розташовані на території Чернігівського району.

селищ регіону. Так, в межах особливо щільно заселеного в домонгольські часи межиріччя пониззя Десни і Дніпра матеріали другої половини XIII–XIV ст. (і то в незначній кількості) виявлені лише на 5 поселеннях попереднього часу (бл. 2%). Частина населення переселяється в нові, більш безпечні місця – заболочені заплави, на підвищення серед боліт, в ліси тощо (16 поселень). Зменшується значно площа селищ цього часу – вона рідко перевищує 3–5 дворів, що також свідчить про загострення демографічної кризи в регіоні. Вірогідно, більшість населення, що вціліло під час нападів, тікає у більш безпечні північні райони князівства – насамперед, у Верхнє Подесення та непрохідні Брянські ліси, внаслідок цього кількість мешканців тут у ці часи не лише не зменшується, а й дещо зростає. Зокрема, згідно одного з переписів населення, наприкінці XIII ст. в межах Брянського князівства мешкало «дву на десят тем людей» чоловічої статі.

Завдяки цьому Брянське князівство, що практично не постраждало під час татарських походів 1238 р. та 1239–1240 рр., у другій половині XIII ст. з глухої периферії Чернігово-Сіверського князівства стає її центром. У 80-х рр. XIII ст. старший з нащадків Михайла Святого Роман Михайлович, якого ряд джерел називають Великим князем Чернігівським і Брянським, переводить зі спустошеного Чернігова до Брянська великокнязівський стіл та єпископську кафедру, що знаменувало собою закінчення цілої епохи в історії Чернігово-Сіверської землі»²⁶.

Поселенська структура пониззя межиріччя Десни і Дніпра післямонгольського періоду

За умов майже повної відсутності письмових свідчень щодо населених пунктів регіону за другу половину XIII, XIV і майже все XV століття, зрозуміти долю поселень часів Київської Русі у наступні віки допомагають археологічні розвідки.

За підрахунками О. Шекуна, якщо за давньоруської доби в межах компактної території, розташованої між Любечем і Черніговом (пониззя межиріччя Десни і Дніпра), археологами виявлено 126 поселень, які містять матеріали кінця XII – першої половини XIII ст., то татарська навала призвела до суттєвої зміни внутрішньої структури заселення регіону. Майже всі поселення припинили своє існування і тільки на 5-и з них на невеликій площі виявлені поодинокі фрагменти кераміки другої половини XIII – XIV ст. Сліди загибелі людей зафіксовані лише на поселенні Рів-2 (біля Шестовиці), що може свідчити про переселення більшості жителів селищ на північ, в більш лісисті райони.

Новоутворені в післямонгольський час поселення розміщувалися віддалік доріг, в глухих місцях, здебільшого на підвищеннях біля боліт та в заплавах річок, через що довгий час такі поселення не вдавалося виявити. Дослідник

²⁶ Коваленко В. Чернігово-Сіверська земля в середині XIII ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 38–41.

нараховує в цьому регіоні 16 поселень, які містять матеріали другої половини XIII – початку XIV ст. (16 поселень), що, втім, навряд чи відповідає реальній ситуації.

На поселеннях Вереміїв Рів (біля Льгова) та Селище (біля Петрушин) продовжують споруджувати житла і господарчі споруди, заглиблені в материк; наземні споруди будуються на поселенні Пойма (поблизу Шестовиці). Житла продовжують бути однокамерними, площею 11–25 кв.м. Селища стають малодворними (до 5 дворів). Їх виявлення вкрай ускладнено як внаслідок малих розмірів і бідності культурного шару, так і перекриттям культурного шару деяких поселень пізньою забудовою. Разом із тим, не викликає сумнівів невисокий рівень заселення і запустіння багатьох земель, що також свідчить про глибоку демографічну кризу²⁷.

Нові відомості про поселення післямонгольської епохи

Археологічні дослідження нашого регіону продовжуються. І хоча масштабних відкриттів у питанні післямонгольської поселенської структури не відбувається, проте, нові відомості все ж з'являються. Особливо щодо іших регіонів Чернігівського Полісся.

Так, у польовому сезоні 2001 р. експедиція Чернігівської обласної інспекції по охороні пам'яток історії та культури проводила розвідку в нижній течії Снову між селами Клочків – Снов'янка та правого берегу Десни від Брусилова до Гориці. Дослідники виявили нові пам'ятки післямонгольського часу (друга половина XIII – XV ст.): Клочків–північ, Боромики–школа, Брусилів–посад. Ще дві пам'ятки зафіксовано в районі Дягови (Менський район)²⁸.

Станом на 2007 р. концентрація пам'яток цього періоду в даному регіоні зросла до 18-и. А на лівому березі Десни 5 поселень другої половини XIII – XIV ст. зафіксовано Ю. Ситим, що дає привід фахівцям вважати ситуацію в Подесенні в післямонгольську добу більш складною і заперечувати запустіння даної території. На сьогодні культурні шари зазначеного періоду знайдені на дитинці Чернігова та в інших частинах міста²⁹.

Також археологи переглядають датування речей і знахідок із розкопок минулих років. З огляду на недосконалість методики дослідження пам'яток середини XIII – XV ст. (відсутність чіткої хронотипології кераміки, складність фіксації комплексів золотоординського та литовського часів у міських культурних шарах, незначна кількість публікацій), дослідники заново переглядають матеріали, зібрані в ході широкомасштабних розвідок на

²⁷ Шекун О. Поселенська структура пониззя межиріччя Десни і Дніпра 12–17 ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 114–115.

²⁸ Жаров Г.В., Жарова Т.Н. Археологическая разведка на Черниговщине [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://archeology.narod.ru> (Сайт «Археология Чернигова»).

²⁹ Веремейчик Е. Поселение «Пойма» около Шестовицы близ Чернигова // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 367.

території Дніпровського Лівобережжя наприкінці 1940-х – кінця 1970-х рр. При цьому мова йде про колекції, в яких матеріали післямонгольської доби раніше не виділяли.

Зокрема, К. Капустін виявив незначну кількість фрагментів горщиків XIV ст. на городищі с. Рогощі та уламки гончарних посудин кінця XIII – XIV ст. на поселенні поблизу с. Льгів (на правому березі р. Льгівка в урочищі Гатка) в матеріалах Чернігівської археологічної експедиції 1947 р.

В тому ж 1947 р. експедиція І. Тяпушкіна проводила розвідку городища в с. Брусилів, яке займає мис (розміром 100х30 м) правого берега річки Снов у місці її впадіння в Десну. У північно-західній частині майданчика простежено залишки невеликого валу та рову. Підйомний матеріал серед іншого представлений уламками гончарного посуду другої половини XIII – XV ст.

Неукріплене поселення на південній околиці с. Новий Білоус, на схилі надзаплавної тераси, у 1949 р. обстежив Д. Бліфельд. Підйомний матеріал зібрано на площі 250–300 метрів вздовж берега та 100 метрів. Привертає увагу уламок вінця гончарного горщика із масивним валиком та борозенкою на зовнішньому краї, оскільки керамічні вироби подібного типу датуються другою половиною XIV – XV ст.

Поселення за 1,5 км від с. Іванівка на піщаному пагорбі у заплаві Десни (урочище Обірок), яке було оточене з півдня, південного заходу та південного сходу старицею р. Вздвиг, оглянув у 1975 р. Є. Максимов. Кераміка із поселення датується XIII–XV ст.³⁰

Вивчивши матеріали експедиції під керівництвом Г. Кузнєцова, яка у 1985 р. обстежила поселення Селище біля с. Анисів, Д. Дем'яненко засумнівалася щодо отриманих висновків. Г. Кузнєцов верхньою межею існування поселення зазначив середину XIII ст., а знахідки фрагментів плінфи (деякі із залишками розчину) пов'язував з існуванням на поселенні феодальної садиби. Втім, наявність плінфи може бути пояснена розбиранням кам'яних будівель Чернігова після штурму міста монголами та наступного його запустіння. Під час повторного обстеження пам'ятки (розташована на захід від села, у заплаві лівого берега Десни, на берегах стариць Глушець і Комарівка, на висоті 3,5–4,0 метра, в урочищі Селище; розміри поселення 50 x 280 метрів) виявлено низку фрагментів вінець керамічних посудин золотоординського часу (друга половина XIII – XIV ст.). Такі є фрагменти кераміки знайдені і під час обстеження поселення Іржавець I, розташованого на південний захід від північної околиці Анисова, у заплаві лівого берега Десни, на підвищених берегах (висота 2,5–3,0 м) стариці Іржавця³¹.

Археологічні матеріали другої половини XIII – XV ст. дають доволі несподівані результати, які ще лише належить осмислити. За винятком Рогощі,

³⁰ Капустін К. Археологічні пам'ятки Дніпровського Лівобережжя середини XIII – XV ст. (за матеріалами розвідок 40-х – 70-х рр. XX ст.) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4. – С. 8–20.

³¹ Дем'яненко Д. До питання про датування поселення селище біля с. Анисів Чернігівського р-ну // Археологічні дослідження в Україні 2011. – К., 2012. – С. 487.

переважають поселення на територіях, які у ранньомодерну добу залишалися переважно не заселеними (Льгів, Петрушин, Іванівка, Новий Білоус).

З одного боку, це може свідчити про більш складний характер демографічних процесів післямонгольської доби. Можливо, населення в цих місцевостях не назавжди полишило свої оселі під час ворожої навали і незабаром повернулося на обжиті місця. Однак зруйнована інфраструктура регіону далася взнаки і більшість таких населених пунктів незабаром згасла. З іншого боку, це відкриває простір дослідженням, які могли б суттєво розширити коло поселень, що безперервно існували ще з давньоруської доби. Скажімо, поселення XIII–XV ст. на півночі Клочкова у верхній часовій межі практично співпадає з першою письмовою згадкою про село (1527 р.), яка, до того ж, фіксувала поселенську структуру саме кінця XV ст. Два поселення XIII–XV ст. у районі Брусилова мали б стати основою майбутнього Перекопу (давня назва села, перша згадка 1527 р.). Поселення такого ж періоду в Боромиках майже напевно ідентифікується як відомий ще з литовської доби Радиль або Радунь. Два поселення в Анисові хоча й датуються XIII–XIV ст., могли бути відомим з більш пізніх часів Канином або Анисовим хутором (перша згадка 1638 р.). Нарешті, поселення XIII–XIV ст. у Шестовиці могло поступово переміститися у сучасні межі села, відомого з 1527 р., але яке однозначно існувало за литовської доби.

Продовження досліджень у цьому напрямку спроможне суттєво розширити наші уявлення про поселенську мережу краю після монгольської навали. Узагальнені відомості про виявлені археологами постмонгольські поселення містить наступна таблиця.

Таблиця 8. Зведений список відомих поселень XIII–XV ст. на території Чернігівського району

<i>Століття</i>	<i>Поселення</i>
XIII–XIV	пос. Вереміїв Рів біля с. Льгів
XIII–XIV	пос. Льгів – урочище Гатка
XIII–XIV	пос. Селище-1 біля с. Петрушин
XIII–XIV	пос. Селище-2 біля с. Петрушин
XIII–XIV	пос. Селище-3 біля с. Петрушин
XIII–XIV	пос. Пойма поблизу с. Шестовиця
XIII–XIV	пос. Селище біля с. Анисів
XIII–XIV	пос. Іржавець біля с. Анисів
XIII–XV	пос. Клочків – північ
XIII–XV	пос. Боромики – школа
XIII–XV	пос. Брусилів – посад
XIII–XV	пос. Брусилів – городище
XIII–XV	пос. Іванівка – урочище Обірок
XIV	с. Рогощі
XIV–XV	с. Новий Білоус

Розділ III

Поселенська структура регіону кінця XIV – початку XVII ст.

Військово-політична ситуація в регіоні стабілізувалася в другій половині XIV ст., коли литовсько-руські війська, очолювані литовським князем Ольгердом, розбили трьох татарських беїв у битві на Синіх Водах, а українські землі опинилися в складі Великого князівства Литовського. Як наслідок, у другій половині XV ст. значна частина мешканців селищ, розташованих в незручних для проживання місцях, їх залишила. Процеси розселення того часу археологи характеризують поверненням жителів на місця, де існували поселення в домонгольський період; в першу чергу ті, що розташовані вздовж шляхів. При цьому нова забудова виникає здебільшого не на місцях старої, а поблизу, іноді в менш придатних топографічних умовах, на більш зволжених ділянках. Повсюдне поширення наземної забудови засвідчило, що фактор перезволоженості ґрунтів перестав відігравати істотну роль, а розміщені поряд найбільш родючі землі тепер використовувалися більш раціонально. Це пояснює, чому більшість територій, зайнятих давньоруськими поселеннями, залишалась не перекрита забудовою.

За археологічними розвідками, поселення XV–XVII ст. залишаються малодворними (переважно від 1 до 5 дворів, іноді 10), розташованими часом на значній відстані одне від одного, що призвело до зміни не тільки господарчого типу, але в більшості і соціальної структури землеробського населення³².

Між тим саме за литовської доби поселення даного регіону знову повертаються на сторінки джерел. Поки що це поодинокі, уривчасті згадки, відтак їх вага зростає і потребує прискіпливого вивчення.

У даному розділі зведено інформацію про згадки населених пунктів на території Чернігівського району в різноманітних джерелах і документах, починаючи від кінця XIV ст. Верхньою межею виступає 1618 р., коли Чернігівщина опинилася у складі Речі Посполитої. Тобто, охоплено період перебування Чернігово-Сіверщини у складі Великого князівства Литовського (до 1500 р.) та Московської держави (1500–1618 рр.). Принагідно звертаємо увагу на крайню скупість джерел московської доби.

1375–1381 – **Навози** (Дніпровське), **Сновськ** (Седнів).

Згадані в «Списке русских городов дальних и ближних», документі кінця XIV ст.

«А СЕ ИМЕНА ВСѢМ ГРАДОМ РУСКИМ, ДАЛНИМ И БЛИЖНИМ.

А се Киевськии гроди: Дверень на Рши, Корсунь, Треполь на Днепрѣ, Каневъ, Глинескъ, Переяславль Русскии, Юрьевъ, Пересѣченъ, Василевъ на

³² Шекун О. Поселенська структура пониззя межириччя Десни і Дніпра 12-17 ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 114–115.

Стугні, Бѣльгород на Рпенѣ, Чернѣгород, Києвъ, деревянѣ, на Днепрѣ; а церкви: святаа Богородица десятиннаа, камена, была о полутретьятцати версѣх; а святая Софіа о 12 версѣх. Вышегород, Милославици, Тмутороканѣ, Острѣчьскыи, на Деснѣ Черниговѣ, Омѣлники, **Сновескъ**, Брянескъ, Ростовецъ, Унеятинѣ, Новгород Сѣверьскыи, Трубческъ, Путивль на Сѣми, Рылескъ, Курескъ на Тускорѣ, Коршовѣ на Соснѣ. А на Сулѣ Снепород, Сѣкнятин, Грошинѣ, Чемесовѣ, Утѣшковѣ, Синеч, Кляпечъ, Роменѣ, Ковыла, Ворона, Саль, Песыи кости, Хотѣнѣ. А на Пѣслѣ Ничян, Городище, Лошици, Биринѣ, Жолважѣ, на Ворѣсклѣ Хотмышль, Чечерескъ, Тетеринѣ, Попова гора, Пропошескъ, Дроковѣ, Гомии, Рѣчиця, Могилевѣ, Быховѣ, Лучинѣ, Рогачевѣ, Стрѣшинѣ, Любечѣ, **Навозѣ**, на Припетѣ Чернобыль, Копыль, Мозырь, Переровѣ, Смѣдинѣ, Туровѣ, на Метлицы Ивановѣ, Вручии, Житомель, Коречѣ»³³.

1432 – **Сновськ** (Седнів).

Згаданий у «Списку міст Свидригайла» («Города и земли принадлежащие Пресвѣтлѣйшему Князю Свитригайлу, Великому Князю Литовскому, Русскому и проч.»)³⁴.

1437 – **Сновськ** (Седнів).

Наступна згадка Сновська також пов'язана із князем Свидригайлом:

«...1437-го Свидригайло, який утратив Чернігівське князівство, але дістав натомість у володіння на короткий час Гомель, надає Павлові Мишковичу «взамін Сновська Сіверського» село Халче поблизу Гомельського замку»³⁵.

«...Павло Мишкович, котрий у 1437 р. отримав від Свидригайла «замість Сновська сіверського, що лежить над річкою Снов» Хальч неподалік від Гомеля. (Це пожалування фігурує у витягу з новгородських гродських книг (7 серпня 1661 р.), який фіксує знищені козаками привілеї роду Халенських).

...По суті, дослідники охрестили Халецькими усіх нащадків Павла Мишковича – тимчасом як це прізвище закріпилося лише за тими з них, хто при розподілі родових маєтностей, разом із якимись землями на Чернігівщині, отримав і Хальч (Хальче) у Гомельському повіті. Важко визначити, коли саме і яким чином був здійснений цей родинний переділ; фактом залишається лише те, що перші документальні згадки про Халецьких сягають 80-х рр. XV ст. Йдеться про сина гіпотетичного Євстафія Павловича, Михайла Халецького, котрий в актовому матеріалі, як і Василь Никольський, як правило, не називається по імені. Обидва фігурують разом не лише в грамоті 1496 р., а й у складі посольства, яке в 1501 р. було виряджене до Заволзької Орди, де Халецький, як посланець великого князя литовського, був частим гостем»³⁶.

³³ Новгородская первая летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. III. – СПб., 1841. – Л. 22об.–23.

³⁴ Коцебу А. Свитригайло, великий князь Литовский или Дополнение к историям Литовской, Российской, Польской и Прусской. — СПб, 1835. — Прибавления. – С. 11.

³⁵ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К., 2008. – С. 184.

³⁶ Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольняя Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 419, 425.

1495–1496 – **Заруддя** (Рудка?), **Шерепи**, **Слабин**.

Згідно з актами 1495–1496 рр., князю Петру Михайловичу Мосальському належали Слободка, Шерепи (Шереп'я), Заруддя й нова слобода на Боловісі (Білоусі), успадковані ним від чернігівського боярина Івана Циба: у 1496 р., після смерті Мосальського, ці землі перейшли до господарського дворянина Андрія Дрожчі.

«Про збільшення кількості поселень «на воле» (слобод) свідчить грамота великого князя литовського Олександра від 1496 р., якою він передає господарському дворянину Андрію Дрожчі виморочну власність князя Петра Мосальського – «Слободку, а Шерепы, а селцо Зарудье, а слободу новую».

Халецькому належав Слабин³⁷.

«У грамоті 1496 р. чернігівські «имения» Халецьких не названі; однак у пізній (і до того ж дефектній) копії «пам'яті» литовським послам, яку було укладено близько 1527 р. і яка містить перелік усіх чернігівських сіл зі спорадичними згадками про їх колишніх (до 1500 р.) власників, згадується існуючий донині Слабин як село, «что было за Халенским (варіант: Харевским)», в якому неважко упізнати перекручене «Халецкий»³⁸.

1496, 24 лютого – **Смолин**.

Згаданий у жалуваній грамоті великого князя литовського Олександра Казимировича чернігівському наміснику Івану Борисовичу Глинському.

«1496, февраля 24.

Жалованная грамота Литовского великого князя Александра Черниговскому наместнику князю Ивану Глинскому на данника и селцо Смолино въ Черниговскомъ повѣтѣ.

Самъ Александръ, Божьею милостью великій князь Литовскій. Билъ намъ чоломъ наместникъ Черниговскій князь Иванъ Борисовичъ Глинскій и просилъ в насъ данника, въ Черниговскомъ повѣтѣ, на имя Бутовича и селца Смолина; а на томъ дей селцы князь Александръ посадилъ былъ людъ волный прихожый, на тогожъ Бутовича земли. И мы ему того нашего данника Бутовича и селцо Смолино дали, зъ ласки нашею, за его службу, со всимъ съ тымъ што здавна къ тому слушало: нижли тыи люди волныи, што князь Александръ посадилъ на той земли, всхотятъ, ему служатъ, а не всхотятъ ему служить и онъ маеть ихъ отпустить добровольно со всеми ихъ статкы.

Писанъ въ Городнѣ, Февраля въ 24 день, индикта 14. – При томъ были: воевода Виленскій, канцлеръ, панъ Миколай Радивилевичъ; маршалокъ дворный, наместникъ Мерецкій, панъ Григорей Остыковичъ. – Сопѣга, писарь»³⁹.

³⁷ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 143, 199, 214.

³⁸ Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольняя Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 426.

³⁹ Акты Западной России. – Т.1. – СПб., 1846. – С. 153–154; Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 106.

1496, 1 липня – «пустовщина в Черниговском повете»⁴⁰.

Згадується у жалуваній грамоті великого князя литовського Олександра Казимировича князю Семену Івановичу Можайському на Чернігів:

«1496, іюля 1.

Жалованная грамота Литовского великаго князя Александра Можайскому князю Симеону Ивановичу на владѣніе Черниговомъ, Стародубомъ и Гомѣемъ.

Самъ Александръ, Божьею милостью великій князь Литовскій. Билъ намъ чоломъ князь Семень Ивановичъ Можайскій и просилъ насъ, абыхмо его пожаловали какимъ имѣньемъ; и мы, зъ ласки наше, пожаловали его и дали есмо ему городъ Черниговъ, со всимъ што къ нему слушаеть, нижли выняли есмо на насъ бояръ нашихъ: Андрея Павловича, а братаничовъ его Халецкого а Миколского, а ловчого нашего Левка Векнѣвича, а дворянина нашего Андрея Дрожъчича, а Котовичовъ, а Сулдешова, а подклучого Виленъского Богданца, тые намъ мають служити съ тыхъ имѣней своихъ, што въ Черниговкомъ повѣтѣ мають; а иные бояре мають ему служити съ своихъ имѣней, а онъ ихъ не маеть рушити въ ихъ имѣньяхъ. А тыхъ, што дали были есмо князю Ивану Борисовичу Глинскому, даньники и люди, што князь Александро Чорторыйскій садилъ, и тыхъ, [што] пану маршалку Литавору дали есмо, и пустовщину тамъ въ Черниговскомъ повѣтѣ, тые даньники и люди и тую пустовщину емужъ [Семену Можайскому] есмо дали. А дали есмо ему Черниговъ, съ слугами пуными, и съ людми данными и тяглыми, и со всеми платы и доходы, и зъ землями и зъ водами, што издавна къ Чернигову слушаеть, вѣчно, ему и его жонѣ, и ихъ дѣтемъ. Тежъ билъ намъ чоломъ, што отецъ нашъ, король его милость, подавалъ отцу его князю Ивану города Стародубъ а Гомей у вотчину, и листъ отца нашего передъ нами вказывалъ и просилъ насъ, абыхмо ему тые города Стародубъ а Гомей подтвердили нашимъ листомъ: и мы ему тые города Стародубъ а Гомей подтверждаемъ нашимъ листомъ, тежъ вѣчно, ему и его дѣтемъ, подлѣ листу отца нашего. А на твердость того, и печать нашу казали есмо приложити къ сему нашему листу.

Писанъ у Вилни, въ лѣто 7004, мѣсяца іюля въ 1 день, индикта 14»⁴¹.

Коментуючи документ, О. Русина зазначає наступне: «На Чернігівщині Глинським належали Хоробор, Домислин, Смолин; князь Іван Борисович Глинський впродовж 1492–1496 рр. був чернігівським намісником – з чим, очевидно, пов'язана передача його родичу Андрію Дрожчі кількох сіл в Чернігівському повіті, які раніше становили власність князя Петра Михайловича Мосальського (відповідно, «дворянин Андрей Дрожчич» згадується в Олександровій грамоті Семену Можайському 1496 р.; після по-

⁴⁰ На сьогодні бракує відомостей для більш-менш точної локалізації місцевості. Але вірогідно, що мова йде про територію у межах сучасного Чернігівського району.

⁴¹ Акты Западной России. – Т.1. – СПб., 1846. – С. 163–164; Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 106-107.

разки повстання М. Глинського він разом із братом Петром знайшов притулок у Росії)»⁴².

І далі: «...Богдан Павлович, на зламі XV–XVI ст. обіймав посаду віленського підключого; у серпні 1496 р., безпосередньо після передачі Чернігова Можайському (й, очевидно, у зв'язку із цією подією) він звернувся до Олександра, аби той підтвердив своїм актом «отчину и дедину его» у Чернігівському повіті: «имения» Свибриж (сучасне Сибереж) і Заболовісся, селище Ргощ (сучасне с. Рогощі), а також ловище й бортну землю Замглай. Документ, виданий з цього приводу Олександром, заслуговує на увагу не лише через точну локалізацію володінь Богдана Павловича (де були чернігівські «имения» його братів Василя та Андрія, залишається тільки гадати), а й через вказівку на те, що ці землі належали його батьку й діду. Таким чином, з урахуванням зроблених вище хронологічних розрахунків, можна стверджувати, що предки Никольського осіли на Чернігівщині, щонайпізніше, наприкінці XIV ст. Відповідно, немає підстав піддавати сумніву думку, що першою задокументованою особою в ряду цих предків був незнаний ближче Павло Мишкович, котрий у 1437 р. отримав від Свидригайла «замість Сновська сіверського, що лежить над річкою Снов» Хальч неподалік від Гомеля»⁴³.

1496, 22 серпня – **Рогощі**.

Літописний Оргощ спливає в документах кінця XV ст. як селище (спустіле поселення) – вірогідно після монгольського нашестя поселення переживало не кращі часи і періоди відродження чергувалися із запустінням:

«[1496] 08 22

Потвержене Богдану Павловичу на имене Сибреж а Заболовесе и на иные селища в Черниговскомъ повете, на вечность

Самъ Александръ, Божю м(и)л(о)стью.

Биль намъ чолом подключии виленскийи Богдан Павловичъ и поведил перед нами, штож отчина его и дедина, именья в Черниговскомъ повете есть, на имя Сибреж а Заболовесе, з бобровыми гоны в обрубе, а селищъ Ръгощъ а Замслаи, ловище и бортная земля, и бил намъ чолом, абыхмо тые его именья потвердили ему нашимъ листомъ.

И мы тые вси именья, отчину и дедину его, люди и селища, и земли пашные и бортные, и бобровые гоны, потвержаем ему сим нашим листом вечно и непорушно, и его жоне, их детемъ, их ближнимъ и потом будучимъ их счадкомъ, со всимъ с тымъ, што к тым его именьем здавна слушаеть, з людьми и съ селищи, и з землями пашными и бортными, з ловищи, з бобровыми гоны, по тому, какъ отец и дед его держалъ. Волен он тые именья свои продати и отдати, и заменить, и по души дати, и ку своему лепшому и вжиточному обернути, какъ самъ налепей розумеючи. А на твердость того и печат нашу казали есмо приложити к сему нашему листу.

⁴² Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольняя Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 424.

⁴³ Там само. – С. 419.

П(и)сан у Вилни, в лет 7004, м(е)с(е)ца августа 22 день, индикт 14»⁴⁴.

1509 – побіжні згадки про **Шестовицю**.

Згадка про боярина «Шестовицького з Чернігова» у метричних реєстрах 1509 р. може свідчити про вихідця із Шестовиці (або її власника) і сприйматися як побіжне підтвердження існування села за литовської доби, що цілком узгоджується з даними «Пам'яті» 1527 р.:

«За часів Івана IV, десь на зламі 30-40-х рр. XVI ст. чернігівська волость Прилуцьке городище була «роздана в поместье ... детем боярским черниговцом, Миките Лахиреву да Ивану Шестовитцкому».

Очевидно, що Шестовицькі отримали своє родове прізвище від с. Шестовичі (суч. Шестовиця) ... «Пан Гридко Шестовицький ис Чернигова» вписав своїх родичів до пом'яника Києво-Печерського монастиря десь наприкінці XV ст.»⁴⁵.

1527 – Смолен, Слабин, Шерепи, Шестовиця, Перекоп (Брусилів), Клочків, Сновеськ (Седнів), Межруд (Рудка), Навоз (Дніпровське), Пльохів, Кувечичі.

Цілий ряд населених пунктів згадані в так званій «Пам'яті» або Реєстрі кордонів Чернігівських. Довгий час документ вважався уривком з опису московсько-литовської границі, складеного близько 1523 р. Досліджуючи це джерело, О. Русина не тільки уточнила датування, але й звернула увагу на деякі особливості: реєстр складався шляхом опитування населення, яке проживало раніше на цих територіях, без залучення актового матеріалу

Дослідниця прийшла до висновку, що «Пам'ять являла собою не тільки й не стільки опис кордонів Литви з Московщиною, скільки щось на зразок реєстру втраченої Вільном власності. Відтак весь комплекс відображає ситуацію останніх десятиріч XV ст.»⁴⁶.

«РЕИСТР ГРАНИЦ ЧЕРНИГОВСКИХ

На память Григорю Богдановичу, дворянину гсдрському, што ми гсдр его мл. и пан воєвода виленский казали [и] пописывати границы и села черниговский:

...Отъ устья устринского 3 мили уверхъ по Деснѣ Моравескъ, село черниговское городовое, подымѣи 20. Село Бодка по Деснѣ уверхъ; подымеи 10 было, держал князь Петрѣ Масалский, Смолен по Дисне уверхъ городовое (черниговское), подымеи 10. Слабын село на Дѣснѣ, подымѣи 20, то было за Харевским. Село Шерепи по Диснѣ уверхъ, подымѣи 10, а держал князь Петрѣ Масалский. Шостовичи село уверхъ по Дисне, то село боярское, домов 20. На устьи Десны Сновю село Перекоп городовое, домов 40. На Дѣсну уверхъ село Руднѣ к городу, домов 15 было. Село Авдеевичи до [!] верху Дисны [...], домов 7 было. Село Колчов уверхъ по Диснѣ, домов 20, держал Сулдешов. (...)

⁴⁴ Lietuvos Metrika. Knyga № 6 (1494–1506). – Vilnius, 2007.

⁴⁵ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 199–200.

⁴⁶ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 20–21.

На рецѣ Сновъ село Клочков городовое, домов 20 было. Село Сновескѣ городовое, домов 50 было. Село Курилов городовое со [!] Суле уверхъ, домов 20 было. Село Макишин городовое на Снове, домов 20 и 6 было. Село Смянескѣ городовое уверхъ ко [!] Снове, домов 30 было. Великая Вес село городовое, домов 20 было. Малая Вес, на рѣце Свинь село городовое, домов 30 было. Листвин Малый село владыки брянского, домов 20 было. Свибрыжа село на реце на Болависи городовое, домов 8 было. Село Межруд городовое, домов 10 а один.

РЕИСТР ЛЮБЕЦКИЙ

[...] границы Любецкии з Черниговскими: почон от Пакуля рѣчки, то рубеж з Навозомъ, а селищи Плохово, половина любецкая и половина черниговская, а дамов жаден не памятаеть, хто на той земли жив, от Плохова у Брянцеву лозу граница идетъ.

...Против Кувичич панских черниговские Межируде; против Муравля панского село Великая Вес черниговское»⁴⁷.

1552 – **Навоз** (Дніпровське) і **Мньов**.

Згадані у описі Київського замку (лютий-березень 1552 р.) як належні Києво-Печерському монастирю. Це перша фіксація монастирських володінь у регіоні:

«Села монастыря Печерского. Село Навозъ, человѣковъ 44, дани с нихъ 11 копъ гроший и 13 грошей, меду ведерець 130. Село Мнево, человѣковъ 6, дани 4 копы, 26 грошей»⁴⁸.

1552 – **Навоз** (Дніпровське) і **Мньов**.

Майже одночасно обидва поселення згадані у описі Чорнобильського замку як власність Києво-Печерського монастиря. Оскільки назву Мньова публікатори прочитали з помилками («Леневъ»), то раніше цей документ не пов'язувався з селом:

«Робота замковая а стацья и подводы. Повинни замокъ робити, подводы и стацьи давати вси, яко господарские такъ землянские и церковные, подданные со всех сель повѣту Чернобыльскаго, а на ймя села тые: напервей по Днепру з низу села монастыря Печерского: Своромль, Тарасовичи, Новоселки, Ошитковичи, Глубово, Сороковичи, Навозъ, Ленево, Гдень ... и иншие села во всемъ повете Чернобыльскомъ и Овруцкомъ повинни стацей и подводы давати и держати при замку, на переймы отмениваючися чергами по недѣлямъ: ... четвертая недѣля: Навозъ, Леневъ...»⁴⁹.

1587, 15 березня – **Рогощі, Хмільницький ґрунт**.

Документ 1587 р., який фіксує належність села Рогощі з замком княжні Агаті Котурницькій (Котуринській), цінний насамперед описом кордонів населеного пункту:

⁴⁷ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 208–209, 211.

⁴⁸ Архив ЮЗР. – Ч. VII. Т. I. Акты о заселении юго-Западной России. – К., 1886. – С. 120.

⁴⁹ Там само. – С. 587–588.

«...которое село по ограниченью полскомъ 1587 году марта 15 дня, ксенжнѣ Агатѣ Котурницкой за руками Николая Лосятинского, державцы любецкого и лоевского, Потѣя Сурина, подстаросты любецкого, Бартоломея Комѣцкого, подстарости гомельского, виданномъ, граничить такъ: почавши отъ замку въ ономъ селѣ Рогощѣ находячогось, поузь рѣчку Бѣлоусъ до рѣчки Сѣбережи, а тою рѣчкою Сѣбережкою въ гору, до грунтовъ Федора Вѣлиского, до потока поза Осущину в ту Сѣбережку упадаючого съ полювъ, а оттуда въ гору логомъ и лозами, поузь Сулимовщину ажъ до грунтовъ Хмельницкихъ по дорогу поузь могилу Матерню, а оттуда долинами на лози, а отъ тихъ лозъ чрезъ поле логами, на могилу въ поточокъ, а тимъ потокомъ поузь Круглый лѣсъ въ глубокой ручай Хмельницкій, что нынѣ рѣчка Хмельничка, а тимъ ручаемъ ажъ в рѣчку Бѣлоусъ, а понадъ тою рѣчкою ажъ до онога замку»⁵⁰.

1593, 24 квітня – **Навоз** (Дніпровське), **Мньов**.

Згадуються в документі «Опись движимаго и недвижимаго имущества, принадлежавшаго Киевопечерскому монастырю, составленная при передачѣ этого монастыря архимандриту Никифору Туру. 1593 апрѣля 24».

«Wlose podnieprskra naupierwiey.

... siolo Nawoz. Drugie siolo Nawoz, po drugiey storonie Dniepra, siolo Mekwo...»⁵¹.

1595, 1 серпня – **Кувечицька земля**.

Серед земельних володінь, підтверджених нащадкам Милка Бивальковича в Любецькій волості, зустрічаємо «землю кувечицьку»:

«1.VIII.1595. Краків.

Захованье при праве старом потомковъ Милка Бывалковича на земљи ихъ у волости Любецкой.

C: Zahowanie przy prawie starym potomkow Bywalkowicza na dobra zemlu kuweczyskiuu y borek nad Pakulyu, do toho ostrowok Bildianki y paszni na Smolechowie y na Sepchowie z dubrowami y z lesami, w wolosty Lubeckoy lezacie»⁵².

1610, березень – **Пакуль**.

Згадується в збірнику оповідань та легенд «Скарбница потребная» (1676 р.) Іоанікія Галятовського (?–1688).

«Люди московські вийшли з Чернігова, рибу на р. Білоусі ловили, бо придуха була. Відаючи тоє Горностай, регіментор польського війська, в Пакулі селі з польським військом застаючись, фортеlem в накритих возах замість риби вночі до Чернігова польське військо впровадив; московські сторожі в брамі запитали: хто йде? З Горностаєвої сторони відповіли по-московськи: свої люди, рибу з Білоуса веземо. Чуючи теє, сторожі відчинили браму. І в той час з

⁵⁰ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 20.

⁵¹ Архив ЮЗР. – Ч.І. Т.І. Акты, относящиеся к истории православной церкви въ Юго-Западной России. – К., 1859. – С. 386.

⁵² Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 473.

Чернігівського замку московське військо відступило і Чернігів Горностаєм спалений був. І через багато років пустим залишився... Після Горностая (через 12 років почали знову до Чернігова люди збиратися і будуватися»⁵³.

Слід зауважити, що згадка Галятовським села Пакуля виглядає сумнівною і може являтися пізнішою часовою накладкою. Можливо, Горностай вирушав із місцевості, де пізніше виникне село (в 1631 р. згадується «новооседлая» дер. Пакуль»⁵⁴, перед тим Пакуль фігурує в документі 1628 р.). Прикметно, що П. Кулаковський наводить інформацію з польських джерел і говорить лише про «похід загону під керівництвом київського підкоморія Самуеля Горностая у березні 1610 р. на Чернігів. Його люди під виглядом рибалок проникли у замок, що призвело до захоплення й спалення Чернігова. Місцеве населення, яке вціліло, розбіглося по сусідніх містах»⁵⁵.

1614, 24 жовтня – урочище **Слабин**, урочище **Шестовицьке**.

Князь Ликов отримав у володіння урочища Слабин і Шостовицьке, що свідчить про запустіння обох населених пунктів внаслідок Смутних часів у Московській державі:

«24.X.1614. Варшава.

Данина певных урочищъ князю Лыкови.

Н: Dekret na pewne uroczyszczu kniazia Lykowi Slabin, Szosztowiszcze nad reka Desna.

С: Danina uroczyszczu na grunte czerniewskom nad rekoiu Desnioiu, a menowite uroczyszczu Szostowickoho u drugiego uroczyszczu nazwanego Slabun kniazia Jakubowi Lykowi»⁵⁶.

1616, 4 червня – **Слабин**, **Шестовиця**.

Слабин і Шестовиця згадуються як городища (тобто запустілі), що цілком узгоджується з попереднім документом:

«4.VI.1616. Варшава.

Czernieiw p. podkomorzemu kiiowskiemu

Н: Czerniehow p. podkomorzemu kiiowskiemu

С: Danina zamku Czerniejowa, nad rzeka Desznia lezacego z horodyszczami Slabieniem u szostowickim urodz. Samuelowi Hornostaiowi, podkomorzemu kijowskiemu»⁵⁷.

За П. Кулаковським, «у червні 1616 р. королівська канцелярія видала С. Горностаю привілей на Чернігів з Слабинським та Шостовицькими городищами, але він, напевно, реалізований не був»⁵⁸.

1616, червень – **Терехова** гать.

⁵³ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 76.

⁵⁴ Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII – XVIII вв. – М., 1960. – С. 230.

⁵⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

⁵⁶ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 564-565.

⁵⁷ Там само. – С. 576.

⁵⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

В описі кордонів Уланівського острова зустрічається топонім «Терехова гать», який може мати як пряме, так і опосередковане відношення до сучасної Терехівка, а його локалізація потребує додаткових досліджень:

«VI.1616. Варшава.

Коньсервация Ивана Васюковича при острове Уляновъскому въ дубровах чернеговских.

H: Ostrowie w dabrowach czerniechowskich Iwanowi Wasiskowiczowi.

C: Danina Jwaszkowi Wasiskowiczowi [!] ostrowa ulanowskoho w dubrowach czerniechowskich ku uroczysku, poczawszy ustia struhi Burowicy ku Wysokomu seliszczu, od Wysokoho seliszcza polem ku Pohorewu seliszczu, Thorowo seliszcza w ulanowskom ostrowe, od Thorowoho seliszcza ku Holikowomu humnicziu, od humnicia idet ku *Terechowoy czati* dorohoju z Listwina, z toie dorohi naniz Ramkowy lohom ku Swini, wyszedszy z Ramkowoho loha ku horodyszczu Zwinczewu kolo lesa Tyszelewa Swineiu ku rece Mostowce oba berehi, z reczki Mostowki kolo lesa Troworodkoho w Zurozki, w zamolayskoie boloto, z zamolayskoho bolota ku struze Burowicy ku usniu Sokoley borkom k ulanowskomu ostrowu u welikoy wyszynie znameniy etc.»⁵⁹.

До 1618 – **Клочків, Ладинка, Радиль/Радунь** (Боромики), **Ргощ** (Рогощі), **Седнів, Яковлевичі** (Іванівка).

П. Кулаковський перераховує власників маєтностей Чернігівського повіту за Московської держави на час входження Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої (спираючись на відомості Коронної і Руської Метрик):

Клочків – боярські сини Василь і Малюта Цадаїнови,

Ладинка – боярин Мойсеєв (або Василь Чудинов),

Радиль/Радунь (Боромики) – Атанас й Іван Бранікови, Петро й Григорій Коренєви,

Ргощ (Рогощі) – належало до Чернігівського замку,

Сновськ (Седнів) – боярські сини Осип Каменєв, Русин Радулін,

Яковлевичі (Іванівка) – боярський син Петро Коренєв⁶⁰.

Як можемо спостерігати, перші згадки вцілілих після монгольської навали поселень зустрічаються майже через півтора століття. І якщо Сновськ (Седнів) був добре відомий ще зі сторінок літописів, то Навоз (Дніпровське), навпаки, за часів Київської Русі ніде не згадується. Враховуючи існування потужного давньоруського городища на території села та з огляду на вдале розташування на березі головної водної артерії, слід визнати, що Навоз якщо і запустів, то швидко відродився. Наприкінці XIV ст. Навоз названий містом, на рівні з Любечем, Чернігом, Сновськом. Населені пункти литовської доби відомі лише з самого кінця XV ст. і фіксують, по суті, поселенську структуру на час приєднання Чернігово-Сіверщини до Московської держави (1500 р.). Як не дивно, Московська доба майже не поповнює перелік поселень, натомість

⁵⁹ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 575.

⁶⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 433–436.

запустіння на початку XVII ст. відомих раніше Слабина і Шестовиці свідчить на користь того факту, що зрада Семена Можайського спричинила майже безперервні московсько-литовські війни протягом усього XVI ст. Землі північніше Чернігова потрапили до прикордонної смуги і часто потерпали від воєнних дій. Вже під час війни 1500–1503 рр., яка закріпила Чернігово-Сіверщину за Москвою, московитам довелося силою брати Любеч та ряд інших міст. Внаслідок цього значна частина місцевого боярства покинула свої землі та переселилася за Дніпро в межі Литовської держави.

Під час воєнної кампанії 1507–1508 рр. литовський загін спалив Чернігів, проте повернув Литві лише Любеч з околицями. А незабаром розпочалась нова війна (1512–1522 рр.), внаслідок якої Москва завоювала також Смоленщину і закріпила своє володіння Черніговом. Оскільки місто являло собою для росіян стратегічно важливий прикордонний пункт, у 1531 р. в Чернігові збудовано потужну дерев'яну фортецю. Чергова війна, відома як Стародубська, мала місце в 1534–1537 рр. Рейд до Чернігова здійснив київський воєвода Андрій Немирич, однак його наступ відбили. У відповідь московське військо в липні 1536 р. здійснило похід на Любеч: попалили села, в самому Любечі спалили посад, забрали населення в полон, але замку взяти не змогли. У 1558 р. розпочалась Лівонська війна, яка тривала з перервами до 1581 р., і вже в 1562 р. остерський староста Філон Кміта спалив чернігівський посад, а потім на шляху з Любеча в Чернігів розбив військовий загін московитів.

А на останньому етапі Лівонської війни, в 1579 р. князь Костянтин-Василь Острозький, після невдалої облоги Чернігова, відправив частину війська на «повоювання Чернігівського уїзду». Результатом цієї акції стало спалення багатьох сіл і взяття у полон кількох тисяч осіб.

Внаслідок такого жорстокого і тривалого воєного протистояння Литви з Московською державою, в чернігівській окрузі наявні тут населені пункти постійно перебували під загрозою знищення, і навіть найбільш значні і відомі поселення час від часу безлюдніли і запусівали.

Довершила справу велика Смута початку XVII ст. в Московщині. Вона виникла внаслідок боротьби за царський престол між різними боярськими угрупованнями, а початок їй поклав похід на Москву Лжедмитрія I (1604–1605 рр.). Скориставшись Смутою, у московські справи втрутилися поляки. Річ Посполита розпочала воєнні дії вздовж усього кордону, і вже у березні 1610 р. загін регіментаря Горностая захопив і спалив Чернігів, перетворивши місто на пустку. На момент включення Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої (1618 р.) збезлюдніли Сновськ (Седнів), Шестовиця, Слабин, а також такі потужні поселення на кордонах нинішнього Чернігівського району як Сибереж, Велика і Мала Вісь (останнє поселення більше не відновилося)⁶¹.

Тим часом, протягом XVI ст. на сторінках документів фігурують лише володіння Києво-Печерської лаври – віддалені від головного театру подій і розташовані поблизу значних лісових масивів Мньов і Навоз (Дніпровське).

⁶¹ Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 8-9.

Узагальний список згадуваних поселень даного періоду відображено в наступній таблиці.

Таблиця 9. Згадки про села на території Чернігівського району в XIV – на початку XVII ст.

1375 – 1381	Навози (Дніпровське), Сновськ (Седнів)
1432	Сновськ (Седнів)
1437	Сновськ (Седнів)
1495 – 1496	Заруддя, нова Слобода на Боловісі (Білоусі), Слободка, Шерепи + Слабин
1496	Рогощі, Смолин
1509	Шестовиця (побіжні згадки)
1527	Клочків, Кувечичі, Межруд (Рудка), Навоз (Дніпровське), Перекоп (Брусилів), Пльохів, Слабин, Смолин, Сновськ (Седнів), Шерепи, Шестовиця
1552	Мньов, Навоз (Дніпровське)
1552	Мньов, Навоз (Дніпровське)
1587	Рогощі, Хмільницький ґрунт
1593	Мньов, Навоз (Дніпровське)
1595	Кувечицька земля
1610	Пакуль
1614	Слабин урочище, Шестовицьке урочище
1616	Слабин, Шестовиця – пусті городища
1616	Терехова гать
до 1618	Клочків, Ладинка, Радиль/Радунь (Боромики), Ргощ (Рогощі), Сновськ (Седнів), Яковлевичі (Іванівка).

*** *** ***

Розділ IV

Польська доба (1618–1648 рр.)

Польська адміністрація доклала чимало зусиль для залюднення краю. Слід визнати, що за досить короткий проміжок часу поляки значною мірою сформували поселенську структуру регіону, яка відродилася, розширилася і, переважно, збереглася до наших днів. Відтак цей період заслуговує на особливу увагу, через що і виділений в окремий розділ. Тим більше, що зберігся чималий джерельний пласт щодо відносно короткого часового відрізка, який охоплює лише 30 років.

1618, 16 червня – **Кувечичі**.

На сторінках Руської (Волинської) метрики згадується як «село кувечицьке», так і пустоші Кувечичі, Трухановщизна, Олефіровщизна, Сукачовщизна:

«Декретъ mezi Zbrozkomъ a Stroilowъскимъ о добра Кувечичи и иншиє

H: Dekret miedzy Zbroskiem a Stroilowskim o dobra Kuweczycze y insze

C: Dekret miedzy Zbrozkiem a Stroilowskim o zemlu pustowskuiiu na imie Kuweczyczy, Truchonowszczynu, Oliferowszczynu, Sukaczowszczynu *w siele kuweczyskom* y ostrow Kraskowszczynu y Krywicy, y tez pry zamku lubeckom dubrowy syroie, na pasniu hodnoie na boczek trydciat, y ozero Zaostrowie w siele uw Osoryncach, y druboie ozero Swetoie, y niwku pod zamkiem lubeckim w Berestie»⁶².

1619, 4 березня – **Гірманка** [урочище], **Осняки** [урочище].

Опис кордонів острова Красна Гряда, який локалізується між сучасними Кархівкою, Михайло-Коцюбинським та Андріївкою:

«Консервация земян любецких при острове Красной Гредѣ в старостве Любецком

H: Conservatia ziemian lubeckich przy ostrowie Grzedy

C: Konserwacya ziemian lubeckich przy ostrowie obrubnym Krasnuui Hredu do Holeniszczowa nadanym, котораia то Krasnaia Hreda takie hranicy swoje maiet, то iest poczawszy od *Osnikow* szlakom czernikowskim k *Hirmoncom* w reczku Koziel, wniz Kozlom u Werepetiu, wwerch Werepeti w sieliszcze Zorawinoie, od seliszcza Zorawinoho wsoch [!] w Zywedu, z Zywedy struhoiu w wal olszanickij, walom olszanickim w Kupelu, od Kupeli w Chmelniczok, od Chmelniczka w Klokow, z Klokowa w Wedylcy, z Wedylec w szlach czernichowski w Osniki»⁶³.

1619, 12 березня – **Кувечицька земля**.

Ще одна згадка про кувечицьку землю – вірогідно, іншої її частини, належної Г. Мілковичу.

«Консервация при землѣ Кувечицкой Григоря Милковича

H: Conservatia Milkowicza przy ziemiey kuwieckiey

⁶² Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 605.

⁶³ Там само. – С. 592.

C: Konserwacya Milkowicza przy ziemi kuwieczyckiey y borku nad Pakuleiu, y ostrowku Bildiaczki, y pasni na Smolichowie y na Serchowie z dubrowami w starostwie lubeckim»⁶⁴.

1620 – Клочків.

За даними П. Кулаковського, «невеликий земельний комплекс у нижній течії Сноу в 1620 р. отримав королівський дворянин Криштоф Харленський. На його території на час надання існувала деревня Клочків. Єдиним успіхом К. Харленського у справі заселення округи Клочкова слід вважати закладення слободи Мокринці»⁶⁵.

1620, 11 грудня – Ладинка.

Згадується як слобода, тобто новоосіле поселення.

«11.XII.1620. Варшава.

Derewnia Ochromieiwsczyzna, sloboda y sieliscze pewne w Czernichowsczyznie Michalowi Jasielkowskie[m]u prawem lennym

H: Derewnia Ochromiewsczyzna, sloboda y sieliscze pewne w Czerniechowsczy[znie] Jasielkowskiemu prawem len[nym]

C: Takaz derewni Ochromiejowszczyzna y slobody Ladenki nad jeziorem Ladenka y sieliszcza czotyrkowskiego w uiezdzie Xiestwa Czerniechowskiego Michalowi Jasilkowskiemu»⁶⁶.

1620, 11 грудня – Ргощ (Рогощі).

Привілей Адамові Гарабурді на пусте селище Ргощ свідчить про його запустіння на час входження Чернігово-Сіверщини до Речі Посполитої:

«11.XII.1620. Варшава.

Sieliscze puste Rhoszcz Adamowi Haraburdzie w Czernichowsczyznie prawem lennym

H: Sieliszcze puste Rhoszcz Adamowi Haraburdzie w Czerniechowsczyznie prawem lennym

C: Takaz sieliszcza pustego Rhoszcz w ujezdzie czerniechowskim Adamowi Haraburdzie»⁶⁷.

Як зауважує П. Кулаковський, «цей самий документ відзначає, що селище здавна належить до Чернігівського замку. Принагідно слід зазначити, що предки чернігівського козака Василя Семеновича Болдаковського, який у 1660 р., показавши документ 1587 р., добився від гетьмана Юрія Хмельницького підтвердження своїх прав на Рогощі, безперервно з кінця XVI ст. не могли володіти цим населеним пунктом; могли лише набути його на початку 1640-х рр.»⁶⁸.

⁶⁴ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 593.

⁶⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 267.

⁶⁶ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 619.

⁶⁷ Там само. – С. 619.

⁶⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 288.

1620-і, початок – **Слабин**.

Король Сигізмунд III надав Борису Грязному Слабинський обруб⁶⁹.

1620-і – **Радиль / Боромики**.

За даними П. Кулаковського, «мало змінилася мережа населених пунктів, розташованих за Сновом по правому березі Десни. Радиль (Радунь), відомий ще у литовську добу, продовжував протягом 1620-х рр. залишатися населеним пунктом, хоч і змінив свою назву на Боромики»⁷⁰.

1621, 11 січня – **Княгинино/Сновецизьк (Седнів), Седнів**.

Матеріали Руської (Волинської) метрики фіксують одночасне існування слобід Сновецизьк і Седнів на Снові, які отримав Себастьян Глембоцький.

«11.1.1621. Варшава.

Derewnia Maluszyn u horodyszcza pewne w Czernichowszczyznie Glebockiemu prawem lennym

Н: Derewnia Maluszyn u horodyszcza pewne w Czerniechowszczyznie Glebockiemu prawem lennym

С: Takaz derewni Maluszyn u horodyszcza Kniehinino alias sloboda Snowiecisk u Siedniowo w ujezdzie czerniechowskim Glebockiemu»⁷¹.

На думку П. Кулаковського, «ідентифікація Сновецизька й Седнева слободами свідчить на користь того, що вони почали «осідати» після 1618 р. Швидше за все, їх заселення проводив С. Глембоцький, оскільки королівські привілеї 1620-1621 рр. на маєтності у Чернігово-Сіверщині не стільки встановлювали права їх адресатів на певні землі, скільки підтверджували розподіл маєтностей, який раніше був проведений комісарами»⁷².

1621, січень – **Яковлевичі (Іванівка)**.

Учасники московської експедиції Ян, Криштоф і Мартин Зембжицькі (Зубрицькі) отримали селище Яковлевичі, що знаходилось навпроти Шестовиці, на лівому березі Десни:

«1.1621. Варшава.

Sieliscze Jakowlewicze Zebrzyckim w ujezdzie X[ies]t[wa] Czernichowskiego

Н: Sieliscze Jakowlewicze Zebrzyckim [w] w[oiewo]dztwie X[ies]twa Czerniechowskiego

С: Takasz sieliszczu Jakowlewicz nad rzeka Hostawa w ujezdzie Xiestwa Czerniechowskiego Zebrzyckiemu»⁷³.

1621, березень – **Мохнатин**.

За інформацією П. Кулаковського, «на самій межі з Любецьким староством між правими притоками Білоусу – Свишнем та Стругою знаходилося селище

⁶⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

⁷⁰ Там само. – С. 268.

⁷¹ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 621.

⁷² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 267.

⁷³ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 621–622.

Мохнатин. Напередодні 1619 р. воно, правдоподібно, знаходилося у сфері впливу любецьких бояр. У березні 1621 р. Моخنатин отримав Григорій Піотровський»⁷⁴.

1622, 4 березня – **Пльохівський ґрунт**.

У березні 1622 р. шляхетні Василь та Андрій Кононовичі (Посудевські) продали «половину своей маетности Обыймичей (въ ґрунтѣ Пліоховскомъ) шляхетному пану Данилу Петрушенку»⁷⁵.

1623, березень – **Камінь, Перекоп** (Брусилів).

За П. Кулаковським, «у Перекопському ґрунті отримав «обрубець» Камінь у березні 1623 р. чернігівський пушкар Онись Гришкович. Вбачається. Однак, малоймовірним, щоб йому вдалося осадити тут населений пункт. Існування ж Каменя як населеного пункту, починаючи з 1629 р., простежується досить виразно»⁷⁶.

1623, 10 березня – **Кувечичі**.

Згадка села Кувечичі в документах Руської (Волинської) метрики:

«10.III.1623. Варшава.

Конъсенъе боярце любецької на уступенъе добръ и кґрунту на службе боярском Семаковичомъ

H: Consens cedenfdi] dobr boiarskich Siemiaskowi

C: Konsens cedendi dobr boiarskich w siele Kuweczycach z ostrowkiem zyczynskim, w starostwie lubeckim lezacyrn Siemiaszkowi»⁷⁷.

1623, 15 березня – **Пльохівський острівець**.

«15.III.1623. Варшава.

Заховане при праве бояр любецькихъ погариськихъ

H: Zachowanie przy prawie boiar lubeckich

C: Zachowanie boiar lubeckich poharyskich na zemlu poharyskuiiu y oleksiewskuiiu y na ostrowek plechowski nazwany, do tychze zeml nalezacy»⁷⁸.

1623 – Чернігову надано магдебурзьке право. Також місто отримало чималі земельні володіння, відтак у вланості магістрату та його урядовців опинилися села **Петрушин, Свинь** (Улянівка), **Киселівка, Березанка та Хмільниця**. Склалася хибна традиція вважати 1623 р. першою письмовою згадкою про ці села. Однак слід мати на увазі наступне:

1) грамоти польського короля Сигізмунда III не містять ніяких згадок про населені пункти, мова ведеться лише про околичні земельні масиви:

⁷⁴ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 266.

⁷⁵ Модзалевський В. Малоросійський родословник. – Т. 4 (П–С). – К., 1914. – С. 192.

⁷⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 266.

⁷⁷ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 633.

⁷⁸ Там само. – С. 633.

Привілей короля польського Жигимонта третього м. Чернігову на магдебургію року 1623 квітня 4.

«Сигизмундъ III Божіей милостью король Польскій, Великій князь Литовскій, Русскій, Пруссскій, Мазовецкій, Лифляндскій а Шведскій, Готскій, Вандальскій наслѣдственный Король.

Всѣмъ вообще и каждому въ отдельности, кому то вѣдать надлежало, объявляемъ, что для скорѣйшаго и съ каждымъ разомъ все большаго заселенія города нашего Чернигова въ княжествѣ Сѣверскомъ, администраціи, Свѣтлѣйшаго Королевича Владислава сына Нашега, подчиненнаго, такъ что для способнѣйшихъ людей и тѣхъ, которые уже поселились, и другихъ, которые будутъ селиться въ зажиточности, и совѣтовъ хорошихъ за помощь, Мы позволили поименованному городу свободы, по праву Магдебургскому принадлежащія. Поэтому доносимъ объ утомѣ до свѣдѣнія всѣхъ, чтобы, зная, болѣе увѣрены въ этомъ были, что кто бы то ни было хорошаго поведенія люди, къ поселенію въ городѣ Черниговѣ подѣ послушаніе и управленіе хорошее придти хотѣли при этой вольности и правѣ, въ цѣлости сохранены будутъ и спокойно подѣ хорошимъ управленіемъ живя, послѣдующую ласку нашу узнать могутъ.

Данъ въ Варшаве дня 4 мѣсяца Апреля года 1623, королевствованія нашего польского 36, шведскаго 29.

Сигизмундъ король»⁷⁹.

2) вперше магістратські села Петрушин, Свинь (Улянівка), Киселівка, Березанка та Хмільниця названі в універсалі гетьмана І. Самойловича від 13 липня 1672 р., яким він підтвердив усі права та привілеї Чернігова:

«Видячи великий государь наш, его царское пресветлое величество, сталую так ку государскому своему маестатови, яко и ку всему Войску Запорожскому, всего майстрату Черниговского и всех од мала до велика того ж места Чернигова жителей верность и во всем духованую статечность, а хотячи оних за такое верное служеніе и радение отческою своею милостию уконтентовати, все права и привилея од королей полских на добра, то ест на село Петрушин, на озера мескіе земли волок за 30, так теж на млини, еден на реце Белоусе Погорелій, другій, зась на реце Стрижне, Василя Ялоцкого, райци черниговского, стоячіе, и перевоз на реце Десне, ратушови Черниговскому для расходов меских наданіе, так теж на войтовство черниговское, земле пашенное волок двадцать, до того сел три, одно Свин, другее Киселювка, третое Березанка, зо всеми приналежностями, то ест з полями, сеножатми и озеро Пчилск, на бурмистров, зась так же земле пашенной волок дванадцат и село Хмельниця, на писара меского волок чотири, своєю государскою грамотою змоцнил й ствердил»⁸⁰.

⁷⁹ Рукописи Черниговской городской думы // Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – С. 107–108.

⁸⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 363; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.: Л., 2004. – С. 645.

3) Згадані села виникли на тих «волоках», які були відведені магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р. Про виникнення цих сіл на магістратській землі зазначено у рапорті магістрату від 2 січня 1764 р. до військового товариша Олександра Шрамченка «в силу Канцелярии Малороссийского Скарбу ордера требованию, якие в магистратском владении суть села, деревни и какие пахотные и сенокосные земли и другие угодия, також какими именно деревнями и угодиями войт и урядники на ранги в силе высочайших грамот и королевских привилеев владеют». Було зазначено, що «в сотне Ройской село Петрушин с поданными и с принадлежащими потому селу Петрушину угодии оселенное, на наданих тому магистрату по привилеям королевским польским 30 волоках», на 20 волоках, які надані були на уряд війта «поселились село Березанка и деревни Свин и Киселевка, за чем то село и деревни по гетманским универсалам на ранг войта черниговского утверждены», а на 12 волоках, відведених на ранг бурмистрів – «поселилось село Хмельница и во владении их состоит»⁸¹.

1624, березень – **Ладинка**.

За даними П. Кулаковського, «згідно з королівським нонсенсом, виданим у березні 1624 р. Михайлові Ясликовському, Б. Грязний мав отримати від нього слободу Ладинку взамін на «острів» Скробівщину в Домислинській волості».

З невідомих для нас причин обмін маєтностями реалізований не був, і, таким чином, розширення лівобережної частини Слабинської волості не відбулося⁸².

1624, 20 березня – острів **Киянкин**.

Королівський ревізор Ієронім Цеханович, визначаючи межі чернігівських міських земель, зважаючи, що біля міста знаходилось багато земель духовенства, але про які неможливо було достовірно взяти відомості, щоб не порушити їх прав, обумовив вилучення «подле острова Киянкина и подля поля Лисова сто волокъ къ землямъ шестовицкимъ до указу королевского, естли бы на то было, отдать на которое ни есть, духовенство»⁸³.

1625, 25 березня – **Шестовиця, Пльохів, Жукотки**.

Королівський ревізор і смоленський земський підсудок Ієронім Цеханович визначив межі земельних володінь Чернігова:

«Начавъ от села Шестовицѣ подле гори Шестовицкой до Гацковского логу, по лесокъ логомъ, въ рѣчку Козель; Козломъ внизъ (по) рѣчку Верепеть, Верепетю вверхъ по Залессю по Котчее по Тяглое Лядо; отъ Ляды по селце Пліохово по насипной валь; чрезъ Пліоховъ лѣс въ Лебединое болото; и съ того болота въ рѣчку Рудку; Рудкою по селище Жукотки; отъ того селища по рѣчку

⁸¹ Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДІАК). – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

⁸² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264.

⁸³ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 359.

Бичалку; тою р'чкаю вниз по Рудку в р'чку Белоусь; Белоусом вверх по Мохнатову гать; оть той гати зь Белоуса вь Хмелницкій ручай; Хмелницкимь ручаем чрезь дорогу чернѣговскую, из Чернѣгова до Сибережи идущую; а оть той дороги дубровою прямо вь логъ, а логомъ вь Колодезики; а сь Колодезиков по Ржавецъ; а Ржавцемъ вь Стрижень; Стрижнем вверх вь правую сторону логомъ вь Скриницу клониться; оттоль суходолом через дуброву къ Лублянному острову вь Свиною; Свиною на низь по озеро Стародуба, через р'чку Десну по Свинскую Перелокку по Пчелскъ озеро; чрезь Ясецкую дуброву, позади Долгова селища, вь Лозу Черную; оть Лози Черной вь дуброву по Стругу Муравейскую, Муравейскою Стругою вниз по р'чку Здвижу; сь той р'чки вь Мамчу р'чку чрезь Десну р'чку; оть Мамчи вь озеро Опромоть и вь р'чку Маломолку по селище Шестовицкое, оть куди вишеписанное ограниченіе почалось»⁸⁴.

1625 – Рижики.

Фіксується міський хутір Рижики, що знаходився на лівому березі Білоусу, між впадінням до нього річок Свишень та Струга⁸⁵.

1625 – Мохнатин.

На думку П. Кулаковського, заснування Мохнатина «відбулося близько 1625 р. Вже тоді за кошти володільця був збудований на Білоусі млин, який мав обслуговувати мохнацьких підданих. Тоді ж Г. Піотровський за поступкою від М. Ясликовського отримав пустош Чортиківщину, що знаходилася біля впадіння Рудки до Білоусу, але заселити її до Смоленської війни не встиг»⁸⁶.

1626, грудень – Сновецизьк (Седнів), Седнів.

За П. Кулаковським, «у грудні 1626 р. С. Пац купив у С. Глембоцького належні йому населені пункти на берегах Снову [деревню Мокишин, слободи Сновецизьк і Седнів], здійснивши таким чином основний хід з творення у нижній течії Снову однієї з найбільш значних у чернігівському регіоні волостей. Вже наявні на її території деревні та слободи давали можливість для переселення людей, логічно було б думати, з білоруських воєводств Великого князівства Литовського, які прибували, в тому числі й з володінь самих Паців, орієнтуючись на маршрути по Снову та його притоках. Колонізація волості мала також виразно річкову орієнтацію – нові населені пункти виникали на берегах рік»⁸⁷.

1628, 29 травня – Шестовиця, Слабинський бор

Відразу два документи Руської (Волинської) метрики розкривають зміст суперечки між чернігівськими урядовцями і Борисом Грязним щодо привлас-

⁸⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 358–359; Доманова Г., Кондратьев І. Кордон землеволодінь Чернігівського магістрату першої половини XVII ст. // Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С. 69–71.

⁸⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

⁸⁶ Там само. – С. 266.

⁸⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 267.

нення ґрунтів біля Шестовиці і вирубки лісів у слабинському бору:

«29.V.1628. Варшава.

Miedzy woytem y raycami czerniehowskimi a Borysem Graznym

H: Miedzy woytem y raycami czerniecbowskimi a Graznym

C: MierJzy woytem y raycami czerniechowskiemi a Borysem Graznym o przywlaszczenie iakoby gruntow, do miasta Czerniechowa nalezacych, do wsi Szostowice nazwaneу».

«29.V.1628. Варшава.

Miedzy tymiz osobami

H: Miedzy temiz osobami

C: Miedzy temiz osobami o niedopuszczenie wolnego wrembu w bora slabunskim»⁸⁸.

1628, 20 червня – помилкова згадка про **Киїнку** у Філарета.

Філарет відносив надання села Киїнки домініканкам Борисоглібського костелу до 1627 р. П. Кулаковський, не заперечуючи сам факт такого надання, уточнив датування події: «Домініканський кляштор у Чернігові існував вже в 1627 р. й містився у колишній церкві Бориса й Гліба. Владислав Ваза 20 червня 1628 р. видав мандат чернігівському капітанові Я. Куновському, щоб подав у посесію домініканцям маєтності, виділені королівськими комісарами. Напевно, йшлося про Мрин та село Киянку»⁸⁹.

Насправді, мова йде про передачу домініканцям земель, на яких зазначені поселення ще не існували і були засновані вже згодом. Із вилучених у березні 1624 р. королівським ревізором Ієронімом Цехановичем на користь духовенства 100 волок «подле острова Киянкина и подля поля Лисова», у 1626 р. 15 волок було надано чернігівському уніатському архімандритові Кирилові Ставровецькому з правом збудувати на р. Киянка млин для потреб своєї церкви. Інші 85 волок у березні 1628 р. чернігівський капітан і вїйт Ян Куновський за королівським наказом відмежував на користь Чернігівського домініканського монастиря⁹⁰.

1628, липень – **Золотинка, Слабин, Шестовиця.**

У ствердному привілеї, наданому Борису Грязному, на території Слабинської волості названі слободи Золотинка і Слабин, деревня Шостовиця⁹¹.

1628 – **Мньов, Навоз** (Дніпровське), **Пакуль.**

Подимний тариф 1628 р. до традиційних володінь Києво-Печерської лаври (Мньов і Навоз) додає ще одне поселення регіону – Пакуль:

«По тарифу 1628 г. во владѣніяхъ Кієво-Печерскаго монастыря (заднѣпровская полоса быв. Чернобыльскаго округа) села: Мнѣвъ – 5 дымовъ,

⁸⁸ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 658.

⁸⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 70.

⁹⁰ Кулаковський П. Чернігів як політико-адміністративний і економічний центр у першій половині XVII ст. // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 433.

⁹¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264.

3 огородника; Навозъ – 12 д., 6 огор. ... Прибавилось лишь одно поселение – Пакулка на р. Пакулкѣ, съ 3 д. и 3 огор.»⁹².

1629, березень – **Яковлевичі** (Іванівка).

Документ, згадуваний П. Кулаковським, відтворює один із етапів повторного осадження Яковлевич:

«У березні 1629 р., коли Криштоф [Зембжицький (Зубрицький)] отримав привілей на другу частину Яковлевич після смерті двоюрідного брата Мартина, вона залишалася селищем. Даний привілей не був реалізований: якимось чином дружині Мартина Барбарі Лясковській вдалося зберегти за собою й своїм другим чоловіком – Яном Гроховським – частину Яковлевич»⁹³.

1629, вересень – **Камінь**.

Розмірковуючи щодо ідентифікації населеного пункту Камінь, П. Кулаковський зауважує наступне: «У сферу впливу Чернігівського замку входила деревня Камінь. На час її надання у вересні 1629 р. Адамові Корсаку вона вже є населеним пунктом. Хто її заселив і де конкретно вона знаходилася, залишається загадкою. Однією з версій може бути поміщення її неподалік Перекопа (суч. Брусилів)»⁹⁴.

1630, 15 березня – **Роїще**.

За даними І. Кондратьєва, «Сигізмунд III надав шляхетним Данилу і Пархому Юркевичам-Красковським та Омеляну і Яску Богушам привілей, де, зокрема, зазначались права на володіння третиною Роїщенського ґрунту»⁹⁵.

1631 – **Роїще**.

Ще один документ із ранньої історії села Роїща, яким оперує І. Кондратьєв:

«У королівському декреті наголошувалось, що Юркевичі-Красковські отримали шляхетські права та землі від Сигізмунда II Августа. У привілеї знову була згадана третина Роїщенського ґрунту. Юскевичи-Красковські та Богуші були «обязаны исполнять службу военную нам... как и предки исполняли, на равнее с прочими жителями, без всяких других повинностей»⁹⁶.

1631, 3 травня – **Мньов, Навоз** (Дніпровське), **Пакуль**.

У матеріалах подимного тарифу 1631 р. «упоминается «новооседлая» дер. Пакуль, состоявшая в то время из шести хат»⁹⁷:

«Тариффа подымной подати Киевскаго воеводства. 1631. Мая 3.

...z *siola Nawoza*: z dymow dwunastu po zlotych trzy, z ogrodnikow szesci po zlotemu y szesci groszy polskich, z nedznych chalupek pieciu po po groszy

⁹² Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Май. – С. 253.

⁹³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 265.

⁹⁴ Там само. – С. 266.

⁹⁵ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 84.

⁹⁶ Там само. – С. 84.

⁹⁷ Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII – XVIII вв. – М., 1960. – С. 230.

dwunastu, pop zlotygh szesc; z *siola Mniewa*: z dymow pieci po zlotych trzy, z ogrodnikow trzech po groszy dwudziestu czterech; z *nowoosiadley wsi Pakuly*: z dymow trzech po zlotych trzy, z nedznych chalupek trzech po groszy dwunastu»⁹⁸.

1633, 16 лютого – **Перекоп** (Брусилів).

У лютому 1633 р. село Перекоп разом з низкою виступних з Десни озер отримав Ян Горбачевський:

«16.II.1633. Краків.

Lenno Horbaczewskiemu na wies Perekop

H: Lenno Horbaczewskiemu na wies Perekop

C: Danina Horbaczewskiemu lennoscі na wies Perekop, nad rzeka Dzieszna w Xiestwie Czerniechowskim lezapa»⁹⁹.

1633, 22 лютого – **Перекоп** (Брусилів), **Смолов** (Смолин).

А вже за шість днів Перекоп (разом із Смолином) опинився у переліку населених пунктів наданих чернігівському старості Мартину Калиновському:

«22.II.1633. Краків.

Starostwo czernihowskie urodz. Marcinowi Kalinowskiemu, podkomorzemu podolskiemu

H: Starostwo czerniechowskie Marcinowi Kalinowskie[mu]

C: Danina starostwa czerniechowskiego z miastem Czerniechowem u wsiami Sibierc, Wielka Wies, Wyble, Smolow, Maxim, Perekop, Kozlenice, Horbow, Raznopaly nazwanymi urodz. Marcinowi Kalinowskiemu, podkomorzemu podolskiemu»¹⁰⁰.

Як зауважував П. Кулаковський, коментуючи надання Перекопа: «Достеменно невідомо, коли був осаджений Перекоп. Ймовірно, незабаром після 1618 р., оскільки традиція існування тут населеного пункту сягала литовської доби, а крім того, тут знаходився перевіз через Десну. У лютому 1633 р. Перекоп як село разом з низкою виступних з Десни озер отримав Ян Горбачевський. Не виключено, що Перекоп був осаджений з Чернігова – або війтом, або міщанами, оскільки на шість днів пізніше за Я. Горбачевського Перекоп отримав як населений пункт Чернігівського староства М. Калиновський. Втім, Я. Горбачевському вдалося відстояти свої права на село»¹⁰¹.

1633, липень – **Петрушкіно** (Петрушин).

Події Смоленської війни (1632-1634 рр.) між Польщею та Московією зачепили прилежні до Чернігова землі. Так, один із епізодів військових дій стався поблизу Петрушина:

«На початку липня загін з 200 ратних людей на чолі з воронезьким козачим сотником Родіоном Кулпинським та воронезьким помісним отаманом Іваном

⁹⁸ Архив ЮЗР. – Ч.VII. Т.I. Акты о заселении Юго-Западной России. – К., 1886. – С. 389–390.

⁹⁹ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 675.

¹⁰⁰ Там само. – С. 675.

¹⁰¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 266.

Ареф'євим, трубчевські ратні люди, а також частини з Новгород-Сіверського (200 чол.) під керівництвом Івана Стремоухова вирушили у напрямку Чернігова. Досить довго вони безперешкодно просувалися вглиб краю, і лише в Чернігівському уїзді біля річки Снов назустріч їм вийшли польсько-козацькі частини на чолі з Шапраном, Гацеєвичем, Олександром Розсудовським, Почеповським та Волком. Битва між супротивниками відбулася в селі Петрушкіно, за сім верст від Чернігова. Перевага виявилася на боці воронезьких, трубчевських і новгород-сіверських частин: їм вдалося захопити навіть знамена й литаври. Шапрана і Почеповського було вбито, отамана Павлика Білодідова – взято в полон»¹⁰².

1633, серпень – **Клочків.**

Переправою через Снов поблизу Клочкова проходив шлях на Чернігів московського війська під час Смоленської війни (1632-1634 рр.):

«26 (16) серпня Ф. Бутурлін і Г. Аляб'єв вирушили з Новгород-Сіверського на Чернігів. Через п'ять днів їх військо підійшло до переправи через річку Снов навпроти села Клочкова. Там було схоплено 8 рибалок, від яких вони дізналися, що діється в Чернігові. Однак кілька полонених дорогою втекли і встигли попередити залогу міста. Коли наступного дня московські війська пішли на штурм міста біля брами, їх наступ був відбитий. Зрозумівши, що несподівано місто захопити не вдасться, воєводи розташували війська табором за мурованим монастирем святої Пречистої, де раніше знаходився Чернігів... На суботу 4 вересня (25 серпня) був призначений останній штурм замку. Несподівано за Десною з'явився А. Кисіль зі своєю козацькою хоругвою (100 чол.)... На щастя обложених тоді ж підоспіла до Чернігова кінна хоругва випищиків з Ніжина, сформована місцевим старостою Мартином Казановським. Замість штурму московські війська відійшли на північний схід до Клочкова й, зробивши вночі міст через ріку, з награбованим пішли до Новгород-Сіверського»¹⁰³.

1634, 6 березня – **Гущин, Стари Млин (Старий Білоус), Смиків, Хвац, Рижики, Хмільниця, Роїча (Роїще), Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці, Петрушин, Чартория, Терехова, Юрсов, Товстоліс, Плоша, Піски, Подгоре, Муровчики.**

Чернігівський староста Мартин Калиновський отримав королівський привілей на міські хутори, що стало визнанням його заслуг в обороні Чернігово-Сіверщини в Смоленській війні 1632-1634 рр.:

«Певні добра або міські хутори благородному Калиновському ленним правом надані.

Владислав IV.

Оголошую всім. Завжди маючи в нашій пам'яті відважні рицарські вчинки та заслуги благородного Мартина Калиновського підкоморія Подільського,

¹⁰² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 122.

¹⁰³ Там само. – С. 125–126.

ротмістра і старости нашого Чернігівського, які він як і в минулих багатьох походах проти неприятеля святого Хреста, а особливо проти Османа, турецького царя, коли той на держави коронні наступав, він в п'ятсот рицарських людей, коштом своїм власним до війська нанятих, до війська нашого прибув, де з відвагою здоров'я та статків своїх з любові до Вітчизни, мужністю і хоробрістю перед багатьма іншими першим був, і невмирущу славу старожитнього роду свого, що добре Речі Посполитій заслужений, цілком зберігаючи і їй значне сприяння маючи, підтвердив. Також і в нинішньому Московському, коли при наших двох хоругвах зі служилими людьми ставши, так собі з неприятелем в представлених okazіях поступав, як хороброму та відважному чоловікові належало. Такі його хоробрі кошти і труди, які він з любові до Вітчизни зі згодою несе приймаючи мило. Хоче аби не лише він сам, але й нащадки його, несучи нашу ласку, до подібних нам і Речі Посполитій послуг шляхом предка свого йдучи схильність брали. Йому самому, дружині та нащадкам його чоловічої статі ленним правом міські хутори, тобто над річкою Біловіссю: Гущин, Стари Млин, Смиків, Хвац, Рижики, Хмельниця. Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці. Над Свиною річкою: Петрушин, Чартория, Терехова, Юрсов. На Косомачиним полю Товстоліс. Над річкою Десною Плоша. За Десною ж Піски, Подгоре, Муровчики, до того перевіз на річці Десні з усіма підданими ріллями, ґрунтами, пожитками, борами, лісами та іншими всіма околицями та належностями, що до названих хуторів належать, даємо та конферуємо. Проте які він повинен правом достати, і які з їх посесорами, якщо правом якимсь уживають, правом чинити. Які то хутори правом отримає, він сам і нащадки його чоловічої статі тримати і користуватися ними будуть, пико їм стане. Відносно тих хуторів все те, що до ольвори міста нашого Чернігова буде належати, як то порох, рушниці та інше спорядження забезпечувати повинен буде та його суксесори. Також порядку в тому місті дотримуватися та інші обов'язки чинити буде під важністю того права. На що для кращої віри цей привілей нашою рукою підписали ми і нашу печатку коронну притиснути наказали ми.

Даний в таборі за Смоленськом на околиці Богдановій дня 6 березня 1634 р.»¹⁰⁴.

Як зазначав П. Кулаковський, «формальною причиною відібрання у міщан такого значного числа сіл і хуторів могло стати незадоволення короля Владислава IV станом обороноздатності Чернігова під час Смоленської війни, до замку якого міщани зі своїх населених пунктів мали постачати порох і зброю. Міська громада, що значною мірою мала завдячувати хоругві, укомплектованій з ініціативи М. Калиновського, успішній протидії московським військам восени 1633 р., а крім того, була послаблена економічно під час війни, мусила погодитися з таким рішенням короля»¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

¹⁰⁵ Кулаковський П. Чернігів як політико-адміністративний і економічний центр у першій половині XVII ст. // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 434.

1635 – **Яковлевичі / Петрів Корінь / Янівка** (Іванівка).

В акті 1635 р., опублікованому Філаретом, Яковлечичі вперше названі як Петрів Корінь:

«Акть въ Зембровѣ при королевскомъ дворѣ. – 1635.

Варвара Ласковская, по первому браку супруга Мартина Замбрицкого, по второму – жена благородного Яна Граховского, являсь предъ судомъ, въ присутствіи капитановъ замка Зембровскаго, – признала, что она передаетъ на всегда права свои на имѣніе Яковлевичи, называемое Петровъ Корень, лежащее в черниговскомъ округѣ благородному Варфоломею Медушевскому, земскому коморнику Зембровскому»¹⁰⁶.

Як зауважував П. Кулаковський, Барбара Ляковська і її чоловік Ян Гроховський, які володіли Яковлевичами, у 1635 р. «поступилися нею Бартошові Медушевському. Подання маєтності у посесію останньому, здійснене возним Яном Страцевичем, фіксує її як село, де мешкають селяни. Іншою назвою Яковлевич була Янівка, тому найбільш ймовірно, що населений пункт тут був осаджений Яном Гроховським або Яном Зембжицьким (село так само, як весь маєток, й надалі поділялося на три частини) у проміжку між 1629 та 1633 р.»¹⁰⁷.

1636, березень – **Камінь**.

За даними П. Кулаковського, «у березні 1636 р. А. Корсак отримав королівський консенсус на поступку Каменя Андрієві Ходиці, а останній у 1638 р. сплатив з нього подимний податок»¹⁰⁸.

1636, травень – **Перекоп** (Брусилів).

Коментуючи колонізаційні ініціативи Адама Киселя, П. Кулаковський зазначає наступне: «А. Кисіль мав досвід організації колонізаційних акцій, у тому числі й на півночі Домислинської волості (разом з братом Миколаєм) та на території впадіння Снову до Десни. У травні 1636 р. він отримав за поступкою від Я. Горбачевського село Перекоп, розташоване у надзвичайно вигідному місці – на правому березі Снову, біля його впадіння до Десни. Поруч існували перевози й через Снов, й через Десну. Вигідне положення Перекопу А. Кисіль використав для свого просування на схід – у межі Домислинської волості»¹⁰⁹.

1636 – **Підгірне, Піски**.

Костянтин Волк тримав у посесії хутори Піски і Підгірне за 2 тис. зол. від М. Калиновського¹¹⁰.

За інформацією В. Кривошеї: «10 березня 1637 р. була затверджена застава за позику 2000 золотих на 3 роки воєводи чернігівського Мартина

¹⁰⁶ Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 171.

¹⁰⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 265.

¹⁰⁸ Там само. – С. 266.

¹⁰⁹ Там само. – С. 294.

¹¹⁰ Там само. – С. 415.

Калиновського з дружиною Оленою Корецькою хуторів Піски і Підгірці полковнику Костянтину Вовку з дружиною»¹¹¹.

1636 – **Боромики, Петрашин острів.**

Філарет згадує село Боромики, оповідаючи про конфлікт рибалок, що орендували у брацлавського мечника Єжи Калиновського острів Петрашин (Петратин) з озерами: «Островъ Петрашинъ забралъ безправнѣ его милость панъ Янъ Калиновскій, мечникъ брацлавскій, и привлащаетъ его собѣ не належнимъ правомъ до села своего *Боромиковъ*», такъ жаловался елецкий архимандритъ и такъ свидѣтельствоваць генераль Мерничій въ 1636 г.»¹¹².

Що ж до Петрашина острова, то видається правдоподібним, що саме цей топонім став основою назви села Петрове, яке виникло неподалік Боромик вже в ХХ ст.

1637, 25 лютого – **Яковлевичі (Іванівка)**

Бартош Медушевський, який заволодів Яковлевичами у 1635 р., через два роки уступив «урочище Яковлевичі» якомусь Леновейкові:

«25.11.1637. Варшава.

Consens Mioduszewskiemu ustapenia prawem lennym uroczyszczza Jakowlewicz Lelenoweikowi

H: Consens Mioduszewskiemu ustapienia prawem lennym uroczyszczza Jakowlewicz Lenoweykowi [!]

C: Konsens Mioduszewskiemu ustapienia prawem lennym uroczyszczza Jakowlewicz, nad rzeka Desnia, w powiecie czerniechowskim lezacego»¹¹³.

Перед 1638 – **Зайці, Киїнка, Лопатин, Борки (Снов'янка).**

За П. Кулаковським, значна кількість поселень виникла перед 1638 р. Так, чернігівські домініканці на своїх ґрунтах під Черніговом заснували село Киїнку та деревню Зайці. Продовжував нарощувати мережу населених пунктів і чернігівський воєвода (він же й староста) М. Калиновський, особисті володіння якого й пункти, належні до староства, розділити не вбачається можливим. В околицях Чернігова його осадчі перед 1638 р. осадили Лопатин та ряд інших поселень, що згадуються в подимному реєстрі 1638 р.¹¹⁴.

Адам Кисіль «напередодні 1638 р., почав осаджувати населений пункт Борки, що знаходився понад Десною, біля східної межі Менської волості»¹¹⁵.

1638 – **Клочків, Мокричі, Киселівка, Юр'ївка, Мохнатин, Канин (Анисів), Жавинка, Гущин, Старий Білоус, Євтухів Білоус (Новий Білоус), Уланів, Рижики, Масани, Коти, Сядричі (Деснянка), Роїще, Халявин,**

¹¹¹ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. II. – С. 339, 340.

¹¹² Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 140.

¹¹³ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 721.

¹¹⁴ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

¹¹⁵ Там само. – С. 294.

Петрушин, Товстоліс, Чорторийка (Малинівка), Свинь (Улянівка), Бобровиця, Полуботки, Півці, Піски, Підгірне, Райдуль (Боромики), Слабин, Шестовиця, Золотинка, Скорінець, Рогощі, Хмільниця, Смолин, Козероги.

Восени 1638 р. поборцею Чернігівського воєводства чернігівським земським писарем Миколаєм Солтаном було складено подимний реєстр, що містить доволі детальний перелік поселень чернігівської округи. Документ лише готується до публікації, тож щиро вдячні Андрію Потьомкіну та Валерію Франчуку за можливість оприлюднити ту частину подимного реєстру, яка стосується території сучасного Чернігівського району. Аби зберегти всі особливості написання географічних назв, подаємо цей фрагмент мовою оригіналу

«Pierwszÿ Jego m[osć] Pan Krzÿsztoph charleski. Sioło Kołoczow Dÿmow szescdziesi[ą]t ÿ szesc: Sioło Mokrzÿcz dÿmow Cztyrie.

Wtorÿ Wielmozny Jego [mość] [P]an Kisiel Podkomorzÿ Czernihowski Miasto Nosowka dÿm[ów] [...].set. Miasteczko dziewica dÿmow sto dwadziescia ÿ pięć S[ioło] [...] dÿmow Siedmdziesi[ą]t ÿ ieden. Sioło Kisielowka dÿmo[w] [...] ÿ pięć. Sioło Raÿgrad dÿmow trzydziesci...

Osmÿ Jego M(o)sc Pan Piotro[wski] Stolnik Nowogrodka Wiel(kiego) X(ię)st(wa) Litew(skiego): Sioło Jurrowka ÿ Sio[ło] Machnacin dÿmow Czterdziesci ÿ trzy...

Dwudziesty Jego M(o)sc Pan [...] Jego Kr(ólewskiej) M(o)sci: Sioło Kanin dÿm[ów] [...]

[Dwudziesty pier]wszy. Pan jertzÿ Cierpicki Sio[ło] [...] [dÿmów] piętnascie.

Dwudziestÿ wtorÿ Jego [Mość] [...] [...]xin dÿmow Czterdziesci trzy:

Dwudzies[ty trzeci Jaśnie Wielmoż]ny Jego M(o)sc Pan Kalinowski Woiewoda i Generał Czerniho[wski] [...] [...]lennÿch. Sioło Żołwinka dÿmow szesc. Sioło Haszczyn dÿmow d[wa]dziescia Sioło Białowies Starÿ. dÿmow pięćdziesi[ą]t. Sioło Białowies Jowtuchow dÿmow trzydziesci Sioło Ułanow dÿmow dwanascie: Sioło Rÿziki dÿmow dwadziescia szesc. Sioło massarÿ dÿmow trzÿnascie. Sioło Kotÿ dÿmow dziewiec: Sioło. Siadrÿcze dÿmow dziesięć. Sioło Raiszcza dÿmow Czterdziesci. Sioło cholawino dÿmow Siedmdziesi[ą]t. Sio[ło] Petruszÿne dÿmow Czterdziesci. Sioło Tolstoles ÿ Czartorÿin dÿmow dziesięć. Sioło Swiri dÿmow dziesięć. Sioło Bobrowica dÿmow Czterdziesci Sioło Pulbutkow dÿmow dwadziescia ieden. Sioło pewcowo dÿmow dziesięć. Sioło poznopaÿ dÿmow dziewiętnascie. Sioło Pieski Podhorę Muraweÿka dÿmow dziewiętnascie...

Dwudziesty pi[ą]ty Jego M(o)sc Pan Kalinowski Miecznik Brasławski. Sioło Raÿdoło[...] alias Boromieiki dÿmow trzydziesci.

Dwudziestÿ Szostÿ Jego M(o)sc Pa[n] Graznÿ Łowczÿ Nowogr(odzki) Miasteczko słabun dÿmow Siedmdziesi[ą]t. Sioło Szostowica dÿmow dwadziescia. Sioło Żołotÿnka dÿmow. Szesc. Sioło Korzeniec dÿmow dwadziescia...

Dwudziestÿ Dziewi[ą]tÿ Pan Pawłowski Sioło Rohoszcza dÿmow dziesięć:

Trzydziesiąta osma włosc Zamku J[ego] Kr(ólewskiej) M(o)sci Czernihowska. Sioło wÿtle dÿmow pięćdziesi[ą]t pięć. Sio[ło] Siberez ÿ chmielnica dÿmow Czterdziesci. Sioło listwin dÿmow Siedm. Sioło orłowka dÿmow dziewięć. Sioło

Нлинуста дѣмow dziesięć. Sióło Smolin дѣмow siedmdziesiąt. Sióło kozorog дѣмow iedenascie»¹¹⁶.

1640, 4 квітня – **Седнів**.

У 1630-х рр. особливо динамічно розвивався Седнів, який вже у 1638 р. мав статус містечка. Подальшому піднесенню Седнева сприяла ініціатива Яна Самуеля Паца, який 4 квітня 1640 р. «звільнив місцевих ремісників – кравців, кушнірів, шевців, гончарів, ковалів – від податків, за винятком передбачених на забезпечення жовнірів платнею та на склад у випадку приїзду власника. Ремісники отримали право мати власні суди, за винятком справ щодо тяжких кримінальних злочинів, які мали судитися замковим судом, але з правом апеляції ремісників на його рішення до власника»¹¹⁷.

1640-і, початок – **Новий Брусилів** (Брусилів).

На початку 1640-х рр. чернігівський підкоморій Адам Кисіль поруч з Перекопом заснував слободу Новий Брусилів¹¹⁸.

1640-і, середина – **Рудка**.

За даними П. Кулаковського, «у середині 1640-х рр. виникло село Рудка, розташоване на річці Струга – правій притоці Білоусу. Не можна точно ствердити, хто цей населений пункт заснував, але напередодні Хмельниччини ним володів Стефан Речинський»¹¹⁹.

1641, травень – **Борки** (Снов'янка), **Боромики**, **Брусилів**, **Клочків**, **Перекоп** (Брусилів), **Царевий Став**.

Миколай Фірлей Броневський купив у Адама Киселя дер. Клочків, дер. Перекоп, слоб. Новий Брусилів, Царевий Став, Борки, Боромики¹²⁰.

1641, липень – **Старий Білоус**.

Вірогідно, село Старий Білоус виросло із поселення коли млина на річці Білоус. Показово, що найдавніші документи про село стосуються саме млинів. Так, у липні 1641 р. до «книг замку чернігівського» була внесена «уступочная запись Иваном Стельмахом половины части своей в млине Старом-Белоуском пану Игнату Санченку, райце и мещанину черниговскому»¹²¹.

1643 – **Антоновичі**, **Антоновський х**.

За даними В. Кривошеї, «у 1643 р. зафіксовано зиск від Заріцького на

¹¹⁶ Документ надано Андрієм Потьомкіним та Валерієм Франчуком, які готують джерело до публікації.

¹¹⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 292, 373;

Лазаревський А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 86-87.

¹¹⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 294.

¹¹⁹ Там само. – С. 290.

¹²⁰ Там само. – С. 294–295, 406.

¹²¹ Черниговские губернские ведомости. – 1859. – № 24.

Данича про наслання на хутір Антоновський під Антоновичами»¹²².

1645, 14 березня – **Рогощі**, городище.

Городище Рогощі фігурує в грамоті польського короля Владислава IV Станиславу Пянчинському, судді земському чернігівському, на селище Сибереж: «...sieliszcze Sebercz w woiewodztwie Czernihowskim, w stahie Kolohorodnym, rpzy wsi Wielkiej y Maley y przy siedliskach Siereszkwie y Miskinim, takze tez przy horodyszczn Rohoszczym nazwanym lezace...»¹²³.

1645, 29 квітня – **Канин / Онисів хутір (Анисів), Напорівка**.

Миколай Султан поступився селом Канин або Онисів хутір, слободою Напорівка Олександрю Луцевському і Теодорі Колпитовській:

«29.IV.1645. Варшава.

Consens u[rodz.] Luszczewskiemu eximen[di] wies Kanin y slobodke Naporowke w czernichowskim w[ojewo]dztwie iennym prawem

H: Consens Luszczewskiemu eximendi wies Kanin y insze

C: Konsens urodz. Luszczewskiemu eximendi wies Kanin alias Onisow, futor nad rzeka Desnia, y slobodka Naporowka nazwana, nad rzeka Zdzwiza w woiewodztwie czerniechowskim lezace lennym prawem»¹²⁴.

1646 – **Лукашівка, Скорінець**.

За інформацією В. Кривошеї, Борис Грязний у 1646 р. маніфестував Самуеля Залеського «про наслання на ґрунти Скорінець і Лукашівка з добр Залеського Осоки»¹²⁵.

За польської доби кількість згадок про населені пункти істотно зростає. Джерела фіксують колонізаційні процеси по всьому простору регіону, що призводить до стрімкого розвитку поселенської структури. Відтак формується мережа поселень, яка збереглася до сьогодні, і навколо якої поступово виникали нові села, освоюючи все нові й нові землі.

Таблиця 10. Згадки про села на території Чернігівського району за Польської доби (1618-1648 рр.)

1618	Кувечичі
1619	Гірманка [урочище], Осняки [урочище]
1619	Кувечицька земля
1620	Ладинка сл.
1620	Клочків
1620.12	Ргощ (Рогощі), селище

¹²² Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 347.

¹²³ Лазаревский А. Акты по истории землевладения в Малороссии // Чтения в историческом обществе Нестор-летописца. – Т. 4. – 1890. – Отдел III. – С. 92.

¹²⁴ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 703.

¹²⁵ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 148, 152.

1620-і, поч.	Слабин – Слабинський обруб)
1620-і	Радиль / Боромики
1621.01	Яковлевичі (Іванівка), селище
1621.01	Княгинино/Сновецизьк (Седнів), Седнів
1621.03	Мохнатин, селище
1622.03	Пльохівський ґрунт
1623.03	Камінь – обрубець, Перекоп (Брусилів) – Перекопський ґрунт
1623.03	Кувечичі
1623.03	Пльохівський острівець
1624.03	Ладинка сл.
1624.03	Киянкин острів
1625.03	Шестовиця, Пльохів, Жукотки селище
1625	Рижики х.
1625	Мохнатин
1626.12	[Сновецизьк (Седнів), Седнів]
1628.05	Шестовиця, Слабинський бор
1628.06	Киїнка [не підтверджено]
1628.07	Золотинка сл., Слабин сл., Шестовиця д.
1628	Мньов, Навоз (Дніпровське), Пакуль.
1629.03	Яковлевичі (Іванівка), селище
1629.09	Камінь, д.
1630.03	Роїще – Роїщенський ґрунт
1631	Роїще – Роїщенський ґрунт
1631.05	Мньов, Навоз (Дніпровське), Пакуль.
1633.02	Перекоп (Брусилів)
1633.02	Перекоп (Брусилів), Смолов (Смолин)
1633.07	Петрушкіно (Петрушин)
1633.08	Клочків
1634.03	Гущин, Стари Млин (Старий Білоус), Смиків, Хвац, Рижики, Хмільниця, Роїча (Роїще), Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці, Петрушин, Чарторія, Терехова, Юрсов, Товстоліс, Плоша, Піски, Подгоре, Муровчики.
1635	Яковлевичі/Петрів Корінь/Янівка (Іванівка)
1636.03	Камінь
1636.12	Перекоп (Брусилів)
1636	Підгірне х., Піски х.
1636	Боромики, Петрашин острів
1637.02	Яковлевичі (Іванівка) – урочище
до 1638	Зайці, Киїнка, Лопатин, Борки (Снов'янка)
1638	Киселівка
1638	Седнів, містечко
1638	Клочків, Мокричі, Киселівка, Юр'ївка, Мохнатин, Канин (Анисів), Жавинка, Гущин, Старий Білоус,

	Свтухів Білоус (Новий Білоус), Уланів, Рижики, Масани, Коти, Сядричі (Деснянка), Роїще, Халявин, Петрушин, Товстоліс, Чорторійка (Малинівка), Свинь (Улянівка), Бобровиця, Полуботки, Півці, Піски, Підгірне, Райдуль (Боромики), Слабин, Шестовиця, Золотинка, Скорінець, Рогоща, Хмільниця, Смолин, Козероги.
1640,04	Седнів
1640-і, поч.	Новий Брусилів, сл.
1640-і, сер.	Рудка
1641.05	Борки (Снов'янка), Боромики, Новий Брусилів сл., Клочків, Перекоп (Брусилів), Царевий Став.
1641.07	Старий Білоус
1643	Антоновичі, Антоновський х.
1645.03	Рогоща, городище
1645.04	Канин / Онисів (Анисів) х., Напорівка сл.
1646	Лукашівка, Скорінець

*** *** ***

Карта Г. Боплана 1650 р. – найдавніша детальна карта регіону.
Із поселень на території Чернігівського району позначені Перекоп, Слабин і Навос.

Розділ V

Територія Любецького староства XVI–XVII ст. (згадки місцевостей до утворення населених пунктів)

Окремо слід сказати про землі Любецького староства, з історією якого пов'язані поселення північно-західної частини Чернігівського району. Ці землі, з одного боку, займали відокремлене становище від решти чернігівських територій, а з іншого – зберегли давні історичні назви, на яких пізніше виникла значна кількість поселень. У даному випадку на Любеччині маємо справу з найдавнішими топонімами, що дійшли до нашого часу не окремими, розрізненими, поодинокими згадками, а комплексно, охоплюючи широкую територіальну смугу.

Як зазначав відомий польський історик О. Яблоновський, «...значительная часть любецкой волости принадлежать уже на военномъ правѣ боярамъ и землянамъ, которымъ розданы были многочисленныя острова, земли и пр. при Сигизмундѣ Августѣ вслѣдъ за уніей и затѣмъ при Сигизмундѣ III. Большинство этихъ мелкихъ владѣній утратили или измѣнили свои имена, что затрудняетъ топографическій обзоръ. Нѣкоторые участки получили названія по именамъ владѣльцевъ, и это позволяетъ иногда ориентироваться въ топографической номенклатурѣ. Такъ, напр., выше Любеча, между Днѣпромъ и болотомъ Опарыстымъ, упоминается «пашня Юшковская» съ «островами» Зарѣцкимъ, Радутовскимъ и др. (поздн. Радуль), отданная Сигизмундомъ III Заньку Нахыбѣ, сыновья котораго называють себя Зарѣцкими; нѣсколько южнѣ «земля пашня Сирхова», полученная предкомъ Сѣрховскихъ (Сѣрховецкихъ) отъ Сигизмунда-Августа; «земля Матковская и пашня Сирховская», отданная Сигизмундомъ III Татаренкамъ Михновичамъ (поздн. Татаринь?); на сѣверо-востокъ отъ Любеча «земля Моравельская» отдана Гаштольдомъ предку Сѣмаковичей, именующихъ себя теперь Злобицкими(?), – очевидно, это позднѣйшія Симаки; далѣ «земля Котежинская» Петрушенковъ (поздн. Петраши?); южнѣ «селище Гальковъ держанія Зохличей» и друг.; на верхнемъ теченіи Ворзны «земля Росудовская», пожалованье Сигизмунда-Августа, какъ и Гальковъ; потомки пожалованнаго называють себя Розсудовскими и владѣють въ 1628 г. Мысами на Днѣпрѣ, Голенищами и Неданчицами (всего 6 дымовъ, 2 огор., 2 мельн.). Къ востоку отъ Розсудова «земля Щуковская» Корольковъ Масловичей, пожалованная еще Гаштольдомъ (поздн. Корольчицы), «земля Сельчанская» Тарасовичей (поздн. Тарасовичи); на нижней Ворзнѣ «земля Газаницкая» Козловъ, пожалованье Сигизмунда-Августа (поздн. Козлы), и далѣ близь Днѣпра «земля Неданчицкая» Грысичей (Неданчинскихъ). На пограничьи съ черниговской и остерской волостями встрѣчаемъ «землю Пероцкую», отданную Сигизмундомъ-Августомъ Рыбчицамъ или Рѣпчицамъ и Даничамъ (Пероцкимъ), – в послѣдствіи сс. Рѣпки и Даничи. Въ 1628 г. Пероцкъ имѣеть лишь 8 огородниковъ. Южнѣ на Бѣлоуцѣ

(прит. Десны) «островъ Листвинскій и селище Дулебы» любецкихъ бояръ Пушкаренковъ. На Свишинѣ «земля Кувичицкая» и пр., пожалованье Сигизмунда-Августа предкамъ Кувичицкихъ, урочища р. Должика и др. Южнѣе «земля Макововская» Тупичей (поздн. Тупичовъ); наконецъ, на верховьи Пакулки «земля Обеймицкая» съ селищемъ Плеховымъ разныхъ «участниковъ» и урочище Борокъ»¹²⁶.

Найдавніший перелік любецьких земель датований 1571 р.:

«Подтвержденіе кор. Стефаномъ гр. Сигизмунда Августа 1571 г. землянамъ Любецкаго староства на ихъ земли, съ обязательствомъ нести военную службу.

1581 г. февраля 20, въ Варшавѣ.

Стефанъ, Божью милостью король Полский, великий князь Литовский, Руский, Прусский, Жомоитский, Мазовецкий, Ифлянтский, княжа Семикгородское.

Ознаймуемы тымъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ и каждому зособна, кому то ведати належить, ижъ указываль передъ нами бояринъ замку нашего Любецкого Данило Любовичъ самъ отъ себе и именемъ иныхъ бояръ нашихъ Любецкихъ, братьи своее, листъ славное памяти Жикгимонта Августа короля, продка нашего, за печатью коронною и съ подписомъ руки велможного Валентого Дебинского, канцлера коронного имъ данный, въ которомъ листе описуетъ, ижъ король его милость потвердити имъ рачиль тымъ то листомъ своимъ земли тыи, меновите въ томъ листе описаные, котории они властными отчизными своими быти меновали и на котории листы привилеи належачии отъ Московского забраными. а иныи огнемъ згорелыи быти поведили, яко то все ширей и достаточней на томъ листе есть описано, который слово отъ слова такъ ся въ себе маеть. –

«Жикгимонтъ Августъ, Божю милостью король Полский, великий князь Литовский, Руский, Прусский, Жомоитский, Мазовецкий, Киевский, Волынский, Подляский, Ифлянтский панъ и дедичъ. Ознаймуемы тымъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ и каждому зособна, кому то ведать належить, нинешнимъ и напотомъ будучимъ. Приходили до насъ земляне замку нашего Любецкого на имя Назаръ Тарасовичъ, который держитъ *землю названую Селгивскую*, Миско Бывалковичъ, который *землю Кувечицкую и островокъ Вилдынки, Смологову и Серехову*, Демидъ Карповичъ, который держитъ *землю Селганскую и Велитецъ и Семеничъ борокъ*, Данило Глебовичъ Пероцкий, который держитъ *землю Пероцкую и островокъ Скурищъ и дуброву у Чернищина леска*, Кондрать и Дешко Даничи, котории держатъ *землю Пероцкую и островъ Твереговский а Кривици*, Богушь Жогличъ, который держитъ *землю Гавриловщину и роспаши своей дубровы Сереховское и Бычковищны и съ тертежемъ за Пещею и селище Голковъ*, Василей Семеновичъ Неданчицкий, который держитъ *землю Пенезенищину*, Остапъ Сычковичъ, который держитъ *землю Голенищовскую*, Богданъ а Лашко Репчичи, котории держатъ *землю*

¹²⁶ Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVIII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Май. – С. 251–252.

Пероцкую и дубровы властного тертежа ихъ противъ Кривиць, Скугарь Логвиновичъ, которий держитъ землю *Обыймецкую*, Федко Антоновичъ, которий держитъ землю *Погаричскую и Алексеевскую*, съ которихъ земель вышей описаныхъ каждый зъ нихъ зъ особы своей ку службе нашей военной коня ставить. А ижъ деи листы и привилья. котории на тьи земли свое отчизныи мели отъ неприятеля нашего московского зъ маетностями ихъ забраны суть, а иншии за погореньемъ отъ огня въ нихъ се зостати не могли, и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тьи земли ихъ отчизныи моцью нашу господарскою потвердили и на то имъ листъ нашъ дати велели, за которымъ бы они тыхъ земель своихъ отчизныхъ презпечне они сами, дети и потомки ихъ уживали, якожь и староста нашъ тамошний любецкий урожоный Павелъ Ивановичъ Сопега, каштелянъ киевский, посполъ зъ ревизорми нашими тамошними о томъ за ними у причине писали, поведаючи намъ то, ижъ они тыхъ земель своихъ отчизныхъ здавна уживають и съ того службу нашу военную годне и пожиточне на той украини служить. А такъ мы, видячи прозбу ихъ слушную а маючи певную ведомость отъ старосты нашего тамошнего любецкого, ижъ то ихъ земли вышей описаные властная отчизна есть, которыхъ они зъ давныхъ часовъ уживаючи, намъ господару съ того службу нашу военную служить, зъ ласки наше господарское тьи всѣ вышей описаныи имения и земли ихъ зо всимъ на все, яко ся тьи земли зъ давныхъ часовъ сами въ себе мають, съ землями пашными, зъ боры, лесы, сеножатыми, съ пасеками, зъ реками, зъ озеры, зъ бобровыми гоны и зо всеми належностями и пожитки, которие здавна ку тымъ землямъ ихъ прислухали, тымъ вышеймененымъ земляномъ нашимъ любецкимъ потвержаемъ и умоцняемъ тымъ нашимъ листомъ такъ, ижъ они тыхъ всихъ вышей описаныхъ земель, яко властную свою отчизную мають держати о уживати они сами, жоны и дети и потомки ихъ на вечный часы, служачы намъ господару и Речи Посполитой при томъ замку нашомъ Любецкомъ службу нашу земскую военную по тому, яко и иные земляне замку нашего Любецкого служить, а иншихъ никоторыхъ повинностей и работъ до замку нашего Любецкого полнити не повинни; ведже еслибы mezi тыми землями ихъ вышейописаныи земли, кгрунты, албо який пожитки и уходы до того замку нашего Любецкого здавна належачии были, тьи и теперъ и напотомъ ку замку нашему держаны быти мають. А на сведецтво того всего вышейписаного и печать нашу коронную до того листа нашего притиснути есмо рассказали. Данъ у Варшаве (проп. мѣс.) дня третегонадцать року Божого Нароженья тысяча пятсотъ семдесятъ першого, а кролеванья нашего року второго (42). Walentinus Debinsky R. P. cancellarias. Реляция велможного Валентого Дебинскаго зъ Дебянь, канцлира Короны Полское».

И билъ намъ чоломъ преречоный Данило Глебовичъ самъ отъ себе и именемъ иныхъ боярь замку нашего Любецкого, меновите въ листе короля Жикгимонта Августа описаныхъ, абыхмо имъ тотъ листъ короля Жикгимонта Августа, продка нашего, и земли меновите на немъ описание потвердили имъ листомъ нашимъ. А такъ мы, прихияючися прозбе ихъ, листъ вышей описаний короля продка нашего и тьи земли меновите на немъ описаний, которыхъ естли они здавна были и суть въ уживанью и естли то не есть противно праву

посполитому, потвиржамы и умоцнямы тымъ нинешнимъ листомъ нашимъ, хотячи то мети, абы тотъ листъ омененого короля продка нашего во всихъ речахъ и артыкулахъ въ немъ описаныхъ всюды и на каждомъ местцу былъ тое моци и важности, которое слушне водлугъ права быти маеть такъ, ижъ они тьи всѣ вышей описаные земли, яко властную отчизну свою мають держати и уживати они сами, жоны, дети и потомки ихъ властные, вечными часы служачи намъ и Речи Посполитой при томъ замку нашомъ Любецкомъ службу нашу земскую военную водлугъ давного звычайу потому, яко иная шляхта замку нашего Любецкого служить, ничиему праву а пожиткомъ, здавна належачимъ до замку нашего Любецкого, тымъ не убближаючи. А на сведецтво того всего вышейописаного тотъ листъ рукою нашою подписалисмы а печать нашу коронную до него притиснути розказалисмы. Данъ у Варшаве на сойме валномъ коронномъ дня двадцатого мца февраля року тысяча пятьсотъ осмдесять первого а кролеванья вашего року пятого»¹²⁷.

Більш точно назви земель передані за іншим списком королівської грамоти: «Назаръ Тарасовичъ, который держит *землю, названую Сельчанскую*; Милько Бывалковичъ, который держит *землю Кувечицькую и островъ Билгдянский, Смолигову и Серехову*; Демид Карповичъ, который держит *землю Сельчанскую и Велитець и Семеничь борокъ*; Данило Глибовичъ Пероцькій, который держитъ *землю Пероцькую и островок Турисчь и дуброву Черничына*; Леско, Коньдрат и Демько Даничи, которые держатъ *землю Пероцькую жь и остров Творыговьский и Криницы*; Богушь Жогълин, который держит *землю Гаврыловсчыну и роспашы свое дубровы Сереховское и Быковъсчизны из тертежемъ за Песчою и селисче Голков*; Василий Семеновичъ Неданъчыцький, который держит *землю Пенезевъсчизну*; Остапъ Юрковичъ, который держит *землю Голенасчовьскую*; Богданъ а Лашко Репчычы, которые держатъ *землю Пероцькую и дуброву власного тертежа их противъ Кривиць*; Скугаръ Логвиновичъ, который держит *землю Обыицкую*; Федко Антоновичъ, который держит *землю Погорискую и Алексеевскую*»¹²⁸.

Люстрації 1616¹²⁹, 1622¹³⁰ та 1636¹³¹ рр. дають повний перелік земель Любецького староства. Вони зібрані нами в окремі таблиці (разом із грамотою 1571 р.). Оскільки у різних люстраціях деякі землі мають відмінності у написанні, це призводить до перекручення назв. Відтак, подаємо їх за оригіналом. Володіння розташовані за алфавітом і проведена їх первинна ідентифікація, яка дозволила звести до купи всі варіанти написання назв у різні роки. Друга колонка («рік») вказує в яких ревізіях згадані ті чи інші землі. А їх

¹²⁷ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. Т. V. Акты об украинной администрации. – К., 1907. – С. 227–230.

¹²⁸ Каманин И. Материалы по истории козацкого землевладения (1494-1668 гг.) // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Книга восьмая. – К., 1894. – С. 26–27.

¹²⁹ Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewszczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – Т. V. – С. 84–96.

¹³⁰ Там само. – С. 121–127.

¹³¹ Там само. – С. 194–209.

приблизна локалізація визначена на основі праць О. Яблоновського та І. Кондратьєва.

**Таблиця 11. Зведений список Любецьких земель
за грамотою 1571 р. та люстраціями 1616, 1622, 1636 рр.**

<i>Назва земель</i>	<i>Рік</i>	<i>Локалізація</i>
Grunt na dziesięc beczek pasnie dabrowy surowej i plac na budowanie domu na przedmieściu Lubeckiem lezace szlachetny Orefa Zarzecki 26 Julii roku 1568	1636	Любеч
Jezioro Zaostrowie we wsi Ossoryczach szlachetny Orefa Zarzecki (10 Augusti roku 1590 szlachetnemu niegdy Lukaszowi Bolothowiczowi, ziemianinowi lubeckiemu)	1636	Асаревичі (Осоричі) – Брагинського району, Гомельської області
Ostrow Listwinski i Sieliszcze Dulip (uskartali sie bojarowie lubeccy Puskarynkowie na Ratka Kowala, Jwana Jakubowicza, Hwedka Kopcia)	1616	Малий Листвен, Пушкарі (Дуліп?)
Ziemia Listhwinska Piotr i Omelian i synowie ich Rzesinscy puskarze i Fedor Puzyk 15 Marca roku 1633	1636	
Ostrow Zarowski i polowica Luzku Czernikowskiego possessorem Jozef i Oleksy Markowice	1616	Територія Брагинського району, Гомельської області
Ostrow Zarowski i polowica luzku Czernikowskiego possessorami Jozef i Oleksy Markowiczowie	1622	
Ziemia Ostrow Zarzewski, Luzek Czernikowski za jeziorem Gluszcem, dabrowa do trzeciej czesci gruntu Zarzewskiego przydana szlachetni Jozef i Lukasz Markowicze Zarzewscy 15 Marca roku 1633	1636	Глушець – Брагинського району, Гомельської області
Pasnia Joskowska uroczysko possessorem Zienko Nahyba Siemianowic	1616	Радуль
Pasnia Juszkoszka Uroczysko possessorem Zienko Nehyba Siemienowicz (jako i ostrowki Czawlinski, Nieradzycki, Rakulowski i Bobyski)	1622	
Pasnia nazwana Jeskowska przy siele Bieldziuchach lezaca, z ostrowkami: Czawlinskim, Nieradzinskim, Radulskim, Bobiszczkim, z ostrowem Zarzyckim nazwane, przy tymze siele Bieldziachach lezace. Takze trzecia czesc ostrowia Klikowa nazwanego, z pasniami i drzewem bartnem na tem ostrowiu bedacem szlachetni Lochwin Karp, Arefa i Cheliasz Zienkowiczowie Zarzeccy 21 miesiaca Aprilis roku 1635	1636	
Siolo Kuwieczyckie z Ostrowkiem Zyczyuskim szlachetni Homa, Tomasz, Nieczaja, Fedor synowie szlachetnego Oleszka Zlobicza 20 miesiqca Sierpnia roku 1634	1636	Кувечичі
Sluzba w Lesiczach i Pasnia w Chrekowiczach odjeta byla do praw Onachinowi Dymitrowiczowi	1616	Храковичі – Брагинського району, Гомельської області
Sluiba w Lesisczach i pasnia w Chrekowiczach possessorami Horczynowice, Dymitrowiczowie	1622	
Uroczyska Truchanowczyzna, Olphirowczyzna, Sukaczewczyzna i Krywice possessorem JMP. Aleksander Stroilowski za prawem kupnem od p. Lukasza Bolotowica Kuwieczyckiego	1616	Трухановщина: Табаївка (Яблоновський – біля Кувечичів)
Uroczyska Truchanowczyzna, Olifirowczyzna, Sukaczewczyzna, Krywice possessorem Pan Stroilowski	1622	

Wies Irylowice i Zbykowszczyzna pan Pawel Stecki z synowcami swemi	1636	Яриловичі
Wsi Jolcze i Berezki possessorem kniaz Siemien Lyko i z Pania Katarzyna malzonka swa	1616	Йолча, Березки – Брагинського району, Гомельської області
Wies Jolcze i Berezki possessorem kniehyni Lyczyna	1622	
Wsi Jolce i Berezki pana Jana Mikolaja Janickjego 12-go miesiaca Marca r. 1631	1636	
Wies Kowpinica possessorem urodzony pan Hreory Silicz i z pania Tomila Razonka, malzonka swa	1616	Ковпиничі (Колпень) – Лоевського району, Гомельської області
Wies Kowpinica albo Kopiwnica possessorem P. Hrehory Silicz i z malzonka swoja	1622	
Wies Kowpinica przy Lojowie JMPan Adam Kalinowski, starosta lubecki	1636	
Wsi Malezina i Osiek possessorem urodzony pan Michal Rosudowski i z pania Jadwiga Sulimirska, malzonka swa	1616	Маложин – Брагинського району, Гомельської області
Wies Malezyna i Osiek possessorem urodzony Pan Mikolaj Rosudowski i z malzonka	1622	
Wsi Malezyn i Osiek pani Jadwiga Sulimierska, pozostala malzonka niegdy pana Mikolaja Rosludowskiego	1636	
Ziemia Browenszczyzna i Sieliszcze Diahalicza, Nasryc po rzeczke Howhol i Bielowies po rzeczke Swieszczen i rzeczke Dolzyk, Las Suchy do tejze rzeki Howholi possessorem Misiukowic	1616	Біля Довжика, Унучки, Табаївка Мишуковщина – Рогоща
Ziemia Borowenczyzna i Sieliszcze Diahalicza, Nastrycz po rzeczke Howhol i Bielowies po rzeczke Swierczen i rzeczke Dolzyk, Las suhky do tejze rzeczki Howholi possessorem Misiukowicz	1622	
Ziemia Browenszczyzna z Sieliszczem Diachlicz i Nazerycz 15 Marca roku 1633 szlachetni Konrad, Lewon, Leczaj i Ihnath Mesnikowie	1636	
землю Гавриловщину и роспашн своей дубровы Сереховское и Бычковщизны и съ тертежемъ за Пещею и селище Голковъ Богушь Жогличъ	1571	Галков
Ziemia Hawrylowszczyzna, Rozpasy w dabrowie Sierchowskiej i Byczkowczyzna, Sciertezyn, Zapieszczan i sieliszcze Halkow dzierzenia Zochliczow	1616	
Ziemia Hawrylowczyzna, Rozpasy w dabrowie Sierchowskiej i Byczkowczyzna, Stertezyn, Zapieszczan i sieliszcze Halkow , dzierzenia Zochliczow	1622	
Ziemia Hawrylowska Bohuszowi Zochliczowi 13 marca roku 1571	1636	
Ziemia Hazenicka possessorami Kozlowie	1616	Козли
Ziemia Hazynicka possessorami Kozlowie	1622	
Ziemia Chazenicka 6-go Junii roku 1616 Jukicie Taraszewicowi, Ryckowi Dorochowicowi, Fedorowi Stefanowiczowi, Aluczykowi Chrykowicowi Kozlom	1636	
Ziemia Holeniszczewska dzierzenia Juskowicow	1616	Миси
Ziemia Holeniszczowska dzierzenia Juriskowicow	1622	
Ziemia Oleniczewska 13 marca roku 1571 szlachetnemu niegdy Ostapowi Juskiewiczowi	1636	
землю Голенищовскую Остапъ Сычковичъ	1571	
Ziemia Holeniszczewska possessorami Sichowicowie	1616	

Ziemia Holeniszowska possessorami Sukowicowie	1622	
Ziemia Oleniczowska szlachetni Stefan, Rafal i Jan Theremoccy 15 Marca roku 1633	1636	
Ziemia Kotezynska possessorami Petruszenkowie	1616	Петруші
Ziemia Kociczecka possessorami Petruszenkowie	1622	
Ziemia Kotherzynska szlachetnych Jurka Petruszyca i braci jego Danila, Konona, Nahuma, Kiryla, Radka, Marka i inszych uczestnikow 7 Wrzesnia 1634 r.	1636	
Ziemia Krasna Hrieda, Boreczek Kraskowski nad Pakula, i Paszenka krolewska dzierzenia Juskowiczow	1622	Осняки, Кархівка, Козел, Андріївка
Ziemia Kuwieczycka polowice, trzymaja Wasilewicowie, Kusnierzowie, Milkiewiczowie i Moraszkwowie	1616 1622	Кувечичі
Ziemia Kuwieczycka possessorami sa Wasilowie, Kusznirzowie, Milkiewiczowie i Moras. Polowice druga tej ziemi Pan Aleksander Stroilowski trzyma		
Ziemia Kuwieczycka i czwarta czesc od Rycka Milkiewicza szlachetni Manuilo, Ciszko, Fedor, Terech, Wertyki z bracia swa 14 Marca roku 1634	1636	Кувечичі
землю Кувечичскую и островокъ Вилдынки, Смологову и Серехову Миско Бывалковичъ	1571	Кувечичі
Ziemia Kuwieczycka i Ostrowek Bildyanski, uroczyska Smolcowa, Sierchowa i Borek nad Pakulca possessorami Milkowicowie	1616	
Ziemia Kuwieczycka, Ostrowek Bildzianski, uroczyska Smolichow, Sierchow i Borek nad Pakuleja possessorami Milkiewiczowie	1622	
Bildzianskie Pasnie na Smolcowie i Sierchowie i Borek nad Pokuleja uroczyskiem szlachetni Bohdan, Hawrylo i Piotr Dulkowiczowie synowie Milka Bywankowica roku 1595	1636	
Ziemia Kuwieczycka , ktora Laurin Milkowicz przedal szlachetny Zdanowicz, takze Iwan Malechowicz i Tymoch Lewonowiczowie 12 miesiaca Kwietnia roku 1634	1636	Кувечичі
Ziemia Makowowsk possessorami Tupiczowie	1616	Тупичів, біля Антонович
Ziemia Makowowska possessorami Tupicowie	1622	
Ziemia Makowowszczyzna szlachetny Cimoch Iwana i Fedor Tupric Taraszowiczowie, prawa podczas spalenia miasta i zamku lubeckiego pogorzaly	1636	
Ziemia Matkowska i Pasnia Sierchowska possessorami Tatarynkowie alias Michnowiczowie	1616	Манки Онисовці
Ziemia Matkmoska i pasznia Sierchowska possessorami Tatarynkowie alias Michnowiczowie	1622	Земля Сіркова – Кукарі
Ziemia Malikowska spor miedzy bojarami rzeczonymi Tatarynki a mieszczyany lubeckimi Kucharyczami naprzod lustracyi 1620	1636	
Ziemia Morawelska possessorem Siemakowicow trzej	1616	Семаки
Ziemia Morawelska possessorami Siemakowiczowie	1622	
Ziemia Morawiejska z sieliszem Suchem, z sianozetkami i Ostrow Zachlajewski szlachetni Homa, Jan i Siemion Siemokowicze Zlobiccy z bracia swa 2 Marca roku 1635	1636	

Ziemia Morawinska possessorami Malisowicowie	1616	
Ziemia Morawinska possessorami Maliszowicowie	1622	
Ziemia Murawejska i Skidanska szlachetni Iwan, Marcin Maleszowicze i Haza Thomilowicz Paszki z bracia swoja 13 Marca roku 1635	1636	
Ziemia Niedanczycka i Stoborowczyzna possessorami Hrysiczowie	1616	Неданчичі
Ziemia Niedamczycka i Stoborowczyzna possessorami Hryszycowi	1622	
Ziemia Niedanczycka i Stoborowszczyzna szlachetni Cimo, Meleszko, Lukasz, Pronka Hryszycowie pokazali lustracya 1616	1636	
землю Обыймецкую Скугарь Логвиновичъ	1571	Пльохів
Ziemia Obyjejmicka dzierzenia Lochwinowiczow	1616	Бірки
Ziemia Obymicka dzierzenia Lochwinowiczow	1622	Скугарі
Ziemia Obeimicka dzieli sie na dwoje. Possessorami Fedor i Omelian Oswinowiczowie jednej, i drugiej Juchwin, Juko, Wasili Iwanowicze, Andrzej Potopowicz z bratem, Juchwin Onysko i Iwan Kuchwinowicze, Marko i Filon Kononowicze z bracia, Jacko, Sawa, Iwan i Thoma Bohuszewice, Danilo Pietrusza, Niemiera, Hlinski, z bracia swa, 14 marca roku 1635 na grunty <i>ziemi Obeimickiej i sieliszcze Plechow</i>	1636	
Ziemia Obymowska possessorami Kononowiczowie	1616	
Ziemia Obymowska possessorami Kononowiczowie	1622	
Ziemia Pasnja Sierchozua possessorem szlachetny Mikolaj Sierchowski	1616	
Ziemia Pasnja Sierchowa possessorem Mikolaj Sierchowecki	1622	
землю Пероцкую и островъ Твереговский а Кривици Кондрать и Дешко Даничи	1571	Даничі
землю Пероцкую и дубровы властного тертежа ихъ противъ Кривиць Богданъ а Лашко Репчичи	1571	Ріпки
землю Пероцкую и островокъ Скурищъ и дуброву у Черницина леска Данило Глебовичъ Пероцкій	1571	
Ziemia Perocka possessorami Perotczy, Rybczycowie, Danicowie	1616	
Ziemia Perocka possessorami perroczy bojarowie Rybczycowie i Danicowie	1622	
Wsi Rzepki i Danice Jukolan, Jan, Harasim, Simeon, Szerchi, Jacko, Opanas, Zdan, Wojciech, Misko i Chrysko, a Kudzien Macienkowie, Malko Peroccy Rzepczycowie, Danicowie videlicet Misko, Wasko Dzieszkowie, Cheliasz Zarzecki, Manuilo, Danicze i inszy	1636	
землю Пенезенщину Василей Семеновичъ Неданчицкий	1571	Біля Неданчич
Ziemia Pieniezwczyzna dzierzenia Siemienowiczow	1616	
Ziemia Pinowczyzna , dzierzenia Siemienowiczow	1622	
Ziemia Pieniezowsczyzna szlachetnemu niegdy Wasilowi Siemieniowiczowi Niedanczynskiemu 13 marca 1571	1636	

Ziemia Piesoczna, Ostrow Prosmycz w Chrekowiczach, Mieczowczyzna possessorami Czemyryssowie	1616	Просмичі, Храковичі – Брагинського р-ну, Гомельської області
Ziemia Piesoczna, Ostrow Prosmycz w Chrekowiczach, Mockowczyzna possessorami Czemyryssowie	1622	
Ziemia Piesoczynska, Prosmycz, Korostianka, Kozuchow, Mieczowczyzna Wasko, Januczenko a Hwetko Ostapenko Kazancy Cemeryssowie 30 miesiaca Sierpnia roku 1634	1636	
землю Погаричскую и Алексеевскую Федко Антоновичъ	1571	Антоновичі
Ziemia Poharyska i Aleksiwka dzierzenia Antonowiczow	1616	
Ziemia Poharyska i Alesksyewska dzierzenia Antonowiczow	1622	
Ziemia Poharyska 13 marca r. 1571 szlachetnemu niegdy Fedkowi Anthonowiczowi 15 marca roku 1633 na grunty <i>Poharysko z siedliskiem poharyskim i korczami Plechowskimi i grunt Oleksiowski</i>	1636	
Ziemia Pozniachowice, Wysokinska, Ostrow Hustykowski tych uroczysk possessorami Holnikowie, Zajowie, Juszkwicowie	1622	Пізнопали? Височинь
Ziemia Uscikowska z czwarta czescia gruntu Poznochowskiego szlachetni Lukasz, Wasili, Tymoch i Prober Cholnikowie 15 marca roku 1633	1636	Галков?
Ziemia Rosudowska dana Waskowi Klimowicowi, ktorego potomkowie natenczas zowia sie Rosudowscy	1616	Розсудів
Ziemia Rosudowska possessorami PP. Rosudowscy	1622	
Ziemia Sielczanska possessorami Owdejowiczowie	1616	Сухі Велички
Ziemia Sielczanska possessorami Owdejowiczowie	1622	Мокрі Велички
землю названую Селгивскую Назаръ Тарасовичъ	1571	Тарасові Велички
Ziemia Sielczanska i Chiminszczyzna possessorami Sawicowie i Tarasowiczowie	1616	
Ziemia Sielczanska i Hymiszczyna possessorami Sawiczowie i Tarasowiczowie	1622	
Ziemia Sierczanska i Chiminszczyzna szlachetnemu niegdy Hazarowi Tarasowiczowi 13 Marca roku 1571	1636	
Ziemia Sielczanska i Wiesienszczyzna Otroch i Iwan Andzienkowie z bracia swoja 7 miesiaca Wrzesnia roku 1634	1636	
Ziemia Sielczanska, Welitec i Siemieniec Borek i Jezioro Niewodowe possessorami Dymitr Lichowidowic i z synami swemi	1616	
Ziemia Sielczanska, Welitec, Siemieniec Borek i jezioro Niewodowe possessorami Dymitr Lichowidowic, i z synami swem	1622	
Ziemia Sielczanska i Siemieniec Borek szlachetni Panteli Demidek z bracia swa, i Fedor Lochowidowicz takze z bracia swa 31 Sierpnia roku 1634	1636	
землю Селганскую и Велитець и Семеничь борокъ Демидъ Карповичъ	1571	
Ziemia Sielczanska, Wielitec i Siemiennic Borek dzierzenia Karpowiczow	1616	

Ziemia Sielczanska, Wiclitecz i Siemienicz borek dzierzenia Karpowicow	1622	
Ziemia Sniatynska alias Samulowska na Ostrowie Suchowiesskim possessorami Chwajowie	1616	Біля Олешні
Ziemia Samulowska na Ostrowie Suchowieskim possessorami Chwajowie, braci trzy rodz	1622	
Ziemia Pasia nad Blotem Krzywickiem z Dabrowa do Pasi Hamiolowskiej na Ostrowie Suchowieckim Wirowskim szlachetny Andrzej Kory, Homa, Rytko i Woinilo Fajowie, ziemianie lubeccy 15 Marca roku 1633	1636	
Ziemia Szczuczkowczyzna i Charaburdowczyzna possessorami Maslowicowie i Kislowicowie	1616	Кислі
Ziemia Szczukowiczyna i Haraburdowczyzna possessorami Maslowiczowie, i Kislowiczowie	1622	
Ziemia Szczukowczyzna i Haraburdowczyzna szlachetni Harasim, Sawa, Panteli, Maksim Maslowiczowie i Kislowiczowie, według lustracyi 1616	1636	
Ziemia Szczukowska possessorem Zdan Korolko Maslowic	1616	Корольча
Ziemia Szczukowska possessorem Korolko Maslowicz Zdan	1622	
Ziemia Szczukowczyzna szlachetni Danilo, Jacko synowie i Samuel, Manuilo, Tymoch i Omelian synowcowie, szlaehetnego niegdy Zdana Korolka Maslowice, lustracyi 1616	1636	
Ziemia Wialhelska possessorami sa Fedor Maranienko i z Zukami uczestnikami swemi; takze i z Ludczenkami	1616	Вяльс – Брагинського району, Гомельської області
Ziemia Wiahelska possessorami sa Maranienko z Zukami uczestnikami swymi, takze i z Ludczenkami	1622	
Ziemia Zdanowczyzna possessorami Teremetczy	1616	Біля Кувечичів
Ziemia Zdanowczyzna possessorami Teremeccy	1622	
Ziemia Zerdynska possessorami Chilimonowczy	1616	
Ziemia Zerdynska possessorami Chylimonowcy	1622	
Ziemia Zardenska alias czesc gruntu Zardenskiego, Siolo Szowicz szlachetny Nicipir Kaliniczenko z bracia swoja rodzona 7 miesiaca Wrzesbia roku 1634	1636	
Ziemia Zoalowska possessorami Rysiczowiczowie	1616	Біля Асаревич – Брагинського району, Гомельської області
Ziemia Zohalowska possessorami Ryszycowiczowie	1622	
Ziemia Zaholowska 11 Martii roku 1635 szlachetni Parhom, Jechwim Bohdanowiczowie, Jechwim Federowicz, Andrzej Sierkiewicz, Onuchy Ryssicz	1636	

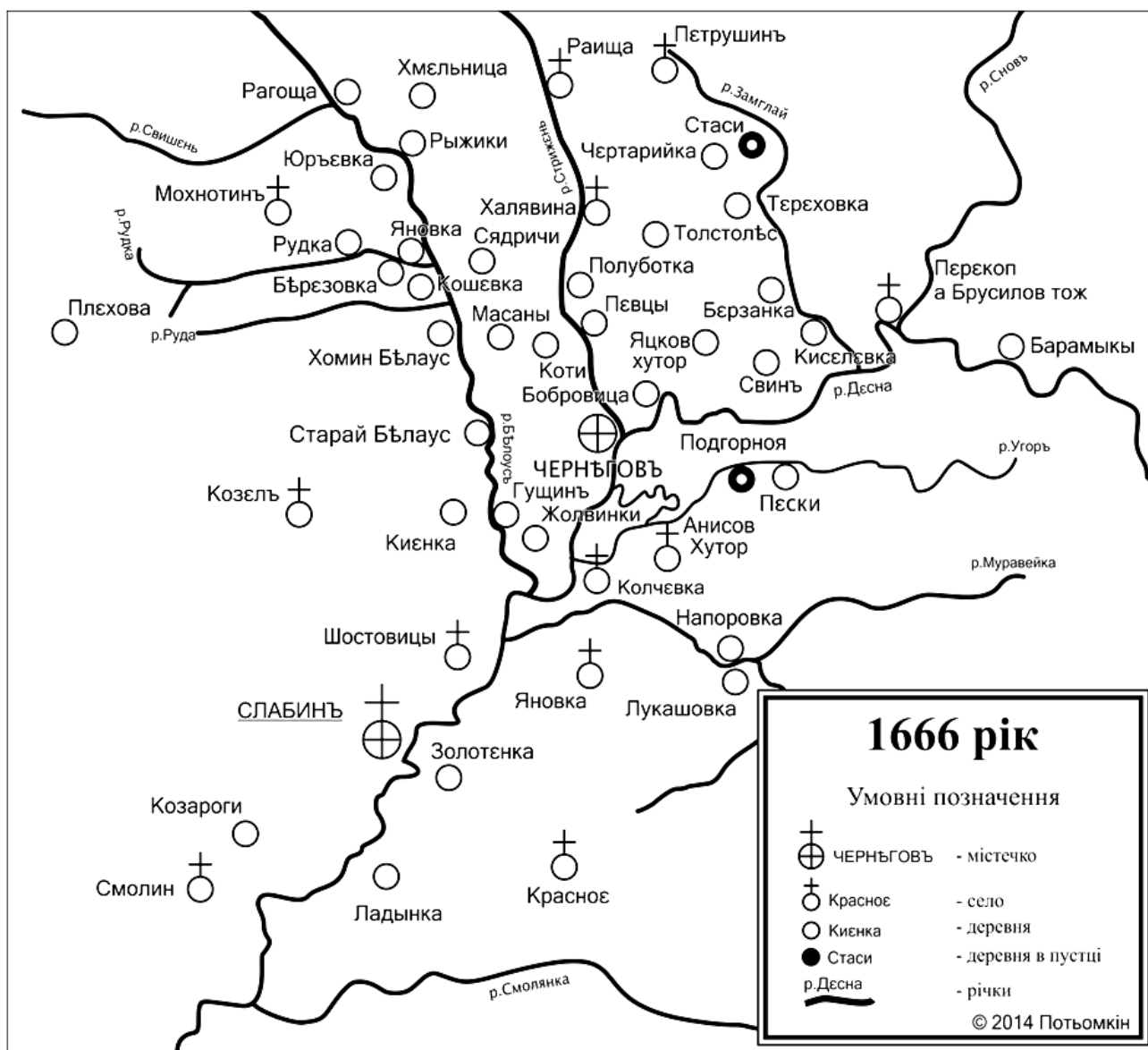
Як можемо судити, територію Чернігівського району охоплювали такі землі, як Кувечичька (саме село та його округа), Трухановщина (поблизу Кувечич), Ждановщизна (також біля Кувечич), частина Бровенщизни (район річок Білоус, Свишня, Довжик) Макововська (колишній Тупичів біля Антонович), Погарицька і Олексіївська (Антоновичі), Обиймецька (Пльохів, Бірки, Скугарі), Красна Гряда (Кархівка, Михайло-Коцюбинське, Андріївка).

Слід зауважити, що локалізація багатьох земель доволі приблизна і не може вважатися задовільною, потребуючи додаткових досліджень. Для

просування вперед необхідні як більш прискіпливе опрацювання місцевих топонімів, так і скрупульозний аналіз картографічних матеріалів.

*** *** ***

За часів Гетьманщини найдавнішим з-поміж відомих реєстрів населених пунктів виступає Чернігівська переписна книга 1666 р. Складена на її основі схема налічує 49 населених пунктів, більшість із яких існує й сьогодні (за винятком Масанів, Котів, Півців, Бобровиці, включених до складу Чернігова, та Березівки і Янівки, включених до складу села Рудки).

Поселення на території Чернігівського району за Чернігівською переписною книгою 1666 р. (реконструкція А. Потьомкіна)

Розділ VI

Узагальнені відомості

про заснування та походження назв сіл району

З утворенням Гетьманщини, що стало наслідком Національно-визвольної війни 1648-1657 рр., згадки населених пунктів на території Чернігівського району (насамперед, в гетьманських універсалах, а також різноманітних статистично-описових джерелах) стають масовими і достатньо відомими фахівцям з огляду на публікацію ще на початку минулого століття матеріалів «Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр.». В геометричній прогресії зростає кількість архівних джерел (хоча вони, за великим рахунком, лише починають вводитися в обіг). Відтак продовження реєстру згадок про населені пункти втрачає будь-який сенс. Натомість, залучена вища база дозволяє узагальнити отримані відомості в розрізі конкретно взятих поселень.

Виділимо основні принципи формування назв:

- 1) від географічних назв місцевості, насамперед – річок, озер та урочищ;
- 2) від прізвищ (рідше – імен) засновників поселень (на наш погляд, вести мову про першопоселенців було б не зовсім коректно, оскільки практично всі землі мали своїх господарів);
- 3) від промислів, якими займалися у даній місцевості (притаманно для невеличких робітничих поселень) – Рудня, Папірня, Гута тощо.

Також зауважимо, що дуже часто поселення виникали як невеличкі хутори, а потім уже розросталися як справжні села та деревні.

АНДРІЇВКА

Згідно з описом 1781 р., «положеніє імѣть по правой сторонѣ рѣчки Верпутѣ, на коей плотина от 2 амбарахъ»¹³².

Назва пішла від імені засновника села Андрія¹³³. Однак ідентифікувати особу засновника доволі проблематично.

За «сказками» старожилів 1730 р., «як оны упомнять, были во владѣннїи у сотниковъ слабинскихъ..., а послѣ їх завладѣль оными селамы полковникъ чернѣговскїй Яковъ Лизогубъ...»¹³⁴.

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Мазепи від 9 січня 1689 р., яким він надавав чернігівському полковнику Якову Лизогубу село Слабин «з присѣлками Шостовицею, Золотинкою, Козорогами, Андрѣвкою и Гнилушею»¹³⁵. До речі, чомусь дослідники найдавнішою згадкою вважають

¹³² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 90.

¹³³ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Михайло-Коцюбинський район. – Арк. 1.

¹³⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 11–12.

¹³⁵ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. II. – К.; Л., 2006. – С. 93.

1690 р., маючи на увазі царську грамоту, хоча в ній цитується універсал, виданий роком раніше¹³⁶.

З минулим Андріївки пов'язано багато хибних тверджень. Процитуємо уривок із праці Л. Студьонової: «Історики кажуть, що виникла вона до середини XV ст., а свою назву отримала пізніше – від імені власника Андрія Стаховича, Білоусівського сотника кінця XVII – поч. XVIII ст. До того село називалося Раздори і Раздари. На північний захід від Андріївки є урочище Рубіж. Назване так тому, що до першого розділення польської держави від нього тяглася демаркаційна лінія, яка розмежовувала володіння Росії від Польщі. Уздовж цієї лінії до Деревина, де знаходився польський форпост, розставлено було прикордонну охорону, котра наводила жах на мешканців Андріївки, вихідців з Пінська, тому й називались вони Пінчуками»¹³⁷.

Андрій Стахович був сотником седнівським, а не білоуським, однак Андріївка до його володінь не належала¹³⁸. Жодним чином не підтверджується існування Андріївки до XVII ст., безпідставними видаються і версії про те, що село раніше могло називатися Раздори (Раздари). Куди більш аргументованою видається гіпотеза О. Лугини про виникнення Андріївки на місці селища Журавиного, згадуваного в 1619 р.:

«Філарет Гумілевський, наводячи грамоту польського короля Сигизмунда III 1619 р., яка описувала кордони земель, що надавались шляхтичам Богушам та Юшкевичам, зазначаючи відстані: «... вниз Козлом (протягом 17 верст) у р. Верепет, у верх Верепута (протягом 7 верст) селище Журавине, від селища Журавиного через Усох у Живедь...».

Козел – це сучасна р. Вереп, на берегах якої розташоване смт Михайло-Коцюбинське, Верепет (Верепут) – сучасна річка Верепет (Балин), на берегах якої знаходиться с Андріївка.

Виходячи з наведених географічних назв, розміру версти (1,08 км), можна стверджувати, що селище Журавине знаходилось за 7,5 км вгору по р. Верепет від її злиття з р. Вереп (Козел), тобто саме там, де тепер знаходиться с Андріївка.

Пізніші грамоти 1625, 1650 рр., які визначали кордон чернігівського магістрату по р. Верепет, згадували селище, проте, не зазначали його назви»¹³⁹.

Урочище Рубіж, якщо воно дійсно існує в околицях Андріївки (у монографії С. Павленка не згадується¹⁴⁰), виконувало, слід гадати, функцію якогось місцевого кордону, а не державного. Не витримує критики також етимологія прізвища Пінчуків, як вихідців із Пінська.

Між тим, біля Андріївки майже одночасно виникла слобода Андріївська, яка пізніше злилася з селом.

¹³⁶ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 66.

¹³⁷ Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво). – Ніжин, 2004. – 76.

¹³⁸ Кривошея В. Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія. – К., 2010. – С. 677.

¹³⁹ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 33, 66.

¹⁴⁰ Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів, 2013. – С. 211.

«Андріївка знаходилась на правому березі р. Верепет (Балин). Лівий берег р. Верепет був монастирським. З метою залучення на монастирські землі нових поселенців чернігівський єпископ Лазар Баранович з протилежного боку від с. Андріївки нижче за течією заснував слободу Андріївську. В Генеральному слідстві про маєтності Чернігівського полку зазначається: «Тієї слободи обивателі сказкою показали, що зайшли вони на ту слободу жить при архієпископі чернігівському Лазару Барановичу, і за ним були у володінні». Оскільки Л. Баранович в Чернігові архієпископом був з 1657 р. по 1693 р., саме до цього періоду можна віднести заснування слободи»¹⁴¹.

АНИСІВ

(стара назва – Канин)

За описом Д. Пащенка, «лежить частію на возвышенномъ мѣстѣ, а частію на низовомъ ровномъ, при дороги проселочной»¹⁴².

«Класична» версія походження назви належить Філарету Гумилевському: «По мѣстному преданію названіе Онисово осталось на поселеніи отъ того, что здѣсь еще до татаръ былъ хуторъ черниговскаго боярина Онисима, который построилъ въ немъ и храмъ святого Георгія»¹⁴³.

Втім, слід мати на увазі, що праця архієпископа грішить занадто поверховими і поспішними висновками, завдяки чому спиратись на написане Філаретом слід вкрай обережно. Так, за часів Київської Русі на території Анисова існували доволі крупні поселення. Однак повна відсутність згадок про село у джерелах XVI – початку XVII ст. доволі чітко свідчить про те, що у післямонгольські часи стародавні поселення припинили своє існування.

Як можемо судити за новими документами, село (Sioło Kanin) вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. і виникло незадовго перед тим, оскільки відсутнє у переліку населених пунктів, що перейшли у володіння чернігівського старости Мартина Калиновського в 1634 р.

Більше того, спершу поселення мало назву Канин, яка доволі швидко трансформувалася в Онисів хутір:

1638 р. – Канин,

1644 р. – Канин, Канин alias (або) Онисів,

1650 р. – Онисів хутір,

1666 р. – Анисів хутір.

Слід звернути увагу на той факт, що у всіх випадках поселення чітко названо селом, а не просто хутором. Відтак назва змінилася не через те, що поруч із Канином виник хутірець Онисима, а потім вони злилися і прижилася саме друга назва (як це сталося з Перекопом-Брусилівом). Вірогідно, раніше на цьому місці дійсно існувало поселення з назвою «Онисів хутір» і її ще пам'ятали в другій чверті XVII ст., через що прижилася саме ця назва. Однак і в

¹⁴¹ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село.

Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 66

¹⁴² Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 18.

¹⁴³ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 153.

даному випадку проводити паралелі з Київською Руссю було б занадто ризиковано. «Онисів хутір» могло бути одним із тих поселень, яке виникло чи то в литовську (XV ст.), чи то в московську (XVI ст.) добу, а потім запустило внаслідок військових конфліктів Речі Посполитої і Московського царства в другій половині XVI ст.

Первісна назва села – Канин – пов’язана, як здається не з конкретною особою, а з назвою місцевості. Напрошуються паралелі з літописною річкою Каниною, правою притокою Десни на північний схід від Гюричева (тобто чернігівської околиці Бобровиці), яка ототожнюється із сучасною р. Свинкою. Однак Анисів знаходиться по іншу сторону Десни і до Свинки від нього достатньо далеко. Хіба що потребує уточнення локалізація р. Канини. Як би там не було, назва не прижилася і досить швидко була змінена.

АНТОНОВИЧИ

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на ровномъ мѣстѣ, въ лѣсахъ при потокѣ называемомъ Пакуля, на коемъ въ 2 версты отъ деревнѣ плотина бунчукового товариша Ивана Посудевского»¹⁴⁴.

Село виникло на землях, належних любецьким боярам Антоновичам, тож назва походить від прізвища засновників. Антоновичам належала земля Погариська і Олексіївська, відома з 1571 р., де пізніше і виникло село. Перша письмова згадка – у 1643 р., коли «зафіксовано зиск від Заріцького на Данича про наслання на хутір Антоновський під Антоновичами»¹⁴⁵. Слід гадати, хутір дуже скоро з’єднався із селом.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Антоновичі

БЕРЕЗАНКА

Киселівської сільради

¹⁴⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 51–52.

¹⁴⁵ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам’яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 347.

Належало на ранг чернігівського вйта і вперше згадується в Чернігівській переписній книзі 1666 р.¹⁴⁶. На той час в селі налічувалося три селянських двори і один бобильський.

«Положеніє имѣть отъ пахотнаго поля, на ровномъ мѣстѣ, по берегу рѣкы Замгляя, съ правой стороны рѣкы»¹⁴⁷.

Березанка виникла на тих «волоках», які були відведені чернігівському магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р. Про виникнення цих сіл на магістратській землі зазначено у рапорті магістрату від 2 січня 1764 р.: на 20 волоках, які надані були на уряд вйта, «поселились село Березанка и деревни Свин и Киселевка, за чем то село и деревни по гетманским универсалам на ранг вйта черниговского утверждены»¹⁴⁸.

Вірогідно, в основі назви географічний топонім – можливо, у цій місцевості існувала березова роща. Однак скільки-небудь конкретних версій не збереглося. Зауважимо, що у трикутнику вйтівських сіл саме Березанка виступає центральним поселенням, із церквою (Свинь і Киселівка названі деревнями). І до самого ХХ ст. Березанка залишалася яскраво вираженим центром округи.

БІРКИ

Пльохівської сільради

Згідно опису 1781 р., «положеніє имѣть на ровомъ мѣстѣ, при лѣсахъ»¹⁴⁹.

Назва села походить від урочища Бірки. А сам процес доволі чітко простежується за документальними джерелами.

Топонім вперше згадується в привілеї польського короля Яна Казимира 8 травня 1653 р., яким урочища Борки, Красковщизна, Позняховщизна і Суховірщизна надані Саві Посудевському¹⁵⁰. Надання підтвердили також гетьмани, але з різними формулюваннями:

– І. Виговський 26 жовтня 1657 р. («заховуемъ пры немъ Бурки, Красновщизну, Пузнаховщизну и Суховерщизну»)¹⁵¹,

– І. Мазепа 28 квітня 1699 р. («на грунта свои власние, дѣдизние и отчистие, именно: Пলেখовъ, Осняки, Бурки, Красковщину, Величковщину, Познаховщину и Суховерщизну»),

– І. Скоропадський 12 травня 1715 р. («на поля пахатние и сѣнокосние, и на лѣси, гаи и иншіе грунта свои дѣдизние и отчистие и власною куплею набытие, именно: в Пліховѣ, Оснякахъ, Боркахъ, Красковщинѣ, Величковщинѣ,

¹⁴⁶ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 97–98.

¹⁴⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 69.

¹⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

¹⁴⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 46.

¹⁵⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 474.

¹⁵¹ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 61.

Познаховщинѣ и Суховерщизнѣ сущихъ, ... такожъ и на людей тяглихъ, на помянутихъ грунтахъ сидячихъ, іменно в Пліоховѣ и в Оснякахъ»)¹⁵²,

– Д. Апостол 13 березня 1729 р. («на грунта его жъ дѣдизние и отчизние и власною куплею набитие, а имено: на купленние грунта въ селѣ Пліоховѣ, такожъ на деревнѣ Осняки, Борки, да на грунта жъ Величковщину, Познаховщину и Суховерщину, ... такожъ на людей, на онихъ же грунтахъ въ Пліоховѣ и Оснякахъ и Боркахъ будучихъ, которіе грунта вишепоказанными урочищами продкамъ его, Посудевского, привилямы королей полскихъ надани») ¹⁵³.

Як бачимо, в останньому документі прямо говориться про виникнення поселення на колишньому урочищі.

Оскільки в універсалі 1715 р. «люди тягли» у Бірках не згадані, то логічно було б припустити, що деревня заселена у наступні роки. Однак у ревізії посполитих 1713 р. вже фігурує «Слобода Бурки пана Подсудевского»¹⁵⁴, де мешкають 4 ґрунтових посполитих та 12 огородників. Це і є першою письмовою згадкою про поселення, яке виникло незадовго перед тим.

БОРОВИКИ

За однією з версій, назва походить від слова «бір» – густий ліс, який існував біля села. За іншою – від білих грибів-боровиків, які у великій кількості росли в навколишніх лісах. За Ю. Виноградським, слово «боровик» значить: 1) «житель бора», 2) «белый гриб»¹⁵⁵.

Поселення виникло незадовго до 1859 р., коли вперше згаданий хутір козацький «Боровиковъ» при річці «безъименной», який налічував 3 двори і 17 душ населення¹⁵⁶. У літературі першою згадкою про Боровики прийнято вважати 1858 р. Це пов'язано із «Списком населенных мест Черниговской губернии», вміщеного О. Русовим у додатках до другого тому «Опису Чернігівської губернії», де він одну із колонок про кількість дворів датує саме 1858 р.¹⁵⁷. Однак очевидно, що відомості взято з багатотомної праці «Списки населенных мест Российской империи», в якій том, присвячений Чернігівській губернії, має підзаголовок: «Списокъ населенныхъ мѣстъ по свѣдѣніямъ 1859 года». Відтак, саме 1859 р. більш коректно вважати найдавнішою письмовою згадкою про село.

БОРОМИКИ

(стара назва – Радиль/Радунь)

Непримітне поселення на берегах Десни має доволі несподівану і насичену історію.

¹⁵² Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 477–478.

¹⁵³ Там само. – С. 479.

¹⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 50.

¹⁵⁵ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Михайло-Коцюбинський район. – Арк. 2.

¹⁵⁶ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 13.

¹⁵⁷ Русов А. Описание Черниговской губернии. – Т. II. – Ч., 1899. – Приложение IV.

За П. Кулаковським, «Радиль (Радунь), відомий ще у литовську добу, продовжував протягом 1620-х рр. залишатися населеним пунктом, хоч і змінив свою назву на Боромики»¹⁵⁸. Первісна назва пов'язана із річкою, на березі якої і виникло нове поселення. Зокрема, в універсалі І. Скоропадського 19 листопада 1708 р. згадується в с. Боромики «камень млива на рѣчцѣ Радулцѣ»¹⁵⁹ (в іншому варіанті – царській грамоті 16 грудня 1708 р.: «сѣ мелницею, въ томѣ селѣ Боромикахъ на рѣчке Радунице обрѣтающеюся, на греблѣ Новомлинской»¹⁶⁰). Там же згадуються й інші топоніми, призабуті нині: «въ сотнѣ Седневской село Боромики зъ полями пахатнымъ, зъ лѣсомъ Колоднимъ и зъ сѣножаттю тамъ же лежачою, сѣ озерамы Петратиномъ»¹⁶¹, зъ Дубовымъ, Івашковымъ и Кривимъ...».

У московську добу Радилем (Радунем) володіли Атанас й Іван Бранікови, Петро й Григорій Кореневи. У 1621 р., вже за поляків, деревня належала Фабіану Руцькому. У 1634 р. власником Боромик виступає Ян Калиновський. За подимним реєстром 1638 р., у деревні «Райдоляс чи Боромики» налічувалося 30 «димів» (тобто дворів). А між 1638 та 1641 рр. село Боромики у Яна Калиновського придбав славнозвісний польський урядник Адам Кисіль¹⁶².

Отже, село виникло ще у XVI ст., але вперше згадується в джерелах під 1621 р. Підтвердити існування Радилія (Радуня) за литовської доби, тобто у XV ст. (у 1500 р. вся Чернігово-Сіверщини опинилася у складі Московської держави), документально поки що не можемо. Хоча це виглядає цілком вірогідно.

А ближче до середини XVII ст. Радиль (Радунь) змінив назву на Боромики. Очевидно, вона походить від слова «бор» – великих дубових лісів, які знаходились в межиріччі Десни і Снову. На користь цієї версії свідчить і той факт, що в другій половині XIX ст. назва села часто писалась як «Боровики», в тому числі і на картах.

БРУСИЛІВ

(старі назви – Перекоп, Новий Брусилів)

За описом Д. Пащенко, «положеніє имѣеть на столбовой изъ Чернигова въ Глуховъ дорогѣ, ... отъ пахотнаго поля, на ровномъ мѣстѣ; при двухъ рѣкахъ Деснѣ и Сновѣ, которая тутъ впадаетъ въ рѣку Десну и на обоихъ ихъ подъ симъ селомъ перевозы, по причинѣ идущихъ дорогъ чрезъ Сновъ въ Глуховъ, а чрезъ Десну въ Нѣжинъ изъ Стародуба»¹⁶³.

На думку відомого історика XIX ст. О. Лазаревського, «село Брусилів, судя по названію, заселено виходцями из Брусилова киевского, который не раз был разорен татарами. Наибольшее разорение он потерпел во второй половине

¹⁵⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 251.

¹⁵⁹ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 514.

¹⁶⁰ Там само. – С. 505.

¹⁶¹ У царській грамоті: «Тетратиномъ».

¹⁶² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 435.

¹⁶³ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 67–68.

XVI века, когда полностью запустел. Очень вероятно, что до этого разорения жители киевского Брусилова и переселились на левый берег Дніпра».

Між тим назва села зазнала певної еволюції: Перекоп – слобода Новий Брусилів – Брусилів. Ще з литовських часів відомо про існування у місці впадіння Снова в Десну, на правому березі Снову, села Перекоп. «Пам'ять» 1527 р. фіксує Перекоп як досить велике поселення, на 40 «димів». Це і є перша письмова згадка про село. На початку XVII ст. тут функціонували перевози через Десну (паромний) та Снов.

Як зазначає П. Кулаковський: «Достеменно невідомо, коли був осаджений Перекоп. Ймовірно, незабаром після 1618 р., оскільки традиція існування тут населеного пункту сягала литовської доби, а крім того, тут знаходився перевіз через Десну». У березні 1623 р. у Перекопському ґрунті отримав «обрубець» Камінь чернігівський пушкар Онись Гришкович. «У лютому 1633 р. Перекоп як село разом з низкою виступних з Десни озер отримав Ян Горбачевський. Не виключено, що Перекоп був осаджений з Чернігова – або війтом, або міщанами, оскільки на шість днів пізніше за Я.Горбачевського Перекоп отримав як населений пункт Чернігівського староства М.Калиновський. Втім, Я.Горбачевському вдалося відстояти свої права на село».

У травні 1636 р. село Перекоп за поступкою Я. Горбачевського отримав відомий польський урядовець Адам Кисіль. За П. Кулаковським, «на початку 1640-х рр. чернігівський підкоморій поруч з Перекопом заснував слободу Новий Брусилів». Але у травні 1641 р. А. Кисіль поступився своїми набутками Миколаєві Фірлею Бронецькому.

Отже, спершу існувало село Перекоп, пізніше поруч із ним була оселена слобода Новий Брусилів (і це дійсно може сприйматися як підтвердження версії О. Лазаревського). Вірогідно, їх розростання призводило до розмивання кордонів між обома поселеннями (у Чернігівській переписній книзі 1666 р.: «Перекоп, а Брусилів тож»). І коли надалі вони злилися, то в силу певних обставин закріпилася саме друга назва.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Брусилів

БУДИ

У XVII-XVIII ст. на Лівобережній Україні існували невеликі підприємства, де виготовляли поташ, необхідну сировину для виробництва скла, інших матеріалів. З часом підприємство припинило своє існування, а назва залишилась поселенню колишніх працівників.

«Положеніє имѣть съ полуденной стороны на ровномъ низкомъ мѣстѣ, при болотѣ вишедшемъ изъ Мерли и при рѣчки Уздвижѣ, на которой плотина»¹⁶⁴.

За часів козаччини Буди входили до Дівицької сотні Ніжинського полку.

Як розповідали місцеві старожили під час проведення Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., «за гетмана Самойловича въ селѣ Будахъ посполитихъ людей не було; а за того гетмана, якъ ставъ сотникомъ Матвѣй Шендюхъ и прошеніємъ своимъ козаковъ употреблялъ до роботизнъ своихъ дворовихъ, а послѣ, ставши обознимъ полковимъ за гетмана Мазепи, и сина свого устроивши сотникомъ дѣвицкимъ, то и в підданство тихъ себѣ козаковъ привлащаль; по смерти Шендюха, обозного, полковникъ нѣжинскій Обидовскій привернул себѣ в підданство онихъ буднянъ; а по измѣни Мазепиною надано оное село буду гетманомъ Скоропадскимъ Петру Булавцѣ, писаревѣ судовому енералному, а кромѣ одного Булавки в подданствѣ помянутое село Буда никому не било; которіе же были в подданствѣ мужики, тие всѣ, за полковника Толстого, знову в козаки повписовалися»¹⁶⁵.

В універсалі 1708 р. поселення назване як Будище. Вперше згадується в універсалі гетьмана І. Мазепи 7 листопада 1706 р.: «Въ млынѣ вешняку Семеновскомъ, стоячомъ межи Муравейкою Баклановою и Будою...»¹⁶⁶.

БУДИЩЕ

(стара назва – Квасня)

Боровиківської сільради

Стара назва походить від однойменного урочища.

Нова пов'язана із заводом по виробництву поташу.

«Будничі осади – поселення, що виникали на місцях промислової розробки лісів на поташ, смолу, смальцугу, клепки, ванчос та інші вироби з деревини. Добре заліснена Чернігово-Сіверщина була надзвичайно вдячним об'єктом для розвитку лісового промислу... Досить часто засновані на місці промислової розробки лісів поселення отримували назви «Буда», «Будище»¹⁶⁷.

За Ю. Виноградським: «Основа назви села – «буд» та закінчення «ище» вказують, що село виникло на місці підприємства XVII-XVIII ст. для виробки поташу»¹⁶⁸. Втім, наскільки можемо судити, село виникло вже в ХХ ст. Вперше згадується в списку поселень 1924 р.¹⁶⁹, коли в Будищі налічувалося 16 дворів.

¹⁶⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 20.

¹⁶⁵ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Нежинского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1901. – С. 8.

¹⁶⁶ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. II. – К.; Л., 2006. – С. 366.

¹⁶⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 338–339.

¹⁶⁸ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Михайло-Коцюбинський район. – Арк. 2.

¹⁶⁹ Список населенных мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 128.

ВАСИЛЕВА ГУТА

(стара назва – Хотилівська гута)
Боровиківської сільради

Давня назва походить від річки Хотилівки, на якій і виникла гута (не слід плутати із нинішньою Хатиловою гутою, яка розташована дещо північніше, на місці колишнього хутора Хатиловки – див. карту).

«Гутничі осади – поселення, які з'явилися на місцях ведення промислового виробництва скла. Виникали, як правило, зі слобідок, де проживали майстри»¹⁷⁰.

Вперше згадана в 1767 р. («Гута Хотилівская») як власність Києво-Печерської лаври. «Тоді в ній було 2 дворів й 13 бездвірних хат»¹⁷¹.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Василева Гута

Зберігся опис 1781 р.: «Деревня Хотилівская, она ж и Василева Гута, владѣнія Києвопечерскія лавры, отъ Угринской въ 8, отъ деревнѣ Сивкы въ 4 в., въ лѣсѣ, при рѣчкѣ Хотилівки, на которой плотина обѣ 1 амбарѣ и одномѣ колѣ. Въ сей деревнѣ посполитых – 20 [дворов] – 22 [хаты]. При сей деревнѣ стекляной заводѣ, въ коемѣ дѣлається стекло на 8 дойницѣ, и съ нихъ на одну поташное стекло, а на другую хрустальное, а всего выдѣлають стекла въ год на 1000 р. и болѣе»¹⁷².

В 1786 р. гута перейшла до державного скарбу.

ВЕДИЛЬЦІ

Назва походить від річки Ведилки.

За описом 1781 р., «положеніє имѣеть ... по берегу рѣчки Пакулки, на низкомѣ и частію на бугристомѣ мѣстѣ, при пушчѣ; на рѣчки Пакулки двѣ плотины о четырехъ амбарахъ, о 6 колахъ»¹⁷³.

¹⁷⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 339.

¹⁷¹ Модзалевський В. Гути на Чернігівщині. – К., 1926. – С. 21.

¹⁷² Пашенко Д. Описаніє Черніговского намѣстничества (1781 г.) – Чернігов, 1868. – С. 42.

¹⁷³ Там само. – С. 39.

Традиційно першу письмову згадка про село відносять до 1619 р. Однак у описі кордонів острову Красна Гряда не конкретизовано, про село йде мова чи про річку. Тоді як за характером запису очевидно, що мається на увазі все ж таки річка, всі існуючі на той час поселення зазначаються окремо: «Krasnaia Hreda takie hranicy swoje maiet, to iest poczawszy od Osnikow szlakiem czernikowskim k Hirmoncom w reczku Koziel, wniz Kozlom u Werepetiu, wwerch Werepeti w sieliszcze Zorawinoie, od seliszcza Zorawinoho wsoch [!] w Zywedu, z Zywedu struhoiu w wal olszanickij, walom olszanickim w Kupelu, od Kupeli w Chmelniczok, od Chmelniczka w Klokow, z Klokowa w *Wedylecy*, z *Wedylec* w szlach czernichowski w Osniki»¹⁷⁴.

Можливо, у другій половині XVII ст. значковий товариш Іван Молявка придбав землі у с. Ведильці у любецьких міщан і бояр¹⁷⁵.

Вперше згадується в 1712 р., коли царською грамотою підтверджені за Києво-Печерською лаврою «села Навозь съ перевозомъ, Мневъ, Пакуль съ руднями, мельницею и папирнею, Выдѣльки, Корховка и дер. Ковпито»¹⁷⁶.

ВІКТОРІВКА

(*стара назва – Тарасівка*)

Слобідської сільради

Старою назвою село зобов'язане Тарасу Андрійовичу, обивателю олишівському, який у 1671 р. продав свій хутір Івану Биховцю: «я, Тарасъ Андреевичъ, обыватель Олишевскій... продалъ хуторъ свой... изо всѣми до хутора належными уходами лѣсными въ Грабовѣ, межи Ольховатого и Копанки, до болота великого Грабовскаго и до гряды Уцтивицкой лежачими, урожоному Іоану Рошкевичу Быховцю... которіе то заходы любо въ обрубяхъ и такъ находятъся; бо кѣдижъ я за позволенемъ полковникующого Золотаренка, тамъ осѣвши, презъ килканацять лѣтъ мешкаль, однакъ на чому працу свою рониль, тое продаю...»¹⁷⁷. О. Лазаревський, цитуючи наведений уривок у довідці про «Слоб. Грабовка и Тарасовка», заселення слобід приписує саме Івану Биховцю. Однак і назва села, і характер запису недвозначно вказують, що мова йде саме про Тарасівку. Вірогідно, Биховцю належить заселення Грабова.

За часів козаччини Тарасівка (Вікторівка) входила до Олишівської сотні Ніжинського полку. За яких обставин сталася зміна назви на сьогодні сказати важко. Довідку про Тарасівку О. Лазаревський розмістив в «Описании старой Малороссии» в 1893 р., тоді як назву Вікторівка зустрічаємо вже у «Списках» 1859 р.¹⁷⁸.

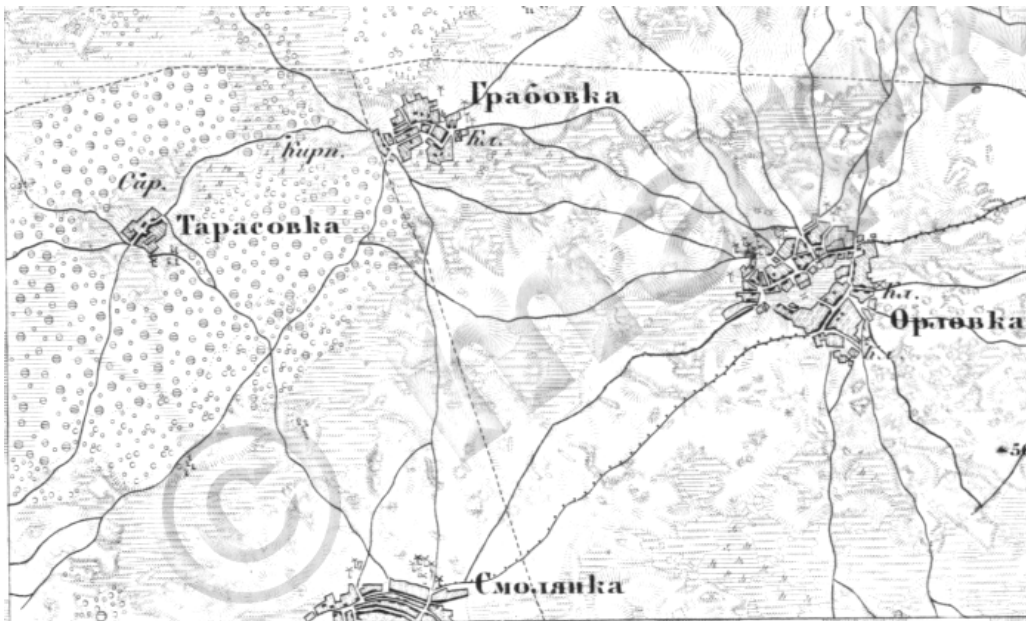
¹⁷⁴ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 592.

¹⁷⁵ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 52. Автор посилається на матеріали Рум'яцевського опису Малоросії, однак не наводить дату двох документів, за якими І. Молявка набув земельні володіння у Ведильцях.

¹⁷⁶ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 91.

¹⁷⁷ Лазаревский А. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. – К., 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский. – С. 107.

¹⁷⁸ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 11.

Фрагмент карти другої половини XIX ст.
із локалізацією с. Вікторівка (Тарасівка)

ВОРОХІВКА

Боровиківської сільради

Вірогідно, виселок, заснований на початку XX ст. одним із жителів Боровиків – Ворохом. Хутір «Ворохов» вперше згадується в списку населених пунктів 1924 р.¹⁷⁹, тоді поселення налічувало 17 дворів.

ГІРМАНКА

Жукотківської сільради

Назва походить від урочища Гірманка.

Топонім вперше зустрічається в описі кордонів острова Красна Гряда 1619 р.: «Krasnaia Hreda takie hranicy swoje maiet, to iest poczawszy od Osnikow szlakom czernikowskim k *Hirmoncom* w reczku Koziel, wniz Kozlom u Werepetiu, wwerch Werepeti w sieliszcze Zorawinoie, od seliszcza Zorawinoho wsoch [!] w Zywedu, z Zyweduy struhoiu w wal olszanickij, walom olszanickim w Kupelu, od Kupeli w Chmelniczok, od Chmelniczka w Klokow, z Klokowa w Wedylcy, z Wedylec w szlach czernichowski w Osniki»¹⁸⁰.

О. Лугина, який загалом доволі якісно відпрацював топоніми в окрузі селища Михайло-Коцюбинського, помилково трактував цей запис як «Шлях чернігівський гирманець – шлях від Осняків до Чернігова через Гирмановщину»¹⁸¹. Між тим у купчій Полуботків 1694 р. згадується ґрунт Анни Ігровецької в Жукотках, а також «поля пахатніє, займища дубровніє, синожати» вздовж пльохівської дороги, «по обоихъ сторонах лѣса, менуемаго Козлянского, Гирманкою урочищем прозиваемій»¹⁸².

¹⁷⁹ Список населенных мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 128.

¹⁸⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 592.

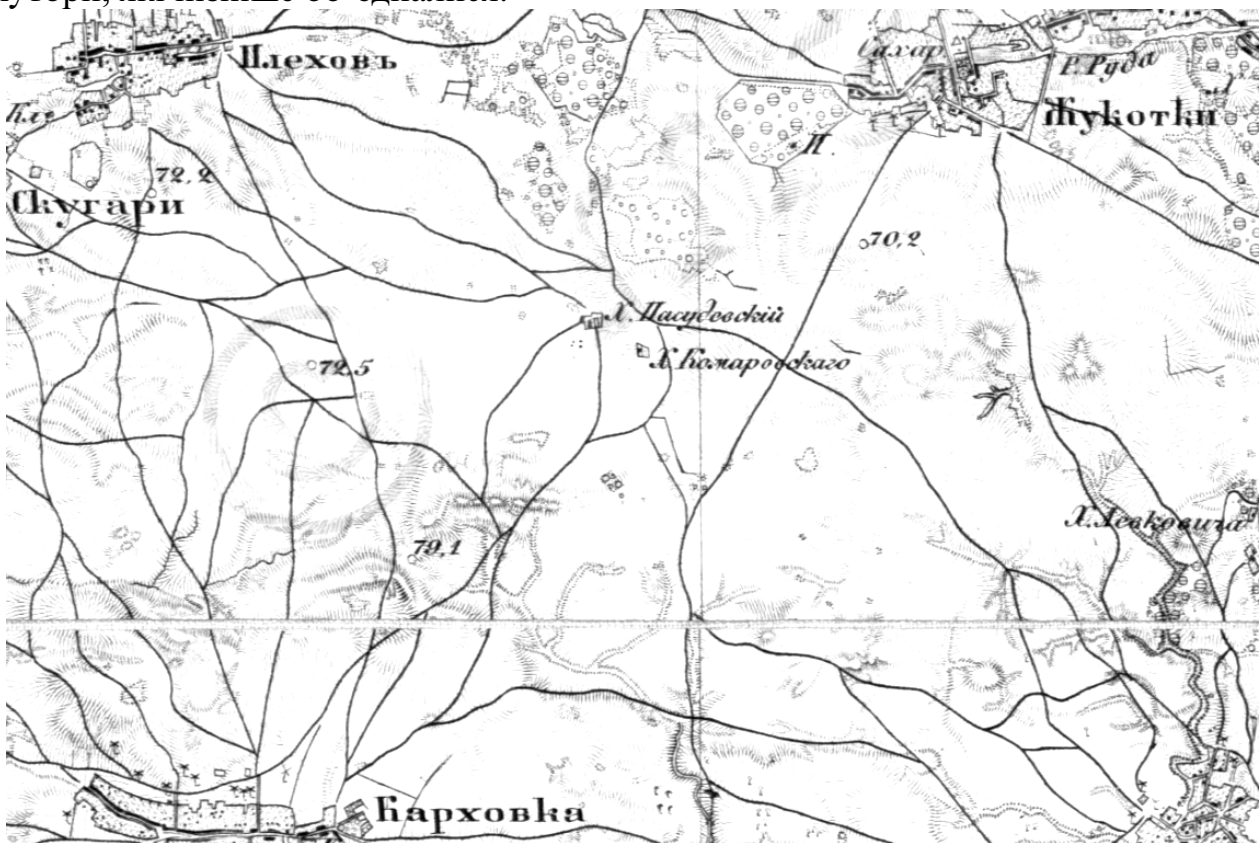
¹⁸¹ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село.

Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 32.

¹⁸² Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – С. 12.

На самому початку XVIII ст. у документах неодноразово зустрічаються згадки про Гірманський грунт¹⁸³, який у свою чергу являвся частиною Антоновського грунту (с. Антоновичі). «Въ розыскомъ актѣ 1715 г., о спорной землѣ прозваніемъ Гирманкѣ, между жителями с. Жукотокъ и обывателями Антоновскими и Шибириновскими, показаніе: «честній отецъ Симеонъ Молявка зъ братомъ своимъ, Федоръ Жлоба зъ братами своими, Михайло Бойко и Стефанъ Кудрик, жители антоновскіе и шибириновскіе, одностайне признали, что еще за власти лядской надани прадѣду Жлобъ на антоновскую землю права королевскіе, въ которой въ ограниченю и Гирманскій грунтъ заключается»¹⁸⁴.

А вже в подальшому на Гірманському ґрунті у XVIII ст. виникають два хутори, які пізніше об'єдналися.

Фрагмент карти другої половини XIX ст.
із локалізацією с. Гірманка (хутори «Пасудевскій» та «Комаровскаго»)

У Д. Пашенка зустрічаємо два хутори Гірманка:

«Хуторъ Гирманка бунчукового товарища Петра Лизогуба..., при пахотномъ его полѣ, въ немъ – 1 дв., 1 хата.

Хуторъ Дубина, онъ же и Гирманка, бунчукового товарища Ивана Посудевского..., выстроены для содержания скота, въ немъ 1 дворъ»¹⁸⁵.

У «Списках населенных мест» 1859 р. згадується лише хутір «Гірмонка», в якому 2 двори¹⁸⁶. Натомість на карті другої половини XIX ст. хуторів знову два,

¹⁸³ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 53.

¹⁸⁴ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 59.

¹⁸⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 50.

¹⁸⁶ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 11.

але із зовсім іншими назвами – «х. Пасудевскій» та «х. Комаровскаго» (Дубина). Вочевидь, тут вони названі за прізвищами володарів.

ГЛЯДИН

Мньовської сільради

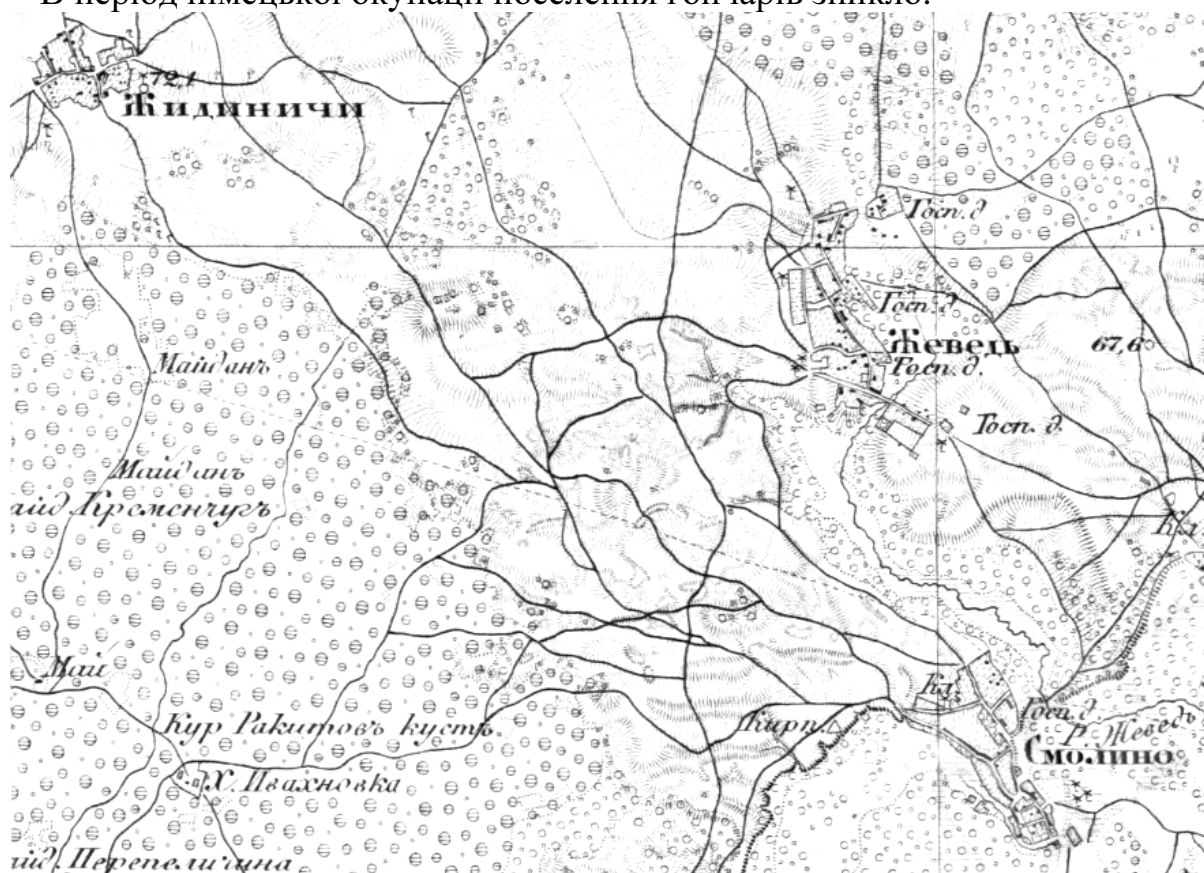
Вірогідно, назва походить від урочища Глядин¹⁸⁷.

Вперше згаданий в 1892 р., тоді в селі налічувалося 14 дворів¹⁸⁸.

ГОНЧАРІВСЬКЕ

Назва селища походить від озера Гончарів круг, яке збереглося до наших днів. До війни біля озера існував хутір із такою ж назвою, де мешкали гончарі, які майстерно робили глиняний посуд. Сировину для своєї роботи вони добували біля цього озера.

В період німецької окупації поселення гончарів зникло.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією місцевості, на якій у подальшому виникне смт Гончарівське

На підставі директиви штабу Київського військового округу №УК 1/0012339 від 5.04.1953 року було створено в/частину 62926 (7 танково–артилерійський полігон) – це сталося 17 квітня 1953 р. І перші військові, які з'явилися в цих краях, взяли для свого поселення назву Гончарівське. З 1958 р. – селище міського типу.

¹⁸⁷ Алімов Є. Нотатки краєзнавця / Сіверянський літопис. – 1997. – № 1–2. – С. 91.

¹⁸⁸ Русов А. Описание Черниговской губернии. – Т. II. – Ч., 1899. – Приложение IV.

ГУЩИН

Киїнської сільради

Відомий як хутір з 1634 р. (згаданий серед володінь чернігівського старости Мартина Калиновського: «над річкою Біловіссю: Гущин...»¹⁸⁹), заснований незадовго перед цим (на рубежі 1620-1630-х рр.) на хвилі міщанської колонізації чернігівських околиць після надання Чернігову магдебурзького права у 1623 р.

«На високомъ бугрѣ, надъ рѣчкою Бѣлоусомъ, съ лѣвой стороны»¹⁹⁰.

Про походження назви збереглося свідчення старожилів, записане 1730 р.: «Оная деревня, по сказки старожиловъ, поселена на купленной монастырской земли въ козака, прозиваемого Гущи, тому будетъ болше тридцати лѣтъ»¹⁹¹.

За монастирем село вперше згадується в царській грамоті 5 лютого 1661 р. ігумену Чернігівського Іллінського монастиря Зосимі з братією, де підтверджувалися права на маєтності, якими вони володіли по гетьманським і полковничим привілеям («да на рекѣ Белоусе мелницею Гуцинымъ»¹⁹²). Оскільки згадувався не населений пункт, а лише млин («мелница Гущина» фігурує також в наданнях 1676 та 1688 р.¹⁹³), то запрошувався висновок про спустіння поселення, яке було залишене людьми і певний час стояло пусте. Між тим ситуацію проясняють матеріали перепису 1666 р. У Гущині окремо вказано 1 селянський двір (Ананьї Артемова) з двома сім'ями підсусідків. А в іншій частині документу зустрічаємо відомості про належність млинів під селом відразу двом монастирям: «Борисоглѣбского монастиря деревня Гущи. На речке на Белоусе млын о дву колесахъ хлѣбомелных...Ильинского монастиря под деревнею под Гущином на реке на Бѣлоусе млын о дву колесахъ хлѣбомелных»¹⁹⁴.

Також нещодавно опубліковано універсал чернігівського полковника І. Лисенка від 29 квітня 1670 р., в якому йде мова про вільні ґрунти в селі, а згадки про отаманів городових, війта «з мужами» чітко підтверджують, що Гущин продовжував існувати:

«Ознаймую тимъ писанемъ каждому требующому вѣдати, меновите паномъ сотникови белоускому, атаманомъ городовымъ жолвинскому и гущинскому з товариствомъ, войтомъ таменшимъ з мужами, и кому бы едно презентовано тое писанье ... теды, видячи я ґрунта пустовскіе при селѣ Жолвинце, такъже и Гущинѣ, з пляцами дворовими в помененних селах, меновите бывшіе негдысья поругою лежачіе, его милости пану Ивану Домонтовичови, енералному Войска Запорозкого судѣ, слушной прозбѣ его давши мѣстце, в спокойную надалемъ посесію»¹⁹⁵.

¹⁸⁹ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

¹⁹⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 64.

¹⁹¹ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 44.

¹⁹² Там само. – С. 218.

¹⁹³ Там само. – С. 221, 223.

¹⁹⁴ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 76, 133, 134.

¹⁹⁵ Універсали Івана Мазепи. – Ч. II. – К.; Л., 2006. – С. 624.

ДЕСНЯНКА
(стара назва – Сядричі)
Новобілоуської сільради

Село Сядричі (Sióło Siadrŭcze) вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. (10 «димів») і осаджене незадовго перед тим.

За описом 1781 р., «на проселочной дорогѣ, положеніе имѣеть отъ г. Чернигова на полуношной сторонѣ, на ровномъ низковатомъ мѣстѣ; воду получаютъ съ колодязей для себя и для скота; при пахатномъ полѣ и лѣсахъ»¹⁹⁶.

Переименовано в 1946 р. Назва походить від річки Десни, хоча сама річка протікає далеко в стороні. Це пов'язують з плутаниною при перейменуванні сіл Сядричі і Свинь на Деснянку і Улянівку: «Коли Свинь та Сядричі міняли назви, то на рівні області бюрократи переплутали яке село як має називатися, а в районі не наважились виправити помилку вищого керівництва. Село на Десні отримало назву на честь керманича російських більшовиків, тоді як новоявлена Деснянка знаходиться від річки набагато далі, не кажучи вже про те, що стоїть неподалік річки із зовсім іншою назвою»¹⁹⁷.

ДНІПРОВСЬКЕ
(стара назва – Навози)

Село Дніпровське засноване у першій половині XII ст. і належало синові чернігівського князя Давида Святославовича Миколі Святоші.

«Положеніе имѣеть въ лѣсу на бугристомъ пѣщаномъ мѣстѣ, на лѣвомъ берегу рѣки Днѣпра»¹⁹⁸.

Колишня назва пов'язана з тим, що в давнину біля Навозів знаходилась пристань. Сюди звозилася зібрана з земель Чернігівського князівства данина і відправлялася по Дніпру до Києва. За іншою версією, сюди звозилася земля для побудови будинка, в якому жив Микола Святоша з сім'єю. Останні роки життя (помер у 1142 чи 1143 р.) він провів у Києво-Печерському монастирі, якому й заповів всі свої володіння, в тому числі і село Навози.

У письмових джерелах вперше згадується в «Списке русских городов дальних и ближних», укладеному між 1375-1381 рр., що красномовно свідчить про безперервне існування села після монгольської навали 1239-1240 рр. Навози також згадані у «Пам'яті» 1527 р., а з 1552 р. фігурують у переліку володінь Києво-Печерської лаври.

Оскільки село знаходиться на берегах Дніпра, то в 1962 р. його перейменовали, назвавши на честь головної річки України.

ДОВЖИК

Назва села походить від річки Довжик, що впадала в Свишень, і яка згадується в документах щонайменше з часів люстрації Любецького староства 1616 р.¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 73.

¹⁹⁷ Горобець С. Керована і некерована районна топоніміка // Наш край (Чернігів). – 2005. – 17 грудня. – С. 4.

¹⁹⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 42–43.

За описом Д. Пашенка, «положеніє имѣть ... на ровномъ довольно возвишенномъ мѣстѣ; между жильями сего села протѣкаетъ рѣка Свишка и тутъ же въ оную впадаетъ протокъ Бревенець; на соединившихся сихъ рѣкахъ двѣ плотины»²⁰⁰.

Не погоджуємося з П. Кулаковським, який локалізує «населені пункти Кувечичі, слободи Довжик і Свишня» (вірогідно, остання слобода існувала десь поруч і пізніше, слід гадати, з'єдналася чи то з Довжиком, чи то з Кувечичами) на «Щукачівських і Муравенських грунтах»²⁰¹. Вони дійсно відносилися до Любеча, але вважаємо, що мова йде про Мишуковський грунт. В люстрації 1616 р. місцевість має назву «Земля Бровенщизна (Browenszczyzna) і селище Дяхліч (Diahalicza, Diachlicz), Назеріч (Nasryc, Nazerycz) по річці Ховхол (Howhol) і Біловес (Bielowies) по річці Свишень (Swieszczzen) і річці Должик (Dolzyk), ліс Сухий (Las Suchy) до тієї ж річки Ховхоли», а її посесорами виступають шляхтичі роду Мишукович (Misiukowic)»²⁰². Від прізвища власника ця земля відома надалі як Мишуковський грунт. Зокрема, повністю співпадає з вищенаведеними топонімами опис кордонів однієї з частин Мишуковщини за купчою 1680 р., коли Леонтій Полуботок купив у військового товарища Пилипа Івановича Короткого «четвертую часть грунту Мишуковщини ... з селищемъ, борами, лесеми, дубровами, з деревомъ бортнимъ и до бортя згожнимъ, з одной стороны над Ховхлою речкою, зъ другой стороны над Белоусомъ до речки Свишнѣ, четвертою стороною рѣчки Должика по Дамашниное, по Сухий логъ...»²⁰³.

Здається, під неназваним «селищем» слід було б розуміти Довжик, як це впливає із царської грамоти 1681 р. (цитованої в іншій царській грамоті, 1690 р.), де також згадується четверта частина Мишуковської землі «зъ селомъ Должикомъ, зъ жителми, въ немъ будучими», і в тих же кордонах²⁰⁴. Однак у царській грамоті від 22 вересня 1690 р. підтверджено Леонтію Полуботку володіння «селомъ Должикомъ, на купленной же землѣ поселенним»²⁰⁵. Відтак заселення Довжика можемо обмежити 1680-1681 рр.

ДРАЧІВЩИНА

Слобідської сільради

Вірогідно, виселок Слободи, заснований на початку ХХ ст. переселенцем на прізвище Драч.

¹⁹⁹ Lustracja Dobr Krola Jmci w wojewodztwach: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracy Krolewszczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – Т.V. – S. 92.

²⁰⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 58.

²⁰¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 230.

²⁰² Lustracja Dobr Krola Jmci w wojewodztwach: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracy Krolewszczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – Т.V. – S. 92.

²⁰³ Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – С. 7.

²⁰⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 231, 234.

²⁰⁵ Там само. – С. 237.

Хутір Драчевщина вперше згадується в списку поселень 1924 р.²⁰⁶, там налічувалося 2 двори.

ДРУЦЬКЕ

Ладинської сільради

Вірогідно, заснували переселенці з білоруського міста Друцьк (нині село Толочинського району Вітебської області), яке спустіло в середині XVII ст. Через що у XVIII ст. назва села писалась у множині – «деревня Друцких».

«Лежить при лугахъ рѣки Десны»²⁰⁷.

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Скоропадського від 30 серпня 1709 р. Семену Лизогубу на маєтності, де названі «села, въ ключу Чернѣговскомъ лежачіе, а именно: на Слабинъ, Шостовицю, Золотинку з Друцкимъ, Гнилушу, Козороги, Андрѣвку, Семаки и Пересаховку...»²⁰⁸.

Варто зауважити, що в універсалі І. Мазепи 1689 р., за яким чернігівський полковник Яків Лизогуб отримав володіння в Слабинській сотні («въ Чернѣговскомъ уѣздѣ село Слабинъ съ приселками Шестовицею, Золотинкою, Косорогами, Андрѣвкою да Гнилушею»²⁰⁹), Друцьке не згадане. Відтак заснування села можемо окреслити 1689-1709 рр.

Хоча існують припущення, що Друцьке могло існувати ближче до середини XVII ст. Зокрема, Л. Студьонова стверджує, що ще Б. Хмельницький (гетьман у 1648-1657 рр.) «підписав документ про передачу села Друцьке шляхтичу Грязному»²¹⁰. Однак у відомих на сьогодні збірниках універсалів Богдана Хмельницького такий документ відсутній²¹¹. Більше того, існує універсал Б. Хмельницького від 23 червня 1657 р. про підтвердження володінь Катерини Грязної «в селахъ Слабине, Яновце, Лукашовце, Стефановце, Суличовце, Пересаховцю»²¹², і Друцьке в цьому переліку відсутнє. Інших надань Грязним у часи Б. Хмельницького невідомо, та й за логікою речей їх не має бути. Наступний підтвердний універсал Катерина Грязна отримала від гетьмана І. Самойловича 1672 р., в якому значилися лише села Ладинка та Янівка²¹³.

З іншого боку, у «Генеральному слідстві про маєтності» 1730 р. зазначено, що «по сказки той же деревни обивателей, якъ оны упомнятъ, была во владѣннїи за сотникомъ слабинскимъ Ивановомъ Утвою»²¹⁴. На уряді сотника Іван Утва згадується в 1672-1677 та 1682 рр.²¹⁵. Тож існування Друцького до 1689 р. видається цілком правдоподібним.

²⁰⁶ Список населенных мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 122.

²⁰⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 85.

²⁰⁸ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 265.

²⁰⁹ Там само. – С. 262.

²¹⁰ Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво). – Ніжин, 2004. – С. 81.

²¹¹ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. – К., 1998. – 384 с.

²¹² Там само. – С. 229.

²¹³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – Київ-Львів 2004. – С. 647.

²¹⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 13.

²¹⁵ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 227–228.

ЄНЬКІВ

Пісківської сільради

Назва походить від прізвища засновника, чернігівського міщанина Михайла Єнки (нар. 1710 р.) – бурмістра чернігівського в 1749-1774 рр. та чернігівського голови в 1766 р.

Вперше згадується в «Описании Черниговского наместничества» 1781 р. Д. Пашенка: «Хуторъ умершаго мѣщанина черниговскаго Михайла Енки, отъ Чернигова в 5-ти верстахъ, лежитъ при рѣкѣ Деснѣ, въ немъ подсосудческая 1 хата»²¹⁶.

ЖАВИНКА

Київської сільради

З легкої руки Філарета, Жавинку прийнято ототожнювати з літописним «сільцем святого Спаса» (і, відповідно, виводити її вік з дотатарських часів), а назву пов'язувати із «засновником» села, чернігівським князем Святославом Ярославичем, який помер від розрізу жолви: «...то весьма естественно, что по прозвищу самого князя жолвиновитым, переходившему из рода в род, и сельце, основанное им, или по данное церкви святого Спаса, получило название Жолвинки, или Желвинки».

Але, як і в багатьох інших випадках, Філарет робить поспішні і легковажні висновки. Назва села походить від річки Жовинки. Про це свідчать як матеріали Рум'янцевського опису 1767 р. («Д. Жоввинка, при рѣчкѣ Жоввинкѣ»²¹⁷), так і «Описание Черниговского наместничества» 1781 р. («Деревня Жоввинка..., отъ Чернигова в 5 в., на низкомъ мѣстѣ, надъ рѣчкою Жоввинкою»²¹⁸). Зрозуміло, річки отримали свої назви ще на початку заселення регіону слов'янськими племенами, тобто за багато століть до хвороби Святослава.

Що ж до «сільця святого Спаса», то Філарет спирається на літописну статтю 1159 р. (у «Літописі Руському» вміщена під 1160 р.) про напад великого київського князя Ізяслава на Чернігів:

«Ізяслав же Давидович ... поїхав, щоб напасти зненацька, до Чернігова. Святослав же не відав про наїзд Ізяслава. Він стояв перед городом у таборі з княгинею [Катериною] і з дітьми. А був тоді недільний день, і, приїхавши до Десни навпроти [села] Свинковичів, Ізяслав на зорі переправив полки свої через Десну і послав їх грабувати. Переїхав же був він і сам через Десну.

І була вість Святославу, що Ізяслав перебрідає через Десну, а половці грабують, і сільце церкви святого Спаса вони запалили»²¹⁹.

Філарет виходив із того, що половці переправилися через Десну південніше Чернігова: «Сельце святого Спаса, даръ собору св. Спаса, нанѣшняя Жолвинка, по правую сторону Десны, близь Чернигова, по дорогѣ, идущей изъ Кіева, – указываемой самою лѣтописью; ибо оно сожжено половцами,

²¹⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 10.

²¹⁷ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 24.

²¹⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 64.

²¹⁹ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 277, 568.

опередившими князя Изяслава и следовательно перешедшими уже Десну, въ то время, когда Изяславъ былъ еще на той сторонѣ рѣки и только началъ переправляться чрезъ нее»²²⁰.

Однак упорядник «Літопису Руського» Л. Махновець справедливо ототожнює Свинковичі із пізнішим селом Свинь (Улянівка) і розташовує їх біля устя р. Свинь (Замглай). Відтак переправа відбулася зовсім в іншій стороні, на схід від Чернігова.

На підтримку своєї версії Філарет пропонував більш пізню згадку про «сільце святого Спаса»: «Это «сельцо церковное все милостиваго Спаса» видимъ въ граматѣ 1499 г.», коли воно було затверджено за чернігівською кафедрою Великим князем литовським²²¹. Однак знайомство з першоджерелом доводить, що цього разу мається на увазі зовсім інший населений пункт: «Биль намъ чоломъ бояринъ владыки Брянского Григорей Иванов и повѣдалъ намъ, што жъ первый владыка Брянскій Нектарей далъ ему селцо церковное Святого Спаса, на имя Очкасово... Ино мы ему на то сесь нашъ листь дали: нехай онъ тое селцо Очкасово... держитъ во всимъ»²²².

П. Кулаковський пов'язує виникнення села із колонізаційною активністю чернігівського старости М. Калиновського: «В околицях Чернігова його осадчі перед 1638 р. осадили Жолвинку...»²²³. Вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. (Sioło Żołwinka) і налічувало 6 «димів».

В радянські часи назву села стали писати через «а» (Жавинка замість Жовинка), що страшенно не до вподоби місцевому люду. Однак у всіх офіційних документах нині фігурує саме «Жавинка», а процес повернення історичної справедливості занадто складний і остаточне рішення приймається вищими органами влади України.

ЖЕВЕДЬ

Назва походить від річки Жеведь (Жеведюха), правої притоки Десни, яка вперше згадана у грамоті польського короля Сигизмунда III 1619 р. при описі кордонів острова Красна Гряда 1619 р.: «od seliszcza Zorawinoho wsoch w Zywedu, z Zywedu struhoiu w wal olszanickij»²²⁴.

За Ю. Виноградським, «назва Жеведь, інакше Жоведь, без сумніву походить від жовтизни води»²²⁵.

«Положеніє имѣть на ровномъ мѣстѣ»²²⁶.

Як повідомляли ревізорам місцеві старожили в 1730 р., «деревня Жеведь, что написана Жовець, по сказки той же деревнѣ обывателей, поселена онимъ же Семеномъ Лизогубомъ на его купленномъ грунтѣ слободою»²²⁷.

²²⁰ Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 48.

²²¹ Там само. – С. 48-49.

²²² Акты, относящиеся к истории Западной России. – Том I. – СПб., 1846. – С. 192-193.

²²³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618-1648. – К., 2006. – С. 287.

²²⁴ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 592.

²²⁵ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 3.

²²⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 89.

Землі в районі Слабина бунчуковий товариш Семен Юхимович Лизогуб придбав у 1690 р. А заселення слободи відбулося між 1713-1718 рр., оскільки в ревізії посполитих 1713 р. Жеведь відсутня²²⁸, натомість у присязі 1718 р. записані посполиті «слободи Жеведской»²²⁹.

ЖУКОТКИ

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на ровномъ мѣстѣ, при пахатныхъ поляхъ, совмѣстно съ слободкою Черничину, отдѣляясь только отъ оной болотомъ Гудю; внутрѣ онаго села болшая лужа, называемая кружомъ»²³⁰.

«Селище» Жукотки вперше згадується в королівському привілеї Сигізмунда III 1625 р. при визначенні кордонів земельних володінь міста Чернігова після надання йому магдебурзького права. Оскільки терміном «селище» позначаються колишні поселення, спустілі і залишені людьми (у давньому випадку, вірогідно, внаслідок воєнних конфліктів між Московією та Річчю Посполитою в другій половині XVI – на початку XVII ст.: під час Лівонської війни та у період російської Смути), то слід гадати, що заснування села сталося ще за часів перебування Чернігово-Сіверщини у складі Московської держави.

Походження назви не з'ясоване. І. Кондратьєв звертає увагу на посесорів Вишельської землі (насправді – В'яхельської: Ziemia Wiahelska) Маранієнко з «учасниками» своїми Жуками (Zukami) та Людченками²³¹, згаданих в люстраціях 1616 та 1622 рр.²³². Однак у версії, що село Жукотки могло виступати родовою маєтністю шляхтичів Жуків (Жукових), занадто багато застережень. Головне з яких – не зрозуміло, чому в такому разі вони не виявляють жодної зацікавленості до родової власності, яка фігурує у документах одночасно з люстраціями.

Сумнівним видається і твердження І. Кондратьєва про належність Жукоток у другій половині XVI ст. князям Ружицьким. Автор не підкріплює гіпотезу конкретними цитатами документів, що ускладнює перевірку наведених фактів. За І. Кондратьєвим, у 1606 р. княжна Олена Ружицька вийшла заміж за любецького шляхтича Угровецького, але її батько Роман Ружицький відмовив дочці у посагу. Тим не менш, Костянтин Угровецький володів Жукотками напередодні Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.²³³. Однак залишається відкритим питання, яким чином Жукотки перейшли від Ружицьких до Угровецьких, якщо Олена Ружицька не отримала посагу? Тож ця версія потребує додаткових уточнень і на сьогодні виглядає вкрай непевно.

²²⁷ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 12.

²²⁸ ЦДІАК України. – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 18–18зв.

²²⁹ Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2011. – С. 175.

²³⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 79–80.

²³¹ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 56.

²³² Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewszczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – Т.V. – S. 87–88, 123.

²³³ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 56–57.

ЗАВОД

(раніше – Новий завод)
Пакульської сільради

Після 1631 р., коли у володінні Києво-Печерської лаври згадується «новооседлая деревня» Пакуль, лаврою освоюється «все течение р. Пакульки, и эта территория выделяется в отдельную хозяйственную лаврскую единицу – Пакульскую волость. Здесь находился ряд предприятий: мельницы, пильни, бумажные фабрики, стекольные и железные заводы»²³⁴.

Неподалік села Рудня існував завод, на якому з болотяної руди виготовлялися необхідні металеві вироби. У XVIII столітті цей завод перепрофілювали під паперовий. Згодом тут виникло поселення, яке впродовж тривалого часу мало назву Новий Завод.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Завод (Новий Завод)

За описом Д. Пашенка 1781 р.: «Хуторъ Новый Заводъ, смежній съ деревнею Руднею, на возвышенномъ мѣстѣ, въ лѣсу при рѣчки Пакули, гдѣ плотина и на ней пильня для рѣзки дерева о 2 пилахъ, да мелница о двохъ колахъ, съ коихъ одно сукновалное»²³⁵.

ЗАГАТКА

Дніпровської сільради

Назва поселення походить від того, що під час повені люди робили гатки. Від цього і пішла назва села – Загатка. Виникло на початку XX ст.

ЗАЙЦІ

Левковицької сільради

За описом Д. Пашенка, «на ровномъ мѣстѣ, по правой сторонѣ рѣчки Верепутъ»²³⁶.

²³⁴ Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв. – М., 1960. – С. 230.

²³⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 44.

²³⁶ Там само. – С. 92.

За П. Кулаковським, значна кількість поселень в околицях Чернігова виникла перед 1638 р. «Зокрема, чернігівські домініканці на своїх ґрунтах під Черніговом заснували село Киянку та деревню Зайці»²³⁷.

Втім, О. Лугина звертає увагу, що «землі, на яких виникло с. Зайці, здавна були монастирськими. Слід зазначити, що А. Стаховський у своїх листах про повернення монастирю земель, яке відбулось бл. 1635 р., жодного разу Зайці не згадав. Це дає підстави припускати, що село було осаджене монастирем десь напередодні Національно-визвольної війни або невдовзі після неї»²³⁸.

Вперше Зайці згадуються в царській грамоті 1660 р., коли «село Киянку да деревню Зайци, деревню Богорадовку, деревню Назаревку» помилково пожалувано чернігівському архієпископу Лазарю Барановичу, «а они-де тѣмъ селомъ Киянкою и деревнями не владѣють» і просили надати взамін інші населені пункти²³⁹. Відтак, коли в 1661 р. ігумен Чернігівського Іллінського монастиря Зосима з братією звернулись до царя Олексія Михайловича про підтвердження прав на маєтності, якими вони володіють по гетьманським і полковничим привілеям: «селами Киянкою да Зайцамы...», то вже 5 лютого 1661 р. цар засвідчив права Іллінського монастиря на згадані володіння²⁴⁰.

Назву село одержало від перших поселенців – Зайців, прізвища яких можна зустріти у сповідних та метричних книгах²⁴¹.

ЗОЛОТИНКА

Слобода Золотинка (або Злотинська) вперше згадується у 1624 р., тоді вона належала Борису Грязному. За ним же перебувала також у 1628 та 1638 рр.²⁴². Подимний реєстр 1638 р. фіксує у Золотинці (Sioło Zołotyńka) 6 «димів».

«Лежить надъ рѣчкою Золотинкою»²⁴³, від якої і походить назва села.

ІВАНІВКА

(старі назви – Яковлевичі, Янівка)

За описом 1781 р., «лежить на столбовой изъ Чернигова на Кієвъ дорогѣ, по лѣвомъ берегу рѣчки Уздвижи, на ровномъ мѣстѣ, окружаемомъ съ одной стороны рощами, а съ другой частыми полями»²⁴⁴.

В акті 1635 р. зустрічаємо «имѣніе Яковлевичи, называемое Петровъ Корень»²⁴⁵. Філарет, схильний до поспішних висновків, на основі цього прокладає місток до епохи Київської Русі: «Петровъ корень названіе поселенія

²³⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

²³⁸ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 67.

²³⁹ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 219, 221.

²⁴⁰ Там само. – С. 218.

²⁴¹ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 67.

²⁴² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264, 433.

²⁴³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 85.

²⁴⁴ Там само. – С. 9.

²⁴⁵ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 171.

самого древняго, дотатарскаго; оно смѣнилось в русское владѣніе (1490-1600 г.) именемъ Яковлевичей; а въ польское владѣніе панъ Янъ Граховскій оставилъ поселенію имя Яновки... Безъ сомнѣнія, Петръ... былъ черниговскимъ бояриномъ»²⁴⁶.

Прояснюють ситуацію відомості П. Кулаковського, згідно з яким Яковлевичами на час входження Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої (1618 р.), тобто в останні роки перебування регіону у складі Московської держави, володів боярський син Петро Коренєв²⁴⁷.

Отже, найдавніша назва села саме Яковлевичі. Походить вона від однойменного урочища (в 1637 р. консенс Медушевському «*uroczyzcza Jakowlewicz, nad rzeka Desnia*» в повіті Чернігівському²⁴⁸). А вже з огляду на належність Яковлевич Петру Коренєву, село іноді називали ще як «Петрів Корінь». Його заснування відбулося в XVI ст.

У січні 1621 р. спустіле селище Яковлевичі (*sieliszczca Jakowlewicz nad rzeka Hostawa*) отримали учасники московської експедиції Ян, Криштоф і Мартин Зембжицькі (Зубрицькі)²⁴⁹, що призвело до розділу маєтності на три частини.

Історію повторного осадження Яковлевич простежує П. Кулаковський:

«У березні 1629 р., коли Криштоф [Зембжицький (Зубрицький)] отримав привілей на другу частину Яковлевич після смерті двоюрідного брата Мартина, вона залишалася селищем. Даний привілей не був реалізований: якимось чином дружині Мартина Барбарі Ляковській вдалося зберегти за собою й своїм другим чоловіком – Яном Гроховським – частину Яковлевич. У 1635 р. вони поступилися нею Бартошові Медушевському. Подання маєтності у посесію останньому, здійснене возним Яном Страцевичем, фіксує її як село, де мешкають селяни. Іншою назвою Яковлевич була Янівка, тому найбільш ймовірно, що населений пункт тут був осаджений Яном Гроховським або Яном Зембжицьким (село так само, як весь маєток, й надалі поділялося на три частини) у проміжку між 1629 та 1633 р.»²⁵⁰.

Перепис 1666 р. фіксує вже нову назву села – Янівка («солдатцкого строя за порутчиком за Костентином Музапѣтомъ»). А в 1947 р. її дещо «підправили», змінивши на Іванівку²⁵¹.

У 1666 р. біля Янівки згадується невідома за іншими джерелами «деревня Бѣзделовка, а в ней крестьянской одинъ дворъ». Можливо, пізніше вона злилася з селом.

Також свого часу біля Іванівки знаходився хутір Вздвиж, названий так на честь річки, що там протікала. В радянські часи хутір теж злився з селом.

²⁴⁶ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 170.

²⁴⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 436.

²⁴⁸ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 721.

²⁴⁹ Там само. – С. 621-622. Термін «селище» використовували, як правило, для позначення колишніх поселень, залишених людьми з тих чи інших причин. Військове протистояння Московського царства і Польщі (так звана Смута) неабияк спустошило чернігівську околицю.

²⁵⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 265.

²⁵¹ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 128.

КАРХІВКА

До 1712 р. західна частина володінь Богущів і Юшкевичів (там, де існують сучасні села Кархівка і Ведильці) перейшла у володіння Києво-Печерської лаври. Очевидно, саме Києво-Печерською лаврою і було осаджене нове поселення. Згідно з описами Києво-Печерської лаври, грамотою російського царя Петра I в 1712 р. затверджені за лаврою «села Навоз з перевозом, Мнев, Пакуль з руднями, мельницею і папірнею, Ведильки, Корховка і дер. Ковпито»²⁵². Це і є перша письмова згадка про село.

Як зауважує О. Лугина, у давнину назва села писалася через «о» – «Корховка», і походить від засновника поселення на прізвище Корх. Носії цього прізвища мешкали у селі й надалі, що підтверджується записами у метричних книгах Кархівки²⁵³.

Втім, джерело XVIII ст. виводить назву від однойменного урочища. Поблизу Кархівки раніше знаходилося село Малі Осняки: «такъ что никакова между ими нѣтъ раздѣленія, и поселенія сіи имѣють двойное названіе, по урочищамъ тамошнимъ»²⁵⁴. У середині XX ст. Малі Осняки приєднано до Кархівки.

За переказами, неподалік від Кархівки знаходилися хутори Шолоховка (козачий хутір), Бриковка, Альосовка, назви яких походять від прізвищ перших поселенців. У роки століпінщини (початок XX ст.) виник Болотний хутір, жителі якого в роки колективізації переселились до села Кархівка.

КИЇНКА

Назва села походить від річки Киянки, правої притоки Білоусу, яка починається в с. Зайці, протікає через с. Киїнку та впадає в р. Білоус. «На косогорахъ, съ трехъ сторонъ въ чистыхъ поляхъ, а съ четвертой къ рощи»²⁵⁵.

20 березня 1624 р. королівський ревізор Ієронім Цеханович, визначаючи межі чернігівських міських земель, зважаючи, що біля міста знаходилось багато земель духовенства, але про які неможливо було достовірно взяти відомості, щоб не порушити їх прав, обумовив вилучення «подле острова Киянкина и подля поля Лисова сто волокъ къ землямъ шестовицкимъ до указу королевского, естли бы на то было, отдать на которое ни есть, духовенство»²⁵⁶.

Із вилучених на користь духовенства 100 волок, у 1626 р. 15 волок було надано чернігівському уніатському архімандритові Кирилові Ставровецькому з правом збудувати на р. Киянка млин для потреб своєї церкви. Інші 85 волок у березні 1628 р. чернігівський капітан і війт Ян Куновський за королівським наказом відмежував на користь Чернігівського домініканського монастиря²⁵⁷.

²⁵² Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 69.

²⁵³ Там само. – С. 70.

²⁵⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 38.

²⁵⁵ Там само. – С. 92.

²⁵⁶ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 359.

²⁵⁷ Кулаковський П. Чернігів як політико-адміністративний і економічний центр у першій половині XVII ст. // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 433.

На думку О. Лугини, острів Киянкин охоплював територію між сучасним с. Льгів і р. Киянка, оскільки обидва топоніми з ним пов'язані (пізніше монастирем був побудований «палац киянський» на території сучасного с. Льгів – «понад Лговкою р'чкою», – яке й утворилось біля нього)²⁵⁸.

Відомо, що домініканськими були три чернігівські монастирі: Іллінський, Глібоборисівський і П'ятницький. Саме домініканами Іллінського монастиря невдовзі після 1628 р. і було засноване с. Киїнка, оскільки подальші документи свідчать про перебування села у володінні Іллінського монастиря²⁵⁹.

Не зовсім зрозуміла ситуація щодо першої письмової згадки про Киїнку. Очевидно, що Філарет вчергове помиляється: «Въ 1627 г. «село Киянка» отдано было доминиканамъ борисоглѣбскаго костела»²⁶⁰. Із наведеного вище зрозуміло, що мова йде про земельну ділянку («остров Киянкин»), на якому село буде засноване дещо пізніше. До всього, пожалування, яке має на увазі Філарет, відбулося в 1628 р.

За П. Кулаковським, значна кількість поселень в околицях Чернігова виникла перед 1638 р.: «Зокрема, чернігівські домініканці на своїх ґрунтах під Черніговом заснували село Киянку та деревню Зайці»²⁶¹. Однак він не наводить конкретної дати і не дає посилань на документи. Тим більше, що в подимному реєстрі 1638 р. Киїнка відсутня (щоправда, слід мати на увазі, що частина документа пошкоджена і назви кількох населених пунктів втрачені).

Відтак першою надійною письмовою згадкою про Киїнку вважаємо царську грамоту 1660 р., коли «село Киянку да деревню Зайци, деревню Богорадовку, деревню Назаревку» помилково пожалувано чернігівському архієпископу Лазарю Барановичу, «а они-де тѣмъ селомъ Киянкою и деревнями не владѣють»²⁶². А вже 5 лютого 1661 р., після звернення до Олексія Михайловича ігумена Чернігівського Іллінського монастиря Зосими з братією, цар засвідчив права Іллінського монастиря на згадані володіння²⁶³.

Варто зауважити, що краєзнавцям не дає спокою схожість назв Киїнки і Києва, що матеріалізується в числені версії. Не уник спокуси і О. Лугина, хоча його розвідка відзначається дуже фаховим аналізом топонімів:

«Якщо назва річки Киянка і сучасного села Киїнка фактично тотожні, то на назву острова [Киянкина] слід звернути увагу.

Назва острова, безперечно вказувала на власника земель з вірогідним іменем Киян. При чому за переказами через місцевість, де пізніше було засновано село, проходив шлях з Чернігова на Київ. На цьому шляху, на місці сучасного села, на початку XVII століття стояла корчма, де зупинялись проїжджі люди. Господарем корчми був Киян. Якщо ця легенда має підґрунтя,

²⁵⁸ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 72, 75.

²⁵⁹ Там само. – С. 72–73.

²⁶⁰ Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 83.

²⁶¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

²⁶² Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 219, 221.

²⁶³ Там само. – С. 218.

то Киян мав бути не лише власником корчми, але і досить великої земельної ділянки, що простягалась від сучасного с. Льгів до берегів річки, яка від імені власника отримала свою назву – Киянка.

Разом з тим, не виключено, що слово «Киян» могло означати не лише ім'я людини, а й її походження – з Києва»²⁶⁴.

Насправді, і назва села, і назва острова походять від річки Киянки, як більш давнього топоніму. А ось сама річка, з огляду на невеликі розміри, цілком могла отримати свою назву за часів Київської Русі, адже тут дійсно проходив шлях на Київ.

КИСЕЛІВКА

Згідно опису Д. Пашенка, «оть пахотнаго поля на искатистомъ мѣстѣ, при лугѣ, надъ большимъ боеракомъ, при озерѣ називаемомъ Обитокъ и при рѣчкѣ Свинѣ»²⁶⁵.

Село, розташоване на правому березі нижньої течії Замглаю (Свині), відоме з 1638 р., коли було згадане в подимному реєстрі. Зважаючи на назву населеного пункту та його близькість до володінь відомого польського урядовця українського походження Адама Киселя, П. Кулаковський припускає, що «осадження Киселівки провадили його люди», а чернігівському старості Мартину Калиновському дісталася «або внаслідок купівлі, або в результаті уточнення меж між староствами та шляхетськими маєтностями, яке здійснювалося за рішенням сейму 1638 р.»²⁶⁶.

Однак Киселівка виникла на «волоках», відведених чернігівському магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р. і пізніше постійно належала на уряд чернігівського вйта. Про виникнення поселень на магістратській землі зазначено у рапорті магістрату від 2 січня 1764 р.: на 20 волоках, які надані були на уряд вйта, «поселились село Березанка и деревни Свин и Киселевка, за чем то село и деревни по гетманским универсалам на ранг вйта черниговского утверждены»²⁶⁷.

Відтак, ближчим до істини є І. Кондратьєв, який заснування села пов'язує з дрібношляхетською родиною Любецького староства Киселів (Кислих, Кисловичів): «Ця родина осіла у Любецькій волості за часів Любецького державці О. Гаштольда (1471-1480). Королівські люстрації 1615-1616 та 1622 рр. згадували посесорами Щуковщизни та Харабурдовщини Масловичів та Кисловичів... Серед шляхти вписаної 1649 р. до реєстру Війська Запорозького знаходимо Микиту Киселя, козака Чернігівського полку»²⁶⁸.

Що ж до Адама Киселя, то він заснував іншу Киселівку – у Менському районі, яка в часи Козаччини була центром однойменної сотні.

²⁶⁴ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 73.

²⁶⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 67.

²⁶⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

²⁶⁷ ЦДІАК України. – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

²⁶⁸ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 59.

КЛОЧКІВ

Одне з найдавніших поселень Чернігівського району, яке існувало ще за литовської доби і вперше згадане в «Пам'яті» 1527 р. (20 «димів»). За московського панування село належало боярським синам Василю і Малюті Цадаїновим²⁶⁹. У 1620 р., вже за поляків, невеликий земельний комплекс у нижній течії Сноу, де на той час існувала деревня Клочків, отримав королівський дворянин Криштоф Харленський. Він же виступає власником села (Sioło Kołoszkow) і в подимному реєстрі 1638 р. (66 «димів»).

За Ю. Виноградським, «назва співзвучна з словом «кlochчя». Місцевість, де виробляли сітки»²⁷⁰.

КОБИЛЯНКА

Киселівської сільради

В універсалі Юрія Хмельницького від 7 січня 1659 р. підтверджується володіння Івана Аврамовича на «село Выбли, Брусиловъ и на хутори, называемые Боромики, Борки, Кобылію Голову»²⁷¹. При цьому Ю. Хмельницький посилається на надання свого батька, однак відповідний універсал гетьмана Б. Хмельницького не зберігся. У Чернігівській переписній книзі 1666 р. також зустрічаємо назву Кобыля голова²⁷². І лише в універсалі Івана Мазепи від 29 січня 1689 р. вже згадується Кобылянка²⁷³.

За Ю. Виноградським, «назва пов'язується з словом «кобила»²⁷⁴.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Кобылянка

²⁶⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 433.

²⁷⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 15.

²⁷¹ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 129.

²⁷² Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 39.

²⁷³ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – С. 161.

²⁷⁴ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 13.

Як здається, назва походить або від географічного топоніму (можливо, існувало урочище або місцевість «Кобиля голова», де колись дійсно могли знайти залишки коня) або від засновника поселення, чиїм прізвищем або прізвиськом могло бути Кобиля Голова. Поступово назва спростилася і набула сучасного вигляду.

КОВПИТА

Свою назву село отримало від озера Ковпито, на березі якого і виникло («при оз. Ковпытъ»²⁷⁵). Нині озеро висохло.

«Въ лѣсѣ, на ровномъ низковатомъ мѣстѣ»²⁷⁶.

Осаджене на землях Києво-Печерської лаври. Вперше згадується в грамоті російського царя Петра I 1712 р., якою затверджені за лаврою «села Навоз з перевозом, Мнев, Пакуль з руднями, мельницею і папірнею, Ведильки, Корховка і дер. Ковпито»²⁷⁷.

Зрозуміло, ні про яке XV ст., що зустрічається у деяких публікаціях, мова не йде. Здається, в основі цієї версії твердження Л. Студьонової: «Назва села Ковпита походить від назви болота першої половини XV ст.»²⁷⁸. По-перше, повна відсутність села в джерелах XVI–XVII ст. достатньо красномовно свідчить, що на той час Ковпита ще не була заселена. По-друге, мова йде про топонім, який лише у майбутньому стане основою назви нового поселення. По-третє, нам невідома будь-яка згадка про озеро чи болото Ковпита у документах XV ст. Насправді, село засноване наприкінці XVII або вже на початку XVIII ст.

КОЗЕРОГИ

Смолинської сільради

За інформацією П. Кулаковського, «біля наявних раніше Максима й Смолина до 1638 р. виникли населені пункти Гнилуша й Козероги відповідно»²⁷⁹. За подимним реєстром в селі Козорог (Kozorog) налічувалося 11 «димів». Хоча перепис 1666 р. фіксує у «Косорогах» («Козарогах», «Козорогах») 1 селянський двір²⁸⁰.

«Лежить на возвышененомъ ровномъ мѣстѣ, при рѣчкѣ Боровой»²⁸¹.

Ю. Виноградський так трактує можливі варіанти походження назви: «1) Слово «Косорогій» значить «с рогами, обращенными в разные стороны», 2) ... імовірно, таке було прізвище першопоселенців. Назва села має топонімічний характер»²⁸².

²⁷⁵ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 59.

²⁷⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 41.

²⁷⁷ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 69.

²⁷⁸ Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво). – Ніжин, 2004. – С. 87.

²⁷⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

²⁸⁰ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 38, 160

²⁸¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 87.

²⁸² Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 4.

КОЛИЧІВКА

Іванівської сільради

Раніше писалася як Колчевка. На думку Ю. Виноградського, «в назві села частина його «колч», модифікована в «колич», указує на якусь округлість»²⁸³.

«Лежить на ровномъ нѣскольکو возвышенномъ мѣстѣ, на лѣвомъ берегѣ рѣчки Десны, на столбовой изъ Чернигова въ Кіевъ дорогѣ»²⁸⁴.

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Самойловича від 24 серпня 1672 р. (не зберігся, але цитується в царській грамоті 1676 р.) на підтвердження маєтностей Чернігівського Іллінського монастиря, де серед іншого згадувався «перевозъ на рекѣ Деснѣ, подъ селом Колчевкою будучій»²⁸⁵. Під час слідства про маєтності Чернігівського полку 1730 р. місцеві старожили розповіли, що «якъ упомнятъ, отъ давнихъ лѣтъ оноє село во владѣннїи обывтели троецкой чернѣговской»²⁸⁶.

Упорядник «Літопису Руського» Л. Махновець розташовує біля Количівки містечко Гостоняничі, згадані в літописі під 1160 р.: «[У] тім же році прийшло половців багато до Ізяслава Давидовича до [города] Вира. І рушив Ізяслав з усією силою половецькою до Чернігова на Святослава на Ольговича, і стали вони коло Десни по [річці] Крирову аж до [її] устя, а вниз – до [города] Гостоняничів»²⁸⁷. Вочевидь, поселення перестало існувати після татарської навали.

КОШІВКА

Новобілоуської сільради

За Ю. Виноградським, «назва села має зв'язок з словом «кош» (кіш), що значить: «корзина большая стоячая для хранения муки или зерна». В назву села втілились заходи по переховуванню монастирського добра (муки, зерна)»²⁸⁸.

«Положеніє имѣеть... на ровномъ возвышенномъ пѣсковатомъ мѣстѣ, при рѣчки Бѣлоусѣ, на правой сторонѣ оной»²⁸⁹.

Поселення виникло на землях, належних Чернігівському П'ятницькому жіночому монастирю. Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Виговського 19 листопада 1657 р., яким підтверджувалось надання колишнім чернігівським полковником Іваном Аврамовичем на «фуроровъ три то ест Мохнотин, Яновку и Кашолку на монастир Святое Парасковей Чернѣговский»²⁹⁰. Хоча в царській грамоті 1660 р. посилаються також на привілей іншого чернігівського полковника Іоанікія Силича, того ж 1657 р.,

²⁸³ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 6.

²⁸⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 8.

²⁸⁵ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 221.

²⁸⁶ Там само. – С. 6.

²⁸⁷ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 276, 548.

²⁸⁸ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 10.

²⁸⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 72.

²⁹⁰ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 63.

яким він підтверджував надання гетьмана Богдана Хмельницького монастирю трьох «деревень»: «Мохнатинъ, Яновку, Кашовку»²⁹¹.

Як свідчили старожили Кошівки та інших монастирських сіл в 1730 р., «якъ оны упомнятъ, отъ 60 лѣтъ не были ни за кимъ инимъ во владѣнїи, кромѣ девичого пятницкого монастиря»²⁹².

Отже, Кошівка виникла в середині XVII ст. Відповідно, вважаємо невдалою спробу І. Кондратьєва ототожнити Кошівку із селом Кошони (Koszony), згаданим у реєстрі 1571 р.²⁹³. Як зауважує П. Клепатський, коментуючи поселенську структуру Любецької округи за Литовської доби: «Села: Бедзвин (5 человек) и Кошоны (2 человека) – не поддаются никакой, даже приблизительной, локализации»²⁹⁴. Хоча в документі Кошони згадані між Саковичами і Позняховичами²⁹⁵, розташованими по Дніпру, вище Лосєва, і мали б знаходитися десь поруч.

КРАСНЕ

За описом 1781 р., «положеніе имѣеть на равномъ мѣстѣ при болотѣхъ»²⁹⁶.

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Брюховецького 12 травня 1664 р.: «Супликоваль до нас вуйт и бурмистри и увесь майстрат мѣста его царского пресвѣтлого величества Чернѣгова, ижъ села Онисовка, Напуровка, Холявин, Великая Весь, Красное, з особливого баченя войскового и нашего его мил. пану воеводе чернѣговскому и столнику князю Ігнатию Григориевичови Волконскому и головѣ стрѣлецкому Алексѣю Федоровичови Подтопкину для выживленя данные, ведлуг стародавних звичаюв до вшеляких поборов, складок, сторожъ и иных повинностей мѣскихъ прикладатися збороняют». Відтак І. Брюховецький прислухався до прохання керівників міста і зберіг за громадами названих сіл давній обов'язок виконувати повинності в м. Чернігові та сплачувати побори до міської скарбниці, незважаючи на наявність інших власників та державців згаданих маєтків²⁹⁷.

Важко сказати, які саме «давні обов'язки» маються на увазі, оскільки Красне, як і Велика Вісь, розташовані далеко за межами земель, наділених чернігівському магістратові в 1624 р. Вірогідно, це стало наслідком процесу поширення міської колонізації на сусідні землі і мало місце вже після 1648 р. (як можемо судити з огляду на мовчання джерел попередніх десятиліть).

²⁹¹ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 458.

²⁹² Там само. – С. 43.

²⁹³ Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. – С. 199, 314

²⁹⁴ Клепатский П. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. – Біла Церква, 2007. – С. 235.

²⁹⁵ Regestr wybierania poborow wojewodztwa Kijowskiego. 1571 // Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. – Tom IX. Ziemia Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw) / Zrodla Dziejowe. – Tom XX. – Warszawa, 1894. – S. 30.

²⁹⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 10.

²⁹⁷ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 323–324.

У Переписній книзі 1666 р. Красне згадується «за головою стрелецьким, владѣть по неверсалному листу боярина і гетмана»²⁹⁸. На основі цього запису Л. Студьонова робить хибний висновок щодо походження назви села: «у Переписній книзі під 1666 роком є дані про село Красне як про володіння «стрелецького голови», тобто пана Красновського – представника Московської адміністрації. Іменем цієї людини пояснюється назва села»²⁹⁹.

Насправді, у Переписній книзі не згадується ніякого Красновського. А І. Кондратьєв, який посилається на Л. Студьонову, помилково називає Красновськими Красковських³⁰⁰.

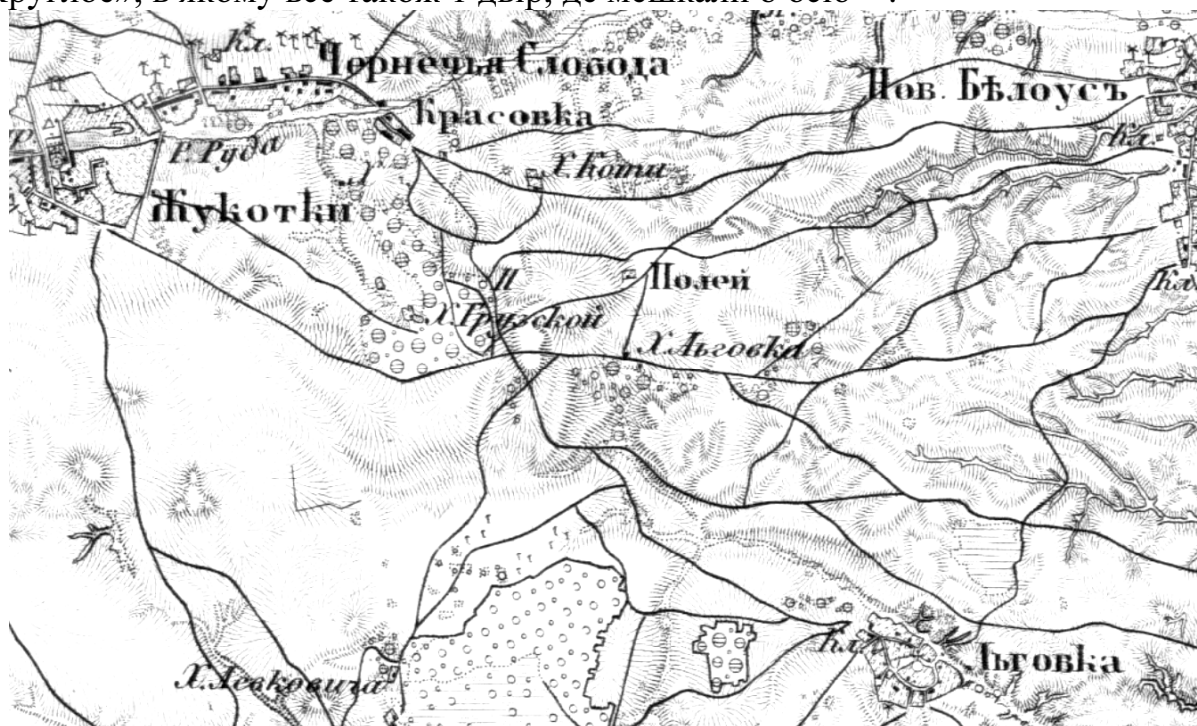
За іншою версією, «Красне» значить красиве»³⁰¹.

КРУГЛЕ

(старі назви – Круглий ліс, Грузьке)

Левковицької сільради

Поселення виникло як лісова сторожа і спершу мало назву Круглий ліс, однойменну з лісом. Зокрема, у описі Д. Пашенка 1781 р. зустрічаємо: «Хуторъ при Кругломъ Лѣсѣ, надв. сов. Селецкаго, тамо для береження показаннаго лѣса состоитъ – 1 [двор] – 1 [хата]»³⁰². Хутірець «Круглий лѣс» нанесений на карту Шуберта 1850-х рр. З часом назва спростилася і в 1859 р. значиться хутір «Круглое», в якому все також 1 двір, де мешкали 8 осіб³⁰³.

*Фрагмент карти другої половини XIX ст.
із локалізацією с. Кругле («х. Грузской»)*

²⁹⁸ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 38, 135.

²⁹⁹ Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво). – Ніжин, 2004. – С. 89.

³⁰⁰ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 62.

³⁰¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 7.

³⁰² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 79.

³⁰³ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 15.

У другій половині ХІХ ст. паралельно функціонує інша назва – хутір Грузський. Вірогідно, за прізвиськом місцевого землевласника. Вона збереглася на тогочасній карті («х. Грузской»), і використовувалася навіть на початку радянської епохи.

КУВЕЧИЧІ

На думку Ю. Виноградського, «назва – патронімічного типу, що указує на походження первopоселенців від одного загального предка, котрого прозивали Кувека або Кувек. Слова «кувик» і «кувік» значать «сова» (птаx)»³⁰⁴.

Вперше згадуються в «Пам'яті» 1527 р.: «Против Кувечич панских черниговские Межируде»³⁰⁵. За І. Кондратьєвим, «у 20-і рр. ХVІ ст. підтвердження на с. Кувечичі здобула родина Кувечичів», однак він не вказує джерело інформації³⁰⁶.

Пожалування боярству Любецької волості надавалися на «воєнному праві», тобто з обов'язком нести військову службу. І бояри Кувечичі були одними із перших, хто отримав земельні володіння «на воєнному праві» після утворення Любецького повіту в 1471 р. Вочевидь, більшість маєтностей на території Любеччини існували і раніше. «Вже на початку ХVІ ст. відбулася так звана «прізвищна революція», коли шляхта бере собі прізвища від назв земельних наділів, якими володіла»³⁰⁷. Відтак, бояри Кувечичі отримали своє прізвище від належних їм володінь³⁰⁸.

Топонім Кувечицька земля відомий з 1571 р. («Милько Бывалковичъ, который держит землю Кувечицькую и островъ Бильдянский, Смолигову и Серехову»³⁰⁹) як родова маєтність шляхтичів Кувечицьких (Кувечичів, Болотовичів-Кувечичів, Болотовичів)³¹⁰. Вочевидь, він більш давній і саме від нього походить назва села. Водночас, Кувечицька земля охоплювала не лише село Кувечичі, але й навколишні землі. Так, в декреті 16 червня 1618 р. зустрічаємо «землю пустовську на ім'я Кувечичі (Kuweczyczy), Трухановщину (Truchonowszczyну), Оліферовщину (Oliferowszczyну), Щукачовщину (Sukaczowszczyну) в селі кувечицькому (w siele kuweczyskom) і острів Красковщину (Kraskowszczyну) і Кривичі (Krywicy)»³¹¹.

ЛАДИНКА

Село розташовувалося «при р'чкѣ Ладинкѣ»³¹², від якої і походить назва.

³⁰⁴ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 5.

³⁰⁵ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 211.

³⁰⁶ Кондратьєв І. Любецьке староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 62.

³⁰⁷ Там само. – С. 41–42.

³⁰⁸ Яблоновский А. Левобережная Украина в ХV–ХVІІ ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Апрель. – С. 97.

³⁰⁹ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. Т. V. Акты об украинной администрации. – К., 1907. – С. 227–230; Каманин И. Материалы по истории козацкого землевладения (1494-1668 гг.) // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Книга восьмая. – К., 1894. – С. 26–27.

³¹⁰ Кондратьєв І. Любецьке староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 315.

³¹¹ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 605.

³¹² Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 38.

За описом Д. Пашенка, «лежить на ровномъ мѣстѣ, на проселочной дорогѣ, при лугѣ р. Десны»³¹³.

Як зазначає П. Кулаковський: «Згідно з королівським консенсом, виданим у березні 1624 р. Михайлові Ясликовському, Б. Грязний мав отримати від нього слободу Ладинку взамін на «острів» Скробівщину в Домислинській волості. Ладинка, яка розташовувалася на лівому березі Десни майже навпроти Слабина, почала заселятися відразу після Деулінського перемир'я [1618 р.]: вже 1620 р. згадується як слобода. З невідомих для нас причин обмін маєтностями реалізований не був»³¹⁴.

За часів московського панування Ладинка належала боярину Мойсееву (або Василю Чудинову), відтак її заснування могло статися ще в XVI ст. Очевидно, в роки Смути поселення спустіло, але у польську добу відродилося.

Надання Михайлові Ясилковському (Michalowi Jasilkowskiemu) «слободи Ладенки над озером Ладенка» (slobody Ladenki nad jeziorem Ladenka) 11 грудня 1620 р. і є першою письмовою згадкою про село³¹⁵.

ЛЕВКОВИЧІ

(стара назва – х. Козловський)

Виникнення цього поселення детально дослідив О. Лугина:

«До кінця XVIII ст. землі, на яких розташоване сучасне село Левковичі, належали Чернігівському Борисоглібському монастирю. Указ Катерини II 1786 р. про секуляризацію монастирських земель призвів до виникнення нових землевласників на території Козлянської волості. Одним з них став пакульський священник (1812-1814) Василь Львович Зконопниця-Грабовський. Він придбав північніше с. Козел 31,5 десятин землі (бл. 34 га), осадив на цих землях кріпосних селян та заснував хутір, який отримав назву від сусіднього села та річки – хутір Козловський. Першими жителями хутора, очевидно, були кріпосні, переселені з родової маєтності Грабовських – Пакуля. Сповідні книги с. Козел та інших навколишніх сіл за 1812 р. ще не згадують цієї назви. Зважаючи, що Василь Львович з 1814 р. вже не був Пакульським священником (можливо у зв'язку зі смертю), заснування хутора відбулось бл. 1813 р.

Перша письмова згадка про хут. Козловський зафіксована у «Ревізській сказці», складеній 28 червня 1834 р.

Після смерті священника землі з хутором успадкували його дочки Агафія та Анна. В окладній книзі бл. 1840 р. зазначено: «Хутор Козловский или Левквичевъ. Имение дочерей умершаго священника Василия Львова Зконопниця Грабовскаго Агафii и Анны. У них крестьян 7...». Через декілька років окладна книга згадує х. Козловський або Левичев, у якому вже налічувалось 32 поміщицьких селян. В окладних книгах зазначалось, що жителі крім хліборобства ніякими промислами не займаються, але живуть посередньо.

³¹³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 86.

³¹⁴ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264.

³¹⁵ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 619.

Таким чином, друга назва хутора походить від імені його власника і засновника (Лев – він же Левко, Львович – він же Левквич, Левич, той, що належить Львовичу – Левквичев, Левичев)³¹⁶.

Схожу інформацію містить архівний документ 1877 р.: «При с. Козел хутор Левковича, завелся лет 70 назад и состоит при одной хате казенного крестьянина Левковича, – стал увеличиваться лет 10-15 назад, теперь в нем дворов 10».

ЛЕВОНЬКИ

Жукотківської сільради

За описом 1781 р., «положеніє имѣть при лѣсахъ и пахотномъ полѣ, на ровномъ возвышенномъ мѣстѣ, по обоимъ сторонамъ рѣчки Струги»³¹⁷.

Згідно «сказок» старожилів, записаних 1730 р., «Іваномъ Молявкою поселена на купленной его земли»³¹⁸. Насправді ж, військовий товариш І. Молявка придбав село у 1680 р. у любецьких міщан Лєвоновичів³¹⁹.

За І. Кондратьєвим: «Любецькі бояри Лєвоновичі володіли с. Лєвоньки під самим Черніговом (у 1638 р. отримали привілей Владислава IV)³²⁰). Однак у документі село не згадується, натомість любецькі «мѣщане Яско, Кириль, Тимохъ, Иванъ Олесци Лєвоничове» отримали «подтвержденіє на грунтъ свой Микренскій». І далі описуються кордони цього ґрунту: «отъ рѣчки Королецкой, въ рѣчку Свимиску, съ тоей рѣчки до лѣсу Гіовского, съ того лѣсу въ довшій лѣсъ, съ того лѣсу въ рѣчку Кокутку, а оттудова въ Ступичовскій лѣсъ, а съ того лѣсу рѣчкою Кокуткою въ Сухій лѣсъ, а оттоль в лѣсъ в Дорокъ, а оттого лѣсу в рѣчку Довжикъ, а оттоль в Будище, а зъ Будища до Серичового селища долиною въ Неніовъ ругъ» и проч.»³²¹ (з огляду на польськомовний текст привілею, деякі назви переключені: «od rzeczki Kroleckj w rzeczke Swinusko, z tey rzeczki dolasu Nikolsiego, z tego lasu w dluzszy las, a s tego lasu w rzeczkie Kokotkie, z tamtad w Stupiczowskj las, a s tego lasu rzeczka Kokotka w Suchj las, s tamtad w las Uborok, od tego w rzeche Dowzyk, s tamtad w wiergh tej rzeczkj w Bodziszczu, z Bodzicza ku Siryczowu sieliszczu dolina w Sule Niniowroch, pod tym lasem Ploskim, z tego lasu w Swiniu rzeczkie do mlina Osieckiego, od mlina wergh rzeczka Swisznem y Korolickj las, skad granica sie zaczela»³²²).

Таким чином, у 1638 р. король лише підтверджує володіння Лєвоновичів Микренським ґрунтом, поселення на цій землі виникне дещо пізніше, а свою назву отримає від прізвища засновників.

Іван Молявка став власником села внаслідок купівлі.

³¹⁶ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сміт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 69.

³¹⁷ Пашенко Д. Описаніє Черніговского намєстничества (1781 г.) – Чернігов, 1868. – С. 48.

³¹⁸ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черніговского полка 1729–1730 г. – Чернігов, 1908. – С. 53.

³¹⁹ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К, 2012. – Т. І. – С. 390.

³²⁰ Кондратьєв І. Любецьке староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 142.

³²¹ Лазаревскій А. Обозрение Румянцевской описи. – Чернігов, 1866. – Вып. 1. – С. 53.

³²² Лазаревскій А. Акты по истории землевладения в Малороссии. // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Т. 4. – 1890. – Отдел III. – С. 89–90.

Як свідчить купча 29 березня 1671 р., «Ивань Селюченко, обиватель чернігівській, ... маючи третюю часть ґрунту у Левонкахъ и зъ свестю своею Уліяною Гришковною ґрунту левонковского... якъ небожчикъ Григорій Леоновичъ, тестъ его и отецъ рожоній Уліяни, ... пану Александрови Яхимовичовѣ, обозному полку чернігівского, ... за сорокъ золотыхъ полскихъ продалъ»³²³. А вже у 1680 р. син останнього, «панъ Игнатъ Александровичъ Яхимовичъ, товаришъ полку чернігівского», продав «третюю часть ґрунту при селѣ Левонкахъ» Івану Молявці³²⁴. Тоді ж іншу третину ґрунту при селі Левоньки продав І. Молявці «Яско Селионовичъ, обиватель чернігівській»³²⁵.

Саме 1671 р. і є найдавнішою згадкою про село.

Не відповідає дійсності і твердження І. Кондратьєва про належність чернігівському магістрату в 1624 р. земель «у слободі Чарнецькій на Леоновщині (с. Левоньки)»³²⁶, на основі чого магістрат значиться в укладеному автором списку власників Левоньок³²⁷. Насправді, територія села не потрапила до меж земельних володінь, наданих Чернігову в 1624 р., відсутній там і топонім «Леоновщина». Кордон проходив по Жукоткам і Селянській Слободі (яка раніше називалася Чернечою), однак останній населений пункт на той час ще не існував і також не згадується у привілеї.

ЛЕНЬКІВ КРУГ

Кархівської сільради

«Засновано у 1925 р. жителями села Кархівка. Причиною виникнення поселення була пожежа, під час якої згоріло 117 дворів села. Частина потерпілих поселилась на новому місці і заснувала хутір з 30 дворів»³²⁸.

Назва походить від однойменного озера.

ЛИНЕЯ

Пакульської сільради

Неподалік від с. Пакуль проходила військово-транспортна дорога з Чернігова до Остерського повіту. Можливо, тут, на лінії дороги, і оселилися селяни. Про рух на цій дорозі свідчить стара назва ще одного поселення – Вокзал, яке знаходилося неподалік³²⁹.

За Ю. Виноградським, «назва села вказує, що воно уявляє собою лінію, «черту», знаходиться на границі»³³⁰. Вірогідно, Линея виникли на місці хутора Лугового, який зустрічаємо на карті другої половини ХІХ ст. і який виник незадовго перед тим, оскільки відсутній у переліку поселень 1859 р.

³²³ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 667.

³²⁴ Там само. – С. 665–666.

³²⁵ Там само. – С. 664–665.

³²⁶ Кондратьев І. Любецьке староство (ХVI – середина ХVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 179.

³²⁷ Там само. – С. 316.

³²⁸ Сіверянські скрижалі (Краєзнавчий портрет Чернігівщини). – К., 2011. – С. 593.

³²⁹ Там само. – С. 604.

³³⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 7.

ЛІСКИ

Боровиківської сільради

На цьому місці була організована сторожа лісу, від чого і утворилася назва. До середини XIX століття село так і називалося – Лісковська Стража. Та з часом назва спростилася.

В 1859 р. у Лісках («Лѣски (Лѣсковская, хут. лѣс. стражи)») налічувався 1 двір, в якому мешкало аж 28 людей³³¹.

За версією Ю. Виноградського, «назву села можна виводити від слова «Ліска», що значить «ворота, сплетенные, как плетень», «орешник»³³².

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією сс. Ліски та Лісне:

Лісне знаходилося вище х. Хатилівки, ближче до Попова круга;

Ліски виникли на місці «дома стражника» (правий верхній кут карти).

ЛІСНЕ

(стара назва – Стража)

Боровиківської сільради

Село виникло в XX ст. серед лісового масиву, тож назва походить від слова «ліс»³³³. Поселення відноситься до Пакульського лісництва, яке ще з початку XIX ст. займалося відтворенням лісу та його охороною. Від цього і походила стара назва (Стража): нагляд за лісом, його захист від самовільної вирубки. Версія про розміщення підрозділу прикордонної застави не відповідає дійсності³³⁴.

ЛУКАШІВКА

Анисівської сільради

Згідно опису 1781 р., «лежить на ровномъ мѣстѣ, по лѣвой сторонѣ рѣчки Уздвижи, на проселочной дорогѣ»³³⁵.

³³¹ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С.13.

³³² Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 2.

³³³ Там само. – Арк. 2.

³³⁴ Сіверянські скрижалі (Краєзнавчий портрет Чернігівщини). – К., 2011. – С. 587.

³³⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 7.

За П. Кулаковським, «на початку 1640-х рр. були осаджені село Лукашівка та містечко Стефанівка у Лукашівських грунтах», що стало наслідком колонізаційної діяльності Бориса Грязного³³⁶.

Згідно відомостей В. Кривошеї, «Б. Грязний у 1646 р. маніфестував Самуеля Залеського про наслання на ґрунти Лукашівка з добр останнього Осоки. 19 січня 1649 р. король надав ленним правом Скорінець з слободою Лукашівкою підчашому київському Криштофу Тишкевичу»³³⁷.

А вже у 1657 р. гетьман Богдан Хмельницький затвердив володіння Катерини Борисівни Грязної «в селахъ Слабине, Яновце, Лукашовце, Стефановце, Суличовце, Пересяжжю»³³⁸.

В основі назви ім'я Лукаш, який міг бути першим поселенцем. Ю. Виноградський вказує на Лукаша Грязного³³⁹, згаданого в документі 1660 р.³⁴⁰. Однак він доводиться онуком Борису Грязному і згадується відносно іншого населеного пункту, Суличівки.

Загадку становить топонім «містечко Стефанівка у Лукашівських грунтах», який мав би розташовуватися зовсім поруч із Лукашівкою, але його локалізація залишається проблематичною. Стефанівка не згадується в Переписній книзі 1666 р. і подальших документах. Виключена і її ідентифікація з розташованою поблизу з Лукашівкою Напорівкою, відомої як слобода з 1644 р. і належної на чернігівській замок. Інші поселення в околицях Лукашівки нам невідомі.

ЛЬГІВ

Левковицької сільради.

Назва походить від річки Лугівки: «рѣчка прозиваемая Илговка, увойшла оная з лесу, а впала в рѣчку Бѣлоушь; на оной поселение имѣется: в вершинѣ футоръ, прозиваемій Илговскій, а низше оногo футора верстѣ за двѣ деревня Илговка»³⁴¹.

За описом Д. Паценка, «лежить на маленьком косогорѣ»³⁴².

12 лютого 1704 р. чернігівський архієпископ І. Максимович видав універсал на поселення слободи Лговки: «... на кґрунтах архиерейских близ дворца нашего катедралнаго Кіянскаго, по-над Лговкою річкою поселилися нісколько дворов. И ныні позволяется людям свободным никому не порабощенным с тяглом, при тых дворцах давно живущих селиться. Иміет та слободка именованна быти отъ річки Лговки Лговка. Людям, собиратися хотящим, слободы дается на шесть літ, а по шести літах должны будут катедры діла и послуги отбувати два дни в тижден, без взяких поборов. Тут же

³³⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 285.

³³⁷ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 152.

³³⁸ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. – К., 1998. – С. 229.

³³⁹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 3.

³⁴⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 408–409, 416.

³⁴¹ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 26.

³⁴² Паценка Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 93.

повелівається: нікто бы з панов войсковых и порабощенных подданством в той слободці новособираючоїся не селился...»³⁴³.

Вважається, що саме тут знаходилося згадуване в літописній статті 1148 р. Ольгове поле: «Знову пішов Ізяслав до Чернігова... І, зібравши всі свої війська [і] берендеїв, рушив він до Чернігова, і, прийшовши, став на Ольговім полі. І тут стояли вони три дні, і не одважилися з Чернігова вийти супроти Ізяслава Святослав Ольгович, і Ізяслав та Володимир Давидовичі, і Всеволодович Святослав. Ізяслав же, тут стоячи, попалив усі села їх, аж до [ріки] Боловосо»³⁴⁴.

Назву поля пов'язують з Олегом Святославовичем (Гориславичем), онуком Ярослава Мудрого (бл. 1053-1115), князем чернігівським у 1094-1097 рр.

Згідно розвідок О. Лугини: «Наступного разу Ольгове поле (Льгівське поле) згадується при визначенні меж чернігівських міських земель королівським ревізором. У 1624 р. він, зважаючи, що біля міста знаходилось багато земель духовенства, але про які неможливо було достовірно взяти відомості, щоб не порушити їх прав, обумовив вилучення земельної ділянки біля острова Киїнка і біля Льгівського поля.

Далі згадки про Ольгове поле (Ольгів, Льгів, Льгівське поле, Льгівська земля) можна знайти у листах Антонія Стаховського, чернігівського архієпископа 1713-1721 рр. про межі монастирських володінь, у яких він посилався на більш давні документи.

Зазначені документи дають підставу визначити, що Ольгів – це місцевість, північним кордоном якої була р. Льгівка. Та й назва річки дає підстави визначити місце розташування Ольгова поля. У листі 1731 р. А.Стаховський вживає вислів «Лгов весь поза Лговкою річкою».

У XVIII ст. саме по р. Льгівка проходив кордон земель Чернігівського Борисоглібського монастиря»³⁴⁵.

ЛЬГІВКА

Левковицької сільради.

Сучасне с. Льгівка (або Ільгівка) виникло значно пізніше за Льгів, вже в XIX ст., і на землях, які монастирю не належали. У 1859 р. у Льгівці налічувався 1 двір.

МАЖУГІВКА

Слабинської сільради

В «Описании Черниговского наместничества» 1781 р. зустрічаємо: «Хуторъ называемый Мажугинъ, обознаго полковаго Тризны, при рѣчки Мажугѣ, на коей плотина обѣ 1 амбарѣ; подданическихъ хатъ – 5»³⁴⁶.

Отже, назва походить від річки Мажуги.

³⁴³ Лугина О. Сmt Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сmt Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 75–76.

³⁴⁴ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 217, 218.

³⁴⁵ Лугина О. Сmt Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сmt Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 75.

³⁴⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 91.

Мажугівка не згадується в Рум'янцевському описі 1767 р., відтак заснована незадовго до першої згадки.

МАЛИНІВКА

(стара назва – Чорторійка)

Терехівської сільради

Чорторійка (Czartorj'in) вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. (10 «димів» разом із с. Товстоліс) і утворилася незадовго перед тим.

«Положеніє имѣеть между неболшими лѣсками, на ровномъ мѣстѣ, при пахатномъ полѣ»³⁴⁷. Поселення виникло на берегах невеличкої річки, притоки Свині (Замглаю), яка з часом пересохла. Можливо, річка мала назву Чорторій (Чорторійка).

Жодних володінь магнатського роду Чарторійських у цих краях невідомо. Не підтримуємо і спроби І. Кондратьєва ототожнити Чарторійку з Чортиковщиною (Чорторійщиною)³⁴⁸. В останній своїй роботі автор залишає таке ототожнення на картах, хоча в довідкових матеріалах про населені пункти цілком справедливо ідентифікує Чорторійщину з Томарівкою, яка знаходиться набагато західніше Малинівки у напрямку Любеча³⁴⁹.

В 1961 р. селу надали більш благозвучну назву.

МАЛІЙКИ

Ведильцівської сільради

Володіння Києво-Печерської лаври. Вперше згадується в ревізії 1732 р.³⁵⁰. Можливо, поселення виникло незадовго перед тим, оскільки відсутнє в матеріалах Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр.

Розташовувались «на низкомъ ровномъ мѣстѣ»³⁵¹.

За Ю. Виноградським, «корінь назви села – «мал». Малійко – прізвище людини»³⁵².

Свого часу І. Кондратьєв намагався ідентифікувати Малійки з «Малінівським ґрунтом», відомим з 1598 р.³⁵³, однак в останній роботі дослідника Малинівська земля (Малиновщина) справедливо ототожнюється з Мотковською і локалізується під Любечем³⁵⁴.

МИХАЙЛО-КОЦЮБІНСЬКЕ

(старі назви – Козел, Куйбишев)

Первісна назва пов'язана з річкою Козел, на берегах якої виникло поселення.

³⁴⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 70.

³⁴⁸ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 101.

³⁴⁹ Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 114–116, 220–222, 334.

³⁵⁰ ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19364. – Арк. 386зв.

³⁵¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 45.

³⁵² Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 3.

³⁵³ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 64.

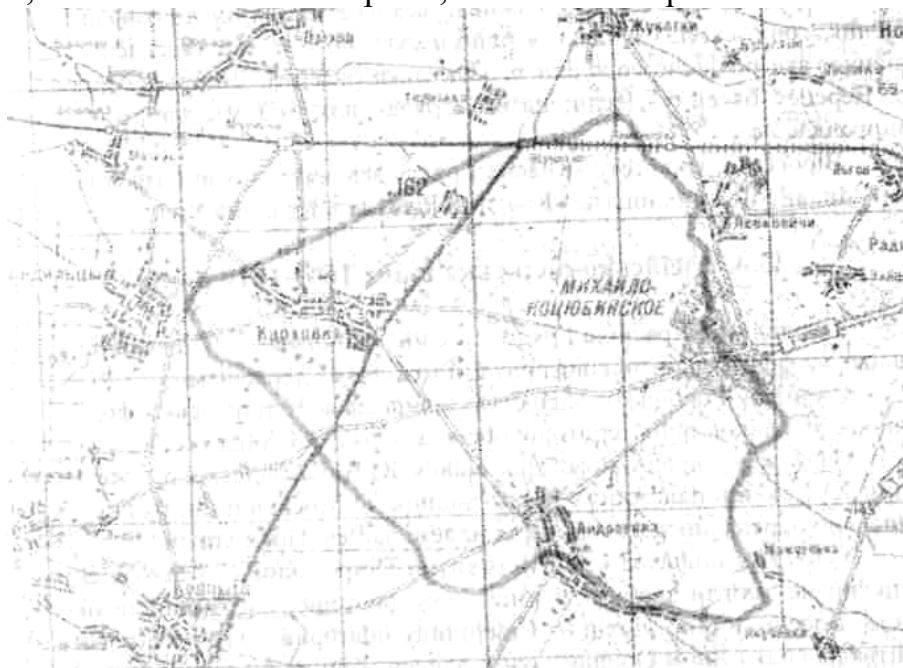
³⁵⁴ Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 318.

«Село Козель, оно жъ и Булаховъ, ... на проселочной дорогѣ, положеніе имѣеть отъ Чернигова на западной сторонѣ при рѣчки Козлѣ, которая протекаетъ между селеніями, во многихъ улицахъ великими ярами, саміе жъ жилия состоятъ на косогорахъ»³⁵⁵.

За розвідкою О. Лугини, варіант назви «Булахів» «вживається у вужчому значенні – стосовно частини с. Козель»³⁵⁶ (тобто, кутка поселення, де переважали носії прізвища Булах).

З 1935 року селище носить ім'я класика української літератури письменника Михайла Коцюбинського. Перед цим деякий час мало назву Куйбишев (на початку 1930-х рр.) на честь більшовицького політичного діяча.

Село виникло на землях острова Красна гряда, відомого з 1571 р., коли ним заволоділи любецькі зем'яни (дрібні шляхтичі) Юшкевичі та Богуші. «Древньою вотчиною» Юшкевичів та Богушів була Голенищевська земля біля сучасного с. Миси Ріпкинського району. А любецькі старости ще й надали їм на території російської держави острів (земельну ділянку, розташовану осторонь від основного наділу) під назвою Красна Гряда³⁵⁷. Зберігся опис кордонів острову Красна Гряда 1619 р.: «Красна гряда такі кордони має почавши від Осняків, шляхом чернігівським Гирманцом, в р. Козел, вниз Козлом у Верепет вверх, напроти селище Журавине, від селища Журавиного через Усох у Живедь, з Живеді стругою у вал олшаницький, валом ольшанським у Купелю, від Купелі у Хмельничок, від Хмельничка у Клоков, від Клокова у Ведильці, з Ведилець в шлях чернігівський, в Осняки» («Krasnaia Hreda takie hranicy swoje maiet, to iest poczawszy od Osnikow szlakom czernikowskim k Hirmoncom w reczku Koziel, wniz Kozlom u Werepetiu, wwerch Werepeti w sieliszcze Zorawinoie,

*Кордони острова Красна Гряда, нанесені на сучасну карту
(реконструкція О. Лугини)*

³⁵⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 37.

³⁵⁶ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село.

Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 17.

³⁵⁷ Там само. – С. 31. Схема також із цього видання.

od seliszcza Zorawinoho wsoch [!] w Zywedu, z Zyweduy struhoiu w wal olszanickij, walom olszanickim w Kupelu, od Kupeli w Chmelniczok, od Chmelniczka w Klockow, z Klockowa w Wedylcy, z Wedylec w szlach czernichowski w Osniki»³⁵⁸).

Як зазначалося в одному з листів Антонія Стаховського, єпископа Чернігівського (1713-1721 рр.), митрополита Сибірського і Тобольського (1721-1740 рр.), до нового Чернігівського єпископа Іродіона (Журавського): «Коли ляхи опанували Україну і Малу Росію, тоді відразу комісар від короля польського присланий був у Чернігівське воєводство, а саме в Чернігів, між іншим визначив на духовенство Киїнку, Козел і Лгов весь поза Лговкою річкою, і границю позначили для непримінного затвердження: від вершини Лговки, річки, вниз до шляху, котрий іде з Чернігова через Білоус до Козла і від дороги тієї через поле, котрого на два або на три рази буде стрілення з лука поперек, де я перекопець учинив, до Великого Білоуського болота, а болотом до ріки Білоуса, а Білоусом річкою вниз через Павлову греблю до Десни, а Десною ж вниз по Шестовицьку гору і прочее. А цього визначення шукати в товстій книзі правній, а не буде тієї книги, то справитись в ратуші чернігівській про привілей королівський наданий на чернігівську ратушу, чи від Жигмунта, чи від короля Владислава...»³⁵⁹.

Чернігівське воєводство утворене в 1635 р. Виходячи з цього, О. Лугина вважає, «що бл. 1635 р. давня монастирська маєтність Козел була закріплена за домініканським кляштором. Красна Гряда і надалі залишалась у володінні Богушів і Юшкевичів, але, можливо, вже у дещо урізаному вигляді»³⁶⁰. І хоча характер запису нібито засвідчує існування села на час утворення воєводства, однак подібна інтерпретація викликає серйозні застереження. Документи чітко відносять заснування Льгова до початку XVIII ст., Киїнка виникла ближче до 1638 р., а Козел не існував щонайменше до 1619 р., коли згадується тільки річка з такою назвою. Відтак згадані у тексті села на «давні монастирські маєтності» явно «не дотягують». Слід пам'ятати, що А. Стаховський писав про події, які мали місце майже століття тому. І, вірогідно, накладав на реалії 1630-х рр. поселенську структуру, сучасником якої він був. Насправді, мова йде про села, які виникли пізніше на землях, належних спочатку домініканцям, а в подальшому передані чернігівським монастирям.

Вперше згадується в Переписній книзі 1666 р. як село Борисоглібського монастиря³⁶¹.

Практично жоден дослідник історії Михайло-Коцюбинська не проминає фрази Філарета: «Село пустое Козель съ мелницею» утверждено за борисоглѣбовскою кафедрою царемъ въ 1667 г.»³⁶². Село дійсно могло спустіти внаслідок військового лихоліття часів Руїни, інша річ, що монастир отримав

³⁵⁸ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 592.

³⁵⁹ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сміт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 42.

³⁶⁰ Там само. – С. 42.

³⁶¹ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 133.

³⁶² Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 84.

землі набагато раніше і в царській грамоті мова йде лише про підтвердження давніх володінь. Між тим в універсалі гетьмана Дем'яна Многогрішного від 9 березня 1669 р. згадується «село Козел», але вже не як пусте, а звичайне поселення³⁶³. Відтак період запустіння, очевидно, виявився не тривалим.

І. Кондратьєв помилково вважав село Козли (на Газеницькій землі) родовою маєтністю любецьких шляхтичів Козлів (Козлевичів)³⁶⁴. Однак насправді мова йшла про деревню Козли поблизу Любеча. В останній своїй монографії науковець уточнює, що бояри Козли могли мати відношення до заснування села, і «саме переселенці із чернігівського боярського села Козел (Михайло-Коцюбинське) заснували однойменне село на території Любецької волості»³⁶⁵. Цілком погоджуючись із можливістю другого твердження, все ж не підтримуємо думку про зв'язки боярського роду Козлів із селом – це не підтверджується ні документально, ні логікою землеволодіння в даній місцевості.

Натомість вважаємо слушними зауваження О. Лугини, який, характеризуючи монастирське землеволодіння, відмічав наступне:

«Землі, власників яких вигнала московська влада [у XVI ст.], були надані новим господарям. Вірогідно, ряд населених пунктів та земель, на яких пізніше осаджені поселення, надано (або, що більш вірогідно, залишено) монастирям: П'ятницькому жіночому (дівочому) монастирю – землі, на яких існують села Мохнатин, Юріївка, Рудка, Кошівка, Селянська Слобода, Борисоглібському – Козел, Льгів, Іллінському – Старий Білоус, Киїнка, Зайці.

Зазначені маєтності розміщені досить компактно та в місці, де за свідченнями літописів була власність чернігівських князів. Саме князі та їх жони могли передати частину своїх маєностей ними ж створеним монастирям.

Назви монастирських поселень Білоус, Козел, Ковпита, Пакуль, Киянка одноіменні з назвами річок і озер, на берегах яких вони розташовувались. Всі перелічені села засновані ще до початку визвольної війни 1648-1654 рр. Вони не мають типових суфіксів і закінчень, які б вказували на їх власників. Викладене дає припускати, що зазначені села були осаджені саме монастирями і ними ж названі»³⁶⁶.

Фрагмент карти 1930-х років, на якій селище зафіксоване під назвою Куйбишев

³⁶³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 491.

³⁶⁴ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 59-61.

³⁶⁵ Кондратьєв І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 34, 313, 317.

³⁶⁶ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 28–30.

МНЬОВ

Вперше згадується в 1552 р. (відразу у двох документах) як власність Києво-Печерського монастиря.

В описі Київського замку: «Села монастиря Печерского. Село Мнево, челоуѣковъ 6, дани 4 копы, 26 грошей»³⁶⁷.

В описі Чорнобильського замку назва села прочитана помилково як «Ленево», через що дослідники раніше проходили повз це джерело:

«Робота замковая а стацья и подводы. Повинни замокъ робити, подводы и стацьи давати вси, яко господарские такъ землянские и церковные, подданные со всех сель повѣту Чернобыльскаго, а на ймя села тые: напервей по Днепру з низу села монастиря Печерского: Своромль, Тарасовичи, Новоселки, Ошитковичи, Глубово, Сороковичи, Навозъ, Ленево, Гдень ... и иншие села во всемъ повете Чернобыльскомъ и Овруцкомъ повинни стацей и подводы давати и держати при замку, на переймы отменяючися чергами по недѣлямъ: ... четвертая недѣля: Навозъ, Леневъ...»³⁶⁸.

За описом 1781 р., «положеніе имѣть на ровномъ мѣстѣ, въ лѣсахъ, при протокѣ, вышедшемъ изъ рѣки Днѣпра, и при болотѣ, идущемъ отъ мѣстечка Любеча, особливаго пространства»³⁶⁹.

Серед розмаїття версій щодо походження назви села виділимо дві основні.

Згідно переказів, назву села дала річка Мньовка, яка колись протікала в цій місцевості, а тепер на її місці розкинулись болота.

З огляду на виникнення села на монастирських землях, заслуговує уваги версія Ю. Виноградського: «назва пов'язується з словами «м'яти», «мняти» («шкури») – «заниматься выделкою кож»³⁷⁰.

МОРГУЛИЧІ

Боромиківської сільради

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Моргуличі

³⁶⁷ Архив ЮЗР. – Ч. VII. Т. I. Акты о заселении юго-Западной России. – К., 1886. – С. 120.

³⁶⁸ Там само. – С. 587–588.

³⁶⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 43.

³⁷⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 6.

На карті другої половини ХІХ ст. показані як «Маргулін хутір», тобто за прізвищем засновника.

Згідно відомостей О. Русова, вперше з'являється в списках 1897 р., коли в Моргуличах налічувався 1 двір. При цьому у більш ранніх списках поселення не згадується, навіть у списку 1896 р.³⁷¹.

МОСКАЛІ

Шибиринівської сільради

За описом 1781 р.: «Хуторъ Гавриловка, онъ же называется и Москали, удовствующей войскового товарища Ивана Молявки, жены Марфы Молявкиной, состоитъ при собственнихъ ей дубровнихъ сѣнокосахъ, разстояніемъ отъ деревни Левонковъ в 4 в[ерсты]; въ немъ 1 дв., 2 хаты»³⁷².

На думку чернігівського дослідника С. Павленка, назва села може мати тюрське походження: «мискал», «маскал» – золотник, вага, міра ваги для коштовних камінців; «маскон» – місце перебування, житло; «маскелі» – замаскований. Москалями також називали збирачів податків»³⁷³. Хоча не зовсім зрозуміло, навіщо нашим предкам необхідно було перекручувати «мискали», «маскони», «маскелі», коли вони куди активніше вживали термін «москалі» відносно жителів Московської держави.

За І. Кондратьєвим, «назва села, вочевидь, пішла від військовослужбовців-поселенців з Московщини, які після повернення Любецької волості до складу Великого князівства Литовського у 1508 р. залишилися на її території»³⁷⁴. Однак село виникло набагато пізніше, не раніше середини ХVІІ ст.

З контексту універсалу гетьмана Івана Мазепи від 8 січня 1690 р. на маєтності військовому товаришу Пантелеймону Радичу впливає, що хутір було засновано Радичем незадовго до того: «ствержаємъ ему, пану Радичу, хуторъ ево, Москалямы прозиваемій, въ ключу любецкомъ будучій, и заховуемъ при немъ людей, при томъ же хуторѣ осѣлихъ, позволяючи свободне хуторомъ и мѣсковщиною владѣти и отъ людей послушенство отбирати належите»³⁷⁵.

Між тим, І. Кондратьєв вважає, що перша згадка про Москалі датується 1661 р.: «1661 р. полковому чернігівському обозному Олександру Ковтуновичу був наданий витяг з книг Чернігівської ратуші, який підтверджує придбання у зем'янки «любецького тракту» Ганни Милкович-Зененко с. Москалі «з подданими, лисами, борами, полями пашеними, сіножателями, бобровими гонами, яки сам пан Малкович, небижчик, того с поконвечно заживав». Зазначалось, що О. Ковтунович лише розпоряджається цієї землею замість зниклого сина Олександра: «...А до того, никто не должен был ему Александру Ковтуновичу, яко полному и самовласному владельцу чинить

³⁷¹ Русов А. Описание Черниговской губернии. – Т. II. – Ч., 1899. – Приложение IV.

³⁷² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 49.

³⁷³ Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів, 2013. – С. 556.

³⁷⁴ Кондратьєв І. Любецьке староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 320–321.

³⁷⁵ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 305.

помешательства»³⁷⁶. При цьому слід визнати, що дана згадка випадає із загального контексту і викликає серйозні сумніви. Навіть іменування поселення селом (за тодішньою традицією – населений пункт, в якому існувала церква) не відповідає реаліям, оскільки наприкінці XVII ст. Москалі чітко ідентифікуються як хутір.

Зауважимо, що Москалі не згадані в Переписній книзі 1666 р., однак даний документ взагалі ігнорує більшість поселень любецької округи, через що не може бути надійним орієнтиром. Проте не підтверджується згадка топоніму «Москальська гать» в описі кордонів міста Чернігова 1625 р. В польськомовному варіанті названа «mohnatova gai», тобто, місцевість біля села Мохнатина³⁷⁷.

У 1710 р. козак любецької сотні Іван Красковський уступив своєму рідному брату Гаврилу частину Сатонівського та Москалівського ґрунтів у селах Кротин та Москалі. Можливо, саме від Гаврила Красковського походить друга назва села, згадувана наприкінці XVIII ст. – Гаврилівка³⁷⁸.

МОХНАТИН

П. Кулаковський відносить Мохнатин до старих поселень регіону, які виникли ще за литовської доби. На рубежі XVI – XVII ст. село спустіло внаслідок воєнного лихоліття (Лівонська війна та період Смути) і відродилося вже за поляків: «На самій межі з Любецьким староством між правими притоками Білоусу – Свишнем та Стругою знаходилося селище Мохнатин. Напередодні 1619 р. воно, правдоподібно, знаходилося у сфері впливу любецьких бояр. У березні 1621 р. Мохнатин отримав Григорій Піотровський. Заснування тут населеного пункту відбулося близько 1625 р. Вже тоді за кошти володільця був збудований на Білоусі млин, який мав обслуговувати мохнацьких підданих»³⁷⁹.

Як зазначав Філарет: «Когда-то онъ расположенъ былъ на горѣ на правой стороне ручья Бычалки, иначе Струги, въ верстѣ къ западу отъ нынѣшняго поселенія; берега ручья топкіе и покрытые мохомъ, давшіе имя поселенію, и возвышенность горы доставляли Мохнатиноу безопасность почти недоступную. Гора понынѣ называется старымъ Мохнатинымъ; на ней находятъ серебрянныя польскія монеты. Послѣднія показываютъ собою, что поселеніе Мохнатина на новомъ, открытомъ и удолистомъ, мѣстѣ послѣдовало уже послѣ польского владычества»³⁸⁰.

Схожу версію походження назви висуває Ю. Виноградський: «Закінчення назви на «тин» указує на те, що село колись було огорожено, але горожа (тин)

³⁷⁶ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 65.

³⁷⁷ Доманова Г., Кондратьев І. Кордон землеволодінь Чернігівського магістрату першої половини XVII ст. / Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С. 69–71.

³⁷⁸ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 66.

³⁷⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 251, 266.

³⁸⁰ Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 103–104.

обросла мохом»³⁸¹. Однак згадка про огорожу видається недоречною. Вірогідно, в основі назви прізвище засновника або власника земель – Мохната чи Мохнача. Так, в 1625 р. зустрічається топонім «Мохнатова гать» («mohnatova gai»³⁸²), а біля Любеча відоме село Мохначі.

Раніше поруч із селом існувала слобідка з такою ж назвою. Згідно опису 1781 р., «село же жильями своїми соединено почти зь слободкою бригадира Милорадовича, називаемою Мохнатинская; раздѣляются жь протокомъ Бычалкою; положеніе имѣеть ... на бугристомъ мѣстѣ, при пахатномъ полѣ»³⁸³.

Слобода Мохнатинська дісталася Милорадовичу як родова власність його дружини Софії Полуботківни, дочки бунчукового товарища Семена Полуботка. А раніше, під час Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., Андрій та Яків Полуботки відносили слобідку та ряд інших поселень до числа тих, які «поселени дѣдомъ нынѣшнихъ владѣльцовъ Леонтиемъ Полуботкомъ»³⁸⁴ – вірогідно, ще наприкінці XVII ст.

НОВЕ

(стара назва – Глібівка)

Седнівської селищної ради

У 1859 р. хутір Глібівка налічував 3 двори.

Пізніше тут містилася економія поміщика Яцка, шикарний маєток якого зберігся до нашого часу (але в занедбаному стані). У 20–30-х рр. ХХ ст. поруч виникло нове поселення, отримавши відповідну назву.

Фрагмент карти другої половини ХІХ ст. із локалізацією с. Нове (х. Глібівка)

³⁸¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 11.

³⁸² Доманова Г., Кондратьев І. Кордон землеволодінь Чернігівського магістрату першої половини ХVІІ ст. / Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С. 69–71.

³⁸³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 78.

³⁸⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 160.

Перед війною, у процесі ліквідації хуторів, Глібівка увійшла до складу Нового, хоча і нині розташована доволі відокремлено, майже заховавшись у ліску поблизу болота Замглай.

НОВИЙ БІЛОУС

(старі назви – Євтухів Білоус, Хомин Білоус, Ляхів Білоус)

Згідно опису Д. Пащенко, «положеніє имѣть отъ Чернигова на западной сторонѣ, в сторону отъ пріежжой дорогѣ, при лѣсахъ, на бугристомъ мѣстѣ, при рѣчкѣ Бѣлоусѣ, с правой стороны оной»³⁸⁵.

У привілеї 1634 р. чернігівському старості Мартину Калиновському згадується лише Старий Білоус. Однак у подимному реєстрі 1638 р. вперше бачимо обидва Білоуси – і Старий (50 «димів»), і Євтухів (30 «димів») (Sioło Białowies Starÿ dÿmow pięćdziesiąt. Sioło Białowies Jowtuchow dÿmow trzÿdzięsci).

В цілому, така ситуація оптимально накладається на загальну картину, адже Старий Білоус мав виникнути раніше. Втім, як справедливо підмітив П. Кулаковський з огляду на кількість «димів» (дворів), «значними населеними пунктами були розташовані поблизу Чернігова села Старий і Євтухів (Новий) Білоуси, хоч вони й не згадуються перед Смоленською війною у відомих нам документах»³⁸⁶.

Відтак можемо зробити обережне припущення, що у списку міських хуторів по р. Білоус, наданих М. Калиновському в 1634 р. – «Гущин, Стари Млин, Смиків, Хвац, Рижики, Хмільниця»³⁸⁷, – одне із двох невідомих поселень могло бути тим хутірцем, із якого пізніше виник Євтухів Білоус. Поселення перелічені починаючи від устя Білоусу. Чотири з них існують і сьогодні (Старий Млин, тобто Старий Білоус, Гущин, Рижики, Хмільниця). Фаїв хутір (очевидно саме його слід розуміти під назвою «Хвац») у переписі 1666 р. описаний нероздільно з Хоминим Білоусом (так тоді називався Євтухів Білоус) і знаходився зовсім поруч, дещо південніше (у 1666 р. ревізори рухалися у зворотньому напрямку, від витоків Білоусу). Залишається не ідентифікованим Смиків хутір, який у подальшому не зустрічається в джерелах. Можливо, це і є майбутній Євтухів Білоус.

В будь-якому разі, на першому етапі існування поселення відмічаємо певну плутанину з назвою. Оскільки версія про тотожність Смикова і Євтухова Білоуса залишається суто гіпотетичною, найдавнішим варіантом назви села слід вважати саме Євтухів Білоус. У Переписній книзі 1666 р. поселення тричі названо як Хомин (Фомін) Білоус або ж просто Білоус. Тут же згадується мірошник, якого вважаємо сином засновника села: «Да к той же деревни Белоусе угодей млин о дву колесахъ хлѣбамелных да колеса ступное і валюшное, а держить млынъ деревни Белаусы мелник Степан Евтухов. На той же реки Бѣлаусе другой млын, а держить млынъ той же деревни Белаусы Василей Лешонокъ да Степан Евтуховъ, два колеса хлѣбомелных да колеса

³⁸⁵ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 61.

³⁸⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

³⁸⁷ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

ступное і волюшне»³⁸⁸. П. Кулаковський справедливо вважав, що поселення осаджене «якимсь Євтухом, що, напевно, до шляхетського стану не належав»³⁸⁹. Очевидно, Євтух був мірошником, а навколо поставленого ним млина і виникло майбутнє село.

Вважаємо неприйнятною схему, за якою раніше першою письмовою згадкою про Новий Білоус вважали 1648 рік тільки на тій підставі, що тоді в джерелах згадувався Старий Білоус – мовляв, відповідно мав існувати і інший Білоус, при чому не Євтухів, а Ляхів³⁹⁰. Абсурдність такого підходу підсилюється тим фактом, що ще в 1859 р. на шпальтах газети «Чернігівські губернські відомості» опубліковано документ 1641 р. – «Уступочная запись Иваном Стельмахом половины части своей в млине Старом-Белоуском пану Игнату Санченку, райце и мещанину черниговскому» (выпись из книг замку черниговского)³⁹¹. Суперечить такому підходу і первісна назва Старого Білоусу – Старий Млин. Вірогідно, поселення виникло за тією ж схемою, що і Євтухів Білоус, як хутірець коло млина. І в даному випадку термін «Старий» означає давність не відносно іншого села зі схожою назвою, а давність існування млина в цій місцевості. І тоді прояснюється походження назви «Ляхів Білоус»: очевидно, що обидва Білоуси виникли за поляків, однак «старий млин» мав би функціонувати ще за часів перебування Чернігово-Сіверщини у складі Московської держави, а Євтух збудував млин саме за «ляхів».

Назва Новий Білоус прижилася у XVIII ст.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Новий Білоус

³⁸⁸ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 82–83.

³⁸⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

³⁹⁰ Зайченко В. Село Новий Білоус та його округа. – Чернігів, 2003. – С. 7.

³⁹¹ Черниговские губернские ведомости. – 1859. – № 24.

Що ж до Фаєвого хутора, то гадаємо, що він розташовувався дещо вище по течії Білоусу і пізніше був поглинений у процесі розширення села у південному напрямку. Згідно Переписної книги 1666 р.: «На той же реки Бѣлоусе на Фаевомъ хуторе млын о дву колесах хлѣбомелных, а держить Иванъ Тимофѣевъ да Михайло Мапшенок»³⁹².

НОВОСЕЛІВКА

(стара назва – Яцево)

Улянiвської сiльської ради

В універсалі гетьмана Івана Мазепи 25 лютого 1704 р. на підтвердження маєтностей вдові генерального обозного Василя Дуніна-Борковського Марії зустрічаємо «Бобровицу зъ Яцевомъ поблизу Чернѣгова»³⁹³.

Через близьке розташування до Бобровиці, Яцево неодноразово згадується в універсалах у парі з цим селом. Зрештою, це відзначається навіть в описі 1781 р., «деревня Яцевъ, ... сумѣжно съ селомъ Бобровицею; положеніе имѣеть подъ горою, на низкомъ пѣщаномъ мѣстѣ, при лугѣ»³⁹⁴.

В 1943 р. Яцево було спалено німцями і в 1946 р., при відбудові поселення, стару назву змінили на Новоселівку. Очевидно, первісна назва походить від імені Яцко.

ОЛИШІВКА

За О. Лазаревським, «поселена повидимому, одночасно съ Козельцомъ и Мриномъ, т.е. въ перв. четверти XVII в.»³⁹⁵. Солідаризується з ним П. Кулаковський, який пропонує наступну схему розвитку подій: «Значні земельні володіння на урочищі Кліті над р. Смолянкою отримав для заселення у травні 1626 р. Валентин Луцевський. Тоді [капітан і вiйт чернiгiвський] Ян Куновський виміряв йому на згаданому урочищі 60 волок; ще 20 доміряв на урочищі Овдiївщина, але вони не становили єдиного комплексу з попередніми. Невідомо, якими були здобутки В. Луцевського у колонізації наданої йому волості. Згодом вона дісталася Олександрові Луцевському, що приходився йому якимось родичем. Зусиллями обох Луцевських на території Клітей була осаджена Смолянка. Не виключено, що тоді ж виникла слобода Олішевка в середній течії Смолянки»³⁹⁶.

Як зауважує О. Лазаревський, «основавшись на почвѣ для хлѣбопашества малогодной, Олишевское населеніе должно было потому заняться преимущественно промыслами и ремеслами. Поэтому населеніе Олишевки по описи 1666 г. значится мѣщанами, а самая Олишевка – «городомъ». Городомъ

³⁹² Чернігiвська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігiв, 2013. – С. 83.

³⁹³ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 423.

³⁹⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 65–66.

³⁹⁵ Лазаревский А. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. – К., 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский. – С. 105.

³⁹⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сiверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 256, 284.

она стала, когда здѣшніе ремесленники образовали цехи, изъ которыхъ особенно многочисленнымъ былъ «шевскій»³⁹⁷.

За переказами, кілька родин поселилися на берегах річки Смолянки, утворивши окремі хутори, що називалися за іменами засновників: Лебедівка, Бухарівка, Лапин Куток, Галузини, Учкурівка, Дзядськів, Ігнатенків Кут та Ромасеві Верби. Пізніше «ці хутори об'єдналися в одне велике поселення, яке від ольхових лісів, що росли навколо селища, отримало назву «Ольшанка», пізніше «Олишівка»³⁹⁸.

В літературі ще з часів Філарета гуляє згадка про 1460 р., як дату заснування Олишівки³⁹⁹, оскільки, «як згадував відомий український етнограф О. Шищацький-Ілліч, у 1854 році старожили містечка повідомляли йому, що Олишівку засновано 395 років тому»⁴⁰⁰. Однак подібна точність видається не лише неймовірною (з огляду на вельми приблизний рахунок людьми навіть власних років у минулих століттях, що красномовно впливає хоча б з матеріалів Рум'янцевського опису 1765-1769 рр.), але й невідповідною реаліям. Олишівка не згадується в документах XV–XVI ст. Невідома вона і вже згадуваному Яну Куновському, який при передачі Мрина домініканцям у 1627 р. так описував кордони відданих земель: «... Отъ Настасы р. Остромъ, до рѣки Молохвы, рѣкою Молохвою въ Смолянку, Смолянкою до земель г. Люшевскаго, къ Липскому озеру, озеромъ снова до Смолянки, рѣкою Смолянкою въ гору до тайного брода, называемого Звѣринцемъ, на старомъ шляху; старымъ шляхомъ, идущимъ по суходолу изъ Чернигова въ Носовку, гдѣ имѣются старья на дубахъ зарубки; оттуда-жъ до стараго перевоза черезъ Остеръ»⁴⁰¹. Отже, на той час існувала лише «земля г. Люшевскаго» (отримана ним роком раніше), ще без будь-яких поселень на ній.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією смт Олишівка

³⁹⁷ Лазаревский А. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. – К., 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский. – С. 105.

³⁹⁸ Мисюра О. Олишівка у вінку століть: Краєзнавче видання. – Чернігів, 2010. – С. 7.

³⁹⁹ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 264.

⁴⁰⁰ Мисюра О. Олишівка у вінку століть: Краєзнавче видання. – Чернігів, 2010. – С. 7.

⁴⁰¹ Лазаревский А. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. – К., 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский. – С. 98.

Відтак найдавнішою документальною згадкою про Олишівку є 1665 р., коли згадується олишівський сотник Іван Пригара, а також вперше згадується і сама сотня. А в 1666 р. переписані міщани «города Волшевки»⁴⁰². Зауважимо, що інформація про згадку Олишівської сотні в присяжних списках 1654 р.⁴⁰³ не відповідає дійсності⁴⁰⁴.

ПАВЛІВКА

Радянськослобідської сільради

Як зауважує О. Лугина, «у листі колишнього чернігівського єпископа Антонія Стаховського до свого наступника Іродіона Журавського про кордони монастирських володінь, написаного бл. 1731 р., на р. Білоус згадується топонім «Павлова Гребля».

Спорудження загат, перегородження річок здійснювалось з метою побудування на них водяних млинів. Логічно припускати, що і на цій греблі стояв млин, яким володів чоловік на ім'я Павло. Пізніше біля греблі виникло поселення, що й одержало назву від її власника»⁴⁰⁵.

Дослідник схиляється до думки «про існування Павлової Греблі вже у 1620-1630-их роках», що видається неправдоподібним. Вірогідно, топонім з'явився уже у XVIII ст., а за кілька десятиліть на ньому виникло поселення.

Вперше згадується в описі 1781 р. біля хутора Трисвяцького (нинішньої Радянської Слободи) як власність кафедрального монастиря: «Тутъ же на рѣчки Бѣлоуѣ, монастирская плотина о 4 амбарахъ, при коей подданическихъ хатъ – 2. Тамъ же хуторъ Павловка, ... въ немъ подданическихъ хатъ – 3»⁴⁰⁶.

Село виникло незадовго до того, оскільки відсутнє у Рум'янцевській ревізії 1767 р.

Вірогідно, «монастирская плотина», що знаходилася між Трисвяцькою Слободою та Павлівкою, і є Павловою Греблею. І саме від неї отримав свою назву оселений поблизу хутірець. Слід гадати, що з часом Павлівка і «подданические хаты» на греблі становили єдине поселення. Зокрема, ревізія 1859 р. фіксує розростання Павлівки, в якій налічувалося вже 17 дворів⁴⁰⁷.

ПАКУЛЬ

Назва походить від річки Пакулька («С. Пакуль, при р. Пакуль»)⁴⁰⁸.

На нашу думку, загальновідома версія про походження назви села містить очевидні елементи народної творчості і може бути відголоском більш давніх переказів (ще другої половини I тис. н.е.) про походження назви річки:

⁴⁰² Переписні книги 1666 року. – К., 1933. – С. 233–235.

⁴⁰³ Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 180. При цьому список олишівських сотників автор розпочинає з 1665 р.

⁴⁰⁴ Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки / упор.: Ю. Мицик, М. Кравець. – К., 2003. – 349 с.; Переяслав. 1654 р. / Упор. В.В. Кривошея, С.М. Горобець, Б.О. Вакка. – К., 2012. – 148 с. Олишівка відсутня у обох виданнях присяги.

⁴⁰⁵ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 76.

⁴⁰⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 93.

⁴⁰⁷ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 8.

⁴⁰⁸ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 54.

«Можливо, назва села походить від слів: «Покуль поживемо тут» та «Покуль почекаємо інших», мовлених, за твердженням старожилів, ще першими поселенцями на цій землі. Кажуть, що ними, ймовірно, були втікачі від татар. Побутує й версія, що ними могли виявитися й монахи з Печерських гір, що в Києві, які шукали порятунку від гніву Київського князя.

У давнину основними шляхами сполучень були ріки. Коли люди на човнах долали відстань із Чернігова до Дніпра або входили після тривалих мандрівок у Пакульку, повертаючись у Чернігівське князівство, їм необхідно було десь перепочити, набратися сил перед новими серйозними випробуваннями. Очевидно, тому й виникло на цьому місці поселення, де вони «покуль жили» чи «покуль чекали» інших»⁴⁰⁹.

Справді, в епоху Київської Русі основним видом шляхів сполучень були водні. Один із таких шляхів проходив від Дніпра по Пакульці до її витoku, далі 2 км верхніми болотами човни перетягувались в р. Свишень, а з неї р. Білоусом пливли до Чернігова. Як зауважує О. Лугина: «Зрозуміло, що ці водні шляхи мали отримати свої назви від подорожуючих ними людей. В. Даль у своєму Тлумачному словнику живої великоруської мови згадує слово «пакула», «пакля», яке на північних діалектах означає ліва рука. Тому і назвали північні гості ліву притоку Дніпра словом «пакула», тобто притока Дніпра по ліву руку, з лівої сторони. Та й у сучасній місцевій мові існує приказка «руки як паклі», тобто незграбні, грубі»⁴¹⁰.

«Положеніе имѣть въ лѣсѣ, на бугристомъ мѣстѣ, по берегу Пакулки, съ лѣвой стороны... Въ семь селѣ: ... пріежжой монастырской домъ о двохъ этажахъ о 9-и покояхъ»⁴¹¹.

Вперше згадується в 1610 р., коли в селі Пакуль зупинилось польське військо, ідучи захоплювати Чернігів: «Люди московські вийшли з Чернігова, рибу на р. Білоусі ловили, бо придуха була. Відаючи тоє Горностає, регіментор польського війська, в Пакулі селі з польським військом застаючись, фортеlem в накритих возах замість риби вночі до Чернігова польське військо впровадив; московські сторожі в брамі запитали: хто йде? З Горностаєвої сторони відповіли по-московськи: свої люди, рибу з Білоуса веземо. Чуючи теє, сторожі відчинили браму. І в той час з Чернігівського замку московське військо відступило і Чернігів Горностаєм спалений був. І через багато років пустим залишився... Після Горностає (через) 12 років почали знову до Чернігова люди збиратися і будуватися»⁴¹².

Традиційно цю подію датували 1611 р., однак більш точну дату (березень 1610 р.) дозволяє встановити залучення польських джерел, зокрема, щоденника короля Сигізмунда III, де говориться про «похід загону під керівництвом кївського підкоморія Самуеля Горностає у березні 1610 р. на Чернігів. Його люди під виглядом рибалок проникли у замок, що призвело до захоплення й

⁴⁰⁹ Курданов А. Голос пам'яті (Історія с. Пакуль та його околиць). – Чернігів, 1998. – С. 33–34.

⁴¹⁰ Лугина О. Сmt Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сmt Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 77.

⁴¹¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 40–41.

⁴¹² Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 76.

спалення Чернігова. Місцеве населення, яке вціліло, розбіглося по сусідніх містах»⁴¹³.

Як володіння Києво-Печерської лаври вперше згадується в подимному тарифі 1628 р.: «По тарифу 1628 г. во владѣняхъ Киево-Печерскаго монастыря (заднѣпровская полоса быв. Чернобыльскаго округа) села: Мнѣвъ – 5 дымовъ, 3 огородника; Навозъ – 12 д., 6 огор. ... Прибавилось лишь одно поселение – Пакулка на р. Пакулѣ, съ 3 д. и 3 огор.»⁴¹⁴.

А в подимному тарифі 1631 р. згадується «новооседлая» дер. Пакуль, состоявшая в то время из шести хат» (z *novoosiadley wsi Pakuly*: z dymow trzech po zlotych trzy, z nedznych chalupiek trzech po groszy dwunastu)⁴¹⁵).

З огляду на це маємо зауважити, що згадка Галятовським села Пакуля у подіях 1610 р. виглядає сумнівною і може являтися пізнішою часовою накладкою. Можливо, Горностаї вирушав із місцевості, де пізніше виникне село. Прикметно, що П. Кулаковський, наводячи інформацію з польських джерел, говорить лише про похід Самуеля Горностаї на Чернігів, не згадуючи у цьому контексті Пакуль⁴¹⁶.

Поселення Пакульської волості Києво-Печерської лаври за ревізією 1713 р. (схема А. Потьомкіна)

⁴¹³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

⁴¹⁴ Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Май. – С. 253.

⁴¹⁵ Архив ЮЗР. – Ч. VII. Т. I. Акты о заселении Юго-Западной России. – К., 1886. – С. 389–390.

⁴¹⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

ПАПІРНЯ

(стара назва – Бумажний завод)

Пакульської сільради

Поруч з Пакулем «з середини XVII ст. існувало виробництво мануфактурного типу для виготовлення паперу.

Стара назва – Бумажний Завод»⁴¹⁷. Вперше згадується в царській грамоті 1720 р., якою за Києво-Печерською лаврою підтверджувались володіння: «Навоз с перевозом, Мнёв, Пакуль с руднями, мельницею и папернею»⁴¹⁸.

Присутня і в описі рік та річок 1754 р.: «В селѣ Пакуль рѣчка Пакул, вишла с под села Антоновичъ з тамошних олсовъ, над оною поселение село Пакул, деревня Ведилцѣ, в оной деревнѣ мелницѣ двѣ, з тѣхъ вниз одна от тоей мелницѣ новая Локотковская, Чиковская, Михновская і Пакулская, послѣ всѣхъ **Папѣрной заводѣ**; низше его Пилня водная, далѣе новая Папѣрницкая мелница и нижше тоя Папѣрня, другая прозиваемая Рудня»⁴¹⁹.

Повний список мешканців Папірні міститься в Рум'янцевському описі 1767 р.: «Завод Бумажный, при котором приежой двор Лаврский... В нем живет для присмотру Заводу монах Амол... В том же Заводе подданических дворов» 4 та 1 бездвірна хата⁴²⁰.

За описом 1781 р. «Хуторъ Заводъ Бумажный, Киевопечерскія лавры, отъ хутора Пилни въ 2 и отъ села Пакули въ 2 в[ерсты], между буграми, въ пущи, при рѣчки Пакулки, на которой плотина и мелница обѣ 1 колѣ, да особо заводъ бумажный о 2 колахъ; въ семь заводѣ дѣлається бумага, называемая бѣбула. Посполитыхъ при семь заводѣ – 8 [дворов] – 8 [хат], да особо домъ о трехъ хатахъ въ 1 свѣзѣ для прикащика»⁴²¹.

ПЕТРОВЕ

Боромиківської сільради

За місцевими переказами, село виникло в 20-30 роках XX ст. як виселок із Березни. Нібито мешканець містечка Петро Скрипченко переселився на ці землі, збудувавши двір. Повз нього проходила дорога з Чернігова на Березне, і коли їхали, то завжди говорили: «Заїдемо на Петрове».

Між тим, ще в XVII ст. згадувався «острів Петрашин» поблизу Боромик: «Островъ Петрашинъ забралъ безправнѣ его милость панъ Янъ Калиновскій, мечникъ брацлавській, и привлащаетъ его собѣ не належнымъ правомъ до села своего Боромиковъ», такъ жаловался елецкій архимандритъ и такъ свідѣтельствовавъ генераль Мерничій въ 1636 г.»⁴²². Відтак більш правдоподібним

⁴¹⁷ Курданов А. Літопис Пакульської громади // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 429.

⁴¹⁸ Федоренко П. Рудни Левобережної України в XVII–XVIII вв. – М., 1960. – С. 230.

⁴¹⁹ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 33.

⁴²⁰ Курданов А., Петrenchенко І. Описи села Пакуль 1755 та 1767 рр. // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 63–64.

⁴²¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 44.

⁴²² Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 140.

видається припущення, що виселок назвали за давньою назвою місцевості, на якій він постав.

У документах XVIII ст. згадується в Седнівській сотні «Петрова Слобода», однак під цією назвою мається на увазі село Петрівка Щорського району.

ПЕТРУШИН

З часів Київської Русі дещо північніше Петрушина існувало поселення («Селище»), яке, очевидно, розташовувалося на правому березі притоки Замглаю Оскривки (нині – ледь жевріючий канал, який місцеві жителі називають «Джерело»). Поселення стало одним із небагатьох, що пережило монгольську навалу, оскільки археологічні розвідки чітко фіксують матеріал XIII-XVI століть⁴²³. Імовірно, остаточно запусіло в другій половині XVI ст. або ж в період Смути на початку XVII ст.

Петрушин поселено на «волоках», відведених чернігівському магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р. Про виникнення сіл на магістратській землі зазначено у рапорті магістрату від 2 січня 1764 р.: «в сотне Ройской село Петрушин с поданными и с принадлежащими потому селу Петрушину угодии оселенное, на наданих тому магістрату по привелеям королевским польским 30 волоках»⁴²⁴.

«Положеніе имѣеть отъ Чернигова на восточной сторонѣ, по проселочной дороге, отъ пахотнаго поля на искатистыхъ мѣстахъ, въ срединѣ коего небольшою яръ, которымъ отъ снѣгу и дождей протекаетъ вода»⁴²⁵.

Вперше згадується під час Смоленської війни (1632-1634 рр.), коли незначні загони московського війська (воронезькі, трубчевські і новгород-сіверські частини) влітку 1633 р. вирушили у напрямку Чернігова: «На початку липня загін з 200 ратних людей на чолі з воронезьким козачим сотником Родіоном Кулпинським та воронезьким помісним отаманом Іваном Ареф'євим, трубчевські ратні люди, а також частини з Новгорода-Сіверського (200 чол.) під керівництвом Івана Стремоухова вирушили у напрямку Чернігова. Досить довго вони безперешкодно просувалися вглиб краю, і лише в Чернігівському уїзді біля річки Снов назустріч їм вийшли польсько-козацькі частини на чолі з Шапраном, Гацеєвичем, Олександром Розсудовським, Почеповським та Волком. Битва між супротивниками відбулася в селі Петрушкіно, за сім верст від Чернігова. Перевага виявилася на боці воронезьких, трубчевських і новгород-сіверських частин: їм вдалося захопити навіть знамена й литаври. Шапрана і Почеповського було вбито, отамана Павлика Білодідова – взято в полон»⁴²⁶. На перший погляд, ідентифікація «Петрушкіна» з Петрушином не видається беззаперечною, однак із загального контексту стає очевидним, що основні події розгорталися саме в цьому регіоні: основні сили Московщини

⁴²³ Шекун О. Поселенська структура пониззя межиріччя Десни і Дніпра 12–17 ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конф. – Чернігів, 1996. – С. 115; Жаров Г. Історичні пам'ятки села Петрушин (рукопис). Археологічні розвідки в околицях Петрушина проводились у 1988–1989 рр. О. Шекун, пізніше Г. Жаровим. Однак матеріали експедицій не були опубліковані.

⁴²⁴ ЦДІАК України. – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

⁴²⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 32.

⁴²⁶ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 122.

рухались на Чернігів через переправу в районі Клочкова, від якого до Петрушина навпростець кілометрів 15. Вірогідно, болото Замглай вже не було настільки непрохідним, як за часів Київської Русі, або ж шлях серед боліт могли вказати місцеві жителі⁴²⁷.

В 1634 р. Петрушин згаданий серед володінь чернігівського старости Мартина Калиновського⁴²⁸, який після Смоленської війни підім'яв під себе майже всю поселенську інфраструктуру навколо Чернігова, але за часів козаччини село повернулося у власність чернігівського магістрату.

За подимним реєстром 1638 р. у Петрушині налічувалося 40 «димів».

Назва походить від родини любецьких бояр Петруш (Петрушів). Як можемо судити, після надання Чернігову магдебурзького права в 1623 р. хтось із Петруш оселився на належних місту землях і заснував однойменний хутірець. Як зауважує П. Кулаковський, «невідомий нам ревизор Владислава Вази відзначав, маючи на увазі кінець 1620-х рр., що у Чернігові й волості найбільше людей осіло за останні два-три роки»⁴²⁹.

Родина Петруш покозачилася і надалі відома як козацький рід. Зокрема, Андрій Петруша згадується у списку козаків Сибирезької (Ройської) сотні, які загинули під Чигирином у 1678 р.⁴³⁰. У 1697 р. Ганна Андріївна Петрушинка, жителька села Петрушина (напевно, дочка Андрія Петруші), продала батьківський ґрунт в селі Семену Шихуцькому, товаришу полку Чернігівського⁴³¹.

Збереглося кілька купчих початку XVIII ст., із яких можна зробити висновок, що родина збідніла, розпродувала ґрунти і на середину XVIII ст. ця гілка Петруш зникає з документів – або виїздить в іншу місцевість, або ж, що більш вірогідно, згасає.

ПИЛЬНЯ

Пакульської сільради

Виникла «на початку XVIII ст. біля водяного млина, пристосованого для розпиловки деревини»⁴³². За допомогою водяного млина тут пиляли дерева із Пакульської Пущі, а пізніше виникло поселення, яке так і назвали: Пильня.

Вочевидь, вперше згадується в описі рік та річок 1754 р.: «В селѣ Пакулѣ рѣчка Пакул, вишла с под села Антоновичъ з тамошних олсовъ, над оною поселеніе село Пакул, деревня Ведилцѣ, в оной деревнѣ мелницѣ двѣ, з тѣхъ вниз една от тоей мелницѣ новая Локотковская, Чиковская, Михновская і Пакулская, послѣ всѣхъ Папѣрной заводъ; низше его **Пилня** водная, далѣ

⁴²⁷ Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 70.

⁴²⁸ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Ройської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁴²⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

⁴³⁰ Горобець С., Ситий І. Про втрати Чернігівського полку під час другого Чигиринського походу 1678 р. // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6. – С. 7.

⁴³¹ Горобець С., Ситий І. До питання датування найдавнішого документа фамільного архіву Шихуцьких // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Вип. 10. – Чернігів, 2007–2008. – С. 38.

⁴³² Курданов А. Літопис Пакульської громади // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 429.

новая Папѣрницкая мельница и ниже тоя Папѣрня, другая прозиваемая Рудня»⁴³³.

У Рум'янцевському описі 1767 р. «при мельнице Пильницкой» описаний 1 двір із двома хатами⁴³⁴.

За описом 1781 р. «хуторъ Пилня, отъ деревнѣ Новаго завода въ 1 версту, въ пушѣ, на бугристомъ мѣстѣ, при рѣчки Пакули, на которой плотина о 2 амбарахъ, о 3 колахъ, съ коихъ одно сукновальное, да особо пилня для рѣзанія дерева обѣ 1 колѣ, о 2 пилахъ; въ семь хуторѣ посполитыхъ – 2 [двора] – 2 [хаты]»⁴³⁵.

ПІДГІРНЕ

Пісківської сільради

В основі назви географічний топонім: село, яке лежить під горою.

«Лежить въ рошахъ, на возвышенномъ ровномъ мѣстѣ, при лугахъ рѣки Десны, по лѣвой сторонѣ столбовой изъ Чернигова на Нѣжинъ дорогѣ»⁴³⁶.

Вперше зустрічається в королівському привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міській хуторі 1634 р.: «За Десною ж Піски, Подгоре...»⁴³⁷.

За переписом 1666 р.: «Деревня Подгорная пустая, нѣт ни одново двора»⁴³⁸.

ПІСКИ

Вперше зустрічається в королівському привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міській хуторі 1634 р.: «За Десною ж Піски, Подгоре...»⁴³⁹.

За подимним реєстром 1638 р., в Пісках, Підгірному і Муравейці налічувалося 19 «димів».

«При столбовой изъ Чернигова на Нѣжинъ дорогѣ, по лѣвой сторонѣ оной лежить, на возвышенномъ мѣстѣ, на пѣскѣ, при лукахъ рѣки Десны»⁴⁴⁰. Оскільки тут переважають піщані ґрунти, то і село отримало відповідну назву.

ПЛЬОХІВ

За описом 1781 р., «положеніе имѣеть ... на ровномъ мѣстѣ, при болотѣ Пакулѣ, съ одной стороны отъ пахотнаго поля, а съ другой при лѣсѣ»⁴⁴¹.

⁴³³ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 33.

⁴³⁴ Курданов А., Петреченко І. Описи села Пакуль 1755 та 1767 рр. // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 72.

⁴³⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 44.

⁴³⁶ Там само. – С. 18.

⁴³⁷ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁴³⁸ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 111.

⁴³⁹ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁴⁴⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 17.

⁴⁴¹ Там само. – С. 50.

Вперше згадується в 1527 р. в описі кордонів: «границы Любецкии з Черниговскими: почан от Пакуля речки, то рубеж з Навозом, а селище Плохово, половина любецкая и половина черниговская, а дамов жаден не помятает, хто на той земли жив, от Плохова у Брянцеву лозу граница идетъ»⁴⁴².

Село виникло на Обіймецькій землі, відомій з 1571 р.: («Скугарь Логвиновичь, который держитъ землю Обыймицкую»⁴⁴³).

У березні 1622 р. шляхетні Василь та Андрій Кононовичі (Посудевські) продали «половину своей маестности Обыймичей (въ грунтъ Пліоховскомъ) шляхетному пану Данилу Петрушенку»⁴⁴⁴.

У березні 1623 р. у «заховане при праве бояр любецькихъ погариськихъ» згадується Пльохівський острівець (ostrowek plechowski nazwany)⁴⁴⁵.

За Ю. Виноградським, назва села «пов'язується з словом «плекатися» – «тащиться, идти с трудом»⁴⁴⁶.

ПОВИДІВ

Дніпровської сільради

«Назва походить від того, що територія затоплювалась водою»⁴⁴⁷.

Раніше – один із кутків Дніпровського, як то впливає із протоколу засідання комісії по реалізації селянської позики в с. Навози від 23 лютого 1928 р.: «Постановили: приложить максимум зусиль щодо реалізації позики для чого розбіть село на вчастки і прікрєпить до кожного участка члена комісії і членів сільради, а саме: на Куховку... на Поле... на Карчоватку... на Бугор... на Старик і Комарин... на Шмаєвку... на Загатку... на Повидів і Кругле... на х. Прохорів... на Пильнянську стражу... на х. Боровиков»⁴⁴⁸. Як бачимо, хутори в документі позначені окремо.

Повидів відсутній у списку населених пунктів 1928 р.⁴⁴⁹.

В звіті сільради 1 січня 1930 р. Повидів знову пропущений: «Навозівська сільрада об'єднує п'ять населених пунктів: с. Навози, х. Боровиков, х. Попов Круг, х. Прохоров, х. Куцовка»⁴⁵⁰.

Як окремих населених пунктів виникає вже після війни.

Ю. Виноградський виводить назву села від прізвища Повід⁴⁵¹.

ПОЛУБОТКИ

Халявинської сільради

Згідно опису Д. Пащенко, «положеніє імѣть въ чистыхъ поляхъ, на

⁴⁴² Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 207-211.

⁴⁴³ Каманин И. Материалы по истории козацкого землевладения (1494–1668 гг.) // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Книга восьмая. – К., 1894. – С. 26–27.

⁴⁴⁴ Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 4 (П–С). – К., 1914. – С. 192.

⁴⁴⁵ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 633.

⁴⁴⁶ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 8.

⁴⁴⁷ Дніпровське: минуле та сьогодення. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 173.

⁴⁴⁸ Там само. – С. 196.

⁴⁴⁹ Список залюднених місць УСРР (за даними райвиконкомів). Розділ II. – Харків, 1928. – С. 715.

⁴⁵⁰ Дніпровське: минуле та сьогодення. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 198.

⁴⁵¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 3.

проселочной дорогѣ, при маломъ протокѣ, названія неимѣющемъ»⁴⁵². Назва походить від прізвища засновника поселення зі шляхетської родини Полуботків.

За П. Кулаковським, значна кількість поселень в околицях Чернігова виникла перед 1638 р.: «Продовжував нарощувати мережу населених пунктів і чернігівський воєвода (він же й староста) М. Калиновський, особисті володіння якого й пункти, належні до староства, розділити не вбачається можливим. В околицях Чернігова його осадчі перед 1638 р. осаддили Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів... Назви деяких поселень, належних М. Калиновському, свідчать, що вони засновувалися як міські хутори і лише згодом перейшли під контроль чернігівського старости. Так, Полуботків був заснований одним з Полуботків, правдоподібно Яремою, чернігівським райцею, поблизу власного млина на Стрижні»⁴⁵³.

Маємо цікавий перелік населених пунктів над Стрижнем, належних М. Калиновському за привілеєм 1634 р.: «Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці»⁴⁵⁴. Список доволі детальний, оскільки поруч із добре відомими Халявином і Роїщем зустрічаємо вище по течії три поселення, які ніколи більше в документах не згадуватимуться.

Відтак виникає певне протиріччя, пов'язане з тим, що Полуботки мали бути заселені до їх привласнення Калиновським, але у першому списку його володінь не значаться. Вбачаємо неможливим спиратися на ту обставину, що перелік хуторів у привілеї відображає стан середини 1632 р. і Полуботки могли бути поселені в проміжку між 1632-1634 рр., якраз у період Смоленської війни, внаслідок якої і сталося переформатування власності приміських поселень на користь М. Калиновського. Цьому рішуче суперечить той факт, що за будь-яких обставин у привілеї мали бути чітко перелічені всі населені пункти, надані королем чернігівському старості в 1634 р.: і ті, що існували на середину 1632 р., і ті, що виникли пізніше.

Здається малоімовірним, аби Полуботок заснував поселення між 1634 і 1638 рр., а потім втратив право власності на нього. Більш вірогідним видається припущення, за яким в силу певних причин Полуботки в 1634 р. записані під іншою назвою (Шульжин, Кирські чи Варинці). Суто гіпотетично можемо змодельювати один із варіантів розвитку подій: наприклад, якийсь Шульга засновує хутір (що, відповідно, матиме назву Шульжин), а далі – чи то внаслідок купівлі, чи то в силу інших причин (скажімо, через побудову поблизу млина) – власником хутора стає Полуботок, відтак стара назва поселення поступово витісняється новою (певний час вони могли існувати паралельно). Тож умовний «Шульжин» 1634 р. «еволюціонує» в Полуботки в 1638 р. Але в будь-якому разі ситуація потребує додаткових досліджень, насамперед у плані пошуку слідів топонімів Шульжин, Кирські, Варинці.

⁴⁵² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 11.

⁴⁵³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁴⁵⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

Село вперше згадується в подимному реєстрі 1638, на той час в Полуботках (Sioło Pulbutkow) налічувалося 21 «димів».

В. Кривошея помилково пов'язує надання Яронимові Полуботку місця для будівництва на Стародубській вулиці у Чернігові в 1619 р. із заснуванням села: «Отримав від польського короля слободу Полуботківку, звільнивши її на 20 років від податків, що було гарантовано і листом чернігівського воєводи Солтика від 20 листопада 1619 р.»⁴⁵⁵. Насправді, в акті 1619 р. Полуботки взагалі не згадуються, а мова йде про значний пільговий період у оподаткуванні: «а слободи ему даю на лѣтъ двадцять»⁴⁵⁶.

На початку ХХ ст., внаслідок столипінської земельної реформи, біля Полуботок виникло два хутори – Миколаївський I та Миколаївський II. Один із них (на карті – «х. Николаевские») і сьогодні існує у ліску неподалік психіатричної лікарні як частина с. Полуботки (місцевий люд називає його «П'ятихатки»), інший («х. Новониколаевский») був ліквідований, нині на його місці дачні та садові товариства.

Фрагмент карти 30-х рр. ХХ ст. із локалізацією Миколаївських хуторів

ПРОХОРІВ

Дніпровської сільради

За народними переказами, «с. Прохорів (стара назва Засопки) – назва пішла від імені Прохор, чоловіка, який жив з дружиною турчанкою. Але так, як вона курила люльку, люди примусили їх відселитись. Вони відселились за рівчак. З тих пір цей хутір і став називатись Прохорів»⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 28.

⁴⁵⁶ Акт 1619 г. о Чернигове // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Книга первая. – Чернигов, 1866. – С. 251–252.

⁴⁵⁷ Дніпровське: минуле та сьогодні. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 173.

Вірогідно, Прохорів виник ближче до середини ХІХ ст. У 1859 р. хутір «Прохоровъ (Прохоровка, Засапка)» складався із двох дворів⁴⁵⁸.

ПУСТИНЬКИ

Мньовської сільради

Поселення виникло на землях, належних Києво-Печерській лаврі. Вперше згадується в описі 1781 р. «Хуторъ називаемій Пустинки, ... въ лѣсу на лугѣ, при рѣчки Пакули, на которой плотина о 2-хъ амбарахъ, о 2 колахъ. Посполитыхъ – 1 [двор] – 1 [хата]»⁴⁵⁹. Очевидно, виникло незадовго перед тим, оскільки в Рум'янцевському описі 1767 р. Пустиньки відсутні.

Ю. Виноградський походження назви трактує як «село, яке постало на пустиші»⁴⁶⁰. В «народній» інтерпретації додаються деталі, достовірність яких викликає глибокі сумніви: «Колись тут був хутір одинокого рибалки, який поселився на пустирі на самому березі річища». Насправді ж, поселення засноване монахами лаври.

РАДЯНСЬКА СЛОБОДА

(стара назва – Трисвятська Слобода)

За описом 1781 р.: «Хуторъ називаемый Трисвятское, при рѣчки Бѣлоусъ, ... владѣнія катедральнаго черниговскаго монастыря; здѣсь пріежіи монастырскій домъ деревяній, зъ деревянною жъ церковью, обнесень каменною оградою, и при немъ подсушдческихъ хатъ – 4. Тутъ же на рѣчки Бѣлоусъ, монастырская плотина о 4 амбарахъ, при коей подданическихъ хатъ – 2»⁴⁶¹.

*Фрагмент карти другої половини ХІХ ст.
із локалізацією с. Радянська Слобода («х. Трисвятская»)*

⁴⁵⁸ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 13.

⁴⁵⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 43.

⁴⁶⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 6.

⁴⁶¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 92.

Село виникло на монастирських землях незадовго до того, оскільки відсутнє у Рум'янцевській ревізії 1767 р.

Очевидно, назва походить від місцевої церкви – Трьох святих (не збереглася). Під сучасною назвою Слобода відома з 1923 р.⁴⁶².

РЕВУНІВ КРУГ

Ковпитської сільради

Назва від походить від озера Ревунів круг, біля якого і виникло поселення ближче до середини ХІХ ст.

«Хут. лѣс. стражи» (тобто, лісова сторожа) «при оз. Ревуновъ Кругъ» вперше згадується в 1859 р., в ньому налічувалося 2 двори з населенням 23 чоловіка⁴⁶³.

РЕДЬКІВКА

Як значиться в матеріалах Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., «что Рудковци, то Радковка, и оная Радковка шляхтичемъ нѣкоторимъ Розсудовскимъ на его собственномъ грунтѣ поселена и ни до якого уряду никому не надлежала и, кромѣ Полуботков, ни въ чіємъ владѣннїи не была»⁴⁶⁴.

За даними В. Кривошеї, писар полковий чернігівський Полуботок володів шляхетською Розсудовською маєтністю за наданням гетьмана І. Брюховецького ще в 1668 р.: «Гетьман Брюховецький надав йому Розсудовську маєтність з селами, зведеною Полуботком греблею і руднею на р. Ворзні. Полуботко отримав підтвердження на рудні Ведведівську і Радківську у Розсудовщині. У 1676 і 1681 рр. ця маєтність була підтверджена гетьманом І. Самойловичем Л. Полуботку, царем 1681 і 1689 рр.»⁴⁶⁵. Однак у названих документах згадується лише Розсудовщина, а не Медведівська і Радківська рудні.

Більш чітко ситуацію дослідив П. Федоренко. За його відомостями, 6 травня 1689 р. гетьман Іван Мазепа видав окремий універсал на рудню Радкову: «знаючи мы о том, же пан Леонтий Полуботок, знатный товарищ войсковой, власным коштом своим в рудне Радковой, в ключе Любецком, приспособил достаток руды на роблене железа, злецаем оному за певным контрактом, з нами поставленным, аби тую руду для потреб наших войсковых постарался на железо переробити». Окрім того, універсали на рудню Радковську І. Мазепа видавав також 25 червня і 17 липня 1689 р. Відтак, на думку П. Федоренко, «очевидно, в этом 1689 г. Рудня и построена»⁴⁶⁶.

«Название рудни «Радкова», «Радковская» произошло от фамилии рудника этой рудни Радка»⁴⁶⁷. В купчій від 15 листопада 1690 р. «Радка Гапонович Рудникъ ... маючи при руднѣ Разсудовской ... руду готовую угольную яко и

⁴⁶² Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р-72. – Оп. 1. – Спр. 883. – Арк. 72.

⁴⁶³ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 13.

⁴⁶⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 49.

⁴⁶⁵ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. І. – С. 392.

⁴⁶⁶ Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв. – М., 1960. – С. 214.

⁴⁶⁷ Там само. – С. 214.

руди на желѣзо и огороди пашеніе в Козловскихъ жителей покупленніе» продав Леонтію Артемійовичу Полуботку «за сто копѣ грошей личби Литовской»⁴⁶⁸. Радко Гапонович також відомий як реставратор Неданчицької рудні в 1701 р.

Володання Леонтія Полуботка підтвержені царською грамотою 1690 р., де серед іншого згадувалися «въ уездѣ любецкомѣ двѣ руднѣ въ ево, Леонтиевой, землѣ Розсудовщинѣ одну, прозываемую Медведовскою, а другую Радковскою на рекѣ Ворзнѣ»⁴⁶⁹.

Очевидно, що поруч із руднею існувало робітниче поселення, яке перетворилося в окремих хутирець. А вже згодом стали розрізняти саме поселення (Редьківка) і виробництво (Рудня Редьківська).

Прикметно, що метрична книга, заведена 1722 р., мала назву: «Книга епархии: Чернѣговской: иерея Феодора Лукашевича церкви Покрова Пресвятия Богородици Руднѣ Радковской»⁴⁷⁰. А в присязі 1718 р. згадується лише «Рудня Радковская» (а також «Михайло Дмитровичъ, дякъ руднякъский покровский»)⁴⁷¹. Назва Редьківка стала вживатися дещо пізніше. Зокрема, в ревізії 1732 р. названі як «село Редковка» (3 двори), а також «при Руднѣ Редковцѣ» 1 двір посполитий і 10 робітників. При цьому порівняння списків присязи 1718 р. з ревізією 1732 р. переконливо свідчить, що мова йде про одних і тих же людей.

1718: Рудня Радковская	1732: село Редковка	1732: при Руднѣ Редковцѣ
Тимох Гудименко Стефанъ Васченко Николай Швець Тимох Коваль Іванъ Недостатний Василь Медведенко Антипъ Шькунъ Петро Бордаченко Стефанъ Новикъ	Мартинъ Заболотный Лаврѣнъ Журавъ Стефанъ Ващенко	Андрѣй Алексѣевъ рудник Грицко Журавъ Есифъ Салдаты Лукьянъ Клиска Левонъ Кравецъ Петро Бордакъ Настя Кирилиха Демянъ Синица Тимохъ Коваль Федоръ Малахов Максимъ Бардакъ
Михайло Дмитровичъ, дякъ руднякъский Покровський Захарко Остапенко , паламар	Двор попа редковского Іякова Паславского Двор паламара Василия Захарева	

Отже, Рудня Редьківська трансформувалася в Редьківку, сама ж рудня залишалася окремим виробничим підприємством, аж поки ця назва не зникла з ужитку в ХІХ ст.

Фатальною для Редьківки стала аварія Чорнобильської атомної електростанції в 1986., що призвело до забруднення земель радіонуклідами і

⁴⁶⁸ Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – С. 10.

⁴⁶⁹ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 232.

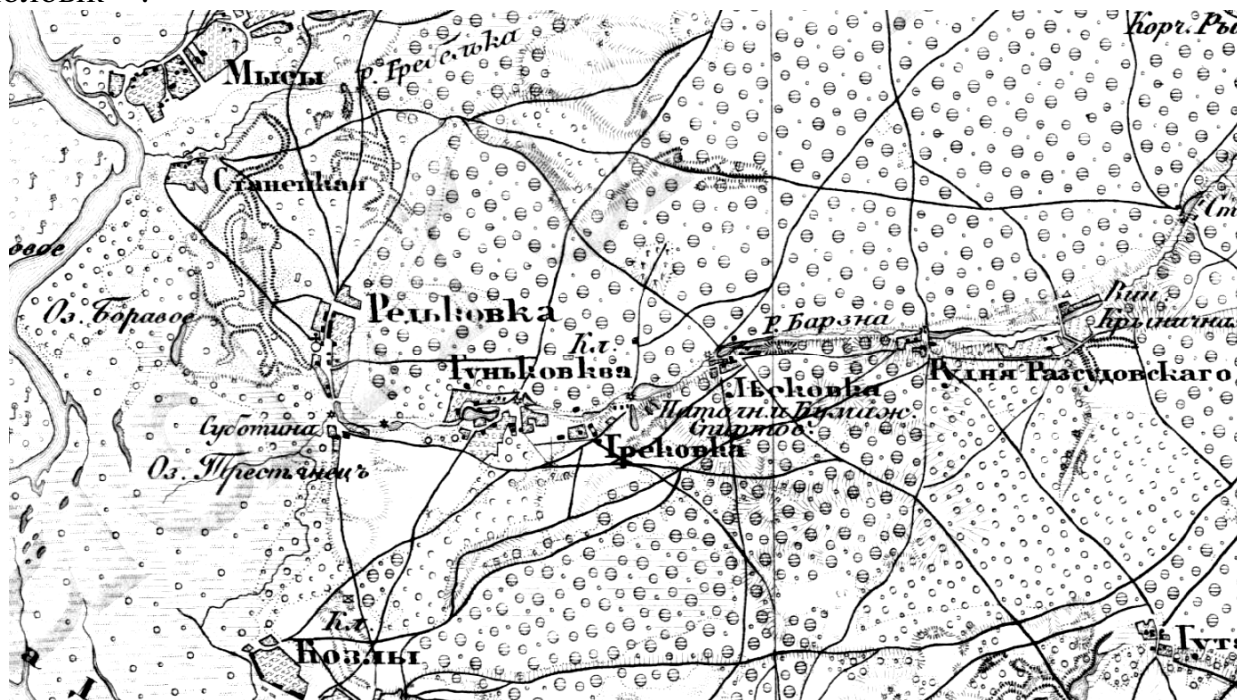
⁴⁷⁰ Ситий І. Метрична книга с. Редьківка як джерело з історії людності Чернігівського Подніпров'я ХVІІІ ст. – Чернігів, 2004. – С. 5.

⁴⁷¹ Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2011. – С. 190.

неможливістю жити та працювати на опромінених радіацією ґрунтах. Відтак постановою Кабінету Міністрів № 106 від 23.07.1991 р. Редьківка віднесена до другої зони посиленого радіаційного контролю, а всіх жителів у 1992-1993 рр. переселено на територію Чернігівського району.

Нова Редьківка (поселення зберегло історичну назву) збудована в 1992 р. (174 будинки) на вільних землях поблизу с. Кошівка. Заселення новозбудованих осель проводилося з липня 1992 по березень 1993 р.

Між тим, станом на 2011 р. в «старій» Редьківці ще проживало 12 чоловік⁴⁷².

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Редьківка

РИЖИКИ

Хмільницької сільради

За Ю. Виноградським, «назва села пов'язується з словом рижок, інакше – рижик (гриб) та з прикметником рижий»⁴⁷³.

«Раздѣленна съ селомъ Юрьевкою рѣчкою Бѣлоусомъ, на проселочной дорогѣ; положеніе имѣеть отъ города Чернигова на полуночной сторонѣ, на пѣсковатомъ бугристомъ мѣстѣ; расположено на лѣвомъ берегу рѣки Бѣлоуса, при лѣсахъ и пахатномъ полѣ»⁴⁷⁴.

Вперше згадуються в 1625 р., коли «фіксується міський хутір Рижики, що знаходився на лівому березі Білоусу, між впадінням до нього річок Свишень та Струга»⁴⁷⁵.

Поселення фігурує в привілеї чернігівському старості Мартинові Калиновському на приміській хуторі 1634 р.⁴⁷⁶.

⁴⁷² Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 329.

⁴⁷³ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 14–15.

⁴⁷⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 74.

⁴⁷⁵ Кулаковский П. Чернигово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 263.

⁴⁷⁶ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

А подимний реєстр 1638 р. фіксує в Рижиках (Sioło Rżiki) 21 двір.

Після Національної-визвольної війни 1648-1657 рр. село опинилося у власності Чернігівського П'ятницького монастиря. За переписом 1666 р. монастирю належали 5 дворів у Рижиках. Крім того згадуються в околицях села належні місту два млини: «один млынъ недоѣзжая села Рышкова монастырского на реке на Бѣлаусе об одном колесе хлѣбомелном, да на той же реке другой млынъ, в том же селе Рыжках об одном же колесе хлѣбомелномъ».

Далі перелічуються козацькі млини («Да сверхъ тѣхъ млынов козацкая мелницы, с которыхъ мелницъ розмѣрной хлѣбъ идет в государевы житницы»), серед яких особливу увагу привертає «Рыжиков млын об одномъ колесе хлѣбамелномъ»⁴⁷⁷. В даному випадку млини перелічувалися за прізвищами власника, що може свідчити про заснування села носіями прізвища Рижик. Можливо, саме цей млин мається на увазі в універсалі гетьмана Івана Мазепи 1699 р.: «млынъ на Белоусѣ, зовемій Рижиковскій, вишей села Рижиковъ»⁴⁷⁸.

РІВНОПІЛЛЯ

Хмільницької сільради

За даними А. Курданова, у 1933 р. тут було організовано підсобне господарство військового відомства. На рівне поле звозили будівельний матеріал з розібраних розкуркулених хат, з яких будували бараки. У 1947 р. об'єкт військового відомства перейшов у «Спецторг» міста Чернігова, у якому був посаджений сад площею 5 га, займались вирощуванням овочів. У 1957 р. господарство перейшло в обласне управління торгівлі і мало назву «Облуправторг», з'явилися теплиці. У 1967 р. за рішенням керівництва господарства почали працівникам виділяти земельні ділянки 0,10 га для ведення підсобного господарства. Так з'явилась перша вулиця, названа на честь космонавта СРСР Юрія Гагарина. Першим забудовником був Олексій Федорович Прибитков. Спочатку селу планували дати назву Першотравневе (земельні ділянки виділяли на 1 травня), але зрештою назвали Рівнопіллям – село виникло в чистому полі. Головою господарства тоді був Юрій Іванович Тимошенко.

РОГОЩІ

Довжиської сільради

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на ровномъ мѣстѣ, отъ пахатнаго поля, при небольшихъ поляхъ и при рѣчки Бѣлоусѣ, съ лѣвой стороны оной»⁴⁷⁹.

Бере свій початок від літописного міста Оргощ, згаданого в Іпатіївському літописі під 1159 роком: «[У] тім же році Ізяслав Давидович почав війну проти Ярослава проти галицького... І став він слати [послів] до брата свого Святослава до Ольговича і до Всеволодовича Святослава, велячи їм піти з ним

⁴⁷⁷ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 133, 139.

⁴⁷⁸ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 258.

⁴⁷⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 82.

на Галич... і сказав Святослав: «Господи! Поглянь на моє смирення! Скільки я поступався, не хочучи крові пролити християнської і отчини моєї погубити, [щоб] узяти Чернігів із сімома городами пустими, Моравійськ, Любеч, Оргощ, Всеволод, – адже в них сидять псарі лише та половці! А всю волость Чернігівську він сам держить із своїм синівцем (Святославом Володимировичем)...»⁴⁸⁰.

За даними археологічних досліджень, городище «входило до складу вотчин черніг. князів і відіграло важливу роль, контролюючи водний шлях по Білоусу від Чернігова до Любеча... Міститься городище в зх. частині Рогощі на лівому березі р. Білоусу (права притока Десни). У плані має заокруглену форму (200 x 180 м) і було оточене по периметру високим (до 9 м) валом (ширина підосви – понад 20 м). Добре прослідковуються зовнішній і внутрішній рови. Городище мало в'їзди: зх. – з боку річки, і сх. – з напільного боку. Внутрішній майданчик складався з трьох невисоких пагорбів: пн., пд. і пд.-сх. Відоме з 18 ст. Досліджувалося 1949, 1979-81, 1985... Вал насипано не пізніше 10 ст. на тер. ранішого поселення. У насипу зафіксовано сліди дерев'яних конструкцій, типових для давньоруських фортець... На майданчику городища досліджено 16 будівель житлового та ремісничо-господарського призначення 10-11 ст. ... У зх. частині села, вздовж лівого берега р. Білоусу, міститься поселення, яке оточує городище з Пн., Сх. і Зх. ... У 10-13 ст. поселення відіграло роль неукріпленого посаду О[ргощі]. Як і городище, загинуло в серед. 13 ст.»⁴⁸¹.

Археологи знаходять докази того, що Оргоща була розгромлена монголо-татарами. На думку В. Коваленка, поселення взагалі припиняє своє існування⁴⁸². Між тим, аналіз матеріалів, зібраних в 1947 р. Чернігівською археологічною експедицією на городищі, засвідчив що «у незначній кількості траплялися фрагменти горщиків, що за особливостями профілювання верхньої частини можна ... датувати XIV ст.»⁴⁸³. Отже, через деякий час населений пункт відродився.

Рогоща згадується 22 серпня 1496 р. у «потвержене Богдану Павловичу на имене Сибреж а Заболовесе и на иные селища в Черниговскомъ повете»: «Биль намъ чолом подключии виленський Богдан Павловичъ и поведил перед нами, штож отчина его и дедина, именья в Черниговскомъ повете есть, на имя Сибреж а Заболовесе, з бобровыми гоны в обрубе, а селищъ Ръгощъ а Замслаи, ловище и бортная земля, и бил намъ чолом, абыхмо тые его именья потвердили ему нашимъ листомъ»⁴⁸⁴.

Термін «селище» у даному випадку означає спустіле поселення. Підтвердженням цього виступає і відсутність Рогощі у «Пам'яті» 1527 р.

У натупні десятиліття поселення відродилося і фігурує в документі 1587 р., коли Рогощею заволоділа княжна Агата Котурницька. Сам документ цікавий

⁴⁸⁰ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 276, 548.

⁴⁸¹ Оргоща // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 580–581.

⁴⁸² Коваленко В. Чернігово-Сіверська земля в середині XIII ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 38–41.

⁴⁸³ Капустін К. Археологічні пам'ятки Дніпровського Лівобережжя середини XIII–XV ст. (за матеріалами розвідок 40-х – 70-х рр. XX ст.) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4. – С. 11.

⁴⁸⁴ Lietuvos Metrika. Knyga № 6 (1494–1506). – Vilnius, 2007.

насамперед описом кордонів Рогощі: «...которое село по ограниченью полскомъ 1587 году марта 15 дня, ксенжнѣ Агатѣ Котурницкой ... граничить такъ: почавши отъ замку въ ономъ селѣ Рогощѣ находячогось, поузь рѣчку Бѣлоушь до рѣчки Сѣбережи, а тою рѣчкою Сѣбережкою въ гору, до грунтовъ Федора Вѣлиского, до потока поза Осущину в ту Сѣбережку упадаючого съ полювъ, а оттуда въ гору логомъ и лозами, поузь Сулимовщину ажъ до грунтовъ Хмельницкихъ по дорогу поузь могилу Матерню, а оттуда долинами на лози, а отъ тихъ лозъ чрезъ поле логами, на могилу въ поточокъ, а тимъ потокомъ поузь Круглый лѣсъ въ глубокой ручай Хмельницкій, что нынѣ рѣчка Хмельничка, а тимъ ручаемъ ажъ в рѣчку Бѣлоушь, а понадъ тою рѣчкою ажъ до оного замку»⁴⁸⁵.

Привертає увагу топонім «Сулимовщина». Як відомо, із Рогощі походить гетьман війська запорозького Іван Сулима⁴⁸⁶ (страчений поляками у 1635 р.). Відтак, маючи на увазі «особое урочище Сулимовщину, между селами Рогощею и Хмельницею», О. Лазаревський приходить до висновку, що «вѣроятно, только эта часть Рогощенских земель и принадлежала Сулимамъ, которые таким образомъ были извѣстны въ Рогощѣ уже съ конца XVI в.»⁴⁸⁷.

Отже, до осадження Рогощі в XVI ст. могли прикласти руку і Сулими.

Між тим пізніше «козак полку Чернігівського» Василь Семенович Болдаківський спирався саме на купчу 1587 р., намагаючись довести свої права на Рогощу, як то впливає з універсала гетьмана Юрія Хмельницького 1660 р.: «показоваль намъ право полское в 1587 году месеца марта 14 ... по отцу его на грунта Рогоские доставшоеся»⁴⁸⁸. І. Кондратьєв припускає, що «Семен Болдаківський одружився на Агаті Котурницькій»⁴⁸⁹, чим і пояснюються претензії Болдаківських на Рогощу. Коментуючи цей епізод, П. Кулаковський зауважує, що предки Болдаковського «безперервно з кінця XVI ст. не могли володіти цим населеним пунктом; могли лише набути його на початку 1640-х рр.»⁴⁹⁰.

Вірогідно, на початку XVII ст., внаслідок польсько-московських військових конфліктів часів так званої Смути, Семен Болдаківський полишив регіон, а село повністю збезлюдніло. «Про його запустіння на час входження Чернігово-Сіверщини до Речі Посполитої свідчить привілей Адамові Гарабурді від 11 грудня 1620 р. на пусте селище Ргощ»⁴⁹¹ («Sieliszce puste Rhoszcz»⁴⁹²). Цей самий документ відзначає, що селище здавна належить до Чернігівського замку – можливо, тут мається на увазі ситуація середини або другої половини

⁴⁸⁵ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 20.

⁴⁸⁶ Кондратьев І. Батьківщина запорозького гетьмана Івана Сулими село Рогоща // Запорізька Січ і Українське козацтво: Зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 140–148.

⁴⁸⁷ Лазаревский А. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К., 1884. – С. IV.

⁴⁸⁸ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 167.

⁴⁸⁹ Кондратьев І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 82.

⁴⁹⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 288.

⁴⁹¹ Там само. – С. 288.

⁴⁹² Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 619.

XVI ст., коли Рогоща дійсно могла належати місту (як і на початку XVII ст., коли земля, слід гадати, залишилася без власника).

Важко сказати, чи мав Адам Гарабурда якесь відношення до відновлення поселення, але скидається на те, що надалі Рогоща повертається у власність Сулим. І хоча за подимним реєстром 1638 р. Рогоща («*Siolo Rohoszcza dymow dziesięć*») відома як власність якогось Павловського, однак В. Кривошея коментує цю колізію наступним чином: «Іван Сулима тримав Рогощ разом з братами. Після смерті гетьмана його вдова Марина вийшла заміж вдруге за Ворфоломія Павловського, який у 1638 р. і фіксується власником Рогощ»⁴⁹³. Однак, як свідчать подальші події, Рогоща залишається все ж за Сулимами.

Дещо збиває з пантелику згадка про село в грамоті польського короля Владислава IV 1645 р. судді земському Станіславу П'янчинському на «селище Сибереж ... при городищі Рогощім названим лежачее» («*sieliszczе Seberez w woiewodztwie Czernihowskim, w stahie Kolohorodnym, rpzy wsi Wielkiey u Maley u przy siedliskach Siereszkwie u Miskinim, takze tez przy horodyszczn Rohoszczym nazwanym lezace...*»⁴⁹⁴). Під городищем традиційно розуміється спустіле, не існуюче поселення. Однак ситуацію роз'яснює королівська грамота 1659 р., де бачимо «село Рогощу або Городище назване» (*siolo Rohoszcz albo Horodyszczse nazwane*)⁴⁹⁵. Відтак цього разу говорити про чергове запустіння села не випадає.

Городищем Рогоща названа і при наступному наданні в 1649 р.: «Враховуючи смерть Івана Сулими і його братів, городище Оргощ 23 січня 1649 р. привілеєм у Кракові надане ленним правом жовніру гусарської корогви. За спогадами чернігівського війта Яхимовича (у 1680 р.) частиною ґрунтів Рогоських між с. Рижиками та с. Ямищами володів підсудок земський чернігівський Якуб Война-Оранський»⁴⁹⁶.

Насправді, йдеться про одну й ту саму подію. Як зауважує О. Лазаревський, молодший син Івана Сулими Федір, «прося у польського короля вь 1659 г., грамоту на Черниговское село Рогощу, вь основаніе своего права на это имѣніе, указывает на прежнюю принадлежность Рогощи своему отцу, по смерти котораго по словамъ Федора Сулимы, Рогоща неправильно была продана старшимъ братомъ его, Севериномъ, поляку Оранскому»⁴⁹⁷. Тож у 1649 р. Северин Сулима продав село Оранському.

Національно-визвольна війна призвела до чогової пертурбації у питанні володільців села. 30 травня 1659 р. Федір Сулима добився грамоти польського короля Яна Казимира на «село Рогощу або Городище назване», з якої випливає,

⁴⁹³ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 193.

⁴⁹⁴ Лазаревский А. Акты по истории землевладения в Малороссии. // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Т. 4. – 1890. – Отдел III. – С. 92.

⁴⁹⁵ Лазаревский А. Сулимовский архив. Семейные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К., 1884. – С. 8.

⁴⁹⁶ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 193.

⁴⁹⁷ Лазаревский А. Сулимовский архив. Семейные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К., 1884. – С. IV.

що Якoб Оранський помер, не залишивши по собі спадкоємців⁴⁹⁸, і це відкривало Федору шлях до одноосібного володіння селом (цього ж року були убиті два його старші брати – Степан та Северин).

Однак політична ситуація на Гетьманщині змінилася: «пропольського» гетьмана І. Виговського змінив «промосковський» Ю. Хмельницький. Таким чином, Ф. Сулима не зміг реалізувати королівську грамоту. І якраз в цей момент з'являється Василь Болдаківський (якому вже мало бути хтозна скільки років – певно, під 70), який пам'ятав про батьківське володіння Рогощею ще наприкінці XVI ст. І хоча з того часу минуло багато десятиліть (вірогідно, не менше 50-55 років), однак він благополучно отримав підтверджувальний універсал гетьмана Юрія Хмельницького в 1660 р. Як здається, цього разу, на відміну від ситуації 1630-1640-х рр., інших претендентів на маєтність просто не було. І надалі Рогоща залишалася у власності Болдаківських.

Основні віхи історії села виглядають наступним чином:

1159 р. – перша літописна згадка,

1239 р. – розорення татарськими загонами,

XIV ст. – деякі археологічні знахідки дають змогу говорити про відродження колишнього поселення або його частини,

1496 р. – «селище» Рогоща належить віленському підключому Богдану Павловичу як батьківське і дідівське володіння,

1587 р. – село і замок переходить у власність княжни Агати Котурницької, частиною земель володіють Сулими,

1620 р. – пусте «селище Рогощ», як давня власність Чернігівського замку, надається Адамові Гарабурді,

1638 р. – 10 дворів за подимним реєстром, власником виступає Павловський (через дружину Марину, яка в першому шлюбі була за Іваном Сулимою), однак надалі Рогоща залишається все ж у власності Сулим,

1649 р. – Северин Сулима продає «городище Оргощ» поляку Якубу Война-Оранському,

1659 р. – Оранський помирає бездітним, на село претендує Федір Сулима і отримує королівський привілей,

1660 р. – Ф. Сулима не в змозі реалізувати привілей, тим часом претензії на Рогощу виявляє Василь Болдаківський, якому надає підтверджувальний універсал Ю. Хмельницький. Так Рогоща опиняється за Болдаківськими.

За Ю. Виноградським, «склад назви ... «гощ» указує, що в епоху Київської Русі тут зупинялись «гості» – купці, з якими чернігівці вели торгівлю»⁴⁹⁹.

Південніше села знаходилося село Пижівка («такъ что огороды обѣхъ сих селеній не имѣють между собою ни малаго раздѣленія»⁵⁰⁰). У XX ст. вона була приєднана до Рогощі.

⁴⁹⁸ Лазаревский А. Сулимовский архив. Семейные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К., 1884. – С. 8.

⁴⁹⁹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 5.

⁵⁰⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 81.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Рогоці

РОЇЩЕ

За Ю. Виноградським, «назва села походить від слова «рій» (бджіл)»⁵⁰¹. Можливо, бортництво (бджільництво) було одним з основних промислів населення.

«Сумѣжно съ слободкою Роискою. Положеніе имѣть по столбовой дороги изъ Чернигова въ Добрянку и Могилевскую губернію; отъ Чернигова на полуношной сторонѣ, отъ пахотнаго поля, на возвишенномъ мѣстѣ, по обоимъ сторонамъ рѣчки называемой Стрижень»⁵⁰².

Рання історія села вкрай заплутана. Зрозуміло, воно в жодному разі не згадувалося в 1571 р., як то стверджує І. Кондратьєв, вірогідно, помилково ототожнюючи один із кутків села – Беркилевщину – з Борками⁵⁰³. Так само не відповідає дійсності твердження по датування першої письмової згадки про Роїще 1625 р.⁵⁰⁴.

Очевидно, поселення виникло як хутір на рубежі 1620-х – 1630-х рр. внаслідок активної колонізаційної політики чернігівських міщан після надання Чернігову в 1623 р. Магдебурзького права⁵⁰⁵. Дискусійним залишається питання належності території Роїща до складу земельних володінь чернігівського магістрату. О. Яблоновський називає Роїще, як належне ратуші за польського володарювання⁵⁰⁶. З ним солідаризується О. Ляшев, який вважає, що «північна межа земель чернігівського магістрату ... проходить балкою, що знаходиться північніше сучасної дороги на село. Ця балка тягнеться майже від

⁵⁰¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 10.

⁵⁰² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 33.

⁵⁰³ Кондратьєв І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 301, 330.

⁵⁰⁴ Роїще // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 714.

⁵⁰⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). – Київ, 2006. – С. 263.

⁵⁰⁶ Яблоновський О. Чернігівщина / Переклад з польської, передмова і примітки І. Кондратьєва // Сіверянський літопис. – 1997. – № 1–2. – С. 133.

траси Чернігів–Ріпки, поруч Скитка і впадає в Стрижень. Улоговина Криниця золота, це швидше за все сучасне урочище Логи»⁵⁰⁷.

На наш погляд, аналіз топонімів із опису кордонів міських земель 1625 р. дає дещо інші результати. Межа в районі Роїща описана наступним чином: «Хмельницькимъ ручаем чрезъ дорогу чернѣговскую, из Чернѣгова до Сибережи идущую; а отъ той дороги дубровою прямо въ логъ, а логомъ въ Колодезики; а съ Колодезиков по Ржавецъ; а Ржавцемъ въ Стрижень; Стрижнем вверхъ въ правую сторону логомъ въ Скриницу клониться; оттоль суходолом через дуброву къ Лублянному острову въ Свиню»⁵⁰⁸.

На берегах Хмельницького ручаю дещо пізніше виникне село Хмільниця, легко локалізується і дорога з Чернігова до Сибережі. Оскільки на сьогодні від того стародавнього шляху залишилася не дуже зручна і малопримітна полівка, видається проблемним з'ясувати, в яку дуброву звернула межа по праву сторону від дороги («отъ той дороги дубровою прямо въ логъ»). Подальші орієнтири також не додають ясності: більш-менш зрозумілим топонімом на цьому відрізку є річка Стрижень, також відомо, що на рубіж річки Свинь кордон вийде дещо північніше села Петрушин (Луб'яний острів). Тобто, від Хмільниці це майже пряма лінія, треба лише з'ясувати, з якого боку обходити село Роїще на Стрижні.

Південніше села, між Роїщем і Халявином, існує урочище «Колодязі», в назві якого легко вгадуються «Колодезики» (Kolodzieszki⁵⁰⁹). Сьогодні це лісовий масив по обидві сторони Стрижня, причому «Колодязі» розташовані за Стрижнем, а з боку Хмільниці урочище має назву «Лещонків ліс» («балка Лещонка»). Слід гадати, що у давнину ця місцевість мала єдину загальну назву «Колодезики», а вже пізніше, в процесі колонізації місцевості, частина урочища отримала окрему назву «Лещонків ліс» – вірогідно, за прізвищем заможної козацької родини Лещенків. Можемо припустити, що на дні балки протікав невеликий струмок «Ржавець» (ierzawice), який впадав у Стрижень (Rzawciem w stryzen), адже на дрібних картах і сьогодні там позначають сезонні водотоки. Річкою кордон піднімався до околиць села Роїще, після чого повертав праворуч на урочище «Криниця».

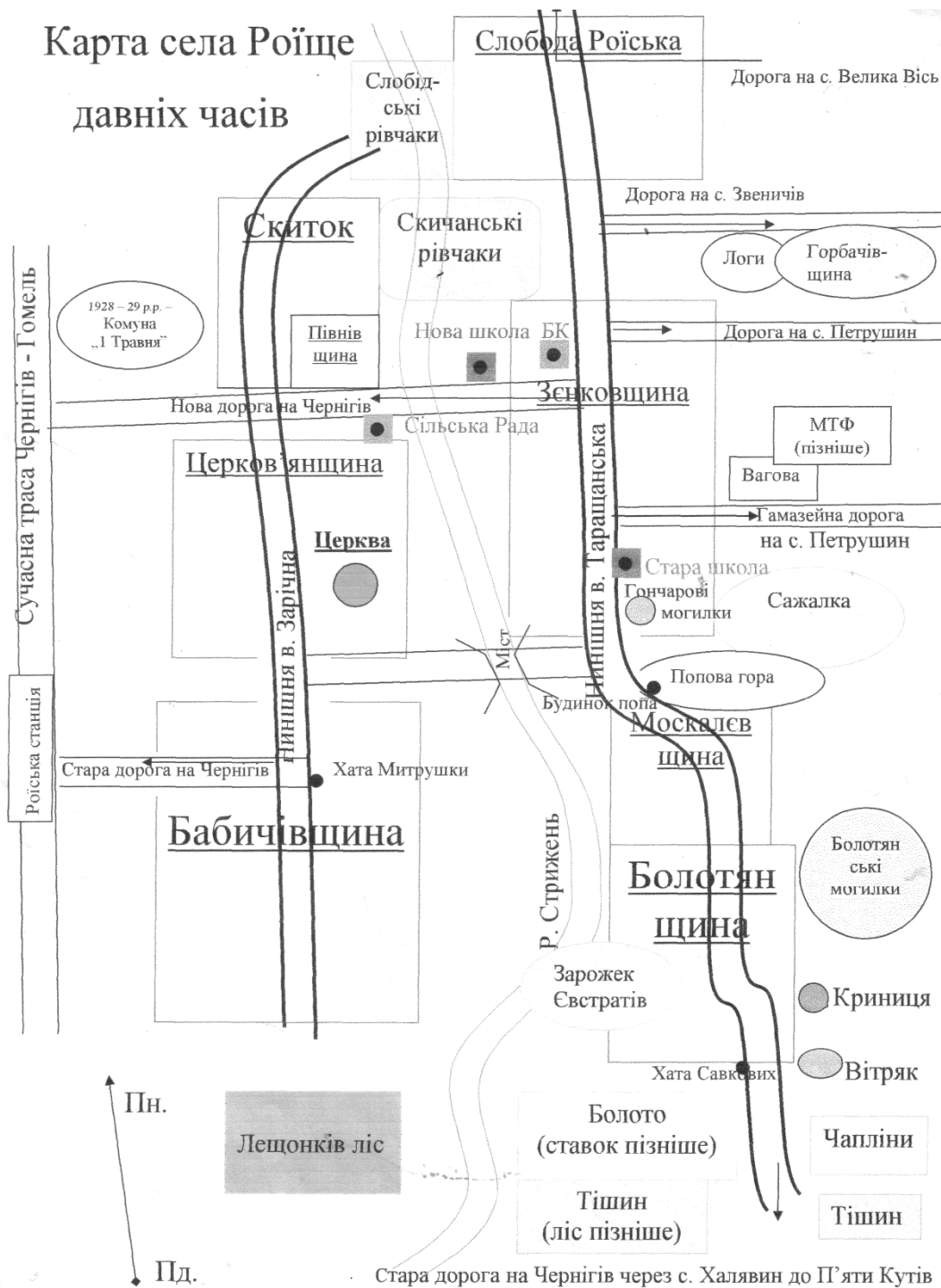
На схемі села, автор якої – краєзнавець О. Ляшев (по материнській лінії походить з Роїща) – максимально використав місцеві топоніми, урочище показане на південно-східній околиці села, що цілком відповідає межовому орієнтиру: «Стрижнем вверхъ въ правую сторону логомъ въ Скриницу» з лозою (stryznem wgore w loh w prawy bok, logem w krinice zloza). А вже від Криниці легко провести пряму лінію суходолом до Луб'яного острова.

Таким чином, кордони чернігівських земель, надані магістрату, мали проходити південніше сучасного Роїща.

⁵⁰⁷ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Ройської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 14.

⁵⁰⁸ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 358.

⁵⁰⁹ Тут і далі польські назви подаються за виданням: Корпус магдебурзьких грамот українським містам: Два проекти видань 20-х – 40-х років ХХ століття. – К., 2003. – С. 71.

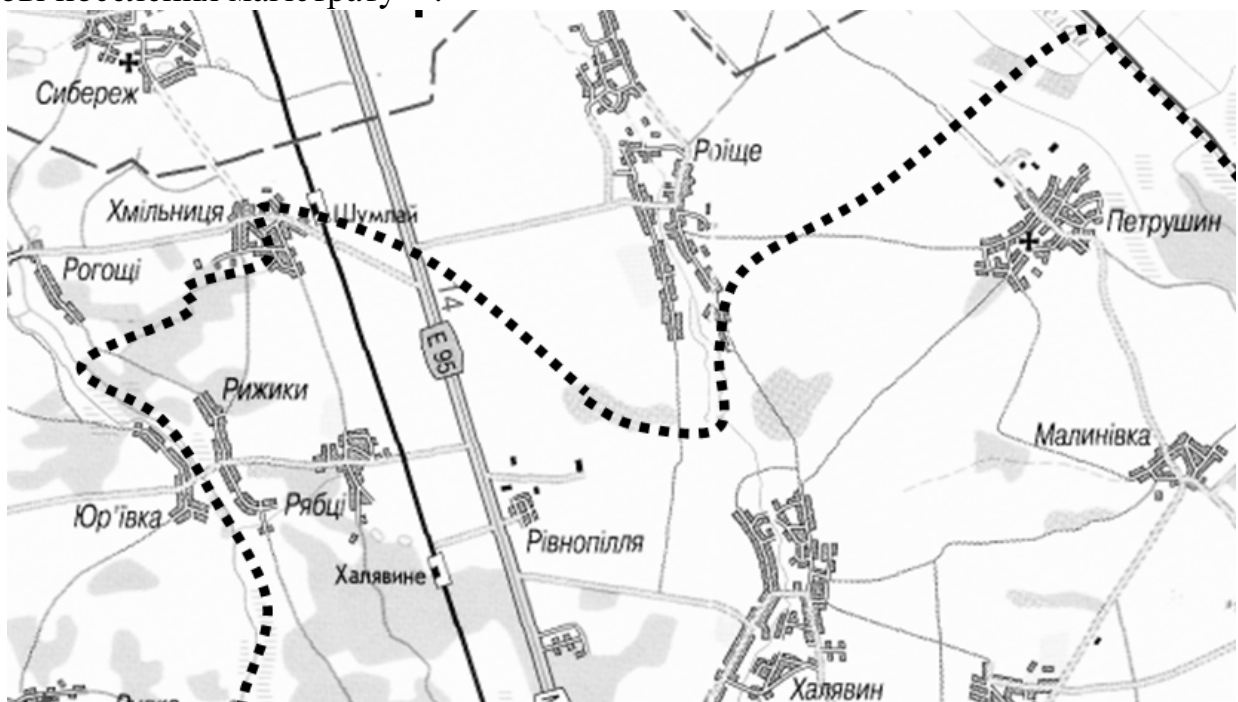

Історична схема с. Роїща (реконструкція О. Ляшева)

Напевно, Роїщенські ґрунти належали до ланових волок, на яких універсалом Сигізмунда III від 6 березня 1625 р. планувалося осадити чернігівську козацьку хоругву⁵¹⁰. Однак через прикордонне становище із землями магістрату та з огляду на пасивність колонізаційної політики товаришів козацької хоругви стали об'єктом зазіхань з боку міської верхівки. На думку П. Кулаковського, колонізація околиці Чернігова просто поглинула волочні наділи, відведені для козацької хоругви. Однак такі висновки

⁵¹⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). – Київ, 2006. – С. 88.

видаються дещо перебільшеними. Певна агресивність колонізаторської хвилі, яка пов'язана з активністю чернігівських міщан у другій половині 1620-х років, що освоювали надані магістрату землі, не викликає жодних сумнівів. Тож у багатьох випадках кордон порушувався і нові поселення виникали на вільних землях, поділених на волоки. Доволі показово, що хоча Великовіські ґрунти і становили серцевину ланових наділів козацької хоругви, однак залюднення Великої Вісі «відбулося значною мірою внаслідок колонізаційної хвилі чернігівських міщан. Так, 12 травня 1664 р. гетьманським універсалом Івана Брюховецького нагадувалося про збереження за громадами селищ Велика Вісь, Холявин та інших давнього обов'язку виконувати повинності в м. Чернігові та сплачувати податки до міської скарбниці». Проте є підстави вважати, що керівництво хоругви відстояло свої володіння і не дозволило підпорядкувати нові поселення магістрату⁵¹¹.

Північні кордони земель, належних Чернігівському магістрату в 1625 р., нанесені на сучасну карту (схема С. Горобця)

До речі, якесь відношення до ланової шляхти могли мати і любецькі шляхетні зем'яни Данило і Пархом Юшкевичі-Красковські, котрі 15 березня 1630 р. отримали права на володіння третиною Роїщенського ґрунту (разом з Омеляном і Яском Богушами)⁵¹². Ця ж третина згадується у королівському декреті наступного 1631 р.⁵¹³

В документах село («Роїча») вперше згадується в привілеї 1634 р. чернігівському старості Мартину Калиновському на приміській хутори⁵¹⁴. За подимним реєстром 1638 р. в Роїщі (Siolo Raiszcza) налічувалося 40 «димів».

⁵¹¹ Горобець С. До питання територіальних меж чернігівської козацької хоругви (1625–1648 рр.) // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 161.

⁵¹² Кондратьєв І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – Київ, 1999. – С. 104.

⁵¹³ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польщею. – Чернігів, 2005. – С. 84.

⁵¹⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

Згідно досліджень О. Ляшева, сучасне Роїще «складається з семи кутків: Ледововщини, Коробковщини, Бабичовщини, Зенковщини, Балатянщини, Слободи та Скитка». Історичним центром села «дослідник вважає перші два, що розташовані поруч церкви»⁵¹⁵, а вже навколо них формувалися решта.

У 1659 р., коли Фома Ращенко був призначений сотником ройським, йому надано млин Ройський з грунтом Беркилевським і дозволом «закликати» там слободу. Як випливає з документа, Ращенко не мав відношення до згаданих раніше трьох частин Роїщенського грунту. Йому надається лише млин, що знаходився дещо південніше Роїща, тож Фома оселяється на окремій землі, на південній околиці села, де й виникає невеличкий хутір Беркелювщина, який пізніше злився з Роїщем. Беркелювщина і надалі залишалася у власності Ращенків (Рашків), тому вважаємо невірними припущення О. Лазаревського, повторені деякими іншими дослідниками, про те, що Роїще відбиралося від Ращенків, а потім повернулося в їх володіння. За ними була лише окраїнна частина села – грунт Беркелювщина з млином⁵¹⁶.

Натомість змінювалися власники інших, більш давніх частин Роїща. Відомо, що перед гетьмануванням Дем'яна Многогрішного село належало чернігівському воєводі Івану Загряжському (перебував на посаді у 1660–1667 рр.), в чому знову вбачаємо наслідки колишньої міської колонізації. Вірогідно, мова йде про ту частину села, що раніше належала Юшкевичам-Красковським і була ними втрачена внаслідок Національно-визвольної війни 1648-1657 рр. А вже Д. Многогрішний віддав Роїще чернігівському благовіщенському священику Павлу Домонтовичу, який відправляв у поході при гетьмані службу. По смерті Домонтовича с. Роїще успадкував його зять полковий осавул Грибович⁵¹⁷.

Зеновщина відома з 1659 р., коли Карпу Мокрієвичу надано «поле, що називається Зеневського». А за Д. Многогрішного «грунт, що називається Зеновщиною» віддано Юрію Затиркевичу⁵¹⁸.

Сліди міської колонізаторської хвилі спостерігаємо і на північ від Роїща, де розташовувались волочні наділи Миколая Носачевича (30 волок у 1633 р.). Кінну службу з цього наділу продовжували виконувати і його нащадки. Зокрема, Лукаш Носачевич у кінці червня 1657 р. отримав від Богдана Хмельницького підтвердження на отчинний грунт. Ще раніше, перед його виданням, на грунті Носачевича «сиділи» ройські слобожани. Отже, саме на цих землях виникає Ройська слобода – поселення, яке у середині ХХ ст. увійшло до складу Роїща⁵¹⁹.

Приблизно на рубежі XVIII–XIX ст. між Роїщем і Слободою виникає ще одне поселення – Скиток, нині воно також приєднано до села.

⁵¹⁵ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Ройської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 13.

⁵¹⁶ Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 82.

⁵¹⁷ Там само. – С. 83.

⁵¹⁸ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Ройської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 16.

⁵¹⁹ Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 85.

РУДКА

За П. Кулаковським, «рудничі осади виникали поряд з місцями добування залізної руди та її обробки. Традиційно вони отримували назви «Рудка», як населений пункт при впадінні Струги до Білоусу, чи «Рудня»⁵²⁰.

«Положеніє имѣть ... на гористомъ покатистомъ мѣстѣ; окружено чистыми пахатными полямы»⁵²¹.

Згідно з актами 1495-96 рр., князю Петру Михайловичу Мосальському належали Слободка, Шерепа (Шереп'я), Заруддя й нова слобода на Боловісі (Білоусі), успадковані ним від чернігівського боярина Івана Циба. А після смерті Мосальського у 1496 р. грамотою великого князя литовського Олександра «Слободку, а Шерепа, а селцо Зарудье, а слободу новую» передані господарському дворянину Андрію Дрожчі»⁵²².

А. Дрожча в 1508 р. емігрував до Москви⁵²³. А в «Пам'яті» 1527 р. згадується «село Межруд городовое, домов 10 а один... Против Кувечич панских черниговские Межируде»⁵²⁴. Очевидно, цілком логічним буде припустити, що в даному випадку мова йде про одне й те саме поселення. Зрештою, саме до такого висновку прийшов і О. Лугина⁵²⁵. Відтак, 1496 р. можемо вважати датою першої писемної згадки про Рудку. За часів Київської Русі село у літописах не згадувалося, тож будь які спроби ув'язати Рудку із статтею 1148 р., де говориться про спалені села у напрямку Любеча (без жодної назви), не мають ніякого підґрунтя.

Ю. Виноградський назву села виводив від річки Рудки⁵²⁶. Однак, як справедливо підмітив О. Лугина, «за логікою, с. Рудка мала б розташовуватись на берегах однойменної річки. Проте р. Руда протікає за декілька кілометрів південніше села, а с. Рудка розташоване на берегах р. Струга»⁵²⁷. Також існує версія, що «місцеве населення називало «рудками» яри та потоки в них («рудка» в давньоруській та білоруській мовах означає також грязюку чи невисихаюче болото)»⁵²⁸. Однак, з огляду на згадки 1496 та 1527 рр., не викликає сумнівів, що назва села походить саме від рудного промислу.

Категорично не підтримуємо ототожнення Рудки з «лісом Грядюю», як то пропонує І. Кондратьєв на підставі опису кордону Любеччини з Чернігівщиною за «Пам'ятю» 1527 р. («у реку Руду граница идѣтъ Любецкая зъ черниговскою, а з Руды у лесъ у Грядю»)»⁵²⁹, оскільки «Межируде» не тільки декілька разів згадується у цьому ж документі, але й чітко локалізується на ділянці того ж кордону «против Кувечич панских», що цілком відповідає географічній

⁵²⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 339.

⁵²¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 77.

⁵²² Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 143, 199, 214.

⁵²³ Там само. – С. 199.

⁵²⁴ Там само. – С. 207–211.

⁵²⁵ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село.

Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 78.

⁵²⁶ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 10.

⁵²⁷ Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село.

Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця ХІХ століття. – Ніжин, 2012. – С. 78.

⁵²⁸ Кондратьєв І. Любечьє староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 330.

⁵²⁹ Там само. – С. 72.

ситуації. Безпосередня межа проходила поміж обома селами, річками і лісами, які скрупульозно перераховані у документі і цілком піддаються локалізації.

Надалі досить довгий час село не фігурує на сторінках відомих на сьогодні документів і, вірогідно, певний час залишалося спустілим. За П. Кулаковським, «у середині 1640-х рр. виникло село Рудка, розташоване на річці Струга – правій притоці Білоусу. Не можна точно ствердити, хто цей населений пункт заснував, але напередодні Хмельниччини ним володів Стефан Речинський»⁵³⁰.

А вже в універсалі гетьмана Богдана Хмельницького від 8 листопада 1649 р. про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом Рудка надається чернігівському магістрату: «А тепер за сим універсалом нашим моцень есть вишменованый войтъ местом радѣти и правити и волосчанами здавна до мѣста належачими, то ест Слабиномъ, Рудкою, Седнесчиною и иншими»⁵³¹. Згадка Рудки поруч із такими значними населеними пунктами як Слабин і Седнів (з навколишніми поселеннями) змушує сприймати слова «здавна до мѣста належачими» не у буквальному розумінні, як колишні ратушні володіння, а у сенсі географічному, як належні саме до Чернігова, а не до Любеча чи інших адміністративних центрів. Слід також пам'ятати, що хоча кордон чернігівських земель по розмежуванню 1625 р. проходив по р. Рудка («чрезъ Пліховъ лѣс въ Лебединое болото; и съ того болота въ рѣчку Рудку; Рудкою по селище Жукотки; отъ того селища по рѣчку Бичалку; тою рѣчкою внизъ по Рудку въ рѣчку Белоусъ; Белоусом вверхъ по Мохнатову гать»⁵³²), однак село розташовується дещо північніше (на р. Струга) і опинилося поза міськими володіннями.

Відтак по вигнанню поляків місто легко позбулося Рудки, яку ще Б. Хмельницький разом із цілою групою навколишніх поселень («в одном обрубе») надав Чернігівському П'ятницькому монастирю. На жаль, сам універсал не зберігся і лише побіжно згадується в підтверджувальному універсалі гетьмана Юрія Хмельницького 22 січня 1660 р.⁵³³.

Поруч з Рудкою існували населені пункти Березівка («сумѣжно съ с. Рудкою») і Янівка, які нині увійшли до складу села.

РУДНЯ

Пакульської сільради

З опису 1781 р.: «Хуторъ Рудня... въ лѣсу, на бугристомъ мѣстѣ, при рѣчки Пакули, на которой плотина о 3 амбарахъ, съ коихъ одно называється верштуба, гдѣ толкуть тряпицы на бумагу, о 2 колахъ, въ другомъ амбарѣ – одно коло мучное, а въ трехъ – сукновалное. Посполитих в сей деревнѣ – 6 дворов – 10 хат»⁵³⁴.

⁵³⁰ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 290.

⁵³¹ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. – К., 1998. – С. 93.

⁵³² Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 358–359.

⁵³³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 140.

⁵³⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 44.

У лісовій місцевості біля р. Пакульки стояв завод по виготовленню сиродутного заліза з болотної і дернової руди, а неподалік знаходились житлові будівлі робітників. Традиційно, таке робітниче поселення отримало назву відповідно до основного профілю виробництва.

За П. Федоренко, «Пакульская рудня возникла в 60-х гг. XVII в. Несомненно, о Пакульской Рудне, принадлежавшей Киево-Печерской лавре, докладывали в 1665 году войты украинских городов, приезжавшие в Москву с гетманом Брюховецким (в Черниговском уезде две рудни железного дела Любецкая да Пакульская)»⁵³⁵. Вперше згадується в переписній книзі 1666 р., але з помилковою географічною прив'язкою до села Гучин на р. Білоусі, яке описане перед Руднею: «Пот тою жь деревнею Гучиною Рудня Покулская на реке на Покули о трех колесахъ, одно колеса дымарная, два колеса пятскавая, три колеса малатовые.

На той же рудницкой гребли млын об одном колесе хлѣбомелном, держит Рудню рудникъ Данило Ягубовъ, у него сынъ Федор. У него жь две лошади, держит для промыслу. Положено на него денежного оброку рубль, а по малороссійски две капы»⁵³⁶.

Також згадується в описі рік та річок 1754 р.: «В селѣ Пакулѣ рѣчка Пакул, вишла с под села Антоновичъ з тамошних олсовъ, над оною поселение село Пакул, деревня Ведилцѣ, в оной деревнѣ мелницѣ двѣ, з тѣхъ вниз една от тоей мелницѣ новая Локотковская, Чиковская, Михновская і Пакулская, послѣ всѣхъ Папѣрной заводъ; низше его Пилня водная, далѣ новая Папѣрницкая мелница и нижше тоя *Папѣрня другая, прозывается Рудня*»⁵³⁷.

РЯБЦІ

Хмільницької сільради

Рябці вперше згадуються в ревізії 1732 р.⁵³⁸.

Згідно опису Д. Пашенка, «на пѣсковатомъ бугристомъ мѣстѣ, между селениями сей деревнѣ протекають ручьи небольшие и Жабка (рѣчка?) при пахатномъ полѣ и лѣсахъ»⁵³⁹.

Коментуючи матеріали Рум'янцевського опису 1767 р., О. Лазаревський зазначає: «Кр[естьянские] дворы владѣнія абшитованнаго черниг. хорунжаго Ивана Товстолѣса, которому досталось по наслѣдству от сотника бѣлоускаго Андрея Романовича Товстолѣса, а послѣдному частью подарено козакомъ д. Рижиковъ Прокопенкомъ въ 1694 г., а частью пріобретѣно куплею»⁵⁴⁰. Очевидно, мова йде про придбання ґрунту, на якому у подальшому були оселені піддані Товстолісів. Однак Рябці не згадуються ні в ревізії посполитих

⁵³⁵ Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв. – М., 1960. – С. 230.

⁵³⁶ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 85.

⁵³⁷ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 33.

⁵³⁸ Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2014. – С. 204.

⁵³⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 74.

⁵⁴⁰ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 24.

1713 р., ні в присязі 1718 р., ані в матеріалах слідства про маєтності 1729-1730 рр. Відтак заснування села сталося незадовго до 1732 р.

Не підтверджується версія про походження назви від не існуючої на сьогодні річки Рябки. Насправді, село розташовується на берегах Жабки (Жабчичах), як то чітко зазначено в усіх відомих описах XVIII ст. Зокрема, в описі рік і річок 1754 р. згадується «Рѣчка Жабчичъ взялася зъ грунтовъ, лежачих пры деревнѣ Рябцахъ, ровчакамы от весняной води ... і упала она в реку Бѣлоусъ в конецъ деревнѣ Рыжыковъ»⁵⁴¹.

За Ю. Виноградським, «назва села пов'язується з прикметником рябий, що означає «покрытый оспинами, рыжими пятнами»⁵⁴². Однак більш точно було б вважати, що назва походить від прізвища Рябий (або ж Рябець).

СЕДНІВ

(стара назва – Сновськ)

Вперше згадується ще в літописні статті 1068 р.:

«Після цього ж половці пустошили по землі Руській, а Святослав тоді був у Чернігові. І коли половці пустошили [вже] довкола Чернігова, то Святослав, зібравши дружину і трохи їх, [чернігівців], вийшов на них, [половців], до [города] Сновська...

І вдарили вони в коні, і одолів Святослав з трьома тисячами, а половців було дванадцять тисяч. І так побив він їх, а другі потопилися в Снові...»⁵⁴³.

А під 1149 р. згадується Сновська тисяча удільного сновського князя Ізяслава Давидовича. Займала досить велику територію – від Стародуба на півночі до річки Снов на півдні, від річки Убідь на сході до річки Свинь (тепер Замглай) на заході. Центром тисячі був Сновськ⁵⁴⁴.

На сторінках літописів Сновськ зустрічається також у 1155, 1203, 1234 рр.

Назва Сновськ географічного походження від річки Снов (за місцевою вимовою Сновськ). А Снов – від стародавнього слова «сна», «сну», тобто «омиватися», «купатися». Поселення пережило монголо-татарську навалу (або швидко відновилося) і найчастіше серед інших населених пунктів району згадується в «темних» XIV-XV ст. Вже в районі 1375–1381 рр. містечко фігурує в «Списке русских городов дальних и ближних»: «на Деснѣ Черниговъ, Омѣлники, Сновескъ, Брянескъ, Ростовець, Унеятинъ, Новгород Сѣверьскыи»⁵⁴⁵.

У 1432 р. Сновськ згаданий у «Списку міст Свидригайла» («Города и земли принадлежащие Пресвѣтлѣйшему Князю Свитригайлу, Великому Князю Литовскому, Русскому и проч.»)⁵⁴⁶.

⁵⁴¹ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 22.

⁵⁴² Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 15.

⁵⁴³ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 106.

⁵⁴⁴ Там само. – С. 226.

⁵⁴⁵ Новгородская первая летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. III. – СПб., 1841. – Арк. 22зв.–23.

⁵⁴⁶ Коцебу А. Свитригайло, великий князь Литовский или Дополнение к историям Литовской, Российской, Польской и Прусской. — СПб, 1835. — Прибавления. – С. 11.

Із Свидригайлом пов'язана і наступна звістка, 1437 р.: «...1437-го Свидригайло, який утратив Чернігівське князівство, але дістав натомість у володіння на короткий час Гомель, надає Павлові Мишковичу «взамін Сновська Сіверського» село Халче поблизу Гомельського замку»⁵⁴⁷.

А в «Пам'яті» 1527 р. «село Сновеск городовое, домов 50 было»⁵⁴⁸ виступає як одне із найбільших поселень округи.

Як встановив П. Кулаковський за даними Коронної і Руської Метрик, останніми власниками поселення за Московської держави виступали боярські сини Осип Каменів та Русин Радулін⁵⁴⁹. Слід гадати, входження Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої призвело до їх еміграції на батьківщину, натомість Сновськ зазнав спустошень внаслідок Смути початку XVII ст. і збезлюднів.

11 січня 1621 р. Себастьян Глембоцький отримав у володіння населені пункти на Снові – деревню Макишин (Maluszyn), слободи Княгинино або Сновецизьк (horodyszczka Kniehinino alias sloboda Snowiecisk) і Седнів (Siedniowo)⁵⁵⁰. «Ідентифікація Сновецизька й Седнева слободами свідчить на користь того, що вони почали «осідати» після 1618 р. Швидше за все, їх заселення проводив С. Глембоцький, оскільки королівські привілеї 1620-1621 рр. на маєтності у Чернігово-Сіверщині не стільки встановлювали права їх адресатів на певні землі, скільки підтверджували розподіл маєтностей, який раніше був проведений комісарами»⁵⁵¹.

Між іншим, документ 1621 р. проливає світло на історію появи нової назви селища – Седнів. Традиційно прийнято пов'язувати її з нападами кримських татар наприкінці XV ст., коли вони, не зумівши взяти Сновецьк внаслідок тривалої облоги, назвали оборонців «сиднями» (в перекладі з татарської мови означало «злі», «хоробрі»), і пізніше ця назва прижилась і витіснила попередню. За іншим варіантом цієї версії, населення «висиділо», «пересиділо» облогу, оскільки мало значні продовольчі запаси, а підземний хід, невідомий ворогам, виводив до річки і давав змогу поповнювати запаси питної води. Однак назва Сновськ проіснувала аж до XVII ст. Після нетривалого періоду запустіння на землях колишнього міста виникають одразу дві слободи: інша назва Сновецька – Княгинино – пов'язана з якимось давнім місцевим топонімом (можливо, місцем розташування колишнього князівського двору), а ось слобода Седнів могла отримати назву від прізвища Седень (який, очевидно, і був засновником), доволі поширеного у цьому регіоні. І коли незабаром обидві слободи з'єдналися, то в силу певних причин поселення остаточно отримало нову назву.

Відомо, що в грудні 1626 р. «С. Пац купив у С. Глембоцького належні йому населені пункти на берегах Снову [деревню Мокишин, слободи Сновецизьк і Седнів], здійснивши таким чином основний хід з творення у нижній течії Снову

⁵⁴⁷ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К., 2008. – С. 184.

⁵⁴⁸ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 207–211.

⁵⁴⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 433–436.

⁵⁵⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 621.

⁵⁵¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 267.

однієї з найбільш значних у чернігівському регіоні волостей. Вже наявні на її території деревні та слободи давали можливість для переселення людей, логічно було б думати, з білоруських воєводств Великого князівства Литовського, які прибували, в тому числі й з володінь самих Паців, орієнтуючись на маршрути по Снову та його притоках. Колонізація волості мала також виразно річкову орієнтацію – нові населені пункти виникали на берегах рік»⁵⁵².

За спостереженнями П. Кулаковського, «Седнівська волость Паців мала мережу населених пунктів ще до Смоленської війни [1632-1634 рр.]. Особливо динамічно розвивався Седнів. У 1638 р. він вже мав статус містечка...»⁵⁵³.

Подальшому піднесенню Седнева сприяла ініціатива Яна Самуеля Паца, який 4 квітня 1640 р. «звільнив місцевих ремісників – кравців, кушнірів, шевців, гончарів, ковалів – від податків, за винятком передбачених на забезпечення жовнірів платнею та на склад у випадку приїзду власника. Ремісники отримали право мати власні суди, за винятком справ щодо тяжких кримінальних злочинів, які мали судитися замковим судом, але з правом апеляції ремісників на його рішення до власника»⁵⁵⁴.

Переписна книга 1666 р. фіксує у Седневі 164 двори⁵⁵⁵.

СЕЛЯНСЬКА СЛОБОДА *(стара назва – Чернеча Слобода)* *Рудківської сільради*

За описом 1781 р., «слободка называемая Черничина, ... жильями совокупляется съ селомъ Жукотками, ... при болотѣ, называемомъ Руда, кое отдѣляетъ сію слободку съ с. Жукотками, на ровномъ положистомъ мѣстѣ; водою пользуются изъ находящихся здѣсь частыхъ колодезей; состоитъ оная съ одной стороны при пахатномъ полѣ, а съ другой – при лѣсахъ»⁵⁵⁶.

Слобода виникла на землях Чернігівського П'ятницького дівочого монастиря, від чого і походить назва поселення.

Осадження відбулося десь перед 1689 р., коли вона 9 листопада вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Мазепи про підтвердження володінь «монастира дѣвичя Черниговского»: «туть же варуемъ, жебы имъ ... въ заживанию слободки, на грунтахъ ихъ осѣлой, не чинено перепони»⁵⁵⁷. Тут і в декількох подальших універсалах використовується лише термін «слобода», без конкретної назви. Однак належність поселення монастирю, а також постійне фігурування в документах сусудніх населених пунктів – Рудки, Юр'ївки, Рижиків, Березівки, Мохнатина, Янівки, Кошівки («в единомъ обрубѣ будучие» – тобто, компактно розташовані на одній території) дозволяє чітко

⁵⁵² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 267.

⁵⁵³ Там само. – С. 292.

⁵⁵⁴ Там само. – С. 292, 373; Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 86–87.

⁵⁵⁵ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 10.

⁵⁵⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 78–79.

⁵⁵⁷ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – С. 181.

ідентифікувати «слободу» як Чернечу. Зрештою, в ревізії 1732 поселення називається як «деревня Чернича слобода» (в козацькій частині ревізії), «Слобода Чернича» (реєстр підсусідків), так і «Слобода монастира девичого Чернѣговского» (в ревізії посполитих)⁵⁵⁸.

Не відповідає дійсності твердження І. Кондратьєва про належність чернігівському магістрату в 1624 р. земель «у слободі Чарнецькій на Левоновщині (с. Левоньки)»⁵⁵⁹. Кордон міських земель дійсно проходив по Жукоткам і Чернечій Слободі, однак остання на той час ще не існувала і в привілеї не згадується. В даному випадку дослідник проектує на 1624 р. історичні реалії більш пізньої епохи.

Переименування в Селянську Слободу відбулося біля 1926 р., у процесі антирелігійної боротьби радянської влади.

СЕМЕНЯГІВКА

Пакульської сільради

Свого часу навколо Пакуля утворилося чимало хуторів – селяни рятувалися від наступу пісків і переходили на кращі землі поблизу села. Як правило, такі хутори отримували назву від прізвища перших поселенців. Відтак ближче до середини ХІХ ст. виник хутір Семенягівка, засновниками якого виступила родина Семеняг⁵⁶⁰. Вперше згадується у списку поселень 1859 р., коли в хуторі налічувалося 14 дворів і 124 душі⁵⁶¹.

Поруч існував Дорошківський хутір (або Семипажа), заснований носіями прізвища Дорошок (5 дворів у 1858 р.), і який пізніше увійшов до складу Семенягівки⁵⁶².

СЕРЕДИНКА

За поляків, у першій половині ХVІІ ст., Серединка належала шляхтичу Олександру Іллінському⁵⁶³.

Вперше згадується 1 серпня 1660 р. у дозволі серединського намісника, слуги київського полковника Василя Дворецького, Ігната Кріпацького зайняти греблю і поставити млин «на р'їтци, названої Жидовци, вишше Копачовки». Документ писаний у Серединці⁵⁶⁴.

Серединка згадується в універсалі гетьмана Дем'яна Многогрішного 25 квітня 1670 р., яким «озеро, названое Богородычное, mezi Серединкою и mezi Ладинкою» надано Чернігівському Слєцькому монастиреві⁵⁶⁵.

⁵⁵⁸ Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2014. – С. 206, 417, 478.

⁵⁵⁹ Кондратьєв І. Любецьке староство (ХVІ – середина ХVІІ ст.). – Чернігів, 2014. – С. 179.

⁵⁶⁰ Курданов А. Голос пам'яті (Історія с. Пакуль та його околиць). – Чернігів, 1998. – С. 288.

⁵⁶¹ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 13.

⁵⁶² Курданов А. Голос пам'яті (Історія с. Пакуль та його околиць). – Чернігів, 1998. – С. 41.

⁵⁶³ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 277.

⁵⁶⁴ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. II. – К.; Л., 2006. – С. 546.

⁵⁶⁵ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 535.

А за кілька місяців, 25 серпня 1670 р., Д. Многогрішний надає «село Серединку, в воеводствѣ Киевьскомѣ лежачое, з млынами и всеми приналежностями, до Серединьки належачыми» тому ж таки Чернігівському Єлецькому монастирю⁵⁶⁶, якому село і належало в подальшому.

«Положеніє имѣеть на низкомѣ пѣщаномѣ мѣстѣ, по правую сторону рѣчки Смолянки»⁵⁶⁷.

За часів Гетьманщини село відносилось до Козелецької сотні Чернігівського полку.

Зберігся цікавий акт 1699 р., яким жителі Серединки і Ладинки «положили такое в лѣсѣ Мокрець вздовжъ на польъ розгранічене: од озера зовемого Богородицкое уз Стопило, а оттоль узъ Осиновый Ругъ, от Рога Осинового узъ Клепистый дубъ граница идетъ болотом на Сухий дуб, от Сухого дуба на рѣчку Бракъ, от рѣчки Браку у бур, од бору в рувъ, а ровомъ до шляху серединского, от шляху зас серединского за перекопомъ ладинского атамана покось з иншими ладинскими жителями»⁵⁶⁸.

В XVII ст. у Серединці існувала церква св. Трійці. Філарет цитує напис на чаші: «сооружися сей келюхъ до храма св. Тройцы атаманомъ Ничипоромъ Потапенкомъ и зо всею братьею, року 1644 м. февр.»⁵⁶⁹. Однак існують серйозні сумніви у точності датування запису.

Серединка знаходилася на середині шляху із Чернігова в Козелець. За іншою версією, назва може походити від того, що село оточене лісами (посеред лісів).

СІНОЖАЦЬКЕ

Серединської сільради

За описом 1781 р.: «Положеніє имѣеть на косогорахъ, между рощами по правую сторону рѣчки Смолянки, на которой плотина с двома амбарами о двухъ колахъ»⁵⁷⁰. За Ю. Виноградським, «назва пояснюється словом «сіножать» – сінокіс. Село – сінокісне»⁵⁷¹. Попри те, що назва села співпадає з прізвиськом польського шляхетського роду Сіножацьких, який часто фігурує в документах часів перебування Чернігово-Сіверщини у складі Речі Посполитої (1618-1648 рр.), однак їх володіння знаходилися далеко на схід і поблизу Чернігова вони не фігурують.

Як здається, поселення виникло на початку XVIII ст., оскільки ще в універсалі гетьмана Івана Мазепи 1 червня 1699 р. названа «при селѣ Серединцѣ гребля з двома млинами називаемими Сѣножацкіє»⁵⁷².

⁵⁶⁶ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 543.

⁵⁶⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 26–27.

⁵⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 157. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 1.

⁵⁶⁹ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 279.

⁵⁷⁰ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 26.

⁵⁷¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 11.

⁵⁷² Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – С. 326.

За часів Гетьманщини село належало Чернігівському Єлецькому монастирю і відносилось до Козелецької сотні Чернігівського полку.

СКОРІНЕЦЬ

Краснянської сільради

Вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. як власність Бориса Грязного, але під дещо перекрученою назвою («Sioło Korzeniec dŷmow dwadziescia...»). Можливо, саме Грязним воно і поселене.

Згідно відомостей В. Кривошеї, «Б. Грязний у 1646 р. маніфестував [Самуеля] Залеського про наслання на ґрунти Скоринець з добр Залеського Осоки. 19 січня 1649 р. король надав ленним правом Скоринці ... підчашому київському Криштофу Тишкевичу»⁵⁷³.

«Положеніє имѣть на ровномъ мѣстѣ, въ чистыхъ поляхъ, при болотѣ, на столбовой изъ Чернигова въ Кієвъ дороги, по лѣвой сторонѣ оной»⁵⁷⁴.

За Ю. Виноградським, «скоренці» – значить, скорі»⁵⁷⁵.

СКУГАРІ

Пльохівської сільради

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на ровномъ пѣсковатомъ мѣстѣ, при болотѣ Пакули; вкругъ ея лѣсы и поле пахотное»⁵⁷⁶.

Скугарі – родовий маєток любецьких бояр Скугарів. У привілеї Сигізмунда II Августа 1571 р. згадується Скугар Логвинович, який утримував Обиймецьку землю⁵⁷⁷ (І. Кондратьєв помилково вважає цю дату першою писемною згадкою про село⁵⁷⁸; так само помилково В. Кривошея ототожнює зі Скугарями село Київського повіту Скурин чи Скічирин (Skiczurgyn, Skuhryn) в документі 1591 р.⁵⁷⁹). Саме на ній у подальшому виникли Скугарі. Зокрема, 22 липня 1693 р. Ганна Андріївна Скугар-Скварська продала Дем'яну Кіндратовичу Посудевському значну частину Скугарівського «ґрунту»⁵⁸⁰.

А вже в ревізії 1713 р. зустрічаємо «присіолокъ замковій Скугари», в якому перелічено 12 «тяглих» (хоча в тексті всього 11 прізвищ), з них четверо були підданими «пана Унучка»⁵⁸¹.

Вірогідно, одна з частин Обиймецької землі, внаслідок дроблення, стала називатися Скугарівською (від прізвища власника). Відповідно, назва села походить від назви місцевості.

⁵⁷³ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 148.

⁵⁷⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 9.

⁵⁷⁵ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 7.

⁵⁷⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 51.

⁵⁷⁷ Архив ЮЗР. – Ч. VIII. Т. V. Акты об украинной администрации. – К., 1907. – С. 227–230.

⁵⁷⁸ Кондратьєв І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 332.

⁵⁷⁹ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 377.

⁵⁸⁰ Там само. – С. 379.

⁵⁸¹ ЦДІАК України. – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 49–49зв.

Під час проведення Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., старожили розповідали, що «деревня Скугары была ... во владѣнии полковниковъ чернѣговскихъ, которую полковникъ чернѣговскій Павелъ Полуботокъ изъ своего владѣнія отдалъ ... монастырю Любецкому, и нынѣ за онымъ монастыремъ та деревня во владѣнии». Тоді ж частиною дворів володів значковий товариш Федір Посудевський⁵⁸². В екстракті слідства зазначено, що Скугарі були «во владѣнии до мѣстечка Любеча за полковникамы чернѣговскими, изъ которыхъ ... полковникъ Полуботокъ (въ) 1716 году дал изъ своего владѣнія» любецькому монастырю⁵⁸³.

СЛАБИН

За Рум'янцевським описом 1767 р., «при речкѣ Верепутѣ и оз. Слабинѣ»⁵⁸⁴.

Згідно опису 1781 р.: «Положеніє имѣеть на ровномъ мѣстѣ, при небольшомъ заливѣ рѣки Десны»⁵⁸⁵.

Попри озеро з однойменною назвою, місцеві перекази виводять назву села від притоки Десни Славни, яка тепер також називається Слабин.

Вперше згадується в «Пам'яті» 1527 р.: «Слабын село на Десне, подымеи 20, то было за Харевским»⁵⁸⁶.

Під Харевським слід розуміти Халецького, що фігурує у жалуваній грамоті великого князя литовського Олександра Казимировича князю Семену Івановичу Можайськом на Чернігів 1 липня 1496 р.: «нижъли выняли есмо на насъ бояръ нашихъ: Андрея Павловича, а братаничовъ его Халецкого а Миколского, ... тые намъ мають служити съ тыхъ имѣней своихъ, што въ Черниговкомъ повѣтъ мають»⁵⁸⁷.

Коментуючи цей уривок, О. Русина вважає, що Халецькому належав Слабин⁵⁸⁸: «У грамоті 1496 р. чернігівські «имения» Халецьких не названі; однак у пізній (і до того ж дефектній) копії «пам'яті» литовським послам, яку було укладено близько 1527 р. і яка містить перелік усіх чернігівських сіл зі спорадичними згадками про їх колишніх (до 1500 р.) власників, згадується існуючий донині Слабин як село, «что было за Халенским (варіант: Харевским)», в якому неважко упізнати перекручене «Халецкий»⁵⁸⁹.

Затяжні військові конфлікти поляків з Московською державою на початку XVII ст. (так звана Сму́та) не обійшла стороною Чернігівщину, яка займала прикордонне становище і не раз ставала зоною протистоянь. Як наслідок, збезлюднів Чернігів, запусівали і на певний час припиняли існування такі

⁵⁸² Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 52, 58, 171.

⁵⁸³ Там само. – С. 194.

⁵⁸⁴ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 36.

⁵⁸⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 86–87.

⁵⁸⁶ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 207–211.

⁵⁸⁷ Акты Западной России. – Т.1. – СПб., 1846. – С. 163–164; Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 106–107.

⁵⁸⁸ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 143, 199, 214.

⁵⁸⁹ Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольняя Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 426.

середньовічні центри чернігівської околиці, як Сновецьк (Седнів), Сибереж, Велика Вісь. Не обійшла стороною лиха година і Слабин, який також запустів. Зокрема, в жовтні 1614 р. князю Якубові Ликову надано урочища Слабин і Шостовицьке («uroczyszczca Szostowickoho u drugiego uroczyszczca nazwanego Slabun»⁵⁹⁰). А 4 червня 1616 р. королівська канцелярія видала підкоморію київському Самуелеві Горностаю привілей на Чернігів з Слабинським та Шостовицькими городищами («z horodyszczami Slabieniem u szostowickim»⁵⁹¹), тобто запустилими поселеннями. Хоча, як вважає П. Кулаковський, цей привілей не був реалізований»⁵⁹².

На початку 1620-х рр. король Сигізмунд III надав Борису Грязному Слабинський обруб⁵⁹³. В документі від 29 травня 1628 р. йдеться про недопущення вільного вирубу в «бору Слабинському» («w bora slabunskim»⁵⁹⁴). І лише в липні 1628 р., у ствердному привілеї, наданому Борису Грязному, на території Слабинської волості названі слободи Золотинка і Слабин⁵⁹⁵.

Термін «слобода» недвозначно вказує на новоосіле поселення. Щоправда, Філарет цитує документ 1625 р., де Слабин називається містом: «Еще Цехановскій въ 1625 г. называлъ Слабинъ городомъ: «дозволяется, писалъ онъ, жителямъ Чернигова имѣть свободный входъ въ слабинскій лѣсъ и позволяется имъ совместно съ *городомъ Слабинемъ*, только для построекъ, кромѣ бортныхъ деревъ и для бортней годныхъ, каковыя должны принадлежать однимъ *жителями города Слабыня*»⁵⁹⁶. На жаль, відсутнє посилення на джерело, через що не маємо змоги перевірити інформацію.

У подимному реєстрі 1638 р. належне Грязному «містечко Слабин» (miasteczko slabun) налічувало 70 «димів», тобто справді являло собою доволі велике поселення.

В універсалі гетьмана Богдана Хмельницького від 8 листопада 1649 р. про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом, Слабин виступає як належний чернігівському магістрату: «А тепер за сим унѣверсалом нашим моцень естъ вишменованый войтъ местом радѣти и правити и волосчанами здавна до мѣста належачими, то ест Слабиномъ, Рудкою, Седнесчиною и иншими»⁵⁹⁷. У даному випадку вислів «здавна до мѣста належачими» слід розуміти не буквально, як колишнє ратушнє володіння, а у сенсі географічному (належне до Чернігова, а не до інших адміністративних центрів) або ж політичному (тобто залежне від Чернігова), оскільки Слабин знаходився за межами наданих Чернігову земель.

Як писав Філарет, ще в середині ХІХ ст. у Слабині «видѣнь валь, окружающій съ трехъ сторонъ нѣнѣшнее поселение мѣстное. Кромѣ того на

⁵⁹⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 564–565.

⁵⁹¹ Там само. – К., 2002. – С. 576.

⁵⁹² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

⁵⁹³ Там само. – С. 263.

⁵⁹⁴ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 658.

⁵⁹⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264.

⁵⁹⁶ Філарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 88.

⁵⁹⁷ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. – К., 1998. – С. 93.

берегу Десны на високомъ мѣстѣ, небольшой земляной замокъ, внутри котораго стоить храмъ рождества Богородицы. Валъ окружающій нынешнее поселеніе, – остатокъ до татарскаго времени, тогда какъ замокъ – дѣло владельца Грязнаго»⁵⁹⁸.

В. Кривошея вважає, що після смерті Б. Грязного територія запустилася⁵⁹⁹, однак у відомих документах підтвердження цієї інформації не знаходимо. Більше того, Переписна книга 1666 р. не тільки фіксує «городъ Слабинъ» (28 дворів підданих, не рахуючи козаків та духовенство), але й називає його жителів міщанами⁶⁰⁰.

СЛОБОДА

Згідно опису Д. Пашенка, «деревня называемая Слобода, ... на низкомъ ровномъ мѣстѣ при болотѣ, въ лѣсахъ, на проселочной дорогѣ»⁶⁰¹. Як уточнюється в Рум'янцевському описі: «при болотѣ Жабинкѣ»⁶⁰².

За П. Кулаковським, «слобода – осада, заснування якої пов'язувалося з наданням колоністам податкових пільг протягом визначеного часу (до 30 років). Цей тип осад був основним для організованої колонізації, тому що отримання таких пільг знаходилося в компетенції суверена – власника чи володільця осаджуваних земель. Слободи були надзвичайно привабливими для переселенців, оскільки юридично забезпечували певний обсяг прав і привілеїв для них, обмежуючи економічний тиск з боку власників»⁶⁰³.

Досить часто слово «слобода» ставало основною назвою поселення, як це мало місце у даному випадку.

За даними В. Модзалевського, Степан Силич за часів сотництва у чернігівській полковій сотні (60-70-і рр. XVII ст.) володів «двумя дворами въ с. Котахъ, дер. Лукашовкой и д. Слободкой»⁶⁰⁴. Вірогідно, Слобода заснована незадовго до того.

Перша документальна згадка – в універсалі гетьмана Івана Мазепи 29 квітня 1699 р., яким слабинському сотнику Івану Тризничу, на його прохання, надавалися села Лукашівка і «Слобідка»⁶⁰⁵.

СМОЛИН

За переказами, походження назви пов'язане з тим, що перші поселенці займалися виготовленням смоли (дьюгтю).

«Лежить на ровномъ мѣстѣ»⁶⁰⁶.

⁵⁹⁸ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 88.

⁵⁹⁹ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 226.

⁶⁰⁰ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 154, 157, 158

⁶⁰¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 7.

⁶⁰² Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 15.

⁶⁰³ Кулаковский П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 336–337.

⁶⁰⁴ Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 4 (П–С). – К., 1914. – С. 628.

⁶⁰⁵ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – С. 322.

⁶⁰⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 88.

Смолин вперше згаданий у жалуваній грамоті великого князя литовського Олександра Казимировича чернігівському наміснику Івану Борисовичу Глинському 24 лютого 1496 р.: «Биль намъ чоломъ намѣстникъ Черниговскій князь Иванъ Борисовичъ Глинскій и просиль в насъ данника, въ Черниговскомъ повѣтъ, на имя Бутовича и селца Смолина; а на томъ дей селцы князь Александръ посадиль былъ людъ волный прихожый, на тогожь Бутовича земли. И мы ему того нашего данника Бутовича и селцо Смолино дали, зъ ласки наше, за его службу, со всимъ съ тымъ што здавна къ тому слухало: нижли тьи люди волныи, што князь Александръ посадиль на той земли, всхотятъ, ему служатъ, а не всхотятъ ему служитъ и онъ маєть ихъ отпустить доброволно со всеми ихъ статкы»⁶⁰⁷.

На Чернігівщині Глинським належали Хоробор, Домислин, Смолин; князь Іван Борисович Глинський впродовж 1492–1496 рр. був чернігівським намісником⁶⁰⁸.

Село також згадується в «Пам'яті» 1527 р.: «Смолен по Дисне уверх городовое (черниговское), подымеи 10»⁶⁰⁹.

Надалі село зникає з документів на ціле століття. 22 лютого 1633 р., в привілеї Мартину Калиновському на Чернігівське староство згадані ряд населених пунктів, у тому числі і Смолин (Smolow)⁶¹⁰.

За подимним реєстром 1638 р. у «належному до замку Чернігівського» Смолині (Sioю Smolin) налічувалося 70 «димів» і він являв собою одне з найбільших поселень округи.

СНОВ'ЯНКА

(стара назва – Борки)

Вірогідно, історична назва походить від слова «бор» – великих дубових лісів, які знаходились в межиріччі Десни і Снову. Село перейменували вже після війни. Як кажуть, оскільки було декілька сіл з такою назвою (в Чернігівському районі є село Бірки біля Пльохова), то часто виникала плутанина, не доходили листи та газети. Тож на сході села було змінити назву на честь річки Снов, що протікає поруч.

За П. Кулаковським, польський урядовець Адам Кисіль «напередодні 1638 р., почав осаджувати населений пункт Борки, що знаходився понад Десною, біля східної межі Менської волості»⁶¹¹.

Вперше згадується в травні 1641 р., коли Миколай Фірлей Броневський купив у Адама Киселя «дер. Клочків, дер. Перекоп, слоб. Новий Брусилів, Царевий Став, Борки, Боромики»⁶¹².

⁶⁰⁷ Акты Западной России. – Т.1. – СПб., 1846. – С. 153–154; Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 106.

⁶⁰⁸ Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольня Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 424.

⁶⁰⁹ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 207–211.

⁶¹⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 675.

⁶¹¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 294.

⁶¹² Там само. – С. 294–295, 406.

СТАРИЙ БІЛОУС

Літописну згадку про «Боловос» у 1148 р. іноді сприймають як першу згадку про село. Насправді, мова йде про річку Боловос (Білоус) і немає жодних підстав бачити під цією назвою населений пункт. Зокрема, в «Літописі Руському» стаття подана саме в такому контексті:

«Знову пішов Ізяслав до Чернігова... І, зібравши всі свої війська [і] берендеїв, рушив він до Чернігова, і, прийшовши, став на Ольговім полі. І тут стояли вони три дні, і не одважилися з Чернігова вийти супроти Ізяслава Святослав Ольгович, і Ізяслав та Володимир Давидовичі, і Всеволодович Святослав. Ізяслав же, тут стоячи, попалив усі села їх, аж до [ріки] Боловосо»⁶¹³.

Вперше згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновського 1634 р., коли в числі приміських хуторів над річкою Білоусом згаданий «Стари Млин»⁶¹⁴. В той час на Білоусі було багато млинів, тож під словом «Старий» розумівся саме давній млин, який виник ще за московського панування (на відміну від Євтухового чи Ляхового Білоуса, який виник коло млина, поставленого вже при поляках). Поруч утворився хутірець, який швидко розрісся у чималий населений пункт (50 «димів» у 1638 р.).

Показово, що найдавніші документи про село стосуються саме млинів.

Липнем 1641 р. датується «уступочная запись Иваном Стельмахом половины части своей в млине Старом-Белоуском пану Игнату Санченку, райце и мещанину черниговскому» (выпись из книг замку черниговского))⁶¹⁵.

А 28 січня 1648 р. укладена «уступочная запись пани Анастасии Ярошовны (по первому мужу Игнатова-Савченкова), «з воли и позволения панов опекунов» части млина в Ст. Белоусе «благородной пани Анне Григорьевне Василиевой Радченковой бурмистровой Черниговской вдове»⁶¹⁶. До речі, цей же документ цитує і Філарет: «Анастасія Ярославна, по первому браку жена Игната Савинкова, а по второму супруга Самуила Мощезинскаго, продала мельницу въ старомъ Бѣлоусѣ, называемую Демидовскую»⁶¹⁷.

Після Національно-визвольної війни село належало Троїцько-Іллінському монастирю.

СТARIК

Дніпровської сільради.

«Назва виникла від місця розташування поселення біля давнього русла річки Дніпро»⁶¹⁸, тому й зветься Старик або Стариця. Після зміни протікання русла річки люди стали заселять це узбережжя.

Вірогідно, раніше – один із кутків Дніпровського, як то впливає із протоколу засідання комісії по реалізації селянської позики в с. Навози від 23

⁶¹³ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 217.

⁶¹⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁶¹⁵ Черниговские губернские ведомости. – 1859. – № 24.

⁶¹⁶ Там само. – № 26.

⁶¹⁷ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – С. 79–80.

⁶¹⁸ Дніпровське: минуле та сьогодення. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 173.

лютого 1928 р.: «Постановили: приложить максимум зусиль щодо реалізації позики для чого розбіть село на вчастки і прікрєпить до кожного участка члена комісії і членів сільради, а саме: на Куховку... на Поле... на Карчоватку... на Бугор... на Старик і Комарин... на Шмаєвку... на Загатку... на Повидів і Кругле... на х. Прохорів... на Пильнянську стражу... на х. Боровиков»⁶¹⁹. Як бачимо, хутори в документі позначені окремо.

В звіті сільради 1 січня 1930 р. Старик також не згаданий: «Навозівська сільрада об'єднує п'ять населених пунктів: с. Навози, х. Боровиков, х. Попов Круг, х. Прохоров, х. Куцовка»⁶²⁰.

Як окремий населений пункт виникає вже після війни.

СТАСІ

Терехівської сільради

Як зазначено в Переписній книзі 1666 р.: «Деревня Стаси пустая, а в ней крестьянских дворов і угодей никаких нѣтъ»⁶²¹.

«Положеніє имѣть на низкомъ мѣстѣ, надъ болотомъ, называемомъ Замглай»⁶²². За описом 1767 р.: «при рѣчки Свинѣ»⁶²³.

«Невеличке козацьке поселення, в якому у XVIII ст. не фіксується селян. Виникло у другій половині XVII ст. Ю. Виноградський припускав, що назва села походить від слова «стос», яке означає «куча, грудка». Але насправді основу назви складає ім'я чи прізвище першопоселенця (або першопоселенців, оскільки Стасі могло означати множину – наприклад, два козака Стася або два сини козака Стася).

Зокрема, у реєстрі 1649 р. поміж козаків Чернігівського полку названий Тит Стасенко, а серед загиблих під час другого Чигиринського походу в 1678 р. значиться козак Сиберецької сотні Купрій Стасенко. В 1724 р. «сказки о службах» надали три козаки «села Стасюв»: «Сидор Стасювский» (був у походах із 1700 р.), Андрій Хоменко та «Марко Стасювский» («служил шопную службу год 7 и бул в едном походѣ 721 года»). Надалі ці прізвища із документів зникають⁶²⁴, натомість син Марка у наступних ревізіях записаний, як «Петро Марков син Ларченко» або Ларко.

За нашими спостереженнями, саме серед родини Ларків слід шукати нащадків засновників села. Наприкінці XVII ст. Стасенки трансформувалися у Стасювських (Стасьовських) – під таким прізвищем відомі брати Сидір і Марко. Нащадки Марка в 1730-х рр. записувалися як Ларченки (схоже на зіпсований варіант батьківського імені), Сидора – Сидоренки. В описі 1767 р. Сидоренки взагалі не згадуються, натомість в ревізії 1782 р. всі нащадки колишніх Стасювських значаться під прізвищем Ларко.

⁶¹⁹ Дніпровське: минуле та сьогодення. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 196.

⁶²⁰ Там само. – С. 198.

⁶²¹ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 95.

⁶²² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 32.

⁶²³ Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 70.

⁶²⁴ Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 95.

ТАБАЇВКА

Довжицької сільради

Згідно опису 1781 р., «чрезъ рѣку Бѣлоусь зъ селомъ Рогощами, состоя на правой сторонѣ оной, съ другой же стороны сей деревнѣ Свишня, впадающая въ рѣку Бѣлоусь. Положеніе имѣеть на ровномъ високомъ мѣстѣ, при пахатнихъ поляхъ»⁶²⁵.

Як згадували старожили під час Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., «оная деревня Табаювка ... ни на якій урядъ никому не надлежала; а якъ оны упомнятъ, владѣль єю перво нѣкоторій Іванъ Ножовникъ, атаманъ чернѣговскій; потимъ, якъ досталось во владѣніє дѣду нинѣшнихъ владѣльцовъ Леонтію Полуботку, такъ по немъ была во владѣніи сина єго Полуботка Павла; и нинѣ за унуками єго Андреемъ да Яковомъ Полуботками»⁶²⁶.

На жаль, не збереглися документальні джерела, які б могли пролити додаткове світло на процес виникнення поселення. Із свідчень старожилів випливає, що заснування Табаївки відбулося в другій половині XVII ст. Серед відомих отаманів городових чернігівських відсутні з прізвищем Ножовник. Хіба що можемо припустити, що так місцевий люд прозивав Івана Харитоновича Молявку, який обіймав посаду отамана у 1662-1677 рр.⁶²⁷.

І. Кондратьєв ідентифікує Табаївку з Трухановщиною, яка становила частину Кувечицької землі⁶²⁸, відносячи таким чином першу згадку про село ледь не до 1595 р.⁶²⁹. Насправді, в 1595 р. згадується всього лише «данина Лукашу Болотовичу на землю Олиферовскую»⁶³⁰, ще одну частину Кувечицької землі.

Щодо Трухановщини, то її ідентифікація з Табаївкою є хибною. По-перше, О. Яблоновський (на якого посилається І. Кондратьєв) пише лише про «Трухановщину (около Кувичиць)»⁶³¹. По-друге, наявні документи дозволяють доволі чітко локалізувати межі Кувечицької землі. Так, з декрету 1618 р. між Зброзьким і Стройловським «о землю пустовскую на имя Кувечичи, Трухоновщину, Олиферовщину, Сукачовщизну в селе Кувечичком и остров Красковщизну и Кривичи» («о zemlu pustowskuiu na imie Kuweczyczy, Truchonowszczynu, Olyferowszczynu, Sukaczowszczynu w siele kuweczyskom y ostrow Kraskowszczynu y Krywicy») ⁶³² можна зробити висновок, ніби справа йде про найближчу околицю Кувечичів. Щоправда, в документі 1711 р. «Екатерина Цигансковна Селицкая, а по второму мужу Богдановичовая продала Павлу Полуботку «кгрунтъ отъ предковъ своихъ здому пана Страйловского ...

⁶²⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 59.

⁶²⁶ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 63.

⁶²⁷ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 114.

⁶²⁸ Кондратьєв І. Під Литвою, Москвою та Польшею. – Чернігів, 2005. – С. 96.

⁶²⁹ Кондратьєв І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів, 2014. – С. 334.

⁶³⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 473.

⁶³¹ Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVIII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Апрель. – С. 93.

⁶³² Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 605.

називаємій Кувѣчицкій и село Кувѣчичи з островами, в томъ вкгрунтѣ обрѣтающимися, именно: Карпилощизною, Сукачовщизною, Олифѣровщизною, Трухановщизною, Красковщизною»⁶³³, тобто мова йде про острови – окремо розташовані земельні масиви. З одного боку, такі острови могли розташовуватися на певній відстані від умовного центру, тож на роль одного з островів могла б претендувати і Табаївка. З іншого, століття потому (після 1618 р.) острови залишаються не осадженими – топоніми залишилися незмінними, населені пункти між ними не фігурують, хоча Табаївка вже однозначно мала б існувати.

Але всі питання знімає наступний документ: незабаром П. Полуботку знадобилося точне визначення меж придбаних у 1711 р. володінь, відтак 13 лютого 1716 р. «шляхетная панѣ Екатерина Опоковна Ждановичая», яка з сином і зятем Михайлом Романовичем прибула в Чернігів із Мозирського повіту, дала «ограничене на добра кувѣчицкіе по дѣду ей, покойному пану Яну Стайловскому в ключу Любецкомъ поосталіе, а отъ тютки ей жѣ паней Екатерины Цигансковой, по первому мужу Селицкой, а по второмъ Богдановичовой, его милости пану Полуботку» продані. І далі: коли за польського панування «панѣ Стрїйловскій имѣль тїе ковѣчицкіе добра в своемъ держаню... теди такими урочищами отъ прочїихъ околичнихъ сель державцовъ оніе оъ граничени были: Ковѣчицкая границя идетъ рѣчкою Довжиком и в речку Свишну впадаетъ, з Свишни рѣчки в логъ Иржавецъ, з логу Иржавця в речку Бичалку, речкою Бичалкою на низъ по Ковѣчицкое полѣ, из Кавѣчицкого поля в кургане Ковѣчицкое, з кургана Кувѣчицкого в лесъ Здречовъ в рѣчку Рудку, речкою Рудкою въ вершину на правую сторону уз другую Рудку у Лебежово болото, из болота Лебежова чрезъ Пліоховъ лѣсъ по старую дорогу на вершину, на Пліохово селище по Любецкую границу, з гриници Любецкой у лози, из лози речкою на лесъ Мамаевскій, изъ лѣсу Мамаевского на лѣсъ Клетное, речкою Аассечанкою упадетъ въ рѣчку Свишню, тая граничить речка, а прежде звано Пресниводомъ, а теперъ осекою Разсудовскимъ прозивають»⁶³⁴.

Залучивши матеріали опису рік і річок 1754 р., отримаємо наступну лінію кордону: почавши за кілька кілометрів північніше с. Кувечичі, далі вздовж р. Довжик повертаючи на південь і поблизу однойменного села (вірогідно, тоді воно займало одну сторону берега) перетинаючи р. Свишень, далі рухаючись на південний захід до р. Бичалки («ввойшла сотнѣ Любецкой з слободы Мохнатынской і упала в рѣку Бѣлоусъ... Над оною рѣчкою Бѣчалкою ... село Мохнатынъ... село Рудка... деревня Березовка... деревня Яновка»⁶³⁵), на яку кордон виходив північніше Москалів. Далі у тому ж південно-західному напрямку, залишаючи за межею Шибиринівку (на р. Рудці), через Лебедове болото («Ручай Руда взялася Любецкой сотнѣ з болота, прозиваемого Лебединки і прышла зарослямы болотомъ выше Евтухова Бѣлоуса в рѣчку

⁶³³ Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – С. 34.

⁶³⁴ Там само. – Чернигов, 1889. – С. 48.

⁶³⁵ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 22–23.

Бѣлоусь... Над оним болотом... село Жукотки... деревня Слободка»⁶³⁶), і сягаючи Пльхова, де кордон різко повертає на північ.

Отже, Кувечицька земля та її вірогідна східна околиця Труханівщина доходили лише до Довжика (5 км на схід від Кувечичів), тоді як Табаївка розташовується ще за 7 км у східному напрямку. З огляду на географічну ситуацію, Табаївка цілком очевидно тяжіє до Рогощ, розшатованих майже впритул, на іншому березі Білоусу. До річі, як свідчать археологи, «на околиці с. Табаївки розташований курганний могильник Оргоща (10-11 ст.)»⁶³⁷.

Як припускає С. Павленко, «Табаївка – місце поселення тюрка Табая»⁶³⁸.

ТЕРЕХІВКА

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на низкомъ мѣстѣ, при небольшихъ лѣсахъ, по берегу рѣчки Замглая, съ правой стороны»⁶³⁹.

За Ю. Виноградським, «назва завдячує імені Терешко (Терентій)»⁶⁴⁰.

За часів Московської держави в цій місцевості могли бути володіння якогось Тереха, від чого походить топонім «Терехова гать». Він зустрічається в описі кордонів «острова Уланівського в дубровах чернігівських», наданому Івашку Васюковичу в червні 1616 р. Локалізація топонімів не до кінця зрозуміла і може вказувати на землі як північніше Великої Вісі і Звеничева, так і на південь від них, охоплюючи сучасні межі Терехівки: «почавши з устя струги Буровиці (rozawszy ustia struhi Burowicy) до Високого селища (ku Wysokomu seliszczu – мається на увазі Велика Вісь), від Високого селища полем до Торева селища (od Wysokoho seliszcza polem ku Pohorewu/Thorowu seliszczu), Торово селище в Уланівському острові (Thorowo seliszcza w ulanowskom ostrowe), від Торового селища до Голіковського гумнища (od Thorowoho seliszcza ku Holikowomu humnicziu), від гумнища йде до Терехової гаті дорогою з Листвина (od humnicia idet ku *Terechowoy czati/hati* dorohoju z Listwina – очевидно, мається на увазі Великий Листвен на території Городнянського району), з тієї дороги на низ Рамковим логом до Свині (z toie dorohi naniz Ramkowy lohom ku Swini), вийшовши з Рамкового логу до городища Звеничева біля лісу Тишелева (wyszedszy z Ramkowoho loha ku horodyszczu Zwinczewu kolo lesa Tyszelewa), Свинею до річки Мостовки, обидва береги (Swineiu ku recze Mostowce oba berehi), з річки Мостовки біля лісу Тровородного(?) в Зурозки (z rzeczki Mostowki kolo lesa Troworodkoho w Zurozki), в Замглайське болото (w zamolayskoie/zamhajske boloto), з Замглайського болота до струги Буровиці (z zamolayskoho bolota ku struze Burowicy) до устя Соколей (ku usniu/ustiu Sokoley) борком до Уланівського острова (borkom k ulanowskomu ostrowu) біля Великої Вищизни (u welikoju wyszynie/Wielikowiszczynie – тобто, Великої Вісі)»⁶⁴¹.

⁶³⁶ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 23.

⁶³⁷ Оргоща // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 581.

⁶³⁸ Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів, 2013. – С. 557.

⁶³⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 70.

⁶⁴⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 12.

⁶⁴¹ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 575.

Вірогідно, на рубежі 1620-1630-х рр. на території села (або «Терехової гаті») виникло поселення, яке вперше згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори 6 березня 1634 р.: «Над Свиною рікою: Петрушин, Чартория, Терехова, Юрсов»⁶⁴². Народна традиція до кола перших мешканців зараховує переселенців із Козельця.

Після Національно-визвольної війни село становило рангову власність білоуських сотників.

В універсалах гетьмана Івана Мазепи від 19 квітня 1700 р. і 1 квітня 1701 р. згадується млин Терехівський на річці Свині (який міг би постати на місці колишньої «гаті»), а на схід від Терехівки за річкою Свиною, у напрямку перехрестя Лопатинської дороги і Седнівського шляху знаходилися два ліси – Погорілий і Мринський («лѣсъ за тое жъ греблею Тереховскою, прозываемый Погорѣлый, другій лѣсъ именуемой Мринскій зъ сѣножатми розробленными и окопанными»), а також діброва⁶⁴³.

ТОВСТОЛІС

Терехівської сільради

Вперше згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори 6 березня 1634 р.: «На Косомачиним полю Товстоліс»⁶⁴⁴. За подимним реєстром 1638 р., у Товстолісі і Чорторійці (Sioło Tołstoles ŷ Czartoryjin) налічувалося 10 «димів».

«Положеніє имѣть отъ пахатнаго поля, на ровномъ мѣстѣ»⁶⁴⁵.

Топонім «Росомачине поле» походить від прізвища Росомаха. Він прокладає місток у часи Московські держави, адже саме тоді, в другій половині XVI ст., землями, на яких пізніше виник Товстоліс, володів якийсь Росомаха.

Термін «поле» може свідчити про незаселену територію, оскільки запустілі, залишені людьми або зруйновані поселення в документах фігурують як «селища», «городища». Вірогідно, за московської доби на товстоліських землях була пустка, звичайне поле, від якого збереглося лише прізвище власника.

Кілька купчих другої половини XVII ст. дозволяють пролити певне світло на географічне розташування Росомачиноного поля. Воно займало чималу площу і розташовувалося на північ від Чернігова, починаючись в районі сучасних Півців і широкою смугою доходячи, поміж Полуботки, до Товстоліса. Західним кордоном Росомачиноного поля мала виступати річка Стрижень або прибережна зона. На сході межа поля, вірогідно, сягала аж за сучасну трасу Чернігів–Товстоліс–Петрушин, за якою починалося різке зниження місцевості – долина річки Замглай. Вірогідно, Товстоліс був крайнім північним пунктом Росомачиноного поля, оскільки є вагомим підставою ідентифікувати розташований за кілометр на північ від Товстолісу рівчак Трискибівка як місцевість, належну

⁶⁴² Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁶⁴³ Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – С. 346, 370.

⁶⁴⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112. Назва поля написана помилково, має бути: «На Росомачиним полю...».

⁶⁴⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 71.

Тимошу Трискибенку (його вдова Устина Тимошиха та сини Михайло і Єрмак Трискибенки 30 липня 1688 р. продали «ниву под шляхом великим неподалеко от мeste Чернигова идучи, облога з дубровкою, також осмачок на повтори» Леонтію Полуботку).

Нагромадження в купчих нових топонімів (Півці, Полуботки, Товстоліс) може свідчити про «патріархальність» Росомачиноного поля як давнішої назви даної місцевості. Очевидно, в московську добу поле являло собою велику за розміром пустку, так і незалюднену. Є певні свідчення, що Росомаха виїхав із Чернігова у 1620 р. («переселившийся в 1620 г. в Рыльский уезд черниговец Михаил Федоров имел прозвище «сын Росамакин»⁶⁴⁶). Тим часом Росомаччина стає власністю Семена Степановича Соєнка, який, в свою чергу, наділяє половиною поля свого зятя Василя Півіновича. Вірогідно, окремі частини поля викупили Товстоліси і Полуботки, заснувавши тут власні хутори. А наприкінці XVII ст. решту території Росомачиноного поля (яке тепер називається подвійно: Росомачине або Соєнське) скупив Леонтій Артемович Полуботок.

Якась частка у володінні Росомачиним полем належала Чернігівському Іллінському монастирю, про що свідчать жалувані грамоти російських царів 1661, 1676 та 1688 рр.⁶⁴⁷.

Село засноване Овсієм Петровичем Товстолісом. Як зазначено у «Родовідній книзі Чернігівського дворянства»: «Родоначальникъ фамилии этой, Петръ Товстолѣсъ, служилъ въ Польской области и по абшиту короля польскаго Владислава IV въ 1618 году, названъ благороднымъ земскимъ писаремъ повѣта Рѣчицкаго. Сын его Евсей, по случаю нападеній на Польшу разными народами и происходивших междуусобій, оставилъ тамъ свои имѣнія, перешель въ Малую Россію, гдѣ продолжалъ службу Россійскому престолу и, по декрету воеводы Черниговскаго Ивана Комаровскаго 1640 года, пожалованъ имѣніемъ въ дер. Ширабовщинѣ, Черниговскаго повѣта, которое, по Гетманскимъ универсаламъ 1680–1690 г., подтверждено за сыномъ его Павломъ и внукомъ Андреемъ Павловичемъ»⁶⁴⁸.

Внаслідок Смоленської війни 1632-1634 рр. родове володіння О.Товстоліса стало власністю чернігівського старости М. Калиновського. А за часів Гетьманщини с. Товстоліс стало ранговою маєтністю білоуських сотників.

ТОПЧІЙКА

Серединської сільради

Ю. Виноградський виводить назву села від слова «топчак», яке означає «мельница с конным или воловьим приводом»⁶⁴⁹.

Топчіївка входила до Олишівської сотні Ніжинського полку.

⁶⁴⁶ Анпилогов Г.И. Бортные знамена как исторический источник // Советская археология. – 1964. – № 4. – С. 154.

⁶⁴⁷ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 217–218, 220–222, 222–224.

⁶⁴⁸ Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Том II. VI часть. – СПб., 1901. – С. 197.

⁶⁴⁹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 11.

Як пам'ятали старожили під час слідства про маєтності 1730 р., «прежде было во владѣнии Самуся, писара полкового нѣжинского, за гетмана Самойловича»⁶⁵⁰.

Між тим, вперше згадується ще в універсалі гетьмана Дем'яна Многогрішного 22 червня 1669 р., яким підтверджувались права ніжинському священнику Павлу Савичу «на село Топчѣвку» та «млинь в том же селѣ Топчѣвцѣ, его власнимъ коштомъ ставленний»⁶⁵¹.

УЛЯНІВКА

(стара назва – Свинь)

Попередня назва походить від річки Свинь, відомої ще з часів Київської Русі. А під 1160 р. в літописі згадується село Свинковичі, яке упорядник «Літопису Руського» Л. Махновець розташовує біля устя р. Свинь – неподалік від сучасної Улянівки: «Ізяслав же Давидович ... поїхав, щоб напасти зненацька, до Чернігова. Святослав же не відав про наїзд Ізяслава. Він стояв перед городом у таборі з княгинєю [Катериною] і з дітьми. А був тоді недільний день, і, приїхавши до Десни навпроти [села] Свинковичів, Ізяслав на зорі переправив полки свої через Десну і послав їх грабувати»⁶⁵².

Вочевидь, село Свинь, що виникло в XVII ст., розташовувалося дещо в стороні і не мало нічого спільного із стародавнім поселенням, крім схожості назв. Очевидно, в даному випадку слід вести мову не про спадкоємність назв, а про те, що поселення на берегах Свині знову назвали на честь річки.

За описом Д. Пашенка, «положеніє имѣть отъ чистаго пахотнаго поля, на искатистомъ мѣстѣ, подъ яромъ, при луге и озери називаеомомъ Домаха, отъ рѣчки Десны въ 1 в[ерсте], с лѣвой стороны»⁶⁵³.

«Нова» Свинь осаджена на тих «волоках», які були відведені чернігівському магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р. Про виникнення цих сіл на магістратській землі зазначено у рапорті магістрату від 2 січня 1764 р.: на 20 волоках, які надані були на уряд війта, «поселились село Березанка и деревни Свин и Киселевка, за чем то село и деревни по гетманским универсалам на ранг войта черниговского утверждены»⁶⁵⁴.

За П. Кулаковським, в околицях Чернігова осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського «перед 1638 р. осадили Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів»⁶⁵⁵.

Вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р., який фіксує у Свині (Sioю Swiri) «10 «димів».

Наприкінці 30-х рр. XX ст. Свинь перейменували на честь головного більшовицького вождя Ульянова-Леніна.

⁶⁵⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Нежинского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1901. – С. 7.

⁶⁵¹ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 509.

⁶⁵² Літопис Руський. – К., 1990. – С. 277, 568.

⁶⁵³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 66.

⁶⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

⁶⁵⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

УНУЧКИ

Довжиської сільради

За описом 1781 р., «положеніє имѣть на високомъ ровномъ мѣстѣ, на правой сторонѣ рѣчки Свишки, на которой плотина ... съ 3 амбарами о 3 мучныхъ и валушномъ колахъ, при пахотномъ полѣ и неболшой часты лѣса»⁶⁵⁶.

Унучки вперше згадуються в царській грамоті від 22 вересня 1690 р., якою підтверджено Леонтію Полуботку володіння «деревнею Унуковою слободкою, на купленной же землѣ поселенною»⁶⁵⁷.

Село виникло на одній із частин Мишуковського ґрунту, належній родині любецьких шляхтичів Посудевських, імовірно – біля млина на р. Свишень, заснованого Дем'яном Унучко-Посудевським і згаданого в царській грамоті 1681 р. («съ мелницею, отъ Внучка на рѣчкѣ Свичне построеною») ⁶⁵⁸. Як здається, саме цей млин описаний у грамоті 1690 р. на восьмій частині Мишуковської землі, «что онъ, Леонтій [Полуботок], купилъ у Демяна Кондратева внука вдоль по речку Белоусъ зъ деревнею поселенною и съ живущими въ ней жителями, съ мелницею на рѣчке Свишнѣ построеною»⁶⁵⁹.

Дем'ян Кіндратович доводився унуком засновнику роду Конону Посудевському⁶⁶⁰. Постійне вживання терміна «внук» призвело до трансформації прізвища в Унучко-Посудевський, а поселення на належній Дем'яну Кіндратовичу землі отримало назву не по прізвищу, а по прізвиську землевласника.

ХАЛЯВИН

Халявин осаджений наприкінці 1620-х рр. внаслідок активної колонізаційної політики чернігівських міщан після надання Чернігову в 1623 р. Магдебурзького права. Вперше згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори 6 березня 1634 р.: «Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці»⁶⁶¹.

Поселення дуже швидко розрослося і вже подимний реєстр 1638 р. налічує в Халявині (Sioło cholawino) 70 «димів».

«Положеніє имѣть на столбовой дорогѣ изъ Чернѣгова въ слободу Добрянку; отъ Чернигова на западной сторонѣ, отъ пахотнаго поля, на возвышенныхъ бугристыхъ мѣстахъ, по обѣимъ сторонамъ рѣчки Стрижнѣ»⁶⁶².

За Ю. Виноградським, «закінчення назви села суфіксом «ин» указує, що воно колись належало людині на прізвище Холява»⁶⁶³.

⁶⁵⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 58.

⁶⁵⁷ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 237.

⁶⁵⁸ Там само. – С. 229.

⁶⁵⁹ Там само. – С. 231.

⁶⁶⁰ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 367.

⁶⁶¹ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁶⁶² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 31.

⁶⁶³ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 14.

На південно-східній околиці села, де протікала річка Журавівка (права притока Стрижня, на сьогодні – ледь жевріючий струмок), у середині XVIII ст. виник хутір Журавовка («на ровном месте, между небольшим дубняком»), який у подальшому злився з селом.

ХАТИЛОВА ГУТА

Боровиківської сільради

Козачий хутір «Хотиловка» згаданий у списку поселень 1859 р. і налічував 2 двори⁶⁶⁴. Назва походить від річки Хотилівки та розташованого поруч скляного заводу (Василева або Хотилова гута).

ХМІЛЬНИЦЯ

За описом 1781 р., «положеніє імѣть отъ Чернигова на полуночной сторонѣ, отъ пахатнаго поля, на ровномъ мѣстѣ; здѣсь рѣчки нѣтъ никакой и обыватели доволствуются изъ колодезей»⁶⁶⁵.

Вірогідно, інформація про відсутність річки є помилковою, адже незадовго перед тим, в Рум'янцевському описі 1767 р., зазначалося: «С. Хмельница, при рѣчкѣ Хмельничкѣ»⁶⁶⁶. Зрештою, саме від річки Хмельнички походить і назва поселення.

За описом 1754 р.: «Ручай Хмелничка взялася с полювъ сотнѣ Белоуской з за села Хмелныцы з самих протоковъ, а паче весняной води и упала в рѣчку Бѣлоус между селом Рогощю і деревнею Рыжкамы, на которой никаких гребель і мелницъ нѣтъ, и толко одно село выше пысаная Хмелница поселеніе свое імѣть»⁶⁶⁷.

Хмельницький ручай фігурує в описі меж земельних володінь Чернігова, укладеним королівським ревізором і смоленським земським підсудком Ієронімом Цехановичем: «зъ Белоуса въ Хмелницкій ручай; Хмелницкимъ ручаем чрезъ дорогу чернѣговскую, из Чернѣгова до Сибережи идущую»⁶⁶⁸. Таким чином, Хмельницю поселено на «волоках», відведених чернігівському магістрату та його урядовцям за привілеєм 1623 р., як про те зазначено в рапорті магістрату від 2 січня 1764 р.: на 12 волоках, відведених на ранг бурмистрів «поселилось село Хмельница и во владении их состоит»⁶⁶⁹.

Вперше згадується у привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори 6 березня 1634 р.: «над річкою Біловіссю: Гуцин, Стари Млин, Смиків, Хвац, Рижики, Хмельница»⁶⁷⁰. М. Калиновський перебрав на себе всі приміські поселення внаслідок Смоленської війни 1632-1634 рр. і тримав їх до початку Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.

⁶⁶⁴ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С.13.

⁶⁶⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 80.

⁶⁶⁶ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 22.

⁶⁶⁷ Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 23

⁶⁶⁸ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 358-359.

⁶⁶⁹ ЦДІАК України. – Ф.270. – Оп. 2. – Спр. 57. – Арк. 99зв., 101зв.

⁶⁷⁰ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

Однак вже в подимному реєстрі 1638 р. Хмільниця (chmielnica) фігурує як належна на чернігівський замок, повернувшись у міську власність раніше за інші магістратські села (Петрушин, Березанка, Киселівка, Свинь).

І. Кондратьєв ідентифікує Хмільницю з Харабурдовщиною чи Хименчизною, відомою за люстраціями 1616, 1622 та 1636 рр., однак прямих вказівок для таких паралелей не маємо. Суперечить цьому і загальна логіка історичного процесу, оскільки територія Хмільниці в ту пору належала Чернігову і, крім випадку з М. Калиновським, інших власників за поляків не мала. Зрештою, в люстраціях Харабурдовщина згадується у зв'язці з Щуковщиною (Ziemia Sczukowszczyzna і Haraburdowszczyzna), яка локалізується біля с. Кислі Ріпкинського району. Здається, десь поруч мала б бути і Харабурдовщина/Хименчизна.

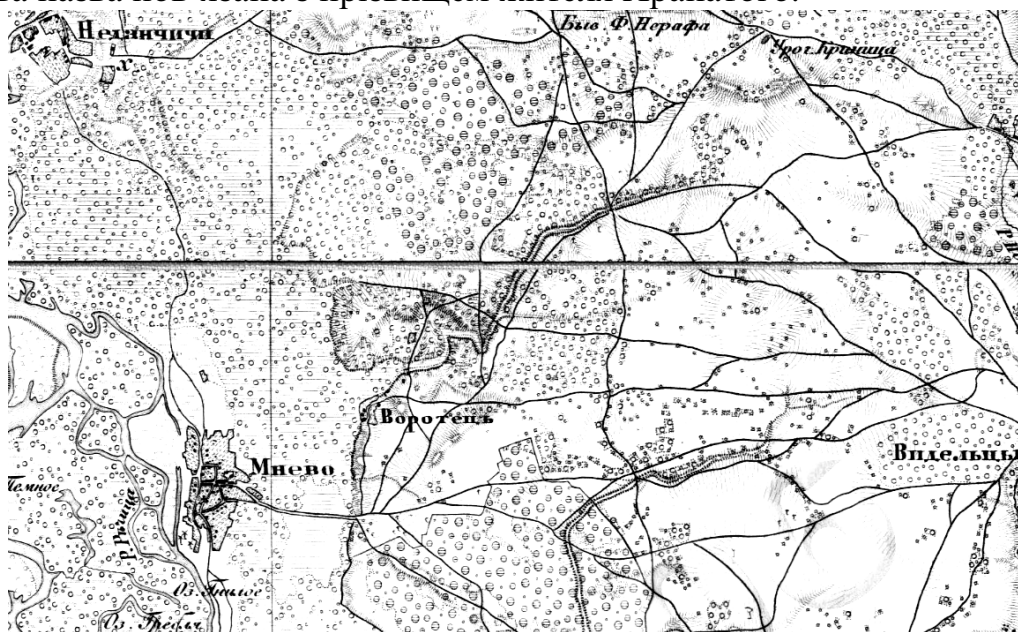
ХРАПАТЕ

(стара назва – *Воротець*)

Мньовської сільради

Згадується у списку поселень 1859 р., тоді там налічувалося 6 дворів і 68 душ⁶⁷¹. Стара назва цього села, що виникло на початку XIX століття, походить від урочища Воротець. Народна традиція пов'язує цей топонім із обміном полоненими, який мав місце у давнину («повернення полонених»), однак версія виглядає занадто штучною як для такого глухого місця.

Нова назва пов'язана з прізвищем жителя Храпатога.

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Храпате (Воротець)

ЦЕНТРАЛЬНЕ

Мньовської сільради

Одне з робітничих селищ, які виникли після відкриття в 1924 р. Мньовського торфобрикетного заводу. Як і інші поселення (Північне, Південне), отримало назву від географічного розташування щодо заводу.

⁶⁷¹ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 13.

Після відкриття нового торфобрикетного заводу у Смолині в 1986 р. і переведення туди виробничих потужностей, виїзду частини робітників, поселення стали занепадати. На сьогодні Північне і Південне зняті з обліку, а Центральне ледь жевріє.

ЧЕРВОНЕ

(стара назва – Жидиничі)

Ковпитської сільради

Жидиничі («при болотъ Бродномъ»⁶⁷²) виникли на землях Києво-Печерської лаври. Перша письмова згадка – в ревізії 1732 р. (13 дворів посполитих)⁶⁷³. Вірогідно, засновані незадовго перед тим, оскільки в Генеральному слідстві про маєтності 1729-1730 рр. поселення не згадується.

«Положеніє имѣть при лѣсахъ и пахотномъ полѣ, на ровномъ мѣстѣ»⁶⁷⁴.

В середині ХХ ст. Жидиничі перейменовані на Червоне.

ЧЕРНИШ

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Скоропадського 18 листопада 1708 р., яким військовому товаришу Якову Лизогубу підтверджувався «фолварк под селом Чорнишом Глебовский»⁶⁷⁵.

У ревізії посполитих 1713 р. фігурують «села до Седнева належного Чорнышовъ» двоє «грунтових» та двоє посполитих⁶⁷⁶.

Поселення утворилося навколо озера, від якого, очевидно, і походить назва. За Рум'янцевським описом 1767 р.: «д. Чернышъ, при оз. Чернышскомъ»⁶⁷⁷.

ШЕВЧЕНКО

(стара назва – Миколаївський х.)

Халявинської сільради

Поселення виникло на початку ХХ століття, в результаті аграрної реформи (1906 р.) російського прем'єр-міністра Петра Столипіна. За переказами, поміщик Глібов передав свої володіння поблизу с. Полуботки Поземельному банку, який розділив отримані землі на паї, а вже їх викупили переселенці з Волині. Відтак місцевий люд вживав назву Волинський хутір, тоді як офіційне найменування – Миколаївський хутір (на честь останнього російського царя Миколи II, який правив з 1894 по 1917 рр.).

Невдовзі поряд виник ще один хутір із такою назвою, тож їх почали називати Миколаївський I і Миколаївський II (взагалі, на захід від Шевченка, ближче до траси Чернігів-Ріпки, утворилася ціла група Миколаївських хуторів).

⁶⁷² Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 54.

⁶⁷³ Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2014. – С. 406.

⁶⁷⁴ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 41.

⁶⁷⁵ Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського / Підготував до друку та передмова І. Ситого // Сіверянський літопис. – 1998. – № 3. – С. 72.

⁶⁷⁶ ЦДІАК України. – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 65зв.

⁶⁷⁷ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – С. 87.

У серединці 1930-х рр., при будівництві летовища Чернігівського авіаційного училища, стародавній шлях з Чернігова на Ріпки і Гомель було перерізано, частина хутора Миколаївський II було відселена, а кілька будинків знесено.

Переїменували хутір ще перед війною (за іншими даними – в 1950 р.). Ім'я Шевченка носить і єдина хутірська вулиця.

ШЕСТОВИЦЯ

Згідно опису Д. Пащенка, «положеніє імѣть на ровномъ возвышенномъ мѣстѣ, при лугѣ рѣки Десны»⁶⁷⁸.

Три основні версії походження назви села: «від слова «шостак», яким називали шостого сина з боярського роду; взимку шлях позначали «шестами» – жердинами-віхами, щоб подорожні не збилися з нього; у перекладі з давньолитовської мови Шестовиця означає підвищення над болотяною місцевістю»⁶⁷⁹.

Вперше згадується в «Пам'яті» 1527 р.: «Шостовичи село уверх по Дисне, то село боярское, домов 20»⁶⁸⁰.

Між тим, потужні археологічні дослідження останніх десятиліть в районі Шестовиці дають підстави виводити історію села з часів Київської Русі. В урочищі Коровель існувало городище, де розміщувався найбільший на Лівобережжі табір дружинників київських князів, і яке займало стратегічні позиції на підступах до Чернігова з півдня, контролюючи місто. Пік могутності поселення припадає на X – початок XI ст., пізніше городище Коровель занепало і втратило своє домінуюче становище в регіоні, переживши кілька воєнних катастроф і відроджень.

«Вірогідно, у жовтні 1239 р. городище Коровель було заздалегідь залишено мешканцями без опору. У всякому разі, матеріали другої половини XIII ст. ані на його майданчику, ані на посаді поки що не виявлені, у той час як у декількох сотнях метрів на південний захід, на підвищеній ділянці західного берегу стариці Коровель ще 1970 р. ... зафіксоване невелике селище. Воно складалося з кількох садиб післямонгольського часу (другої половини XIII–XIV ст.)... Розташування поселення поряд із суходільною дорогою Чернігів – Київ, неподалік від урочища Узвіз, дозволяє припустити, що мешканці поселення обслуговували цей шлях у другій половині XIII–XIV ст., перебравши на себе функції городища в ур. Коровель.

У подальшому центр життя цього мікрорегіону переноситься, вірогідно, на городище в центрі сучасного села, назва якого прослідковується у письмових джерелах ... щонайменше з XVI ст.»⁶⁸¹.

Про зв'язки з післямонгольськими часами побіжно може свідчити згадка боярина «Шестовицького з Чернігова» у метричних реєстрах 1509 р.

⁶⁷⁸ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 91.

⁶⁷⁹ Курданов А. Літописним рядком про минуле та сучасне села // Село над Десною – Шестовиця: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2009. – С. 259.

⁶⁸⁰ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 207–211.

⁶⁸¹ Коваленко В. Шестовиця – табір слов'ян і вікінгів на Десні // Село над Десною – Шестовиця: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2009. – С. 87–88.

Коментуючи цей факт, О. Русина зазначає наступне: «За часів Івана IV, десь на зламі 30-40-х рр. XVI ст. чернігівська волость Прилуцьке городище була «роздана в поместье ... детем боярским черниговцом, Миките Лахиреву да Ивану Шестовитцкому»... Очевидно, що Шестовицькі отримали своє родове прізвище від с. Шестовичі (суч. Шестовиця) ... «Пан Гридко Шестовицкий ис Чернигова» вписав своїх родичів до пом'яника Києво-Печерського монастиря десь наприкінці XV ст.»⁶⁸².

Вірогідно, на початку XVII ст. село запустило, що стало наслідком так званої Смути в Московській державі. Зокрема, в жовтні 1614 р. князю Якубові Ликову надано урочища Слабин і Шостовицьке («uroczyszczca Szostowickoho u drugiego uroczyszczca nazwanego Slabun»⁶⁸³). А 4 червня 1616 р. королівська канцелярія видала підкоморію київському Самуелеві Горностаю привілей на Чернігів з Слабинським та Шостовицькими городищами («z horodyszczami Slabieniem u szostowickim»⁶⁸⁴), тобто запустили поселеннями. Хоча, як вважає П. Кулаковський, цей привілей не був реалізований»⁶⁸⁵.

Втім, незабаром поселення відродилося, про що красномовно свідчить опис меж земельних володінь Чернігова, укладений 25 березня 1625 р. королівським ревізором і смоленським земським підсудком Ієронімом Цехановичем: «Начавъ от села Шестовицѣ подле гори Шестовицкой до Гацковского логу, ... чрезъ Десну рѣку; отъ Мамчи въ озеро Опромотъ и въ рѣчку Маломолку по селище Шестовицкое, отъ куди вишеписанное ограниченіе почалось»⁶⁸⁶.

У травні 1628 р. чернігівські райці звинувачували Б. Грязного у привласненні належних місту ґрунтів біля Шестовиці («do wsi Szostowice nazwanej») ⁶⁸⁷. А за два місяці, в липні 1628 р., у ствердному привілеї, наданому Борису Грязному, на території Слабинської волості названі слободи Золотинка і Слабин, деревня Шостовиця⁶⁸⁸.

За подимним реєстром 1638 р. Шестовиця (Sioło Szostowica) залишалася у власності Б. Грязного і налічувала 20 «димів».

У XVIII ст. при селі існували хутори: «При селѣ Шостовицѣ хуторъ Раздоровъ надв. сов. Селецкаго; въ ономъ 1 хата. Хуторъ Коровле, отъ Шостовицы въ 1 в[ерсте], владѣнія онаго ж Селецкаго, въ немъ 2 хаты»⁶⁸⁹.

Другий з них – на місці поселення часів Київської Русі, яке після XIII ст. залишалось не заселеним. За інформацією археологів, «у XVIII–XIX ст. городищенський майданчик деякий час використовувався під сільське кладовище»⁶⁹⁰.

⁶⁸² Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 199–200.

⁶⁸³ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 564–565.

⁶⁸⁴ Там само. – С. 576.

⁶⁸⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 249.

⁶⁸⁶ Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 358–359.

⁶⁸⁷ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 658.

⁶⁸⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 264.

⁶⁸⁹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 91.

⁶⁹⁰ Коваленко В. Шестовиця – табір слов'ян і вікінгів на Десні // Село над Десною – Шестовиця: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2009. – С. 88.

ШИБИРИНІВКА

Як повідомляли старожили під час Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр., село «издавна поселено сотникомъ любецкимъ Савою Унучкомъ на пустовскихъ грунтахъ и владѣлы онымъ селомъ сотники любецкіе до полковничества въ Чернѣговѣ Якова Лизогуба»⁶⁹¹.

Очевидно, вперше згадується в універсалі чернігівського полковника Якова Лизогуба 7 серпня 1691 р., який підтвердив Артему Жлобі «три частки ґрунту увъ с. Шибириновкѣ, а на тихъ часткахъ сидять девять челоуѣка мужиковъ»⁶⁹² (дві частки отримані в розподіл з Унучко-Посудевським)⁶⁹³.

За даними В. Кривошеї, «Іван Молявка у Шибиринівці купив два двори і отримав на це підтвердження універсалом гетьмана Мазепи 1702 р., які у 1706 р. згідно його заповіту перейшли синам Семену і Олександру». Юхим Лизогуб «докупив у 1703 р. у козаків Жлоб-Кудренків частину Шибиринівського ґрунту». А в 1705 р. «Семен Лизогуб купив у козака сибирезького Федора Пузика частку у Шибиринівському ґрунті»⁶⁹⁴.

«Положеніе имѣеть ... на ровномъ пѣсковатомъ мѣстѣ, воду получаютъ обыватели здѣшніе для себя и для скота, за неимѣніемъ рѣки, съ колодезей: состоитъ же оное при пахатныхъ поляхъ и дубровѣ»⁶⁹⁵.

Назва села походить від прізвища Шибирин⁶⁹⁶.

ШМАЇВКА

Дніпровської сільради

За Ю. Виноградським, «назва пішла від прізвища «Шмай», що, певно, був основоположником села»⁶⁹⁷.

Вірогідно, раніше – один із кутків Дніпровського, як то впливає із протоколу засідання комісії по реалізації селянської позики в с. Навози від 23 лютого 1928 р.: «Постановили: приложить максимум зусиль щодо реалізації позики для чого розбїть село на вчастки і прікрєпить до кожного участка члена комісії і членів сільради, а саме: на Куховку... на Поле... на Карчоватку... на Бугор... на Старик і Комарин... на Шмаєвку... на Загатку... на Повидів і Кругле... на х. Прохорів... на Пильнянську стражу... на х. Боровиков»⁶⁹⁸. Як бачимо, хутори в документі позначені окремо.

В звіті сільради 1 січня 1930 р. Шмаївка також не згадана: «Навозівська сільрада об'єднує п'ять населених пунктів: с. Навози, х. Боровиков, х. Попов Круг, х. Прохоров, х. Куцовка»⁶⁹⁹.

⁶⁹¹ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 51.

⁶⁹² Мякотин В. Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв. – Т. 1. – Вып. 1. – Прага, 1924. – С. 62.

⁶⁹³ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 362.

⁶⁹⁴ Там само. – С. 361.

⁶⁹⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 49.

⁶⁹⁶ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 9.

⁶⁹⁷ Там само. – Арк. 3.

⁶⁹⁸ Дніпровське: минуле та сьогодення. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 196.

⁶⁹⁹ Там само. – С. 198.

Як окремий населений пункт виникає вже після війни.

ШУЛЬГІВКА

Ковпитської сільради

Вірогідно, виселок із Ковпити.

За Ю. Виноградським, назва походить від прізвища «Шульга, що значить – лівша»⁷⁰⁰.

Шульгівка вперше згадується в списку населених пунктів 1859 р. (5 дворів)⁷⁰¹, вірогідно, виникла у першій половині XIX ст.

ЮР'ІВКА

Мохнатинської сільради

За описом 1781 р., «раздѣленное съ деревнею Рыжками одною только рѣчкою Бѣлоусомъ, на коей плотина Антоніевскаго Любецкаго монастыря, съ состоящими на ней 2 амбарами о 4 колахъ; село сіе расположено на правомъ берегу помянутой рѣчки Бѣлоуса, ... на ровномъ возвышенномъ мѣстѣ, при пахатномъ полѣ и лѣсахъ»⁷⁰².

Село Юр'ївка («Siою Jurrowka») вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. (43 «дими» разом із Мохнатином) як власність Григорія Піотровського, стольника новгород-сіверського. Г. Піотровський у 1621 р. володів селищем Мохнатин, а невдовзі «за поступкою від М. Ясликовського отримав пустош Чортиківщину, що знаходилася біля впадіння Рудки до Білоусу, але заселити її до Смоленської війни не встиг»⁷⁰³. Територія Юр'ївки знаходилася поруч із Чортиківщиною і, вірогідно, тоді ж увійшла до володінь Г. Піотровського. Заселена в середині 1630-х рр. Можемо припустити, що село назване на честь власника землі – як одна із форм імені Григорій (Георгій).

Село із схожою назвою («Юрсов») згадується в привілеї 1634 р. чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори: «Над Свиною рікою: Петрушин, Чартория, Терехова, Юрсов»⁷⁰⁴. Однак його чітка локалізація по течії р. Свині (сучасний Замглай) вище Терехівки заперечує можливість ідентифікації Юрсова як Юр'ївки. На нашу думку, сліди Юрсова слід шукати в районі Березанки.

Після Національної-визвольної війни 1648-1657 рр. село опинилося у власності Чернігівського П'ятницького монастиря. 22 січня 1660 р. гетьман Юрій Хмельницький підтвердив монастирю володіння «сѣль Рудки, Юревки, Рижиковъ, Березовки, Мохнатина, Яновки, Кашовки, в едном обрубѣ», посилаючись на невідомий нам універсал Б. Хмельницького⁷⁰⁵.

⁷⁰⁰ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 5.

⁷⁰¹ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 12.

⁷⁰² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 75.

⁷⁰³ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 266, 434.

⁷⁰⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷⁰⁵ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 140.

А в 1662 р. чернігівський полковник Іоанікій Силич дозволив пану Павлу Товстолісу «греблю занят в концы села Юревьки, вышей на рецѣ Билоусе, и млынъ на оном займеску збудовавъшы своим коштом»⁷⁰⁶.

ЯГІДНЕ

Село виникло весною 1953 р. на землях Іванівського держплодорозсадника «Авангард» (створений восени 1949 року на базі підсобного господарства військової частини), коли сюди було переведено 27 сімей із Старогудської сільради Остерського району (із зони будівництва військового полігону). Сучасна назва надана поселенню постановою облвиконкому в 1968 р.

ЯКУБІВКА

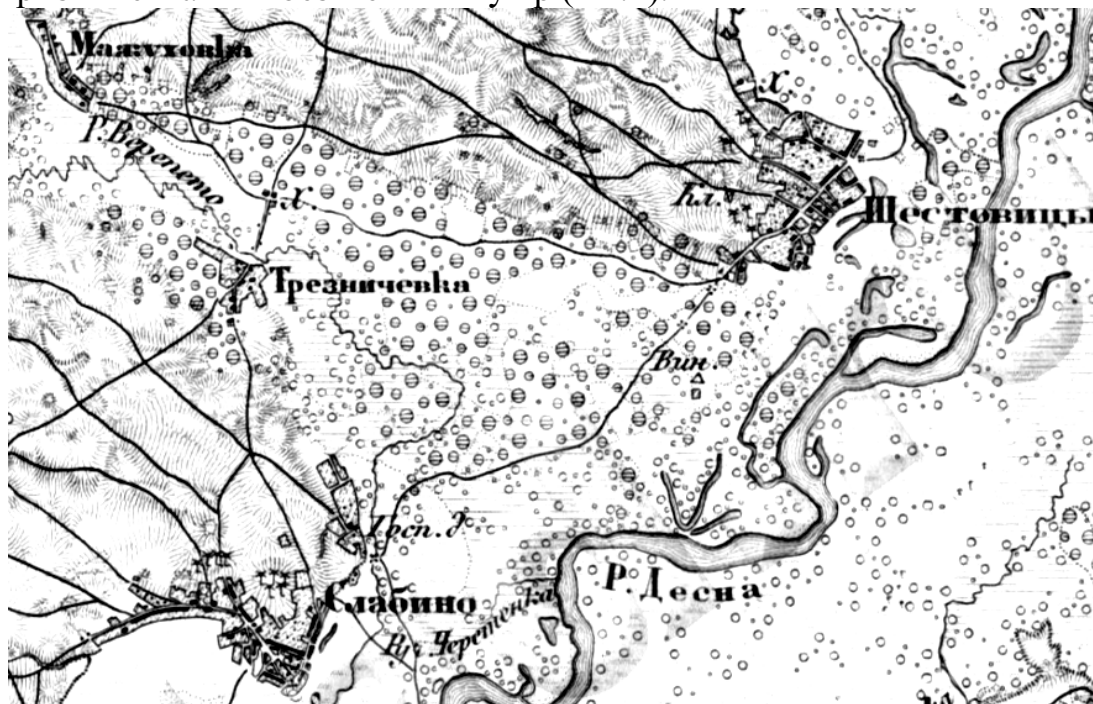
(стара назва – Тризначевка)

Слабинської сільради

За описом 1781 р.: «Хуторъ Тризначевка, сотника Тризны, отъ Андрѣвки въ 5 верстах, при рѣчки Верпутѣ; въ немъ подданическихъ 6 хатъ»⁷⁰⁷.

У списку населених пунктів 1859 р. згадується як «Якубовка (Калашевъ), при болотѣ безыменномъ» (20 дворів), також поруч зазначено хутір Тризначевка «при колодцѣ» (2 двори)⁷⁰⁸.

На карті другої половини ХІХ ст. Якубівка позначена як «Тризначевка», а сама Тризначевка – як безіменний хутір («Х.»).

*Фрагмент карти другої половини ХІХ ст.
із локалізацією с. Якубівка («Тризначевка»)*

*** *** ***

⁷⁰⁶ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 940–941.

⁷⁰⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 91.

⁷⁰⁸ Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 12.

**Таблиця 12. Зведена таблиця населених пунктів
Чернігівського району та перших писемних згадок про них**

<i>№</i>	<i>Назва</i>	<i>Сільрада</i>	<i>Перша згадка</i>
1	Андріївка		1689
2	Анисів		1638
3	Антоновичі	Шибишинівська	1643
4	Березанка	Киселівська	1666
5	Бірки	Пльохівська	1713
6	Боровики		1859
7	Боромики		1621
8	Брусилів	Киселівська	1527
9	Буди		1706
10	Будище	Боровиківська	1924
11	Василева Гута	Боровиківська	1767
12	Ведильці		1712
13	Вікторівка	Слобідська	1671
14	Ворохівка	Боровиківська	1924
15	Гірманка	Жукотківська	1781
16	Глядин	Мньовська	1892
17	Гончарівське, смт		1953
18	Гущин	Киїнська	1634
19	Деснянка	Новобілоуська	1638
20	Дніпровське		1375-1381
21	Довжик		1681
22	Драчівщина	Слобідська	XX ст.
23	Друцьке	Ладинська	1709
24	Єньків	Пісківська	1781
25	Жавинка	Киїнська	1638
26	Жеведь		1718
27	Жукотки		1625
28	Завод	Пакульська	1781
29	Загатка	Дніпровська	XX ст.
30	Зайці	Левковицька	1660
31	Золотинка	Краснянська	1624
32	Іванівка		1621
33	Кархівка		1712
34	Киїнка		1660
35	Киселівка		1638
36	Клочків	Черниська	1527
37	Кобилянка	Киселівська	1659
38	Ковпита		1712
39	Козероги	Смолинська	1638
40	Количівка	Іванівська	1672
41	Кошівка	Новобілоуська	1657
42	Красне		1664
43	Кругле	Левковицька	1781
44	Кувечичі		1527
45	Ладинка		1620
46	Левковичі		1834
47	Левоньки	Жукотківська	1671

48	Леньків Круг	Кархівська	1925
49	Линя	Пакульська	XIX ст.
50	Ліски	Боровиківська	1858
51	Лісне	Боровиківська	XX ст.
52	Лукашівка	Анисівська	1646
53	Льгів	Левковицька	1704
54	Льгівка	Левковицька	1858
55	Мажугівка	Слабинська	1781
56	Малинівка	Терехівська	1638
57	Малійки	Ведильцівська	1732
58	Михайло-Коцюбинське, с-те		1666
59	Мньов		1552
60	Моргуличі	Боромиківська	1897
61	Москалі	Шибишинівська	1690
62	Мохнатин		1621
63	Нове, с-ще	Седнівська	1858
64	Новий Білоус		1638
65	Новоселівка	Улянівська	1704
66	Олишівка, с-те		1665
67	Павлівка	Радянськослобідська	1781
68	Пакуль		1610
69	Папірня	Пакульська	1720
70	Петрове	Боромиківська	XX ст.
71	Петрушин		1633
72	Пильня	Пакульська	1754
73	Підгірне	Пісківська	1634
74	Піски		1634
75	Пльохів		1527
76	Повидів	Дніпровська	XX ст.
77	Полуботки	Халявинська	1638
78	Прохорів	Дніпровська	1858
79	Пустиньки	Мньовська	1781
80	Радянська Слобода		1781
81	Ревунів Круг	Ковпитська	1858
82	Редьківка		1689
83	Рижики	Хмільницька	1625
84	Рівнопілля	Хмільницька	1967
85	Рогощі	Довжицька	1159
86	Роїще		1634
87	Рудка		1496
88	Рудня	Пакульська	1666
89	Рябці	Хмільницька	1732
90	Седнів, с-те		1068
91	Селянська Слобода	Рудківська	1689
92	Семенягівка	Пакульська	1858
93	Серединка		1660
94	Сіножацьке	Серединська	1781
95	Скорінець	Краснянська	1638
96	Скугарі	Пльохівська	1713
97	Слабин		1527

98	Слобода		1699
99	Смолин		1496
100	Снов'янка	Боромиківська	1641
101	Старий Білоус		1634
102	Старик	Дніпровська	XX ст.
103	Стасі	Терехівська	1666
104	Табайвка	Довжицька	1730
105	Терехівка		1634
106	Товстоліс	Терехівська	1634
107	Топчіївка	Серединська	1669
108	Улянівка		1638
109	Унучки	Довжицька	1690
110	Халявин		1634
111	Хатилова Гута	Боровиківська	1858
112	Хмільниця		1634
113	Храпате	Мньовська	1858
114	Центральне	Мньовська	1920-і
115	Червоне	Ковпитська	1732
116	Черниш		1708
117	Шевченка	Халявинська	1900-і
118	Шестовиця		1527
119	Шибириківка		1691
120	Шмаївка	Дніпровська	XX ст.
121	Шульгівка	Ковпитська	1858
122	Юр'ївка	Мохнатинська	1638
123	Ягідне	Іванівська	1953
124	Якубівка	Слабинська	1781

**Таблиця 13. Населені пункти Чернігівського району,
розташовані відповідно до перших писемних згадок про них**

<i>№</i>	<i>Перша згадка</i>	<i>Назва</i>	<i>Сільрада</i>
1	1068	Седнів, смт	
2	1159	Рогощі	Довжицька
3	1375-1381	Дніпровське	
4	1496	Рудка	
5	1496	Смолин	
6	1527	Брусилів	Киселівська
7	1527	Клочків	Черниська
8	1527	Кувечичі	
9	1527	Пльохів	
10	1527	Слабин	
11	1527	Шестовиця	
12	1552	Мньов	
13	1610	Пакуль	
14	1620	Ладинка	
15	1621	Боромики	
16	1621	Іванівка	
17	1621	Мохнатин	
18	1624	Золотинка	Краснянська
19	1625	Жукотки	

20	1625	Рижики	Хмільницька
21	1633	Петрушин	
22	1634	Гущин	Киїнська
23	1634	Підгірне	Пісківська
24	1634	Піски	
25	1634	Роїще	
26	1634	Старий Білоус	
27	1634	Терехівка	
28	1634	Товстоліс	Терехівська
29	1634	Халявин	
30	1634	Хмільниця	
31	1638	Анисів	
32	1638	Деснянка	Новобілоуська
33	1638	Жавинка	Киїнська
34	1638	Киселівка	
35	1638	Козероги	Смолинська
36	1638	Малинівка	Терехівська
37	1638	Новий Білоус	
38	1638	Полуботки	Халявинська
39	1638	Скорінець	Краснянська
40	1638	Улянівка	
41	1638	Юр'ївка	Мохнатинська
42	1641	Снов'янка	Боромиківська
43	1643	Антоновичі	Шибишинівська
44	1646	Лукашівка	Анисівська
45	1657	Кошівка	Новобілоуська
46	1659	Кобилянка	Киселівська
47	1660	Зайці	Левковицька
48	1660	Киїнка	
49	1660	Серединка	
50	1664	Красне	
51	1665	Олишівка, смт	
52	1666	Березанка	Киселівська
53	1666	Михайло-Коцюбинське, смт	
54	1666	Рудня	Пакульська
55	1666	Стасі	Терехівська
56	1669	Топчіївка	Серединська
57	1671	Вікторівка	Слобідська
58	1671	Левоньки	Жукотківська
59	1672	Количівка	Іванівська
60	1681	Довжик	
61	1689	Андріївка	
62	1689	Редьківка	
63	1689	Селянська Слобода	Рудківська
64	1690	Москалі	Шибишинівська
65	1690	Унучки	Довжицька
66	1691	Шибишинівка	
67	1699	Слобода	
68	1704	Льгів	Левковицька
69	1704	Новоселівка	Улянівська

70	1706	Буди	
71	1708	Черниш	
72	1709	Друцьке	Ладинська
73	1712	Ведильці	
74	1712	Кархівка	
75	1712	Ковпита	
76	1713	Бірки	Пльохівська
77	1713	Скугарі	Пльохівська
78	1718	Жеведь	
79	1720	Папірня	Пакульська
80	1730	Табаївка	Довжицька
81	1732	Малійки	Ведильцівська
82	1732	Рябці	Хмільницька
83	1732	Червоне	Ковпитська
84	1754	Пильня	Пакульська
85	1767	Василева Гута	Боровиківська
86	1781	Гірманка	Жукотківська
87	1781	Єньків	Пісківська
88	1781	Завод	Пакульська
89	1781	Кругле	Левковицька
90	1781	Мажугівка	Слабинська
91	1781	Павлівка	Радянськослобідська
92	1781	Пустиньки	Мньовська
93	1781	Радянська Слобода	
94	1781	Сіножацьке	Серединська
95	1781	Якубівка	Слабинська
96	1834	Левковичі	
97	1859	Боровики	
98	1859	Ліски	Боровиківська
99	1859	Льгівка	Левковицька
100	1859	Нове, с-ще	Седнівська
101	1859	Прохорів	Дніпровська
102	1859	Ревунів Круг	Ковпитська
103	1859	Семенягівка	Пакульська
104	1859	Хатилова Гута	Боровиківська
105	1859	Храпате	Мньовська
106	1859	Шульгівка	Ковпитська
107	1892	Глядин	Мньовська
108	1897	Моргуличі	Боромиківська
109	XIX ст.	Линія	Пакульська
110	1900-і	Шевченка	Халаявська
111	1924	Будище	Боровиківська
112	1924	Ворохівка	Боровиківська
113	1924	Драчівщина	Слобідська
114	1920-і	Центральне	Мньовська
115	1925	Леньків Круг	Кархівська
116	1953	Гончарівське, смт	
117	1953	Ягідне	Іванівська
118	1967	Рівнопілля	Хмільницька
119	XX ст.	Загатка	Дніпровська

120	XX ст.	Лісне	Боровиківська
121	XX ст.	Петрове	Боромиківська
122	XX ст.	Повидів	Дніпровська
123	XX ст.	Старик	Дніпровська
124	XX ст.	Шмаївка	Дніпровська

Типові «легенди»

Аналіз зібраного у попередні розділах матеріалу про походження назв сіл нашого регіону свідчить перш за все про втрату зв'язків поколінь, чого, здається, так добивалася влада у радянську епоху. Значний масив інформації, що передавалася століттями від одного покоління до іншого, було втрачено. Про це яскраво свідчать легенди та перекази, які не відповідають дійсності, але якими місцеве населення намагалося пояснити для себе походження назв поселень. Для таких переказів притаманні очевидна наївність і штучність.

Ось деякі приклади.

За радянської доби в *Антоновичах* не знали про існування любецького боярського роду Антоновичів, відтак тут виникли «перекази», нібито село заснували два брати, сини якогось Антона (отже, по-батькові – Антоновичі), які ще й служили в пана Подольського. Яким чином підлеглі «пана» могли ще й села засновувати – це вже нікого особливо не цікавило. Інша версія – в пана були дуже хороші сади з яблуками сорту Антоновка. Настирлива згадка про «пана» – відголоски народної пам'яті про ХІХ ст., тоді як село засноване за кілька століть до того.

У *Боромиках* припускають, що першим поселенцем був рибалка на ім'я Боромик. Зрозуміло, чому рибалка – бо поруч Десна. А от назву задовільно пояснити вже не могли, тож і вирішили творці «легенди», що то, мабуть, ім'я. Годі казати, що первісна назва села – Радиль (Радунь), – повернена із нашарувань історичних епох П. Кулаковським, стала відкриттям і для місцевих жителів.

Радянська соціалістична реальність спиралася на колгоспну систему виробництва, підприємницька діяльність була не в пошані. Тож у *Буді* призабули про заводи по виробництву поташу і виводили назву від такого собі куріня (буди або будки), збудованої якимось рибалкою.

Чого тільки не придумали у *Ведильцях*: тут тобі і плоти з перилами, які називались ведилки, і «выдильвання» грубої вовняної тканини на гіпотетичній сукновальні. А В. Сапон навіть згадав давньоіндійські «веди», доповнивши гіпотезу давньоруським словом «ведение» та похідними від нього «відьма», «ведмідь». А всього-то, що в цій місцевості протікала річка Ведилка, звідки і отримало назву поселення.

Які асоціації викликає назва *Гірманки*? Так, паралелі з ім'ям Герман – тож і з'явилися «легенди» про пана Германа. Однак спершу тут існувало урочище саме з такою назвою, а вже потім виник хутірець, який зберіг назву урочища.

Урочище *Глядин* дало назву селу неподалік Мньова. Інша річ, що у давнину назва урочища могла походити від слова «глядіти» або «спостерігати» – чи то за ворогом, чи то за кордоном.

У *Довжюку* переказують про вільного чоловіка на прізвище Довгий, тоді як назва походить від однойменної річки.

Козака на прізвище Друць «сватає» «народна пам'ять» у засновники *Друцького*. Хоча більш очевидною здається версія про заснування села переселенцями з білоруського міста Друцьк.

Річка *Жовинка* дала назву поселенню, що виникло на її берегах. Однак річка пересохла, а назву як тільки не трактують: і від значної кількості жаб (Жабинка), і від птаха жолкви, і від джерел (Живинка), і від розбійника Жолвина, і навіть від хвороби жовни (невиліковної язви), якою страждав чи то якийсь офіцер, чи то цілий чернігівський князь – кому що більше до вподоби. До речі, саме багатоваріантність версій – одна з головних ознак того, що справжній зміст топоніму втрачено і в ХХ ст. місцеві жителі прикладали до нього всі можливі пояснення, наскільки вистачало освіти і фантазії.

У повний тупик завела місцевий люд назва села *Кархівка*, тож не придумали нічого кращого, як пов'язати її з коротким сном – щось на зразок «прикархнуть» (тобто, заснути на короткий час). Навіть важко уявити, який то мав бути епічний перепочинок (певно, такий храп стояв на всю округу, що навіть легендарний Соловей-Розбійник, як нині модно казати, «нервово курить у сторонці»), аби на честь такої події назвали майбутнє поселення. Втім, все куди прозаїчніше – вочевидь, назва села походить від однойменного урочища.

Киїнка отримала свою назву від однойменної річки, а не від господаря корчми по київському шляху на ім'я Киян. Інша річ, що давній шлях на Київ міг стати основою назви річки.

Дрібношляхетська родина Любецького староства Киселів (Кислих, Кисловичів) стояла у витоків села *Киселівка* ще до появи в наших краях козаків. Зрозуміло, в ХХ ст. про неї вже ніхто не пам'ятав, тож народні «легенди» обмежилися козаками, які на берегах Замглаю не стільки рибу ловили, як готували кисіль.

Не до кінця зрозуміла етимологія назви *Клочків*. Можливо, тут виробляли сітки («клоччя»). Зрештою, це виглядає більш правдоподібно, аніж клок землі, зайнятий переселенцями.

Типовий приклад мученицьких пошуків пояснень незрозумілих сучасним людям топонімів – село *Кувечичі*. Тут тобі і зіпсований термін ковалі (ковачі), і людина на прізвище Кувійко, і зовсім епічна історія про жінку, в господарстві якої поросля кричало «куве», а горобець поруч – «чи-чи». В реальності ще з післямонгольських часів існувала обширна «кувечицька земля», від цієї землі пішло прізвище бояр, які заволоділи нею, а вже потім бояри Кувечичі (Кувечицькі) заснували поселення, що отримало назву від їх прізвища.

Від річки чи озера отримала свою назву *Ладинка*. Хоча «народна традиція» пов'язувала походження поселення з майструванням козацьких «лодій» (ладій), із переселенцями з Ладині (здається, десь на Волині) та родиною Ладонків.

Людина з «козлиною борідкою» – один із варіантів «народної творчості» щодо пояснень первісної назви селища *Михайло-Коцюбинське (Козел)*, тоді як маємо черговий приклад забуття любецької боярської родини, цього разу – Козлів.

Річка Мньовка або промисел, пов'язаний із «м'яттям» шкіри, – найбільш вірогідні версії походження топоніму *Мньов*. Місцеві «легенди» пропонують широкий спектр варіантів: місце обміну («міняти»), зволікання або ухиляння від податків («м'ятися» – але в такому разі поселення вже мало існувати і мова може йти хіба що про перейменування, що видається і зовсім малоімовірним) і навіть поклоніння місцевого населення богині Мендіді, добре відомої в античній міфології як Артеміда.

Топонім *Мохнатин* можна розкласти на складові «мох» і «тин», інтерпретуючи це як «сушити мох на тину». Втім, куди більш реальним видається походження назви від прізвища Мохнач або Мохнат.

Ще одна любецька родина – Петруш – залишила слід у назві *Петрушина*. Як і повсюдно, у самому селі про засновників давно забули, натомість маємо розмаїття «народних» фантазій: про першопоселенця Петра (чи то лікаря, чи то простого рибалку), про рослину петрушку і навіть про царя Петра I, якого чомусь занесло в таку глибинку (де не проходило жодного скільки-небудь важливого шляху), та ще й колесо в кареті зламалося, а йому місцевий коваль зробив шину (тобто, Петру – шину). От і думайте, що виглядає більш химерно: підвода на гумі 300 років тому чи коваль-віртуоз, який із заліза примудрявся оту саму гуму виготовляти.

Неясності залишаються з топонімом *Пльохів*: село відоме ще з 1527 р., а згадані в документах «пльохівський ґрунт», «пльохівський острів», «пльохівський ліс» могли як отримати назву від існуючого тут села, так і утворитися разом із поселенням на більш давній «пльохівській землі» (що більш вірогідно). Давній вік села виводить нас у литовські часи, але ж не в Київську Русь. При бажанні можна погортати літопис і впевнитися, що там відсутні підстави для висновків на кшталт: «село Пльохів в наших краях було одним з князівських і в ньому «йшло життя» князівське, тут діяли різноманітні господарські установи, які приносили багатий прибуток. Ці відомості відносяться до 1148 р.»). Насправді, літописна стаття 1148 р. сповіщає лише про спалення сіл у напрямку Любеча і не містить жодної конкретної назви: «А се ще раз Ізяслав [Мстиславич], прийшовши знову до Чернігова, став на Ольговім полі, і тут села наші вони попалили аж до Любеча і все добро наше розорили»⁷⁰⁹. Зрозуміло, було б нонсенсом сприймати цей запис як першу писемну згадку про Пльохів, Рудку чи Кувечичі. Мова може йти лише про місцевість, на якій розташовані нинішні села

Іноді «народна творчість» взагалі ставить у глухий кут: нібито спершу *Полуботки* мали назву Голомозівка, яка походить від піщаної місцевості, на якій виникло поселення. Хоча заснував його Ярема Полуботок і в жодному документі ні про яку Голомозівку ні слова – чи не якийсь куток села більш

⁷⁰⁹ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 218.

пізніх часів мається на увазі? Та й про які піски мова, коли Полуботки стоять на березі Стрижня, а ще, кажуть, і двоє озер раніше було.

А в *Роїці* звертають увагу на написання назви села в багатьох давніх документах через «а»: Раїще. Виводять її від садів, в яких росло багато райських яблук (як варіант – від захопленого пана, що вигукнув, побачивши сад: «Ну й рай у вас тут!»). Одним словом, не село, «великий рай». Насправді, ще частіше у документах вживали написання таки через «о» (Роїще), зрештою й слобода, оселена поруч, називалася Ройською (Роїською), а не Райською. Ройською була і сотня за часів Гетьманщини. Відтак більш аргументовано видається гіпотеза про походження назви від слова «рій».

Селянська Слобода виникла на землях Чернігівського П'ятницького дівочого монастиря і заселена незадовго до 1689 р. Зрозуміло, ні про яку історію від XII ст. (як то зустрічається в деяких краєзнавчих публікаціях) не може бути й мови. В даному випадку вік села намагаються підмінити віком монастиря, однак це несумісні речі і володіння землею аж ніяк не означає автоматичного виникнення на ній поселень. До всього, не всі монастирські володіння стали наслідком дарування чернігівських князів, значна частина маєтків отримана монастирями після вигнання поляків внаслідок Національно-визвольної війни 1648-1657 рр., коли гетьмани щедро наділяли релігійні установи полишеними шляхтичами землями.

Від річки чи озера отримав свою назву *Слабин*, а не від того, що хтось тут захворів («заслаб»).

В основі назви *Смолин* вбачаються сліди промислу – тут добували смолу (дъготь). «Легенда» про трьох братів-козаків – Смолина, Максима та Гнилушу, які, мовляв, після знищення Катериною II Запоріжжя розбрелися країною і заснували три сусідні села, – цікава не більше, як вияв місцевого фольклору. По-перше, Смолин існував ще років за 300 до того. По-друге, топонім Гнилуша явно має географічну основу, а не походить від прізвища.

Колишні Борки розташовуються на берегах Снову, тож у ХХ ст. село перейменували на честь річки. Однак знаходяться у *Снов'янці* бажаючі поекспериментувати з назвою, розкладаючи її на складові, наприклад – «Снов» і «Янка». Відтак маємо на виході «легенду» про купця, дочку якого звали Янка і яка потонула, купаючись у Снові.

Взагалі, чомусь місцеві жителі не мають звички ототожнювати назви поселень із однойменними річками, тож топонім *Старий Білоус* на річці Білоус виводять від «старого багатого князя, якого прозивали «старим білим усом».

А в *Товстолісі* вам залюбки розкажуть про походження назви від великих, товстих лісів. Їх і сьогодні навколо села якимось не спостерігається, і раніше не було, оскільки шляхетського походження Овсій Товстоліс заснував поселення на Росомачиному полі. Інша річ, що на початку 1920-х рр., в революційній лихоманці і несамовитому прагненні викоринити будь-які асоціації з колишніми дворянами, місцеві активісти намагалися змінити назву села на «Товстий ліс». Дійшли до окружного (тобто, обласного) рівня, де їх ініціативу не підтримали і завернули.

Річка Хмельничка широко відома ще з часів, коли визначалися межі чернігівських володінь у 1625 р, після надання місту магдебурзького права. Однак у самій *Хмельниці* наводять «перекази» про далеких пращурів – хмелярів, або й взагалі про славетного гетьмана Богдана Хмельницького, хоча той не має ані до села, ані до його осадження жодного стосунку.

Отже, як бачимо, у більшості випадків так звані народні «перекази» та «легенди» не мають ніякої історичної основи і є звичайною вигадкою людей, що прагнули на доступному для них рівні пояснити місцеві топоніми.

*** *** ***

Розділ VII

Не існуючі поселення

Не локалізовані поселення, що існували до 1648 р.

Мова йде про поселення, випадкові згадки про які зустрічаються у давніх документах. Традиційно, їх відносять до таких, що не піддаються локалізації на місцевості. Більшість населених пунктів згадана лише в привілеї 1634 р., коли навколо Чернігова стрімко формувалася мережа поселень. У доволі короткий проміжок часу вони або змінили назву, або злилися з іншими поселеннями чи взагалі припинили існування – для більш чіткої орієнтації елементарно бракує інформації. Між тим, деякі з них – Шерепи і Фаєв хутір – достатньо чітко ідентифікуються. А відносно Уланова маємо опис кордонів земель, на яких пізніше виникло село.

ВАРИНЦІ

Згадуються в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори від 6 березня 1634 р: «Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці»⁷¹⁰. Вірогідно, розташовувалися південніше Полуботок, можливо – в районі Півців.

ЖУРАВИНЕ

О. Лугина звернув увагу, що Філарет, цитуючи грамоту польського короля Сигизмунда III 1619 р., яка описувала кордони земель, що надавались шляхтичам Богушам та Юшкевичам, зазначав відстані: «... вниз Козлом (протягом 17 верст) у р. Верепет, у верх Верепута (протягом 7 верст) селище Журавине, від селища Журавиного через Усох у Живедь.. ». Відтак, «виходячи з наведених географічних назв, розміру версти (1,08 км), можна стверджувати, що селище Журавине знаходилось за 7,5 км вгору по р. Верепет від її злиття з р. Вереп (Козел), тобто саме там, де тепер знаходиться с Андріївка.

Пізніші грамоти 1625, 1650 рр., які визначали кордон чернігівського магістрату по р. Верепет, згадували селище, проте, не зазначали його назви»⁷¹¹.

Отже, Андріївка виникла на місці колишнього селища Журавиного, яке, вірогідно, виникло ще в XVI ст., а запустило на початку XVII ст.

КАМІНЬ

Деревня Камінь, що перебувала у сферу впливу Чернігівського замку, згадується у вересні 1629 р., коли була надана Адамові Корсаку. Коментуючи цю звістку, П. Кулаковський зазначав: «Хто її заселив і де конкретно вона

⁷¹⁰ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷¹¹ Лугина О. Свт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія смт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – С. 33, 66.

знаходилася, залишається загадкою. Однією з версій може бути поміщення її неподалік Перекопа (суч. Брусилів)»⁷¹².

У березні 1636 р. А. Корсак отримав королівський консенсус на поступку Каменя Андрієві Ходиці, а останній у 1638 р. сплатив з нього подимний податок⁷¹³.

КИРСЬКІ

Згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори від 6 березня 1634 р: «Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці»⁷¹⁴. Вірогідно, розташовувалися в районі Півців або ще ближче до міста.

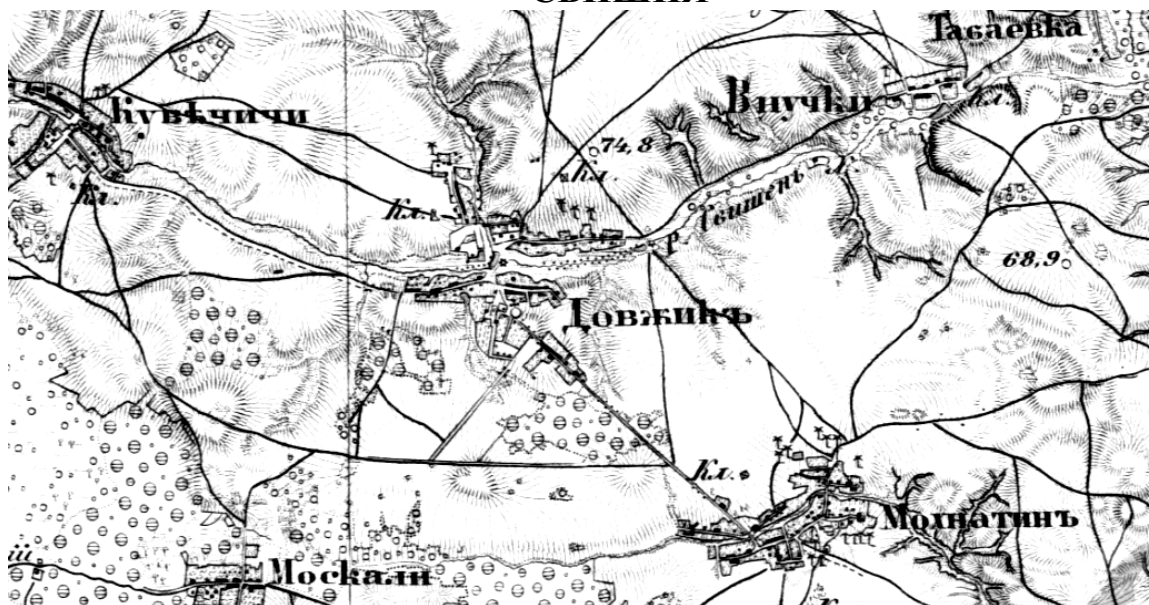
МУРОВЧИКИ

Згадуються в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори від 6 березня 1634 р: «За Десною ж Піски, Подгоре, Муровчики»⁷¹⁵. Вірогідно, мається на увазі Бакланова Муравійка.

ПЛОША

Згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори від 6 березня 1634 р: «Над річкою Десною Плоша»⁷¹⁶. Вочевидь, поселення знаходилося в районі сучасної Улянівки (або південніше Новоселівки) – неподалік існує озеро Плоске (з'єднується з Десною), від якого і може походити назва, а також урочище Плесо.

СВИШНЯ

*Фрагмент карти другої половини XIX ст.
із локалізацією території можливого розташування слободи Свишні*

⁷¹² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 266.

⁷¹³ Там само. – С. 266.

⁷¹⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷¹⁵ Там само. – С. 112.

⁷¹⁶ Там само. – С. 112.

Згадана П. Кулаковським стосовно ситуації 1620–1630-х рр.: «населені пункти Кувечичі, слободи Довжик і Свишня, осаджені на Шукачівських і Муравенських ґрунтах, відносилися до Любеча»⁷¹⁷. Насправді, мова йде про Мишуковський ґрунт. Що ж до слободи Свишні, то вона, слід гадати, у подальшому з'єдналася чи то з Довжиком, чи то з Кувечичами. На наш погляд, поселення знаходилося на лівому березі Свишні, біля Довжика, у північно-східній частині села, з яким у подальшому і злилося.

СМИКІВ

Згаданий у списку міських хуторів по р. Білоус, наданих чернігівському старості Мартину Калиновському в 1634 р.: «Гущин, Стари Млин, Смиків, Хвац, Рижики, Хмільниця»⁷¹⁸.

Смиків хутір у подальшому не зустрічається в джерелах. У ті часи вздовж Білоусу часто влаштовували млини та греблі, біля яких виникали крихітні хуторці. Можливо, Смиків розташовувався в районі сучасного Нового Білоуса (на північній околиці) і дав початок майбутньому Євтуховому Білоусу.

УЛАНІВ

За П. Кулаковським, значна кількість поселень поблизу Чернігова виникла перед 1638 р., що пов'язано з активністю чернігівського старости Мартина Калиновського: «В околицях Чернігова його осадчі перед 1638 р. осадили Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів...»⁷¹⁹.

Уланів (Siolo Ulanow) згадується в подимному реєстрі 1638 р. (12 «димів»).

Між тим, зберігся опис кордонів Уланівського острова, укладений в квітні 1616 р: «Конъсервация Ивана Васюковича при острове Уляновъскому въ дубровах чернеговских.

C: Danina Jwazkowi Wasiskowiczowi [!] ostrowa ulanowskoho w dubrowach czerniechowskich ku uroczysku, poczawszy ustia struhi Burowicy ku Wysokomu seliszczu, od Wysokoho seliszcza polem ku Pohorewu seliszczu, Thorowo seliszcza w ulanowskom ostrowe, od Thorowoho seliszcza ku Holikowomu humnicziu, od humnicia idet ku Terechowoy czati dorohoju z Listwina, z toie dorohi naniz Ramkowy lohom ku Swini, wyszedszy z Ramkowoho loha ku horodyszczu Zwinczewu kolo lesa Tyszelewa Swineiu ku rece Mostowce oba berehi, z reczki Mostowki kolo lesa Troworodkoho w Zurozki, w zamolayskoie boloto, z zamolayskoho bolota ku struze Burowicy ku usniu Sokoley borkom k ulanowskomu ostrowu u welikoju wyszynie znamenyi etc.»⁷²⁰.

Наскільки можемо судити з опису топонімів, мова йде про місцевість, дещо північніше Великої Вісі та Звеничева, де пізніше і виник Уланів. Але його навряд чи можна ототожнити із відомими на сьогодні поселеннями цього регіону. Хоча не виключена локалізація Уланова все ж на півночі

⁷¹⁷ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 230.

⁷¹⁸ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷¹⁹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷²⁰ Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – С. 575.

Чернігівського району. Вірогідно, хутір у силу певних причин був полишений людьми.

ФАЄВ хутір (ХВАЦ)

Згаданий у списку міських хуторів по р. Білоус, наданих чернігівському старості Мартину Калиновському в 1634 р.: «Гущин, Стари Млин, Смиків, Хвац, Рижики, Хмільниця»⁷²¹. Поселення перелічені, починаючи від устя Білоусу. Чотири з них існують і сьогодні (Старий Млин, тобто Старий Білоус, Гущин, Рижики, Хмільниця). Фаїв хутір (очевидно саме його слід розуміти під назвою «Хвац») у переписі 1666 р. описаний нероздільно з Хоминим Білоусом (один із варіантів назви Нового Білоуса): «На той же реки Бѣлоусе на Фаевомъ хуторе млын о дву колесах хлѣбомелных, а держить Иванъ Тимофѣевъ да Михайло Мапшенок»⁷²².

Вірогідно, Фаїв знаходився зовсім поруч із Новим Білоусом, дещо вище по течії Білоусу (на південній околиці села) і пізніше був поглинений у процесі розростання Нового Білоусу вздовж річкового берегу. У XVIII ст. згадки про хутір вже відсутні у документах.

ШЕРЕПИ

У «Пам'яті» або Реєстрі кордонів Чернігівських 1527 р. згадується поміж Слабином і Шестовицею: «Село Шерепи по Диснѣ уверхъ, подымѣи 10, а держал князь Петръ Масалский»⁷²³.

Між тим, і сьогодні на північ від Шестовиці існує урочище Шерепи або Шерепове – очевидно, саме від колишнього поселення і походить назва місцевості.

ШУЛЬЖИН

Згадується в привілеї чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори від 6 березня 1634 р.: «Над Стрижнем же річкою: Роїча, Холавін, Шульжин, Кирські, Варинці»⁷²⁴.

Можливо, існував на території сучасних Полуботок. Суто гіпотетично можемо змоделювати один із варіантів розвитку подій: наприклад, якийсь Шульга засновує хутір (який, відповідно, матиме назву Шульжин), а далі – чи то внаслідок купівлі, чи то в силу інших причин (скажімо, через побудову поблизу млина) – власником хутора стає Полуботок, відтак стара назва поселення поступово витісняється новою (певний час вони могли існувати паралельно). Тож умовний «Шульжин» 1634 р. «еволюціонує» в Полуботки в 1638 р. Але в будь-якому разі ситуація потребує додаткових досліджень.

⁷²¹ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷²² Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 83.

⁷²³ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 208–209, 211.

⁷²⁴ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

ЮРСОВ

Згадується в привілеї 1634 р. чернігівському старості Мартину Калиновському на міські хутори: «Над Свиною рікою: Петрушин, Чарторія, Терехова, Юрсов»⁷²⁵.

На нашу думку, сліди Юрсова слід шукати в районі Березанки.

Узагальнений список не локалізованих поселень, згадуваних у джерелах не пізніше 1648 р., представлено в таблиці 14.

Таблиця 14. Не локалізовані поселення, що існували до 1648 р.

<i>Назва</i>	<i>Згадка</i>	<i>Локалізація</i>
Варинці	1634	По р. Стрижень, між Халявином і Черніговом
Журавине	1619	У межах сучасної Андріївки
Камінь	1629	Біля Брусилова
Кирські	1634	По р. Стрижень, між Халявином і Черніговом
Муровчики	1634	За Десною, поблизу Чернігова
Плоша	1634	За Десною
Свишня	1620-і	Біля Довжика
Смиків	1634	По р. Білоус, між Старим Білоусом і Рижиками
Уланів	1638	Північніше Великої Вісі та Звеничева
Хвац (Фаєв х.)	1634 1666	По р. Білоус, південна околиця Нового Білоуса
Шерепи	1527	Біля Шестовиці
Шульжин	1634	По р. Стрижень, між Халявином і Черніговом
Юрсов	1634	По р. Свинь (Замглай), нижче Терехівки

Поселення, зняті з обліку внаслідок запустіння, виселення жителів або приєднання до інших населених пунктів

У даному розділі мова йтиме про найбільш значимі поселення. В другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. навколо давніших населених пунктів утворилися безліч хуторів, прослідити історію яких доволі складно і які майже повсюдно припинили існування після ліквідації хуторів у 1947 р. Необхідність масштабної дослідницької роботи і залучення широкого кола місцевих краєзнавців та старожилів у цьому питанні може стати об'єктом вивчення для наступних розвідок. Поки що ми обмежилися згадками про деякі з них у довідках про села Чернігівського району в розділі VI.

БЕЗДЕЛОВКА

«Деревня Бѣзделовка, а в ней крестьянской одинъ дворъ», в якому мешкав бездітний селянин Овсій Наумов, згадується в Переписній книзі 1666 р.⁷²⁶. Село назване між Напорівкою і Янівкою (Іванівкою), відтак припускаємо що цей невеличкий хутирець був розташований поблизу Іванівки і пізніше або спустів

⁷²⁵ Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – С. 112.

⁷²⁶ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2013. – С. 127.

по смерті бездітного Л. Наумова, або був поглинутий Іванівкою ще до кінця XVII ст.

БЕРЕЗІВКА

За описом 1781 р., «разстоянієм от д. Яновки въ 1, сумѣжно съ с. Рудкою, отъ с. Кашовки въ 3 в., на правой сторонѣ рѣчки Бычалки, ... на гористомъ скатистомъ мѣстѣ, при пахатнихъ поляхъ. Въ сей деревнѣ обывателей: вдовы сотника бѣлоускаго Звонкевича, Елены Звонкевичевой, домъ о 5 покояхъ»⁷²⁷.

Село виникло в середині XVII ст. на землях Чернігівського П'ятницького монастиря. Вперше згадується 22 січня 1660 р., коли гетьман Юрій Хмельницький підтвердив монастирю володіння «сѣль Рудки, Юревки, Рижиковъ, Березовки, Мохнатина, Яновки, Кашовки, в одном обрубѣ», посилаючись на невідомий нам універсал Б. Хмельницького⁷²⁸.

Об'єднано з Рудкою у XX ст.

БОБРОВИЦЯ

Виникла на місті літописного Гуричева, вперше згаданого під 1078 р.:

«І рушив Ізяслав з Ярополком, сином своїм, а Всеволод із Володимиром, сином своїм, і пішли вони до Чернігова... І пішли [війська одне одному] насупроти. І коли були вони на містині коло села [Гуричева] на Нежатиній ниві і зійшлися обидва, то сталася січа люта»⁷²⁹.

А коли в 1152 р. ростовський князь Юрій Володимирович разом з половцями здійснив похід на Чернігів, то «Юрій же став коло Гуричева і послав половців до Чернігова пустошити»⁷³⁰.

Городище Гуричев, «що було на невисокому (10-15 м) мисі, знищено водами о. Десни. Залишився тільки його короткий опис у архієпископа Філарета («підвищення між двома провалами, обкопане ровом»). Неподалік згаходились кургани»⁷³¹.

За П. Кулаковським, поселення виникло перед 1638 р., коли осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського заснували Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів⁷³². Бобровиця (Sioło Bobrowica) вперше згадується в подимному реєстрі 1638 р. (40 «димів»). Після вигнання поляків належала на ранг чернігівських полковників.

«Положеніє имѣть ... на столбовой дорогѣ изъ Чернигова въ Стародубъ и Глуховъ; на неболшомъ косогорѣ, по берегу луга и рѣки Десны, с лѣвой стороны»⁷³³.

⁷²⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 76.

⁷²⁸ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 140.

⁷²⁹ Літопис Руський. – К., 1990. – С. 122, 548, 560.

⁷³⁰ Там само. – С. 254, 255.

⁷³¹ Гуричев // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 205.

⁷³² Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷³³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 65.

За переказами, у народі село ще називали Юр'івкою (від спорідненості імен Георгій-Юрій). «Назву Бобровиця пов'язують з тим, що в селі жили козаки, які займалися полванням на бобрів», тобто бобровники⁷³⁴.

В грудні 1973 р. включена до меж Чернігова (850 дворів і бл. 4300 жителів) і становить східну околицю міста.

БОБРОВИЦЬКА слобода

Згідно опису 1781 р., «положеніє имѣеть при городѣ Черниговѣ, на маломъ косогорѣ. Въ ней монастыря катедральнаго черниговскаго архіерея увеселительный дворець и пространный садъ, съ каменнымъ и деревяннымъ строеніємъ и церковію»⁷³⁵.

Західна частина села Бобровиці, на початку ХІХ ст. її приєднано до Чернігова⁷³⁶.

БОГОРАДІВКА

Першою письмовою згадкою про Богорадівку вважаємо царську грамоту 1660 р. (відому за згадкою в більш пізній грамоті, 1669 р.), коли «село Киянку да деревню Зайци, деревню Богорадовку, деревню Назаревку» помилково пожалувано чернігівському архієпископу Лазарю Барановичу, «а они-де тѣмъ селомъ Киянкою и деревнями не владѣють»⁷³⁷. А вже 5 лютого 1661 р., після звернення до Олексія Михайловича ігумена Чернігівського Іллінського монастиря Зосими з братією, цар засвідчив права Іллінського монастиря на згадані володіння⁷³⁸.

Також згадується в Переписній книзі 1666 р. («а в ней крестьянских тринадцат дворов») серед володінь Чернігівського Борисоглібівського монастиря⁷³⁹. З огляду на перелік монастирських поселень – Козел, Гушин, Богорадівка, Киїнка, – мала б розташовуватися десь в околицях Киїнки, якою, слід гадати, і поглинута. Восстаннє зустрічається в царській грамоті 1676 р.⁷⁴⁰.

ЗАБАРІВКА

Невеличкий хутір, що виник у ХІХ ст.

За Ю. Виноградським, «назва пов'язується з прізвищем Заборовський»⁷⁴¹.

Інша назва поселення – Неаполітанівський хутір.

⁷³⁴ Бобровиця // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 76.

⁷³⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 12.

⁷³⁶ Бобровиця // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 76.

⁷³⁷ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 219, 221.

⁷³⁸ Там само. – С. 218.

⁷³⁹ Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – С. 133.

⁷⁴⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 221.

⁷⁴¹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 7.

У 1973 р. Забарівка (проживало 82 чол.) включена до складу Чернігова і становить його північно-східну околицю⁷⁴². Нині тут виріс масив багатоповерхівок Масани.

ЖУРАВІВКА

На південно-східній околиці Халявина, де протікала річка Журавівка (права притока Стрижня, на сьогодні – ледь жевріючий струмок), у середині XVIII ст. виник хутір Журавовка, який у подальшому злився з селом.

«Подъ селомъ Холявиномъ, на ровномъ мѣстѣ, между неболшимъ дубнякомъ. Въ немъ жительствоуетъ хоружій сотенный белоускій Онисимъ Козаковъ; въ одномъ дворѣ с хоружимъ, козакъ подпомощикъ – 1»⁷⁴³.

Річка, від якої походить назва поселення, згадується у купчій Павла Полуботка від 4 квітня 1721 р., коли він придбав у Гаврила Кобенка двір у селі Халявині, «одною стороною до рѣчки Журавувки прилеглій, другою стороною к ровчаку лежачій, тиломъ до Стрижня притягаючій»⁷⁴⁴.

КОНЮШІВКА

В основі назви – прізвище селянина Конюші, який виселився із Пакуля на кращі землі поблизу села і утворив окремих хутір (друга половина XIX століття), оскільки пакульські землі дедалі відчутніше потерпали від натиску пісків. Із цим хутором з часом злились хутори селян Такуна і Радченка.

Конюшівка зникла в 1960-х рр., люди розселилися по селах Пакульської сільради. Але офіційно знято з обліку лише в 1996 р.

КОТИ

За П. Кулаковським, поселення виникло перед 1638 р., коли осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського заснували Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів⁷⁴⁵. Коти (Sioło Koty) вперше згадуються в подимному реєстрі 1638 р. (10 «димів»).

«Разстояніемъ отъ Чернигова в 6-ти, отъ села Масовновъ въ 1-й верстахъ; положеніе имѣеть на ровномъ мѣстѣ въ чистыхъ поляхъ, при дороги проселочной, рѣки здесь никакой нѣтъ и обыватели воду имѣють изъ колодезей»⁷⁴⁶.

На думку Ю. Виноградського, «назва пов'язується з прізвищем Кот (кіт), яке й тепер зустрічається»⁷⁴⁷.

В грудні 1973 р. Коти (470 дворів і понад 1700 жителів) включені до складу Чернігова.

⁷⁴² Забарівка // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 260.

⁷⁴³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 32.

⁷⁴⁴ Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – С. 51.

⁷⁴⁵ Кулаковский П. Чернигово-Сиверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷⁴⁶ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 10–11.

⁷⁴⁷ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 6.

ЛІСКОВИЦЯ

За описом 1781 р., «Слобода Лѣсковица, владѣнія Троецкого черниговского монастыря; лежитъ ... при городѣ Черниговѣ, на ровномъ низкомъ мѣстѣ»⁷⁴⁸.

Назва походить від ліщини, що росла тут у минулому.

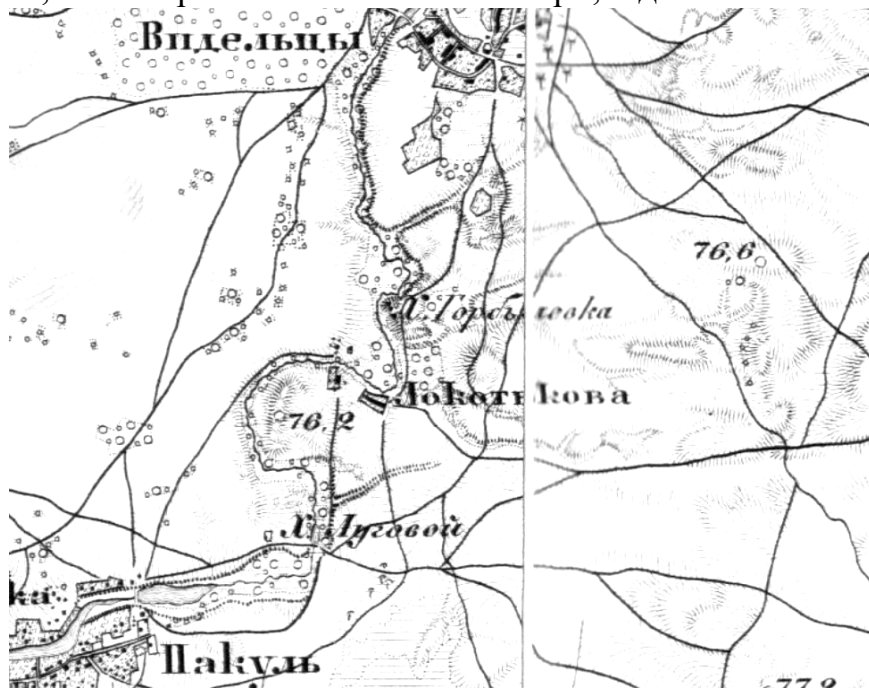
Почала забудовуватися у XVIII ст. На Лісковиці озера Млиновище, Дуби, Деменка, Затока та ін. На захід від Лісковиці виділяли окремо слобідку Метлівку, що біля підніжжя Болдиних гір («Слобода Митловка, владѣнія Троецкого монастыря, лежитъ совокупно съ слободкою Лѣсковицею»⁷⁴⁹), а також урочища Пастовник, Городок, Маліїв Яр⁷⁵⁰.

Увійшла до складу Чернігова.

ЛОКОТЬКІВ

Це поселення, вперше згадуване у 1755 р. («при мельницах Локотковской, Чиковской, Борисовской, Пильницкой, Пустынской и Куцовской подданных дворов 6, бездворных хат 8... Все оные вышеписанные при футоре Локотковском живущие подсосудки для показанного у них скота сенокосов не имеют, а заготовляют на местах пустых»⁷⁵¹), спочатку мало назву свого засновника Івана Філіповича – Філіповичев хутір. І тільки потім, з плином часу, одержало назву від урочища Лотьков.

За описом 1781 р., «хуторъ Филиповичевъ, онъ же и Лотковъ, Киевоперечерскія лавры, отъ хутора Драбовскаго въ полверсты, въ лѣсу при рѣчки Пакуль, на которой плотина обѣ 1 амбарѣ, о двох колах»⁷⁵².

Фрагмент карти другої половини XIX ст. із локалізацією с. Локотків

⁷⁴⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 13.

⁷⁴⁹ Там само. – С. 13.

⁷⁵⁰ Лісковиця // Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 408.

⁷⁵¹ Курданов А., Петrenchенко І. Описи села Пакуль 1755 та 1767 рр. // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 68–70.

⁷⁵² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 40.

Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС у квітні 1986 р., Локотків було віднесено до другої зони посиленого радіаційного контролю і в 1992-1993 рр. людей переселили на околицю Улянівки. В 2001 р. Локотків знято з обліку.

ЛОПАТИН

Згідно опису Д. Пашенка, «положеніє имѣеть при столбовой изъ Чернигова въ Стародубѣ дорогѣ, въ лѣсу неболшомъ, на низкомъ мѣстѣ, по берегу рѣчки Замглая, на коей плотина съ 2 амбарами о 2 колахъ, ротмистра Лизогуба... Въ отдалѣ немного отъ деревнѣ, въ лѣсу, пріеждою онаго Лизогуба дворѣ»⁷⁵³.

За П. Кулаковським, поселення виникло перед 1638 р., коли осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського заснували Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів⁷⁵⁴.

Вірогідно, заснували Лопатин представники чернігівської міщанської родини Лопат. Зокрема, у списках чиновників магістрату зустрічаємо бурмистрів Романа Никифоровича Лопату (1690 р.), Федора Романовича Лопату (1701 р., у 1707-1730 рр. обіймав посаду вйта, тобто очолював магістрат)⁷⁵⁵. Магістрату належали сусідні з Лопатином землі (Березанка, Свинь, Киселівка), однак Лопати не зберегли контроль над заснованим поселенням і після Національно-визвольної війни 1648-1657 рр. село належало на ранг білоуських сотників.

Цікаві свідчення зберіг документ від 15 червня 1764 р., за яким «слідча комісія вимагала від сотника Звонкевича оголошення, згідно доносу абшитованого значкового товариша Павла Гурского, що острів Лопатієвський називався «Матвіїв Рог», а «Дороге Болото» перейменоване нині в «Замглай Болото»⁷⁵⁶.

У 1982 р. приєднано до Терехівки.

МАЛІ ОСНЯКИ

За описом 1781 р., «деревня сія сумѣжна съ селеніями: съ селом Корховкою, такъ что никакова между ими нѣтъ раздѣленія, и поселенія сіи имѣють двойное названіє, по урочищамъ тамошнимъ. Положеніє же имѣють ... на ровномъ низковатомъ мѣстѣ, при лѣсахъ неболших, на проселочной дорогѣ, а въ срединѣ селеній небольшая лужа»⁷⁵⁷.

Приєднані до Кархівки в середині ХХ ст.

⁷⁵³ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 69.

⁷⁵⁴ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷⁵⁵ Доманова Г. Урядовці Чернігівського магістрату (друга половина XVII – XVIII ст.) // Сіверянський літопис. – 2003. – № 1. – С. 29–39.

⁷⁵⁶ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – С. 223.

⁷⁵⁷ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 38.

МАСАНИ

За П. Кулаковським, поселення виникло перед 1638 р., коли осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського заснували Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів⁷⁵⁸.

Масани (Siolo massarj) вперше згадуються в подимному реєстрі 1638 р. (13 «димів»). Ю. Виноградський виводить назву від прізвища Масан⁷⁵⁹. Зокрема, бурмістр чернігівський Ілля Юрійович Масановець (1660, 1666) міг бути сином Юрія Масана⁷⁶⁰, вірогідного засновника поселення.

«Разстояніемъ отъ Котовъ въ 1, отъ Чернигова въ 7 верстахъ; положеніе имѣеть на ровномъ мѣстѣ, въ чистыхъ поляхъ, по правой сторонѣ столбовой изъ Чернигова на Любечъ дорогѣ»⁷⁶¹.

В грудні 1973 р. Масани (640 мешканців) включено у смугу Чернігова.

МОХНАТИНСЬКА слобода

За описом 1781 р., «жильями своїми слободка сія соединена почти съ селомъ Мохнатиномъ; а съ другихъ сторонъ разстояніемъ отъ села Довжика въ 3, а отъ мѣстечка Любеча в 12 в[ерстах]; положеніе имѣеть на ровномъ мѣстѣ, при пахатномъ полѣ и неболшихъ рощахъ; раздѣляетъ слободку сію съ селомъ Мохнатиномъ притокъ Бичалка»⁷⁶².

Із опису Мохнатина: «село же жильями своїми соединено почти зъ слободкою бригадира Милорадовича, называемою Мохнатинская; раздѣляются жъ протокомъ Бычалкою»⁷⁶³.

Пізніше з'єдналася з Мохнатином.

НАПОРІВКА

Із матеріалів Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр.: «Оная деревня Напоровка, по сказки той же деревнѣ старожила Григорія Степенка, показана зъ вишеписанными сели Онисовомъ и Горбовомъ за онимъ монастыремъ Елецкимъ отъ шестидесять лѣтъ во владѣніи»⁷⁶⁴.

«Лежить на ровномъ мѣстѣ, по правой сторонѣ рѣчки Уздвижи»⁷⁶⁵.

Вперше згадується в універсалі гетьмана Івана Брюховецького 12 травня 1664 р.: «Супликоваль до нас вуйт и бурмистри и увесь майстрат мѣста его царского пресвѣтлого величества Чернѣгова, ижъ села Онисовка, Напуровка, Холявин, Великая Весь, Красное, з особливого баченя войскового и нашего его мил. пану воеводе чернѣговскому и столнику князю Ігнатию Григориевичови

⁷⁵⁸ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷⁵⁹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 7.

⁷⁶⁰ Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. І. – С. 143.

⁷⁶¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 11.

⁷⁶² Там само. – С. 48.

⁷⁶³ Там само. – С. 78.

⁷⁶⁴ Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 10.

⁷⁶⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 19.

Волконскому и головѣ стрѣлецкому Алексѣю Федоровичови Подтопкину для выживленя данные, ведлуг стародавних звичаюв до вшеляких поборов, складок, сторожъ и иных повинностей мѣських прикладатися збороняют». Відтак І. Брюховецький прислухався до прохання керівників міста і зберіг за громадами названих сіл давній обов'язок виконувати повинності в м. Чернігові та сплачувати побори до міської скарбниці, незважаючи на наявність інших власників та державців згаданих маєтків⁷⁶⁶.

Важко сказати, які саме «давні обов'язки» маютья на увазі, оскільки Напорівка розташована далеко за межами земель, наділених чернігівському магістратові в 1624 р. Вірогідно, це стало наслідком процесу поширення міської колонізації на сусідні землі і мало місце вже після 1648 р. (як можемо судити з огляду на мовчання джерел попередніх десятиліть).

Пізніше село опинилося у власності Чернігівського Єлецького монастиря. Приєднана до Лукашівка у ХХ ст.

Фрагмент карти другої половини ХІХ ст. із локалізацією с. Напорівка

ОЛЕКСАНДРІВКА

(стара назва – Глинський х.)

Хутір на північній околиці Чернігова. Виник в середині 1890-х рр. У 1896 р. тут налічувалося 2 двори⁷⁶⁷.

В 1999 р. приєднана до міста.

ПИЖЕВКА

За описом 1781 р., «отъ с. Хмелницы въ 2 в., сумѣжно съ селомъ, називаемымъ Рогоща, такъ что огороды обѣхъ сихъ селеній не имѣють между собою ни малаго раздѣленія; положеніе имѣеть на искатистомъ мѣстѣ, по берегу рѣчки Бѣлоуса, съ лѣвой стороны, при небольшомъ лѣсъ и кустарникахъ. Въ сей деревнѣ приежій дворъ Елецкаго черниговскаго

⁷⁶⁶ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 323–324.

⁷⁶⁷ Русов А. Описание Черниговской губернии. – Т. II. – Ч., 1899. – Приложение IV.

монастиря... Подъ оною деревнею, не потдаль, внизъ по рѣки Бѣлоуѣ, двѣ плотины и на нихъ на одной 2 амбара, съ 3 колами, а на другой 1 амбаръ, объ 1 колѣ»⁷⁶⁸.

Поруч знаходився хутір Рашівка: «Хуторъ Рашевка, ... отъ д. Пыжовки въ 1 в., при небольшихъ кустарникахъ, на низкомъ мѣстѣ, при рѣчки Свишнѣ, на которой плотина съ 2 амбарами, о 3 колахъ»⁷⁶⁹.

Було приєднано до Рогощі в ХХ ст.

ПИСАРІВЩИНА

Поселення знаходилося неподалік Олишівки і виникло на початку ХХ ст. Вперше згадується в 1924 р. (36 дворів)⁷⁷⁰. Збезлюдніло в 1980-х рр., знято з обліку в 1996 р.

ПІВДЕННЕ, ПІВНІЧНЕ

У 1924 році почав працювати Мнѳовський торфобрикетний завод. При ньому було побудовано робітничі селища, які отримали назви у відповідності з географічним розташуванням: Південне, Північне, Центральне.

Після відкриття у Смолині в 1986 р. нового торфобрикетного заводу і переведення туди виробничих потужностей, виїзду частини робітників, поселення стали згасати. На сьогодні Північне і Південне зняті з обліку (у 2001 р.), а Центральне ледь жевріє.

ПІВЦІ

За П. Кулаковським, поселення виникло перед 1638 р., коли осадчі чернігівського старости Мартина Калиновського заснували Жолвинку, Масани, Півці (Певцове), Свин (Свиню), Бобровицю, Сябричі, Полуботків, Лопатин, Коти, Уланів⁷⁷¹. Півці (Sioło rewsowo) вперше згадуються в подимному реєстрі 1638 р. (10 «димів»).

«Разстояніемъ отъ села Полуботокъ въ 1-й, отъ Чернигова въ 6-ти верстахъ; положеніе имѣеть на ровномъ мѣстѣ, въ чистыхъ поляхъ, при дороги проселочной»⁷⁷².

Ю. Виноградський виводив походження назви від того, що тут «жили співаки хорів церков м. Чернігова»⁷⁷³. Можливо, до заснування села причетна родина Півіновичів. Так, 7 червня 1671 р. чернігівський міщанин Семен Степанович Соєнко продав чернігівському полковому сотнику Леонтію Артемовичу Полуботку половину поля між хуторами Полуботки і Товстоліс. Семен Соєнко володів полем навпіл з іншим чернігівським міщанином, а своїм зятем Василем Півіновичем⁷⁷⁴.

⁷⁶⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 81.

⁷⁶⁹ Там само. – С. 81.

⁷⁷⁰ Список населенных мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 122.

⁷⁷¹ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 287.

⁷⁷² Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 12.

⁷⁷³ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Чернігівський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 4.

⁷⁷⁴ Черниговские губернские ведомости. – 1888. – № 45.

В 1999 р. приєднані до м. Чернігова.

ПЛОСКИНА ГРЕБЛЯ

Поселення існувало на південо-східній околиці Березанки, по течії Замглаю.

«Хуторъ при греблѣ Плоскиной, отъ с. Брусилова въ 5 в., по главной столбовой дорогѣ изъ Чернигова въ Глуховъ, надъ рѣчкою Замглаемъ, на коей плотина съ 1 амбаромъ, о 2 колахъ; въ хуторѣ посполитихъ ... Борковского – 2 [двора] – 2 [хаты]»⁷⁷⁵.

Збезлюдніло в ХХ ст.

ПОГОРІЛКИ

Власність чернігівської ратуші.

За описом 1781 р.: «Хуторъ Погорѣловскій, магистрата черниговскаго, въ сумѣжности съ х. Кожуховскимъ, на дорогѣ, идущей въ село Старій Бѣлоусъ, въ лѣсу, надъ рѣчкою Бѣлоусомъ, на которой магистратская плотина о 2 амбарахъ, о 3 колахъ»⁷⁷⁶.

«Хуторъ Кожуховскій, бурмистра магистрата черниговскаго, отъ с. Евтуховскаго Бѣлоуса въ 1 версту, въ лѣсу, надъ рѣчкою Бѣлоусомъ; въ семь хуторѣ двор 1, хата 1».

Як свідчать матеріали Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр.: «Деревня Погорѣлки – 2 двора, ратуши чернігвской. Оною деревнею изстари отъ 70 лѣтъ, по сказки старожилвъ, владѣлы войти черенѣговскіе, и нынѣ во владѣнніи той же чернѣговской ратуши»⁷⁷⁷.

ПОДУСІВКА

Стара Подусівка – невеличкий приміський хутір, розташований у Подусівському лісі.

«Хуторъ Подусовка, черниговскаго купца Григорія Енки, на проѣзжей изъ Чернигова въ Сорокошичи дороги, отъ Чернигова въ 7, отъ с. Евтухова Бѣлоуса въ 3 в., подъ с. Старимъ Бѣлоусомъ, при лѣсахъ и при рѣки Бѣлоусѣ, с лѣвой стороны... При мельницѣ Романовской, Троицкаго Ильинскаго черниговскаго монастыря, отъ села Трисвяцкаго 3, отъ д. Гущины 1 в. при рѣчкѣ Бѣлоусѣ, на которой плотина обѣ 1 амбарѣ, о двохъ колахъ; подусѣдковъ – 2 [двора] – 2 [хаты]»⁷⁷⁸.

Вперше згадується в царській грамоті 1709 р. на підтвердження володінь чернігівського протопопа Миколи Синдаровського: «поля пахатние, займища, дубровы, сеножати и съ людьми въ селѣ Подусовщинѣ»⁷⁷⁹.

⁷⁷⁵ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 69.

⁷⁷⁶ Там само. – С. 62–63.

⁷⁷⁷ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 44–45.

⁷⁷⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 64.

⁷⁷⁹ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 449.

Подусівка виникла на грунтах, належних чернігівській родині Подусів (від чого і походить назва), як то впливає з універсалу гетьмана Івана Скоропадського 1710 р. тому ж Синдаровському: «випись на купленние отъ Ганни Радчихи Подусихи, мѣщанки чернѣговской, поля, дубровъ и сеножатеи, надъ рѣчкой Белоусомъ будучихъ; випись на купленние отъ Васка и Нестера Денисенковъ нивъ трохъ и дуброви, до грунту Подъусовского прилеглій; випись на купленние отъ Лаврѣна Думи ниви Крупениковской зъ гаемъ, сѣножатю и дубровою, до Подусовского грунту прилеглой»⁷⁸⁰.

Передана місту в 1955 р.

ПРОТОПОПІВКА

Згідно опису Д. Пащенка, «отъ с. Рогощъ въ пол-версты, отъ с. Гучина въ 3 съ половиною в., при рѣчки Бѣлоусѣ. ... На рѣчки плотина съ 2-мя амбарами, о 3 колахъ»⁷⁸¹.

Із матеріалів Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр.: «Оной деревни обыватели сказкою показали, что тая деревня поселена чернѣговскимъ протопопомъ Николаемъ Синдаровскимъ на купленной его земли, тому нынѣ 25 лѣтъ»⁷⁸².

РОЙСЬКА СЛОБОДА

За описом 1781 р., «сумѣжно съ селом Роищемъ; отъ села Великой Вѣсь въ 6 верстах, при столбовой дороги изъ Чернигова въ Добрянку; отъ пахотнаго поля на ровномъ мѣстѣ, при небольшомъ яру и лѣсу»⁷⁸³.

Ройська Слобода при річці Стрижень («которая маленькимъ проточкомъ идетъ»⁷⁸⁴) заснована в середині XVII ст. Розташовувалася північніше Роїща і навіть сьогодні займає відокремлене положення від решти села. Слобода розташовувалася на території ланових наділів, відведених чернігівській козацькій хоругві. Очевидно, входила до володінь Миколая Носачевича, який мав волочний наділ у 30 волок⁷⁸⁵. Пізніше тут оселилися «роїцькі слобожани». На думку П. Кулаковського, колонізація околиці Чернігова просто поглинула волочні наділи, відведені для козацької хоругви. Проте, хоча керівний склад хоругви і намагався позбавитися обтяженої службою землі, однак про поглинення говорити передчасно. Чернігівський магістрат не зміг розширити свої земельні володіння. Всі подібного роду інтервенції завершилися безрезультатно. І Роїще, і Ройська Слобода, які входили до ланових наділів, у подальшому чітко залишались у власності козацької старшини та покозаченої шляхти. Лише Велика Вісь іноді підпорядковувалася міським урядовцям.

⁷⁸⁰ Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 452.

⁷⁸¹ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 82–83.

⁷⁸² Василенко Н. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – С. 46.

⁷⁸³ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 34.

⁷⁸⁴ ЦДІАК України. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 447.

⁷⁸⁵ Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – С. 91.

24 червня 1657 р. Б. Хмельницький своїм універсалом підтвердив Лукашу Носачевичу права на батьківський ґрунт, а слободян, що «часть тихъ же его власнихъ засѣли ґрунтовъ», зобов'язав аби «десятину кождей даваль, нѣчимъ не отмовляючися»⁷⁸⁶.

Об'єднано з Роїщем у 1951 р.

СИВКИ

Поселення виникло на землях, належних Києво-Печерській лаврі. Вперше згадуються в ревізії 1732 р.⁷⁸⁷.

«Деревня Сивки, ... отъ Днѣпра и полской границы въ 2 в[ерсты]. Положеніе имѣеть въ лѣсу, на низкомъ мѣстѣ, при озерѣ называемомъ Козаръ; въ сей деревнѣ посполитихъ – 21 [дворов] – 39 [хат]»⁷⁸⁸.

Ю. Виноградський пояснював походження назви наступним чином: «Сивковий» – «серый, на серой шерсти». Гадаємо, що Сивки – жителі села носили сірий одяг (сірики)⁷⁸⁹. Однак така версія видається не надто переконливою.

Людей виселено в 1950-х рр. через затоплення території новоствореним Київським водосховищем.

СКИТОК [РОІЩЕНСЬКИЙ]

Вірогідно, оселений наприкінці XVIII ст. Вперше згадується в 1801 р., коли Яків Іванович Рашевський «по раздѣлу 1801 г. получилъ жилой домъ и крестьянъ въ х. Роисскомъ»⁷⁹⁰.

Об'єднано з Роїщем у 1951 р.

ЯНІВКА

Село виникло в середині XVII ст. на землях Чернігівського П'ятницького монастиря.

«Разстояніемъ отъ с. Юрьевки въ 3, отъ д. Березовки въ 1 в., положеніе имѣеть на правой сторонѣ рѣчки Бѣлоуса, на пѣсковатомъ бугристомъ мѣстѣ, при неболшихъ лѣсахъ и пахатномъ полѣ»⁷⁹¹.

Вперше згадується 22 січня 1660 р., коли гетьман Юрій Хмельницький підтвердив монастирю володіння «сѣль Рудки, Юревки, Рижиковъ, Березовки, Мохнатина, Яновки, Кашовки, в одномъ обрубѣ», посилаючись на невідомий нам універсал Б. Хмельницького⁷⁹².

Об'єднано з Рудкою в XX ст.

⁷⁸⁶ Універсали Богдана Хмельницького, 1648–1657. – К., 1998. – С. 231

⁷⁸⁷ Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2014. – С. 406.

⁷⁸⁸ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 42.

⁷⁸⁹ Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. – Михайло-Коцюбинський район // ЧІМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – Арк. 8.

⁷⁹⁰ Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 4 (П–С). – К., 1914. – С. 262.

⁷⁹¹ Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 76.

⁷⁹² Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 140.

Узагальнені відомості про населені пункти, які припинили існування після 1648 р., представлені в таблиці 15.

Таблиця 15. Поселення, що припинили існування після 1648 р.

<i>Назва</i>	<i>Рік</i>	<i>Локалізація</i>
Андріївська слобода		Злилася з Андріївкою
Бездєловка	(1666)	Біля Іванівки, вірогідно об'єднана з нею
Березівка		Приєднано до Рудки
Бобровиця	1973	Приєднано до Чернігова
Богорадовка	(1666)	Згадана разом із Козлом, Гущином, Киїнкою
Будище		Приєднано до Драчівщини
Журавівка		Приєднано до Халявіна
Забарівка	1973	Приєднано до Чернігова
Західне, смт		Приєднано до Чернігова
Конюшівка	1996	Знято з обліку
Коти	1973	Приєднано до Чернігова
Локотьків	2001	Виселений на територію Улянівської сільради
Лопатин	1982	Приєднано до Терехівки
Масани	1973	Приєднано до Чернігова
Миколаївський х.		Знято з обліку
Мохнатинська слобода		Злилася з Мохнатином
Напорівка		Приєднано до Лукашівки
Олександрівка	1999	Приєднано до Чернігова
Осняки (Малі Осняки)	сер. ХХ ст.	Приєднано до Кархівки
Перекоп	XVIII ст.	Злився із Брусилівом
Писарівщина	1996	Знято з обліку
Південне		Біля Мньова, знято з обліку
Північне	2001	Біля Мньова, знято з обліку
Півці	1999	Приєднано до Чернігова
Плоскіна гребля		
Подусівка	1955	Приєднано до Чернігова
Ройська Слобода	1951	Приєднано до Роїща
Сивки	1950-і	Виселені внаслідок затоплення території села під водосховище
Скиток [Роїщенський]	1951	Приєднано до Роїща
Тупичів		Приєднано до Антоновичів
Чиковка		Біля Пакуля, знято з обліку
Янівка		Приєднано до Рудки

*** *** ***

Дві наступні таблиці містять узагальнені відомості про населені пункти, що змінили свої назви.

В таблиці 16 представлені поселення, назви яких змінилися до 1917 р., що стало логічним наслідком певних історичних процесів.

Зовсім інша ситуація з поселеннями, назви яких змінилися вже за радянської влади (таблиця 17). Це був штучний процес, який мав ідеологічне підґрунтя і нищив історичну пам'ять.

Таблиця 16. Поселення, назви яких змінилися до 1917 р.

<i>Стара назва</i>	<i>Рік</i>	<i>Нова назва</i>
Боромики	XVII ст.	Радиль / Радунь
Бумажний Завод		Папірня
Канино	XVII ст.	Онисів хутір / Анисів
Козлянський х.	XIX ст.	Левковичі
Новий Завод		Завод
Перекоп	XVIII ст.	Брусилів (злиття двох поселень)
Петрів Корінь – Яковлевичі	XVII ст.	Янівка (Іванівка)
Сновейськ	XVII ст.	Седнів (вірогідно, злиття двох поселень)
Тарасівка		Вікторівка
Тризничевка	XIX ст.	Яубівка
Хомин Білоус Євтухів Білоус (Ляхів Білоус)	XVII ст.	Новий Білоус
Хотилівська гута		Василева гута

Таблиця 17. Поселення, перейменовані після 1917 р.

<i>Стара назва</i>	<i>Рік</i>	<i>Нова назва</i>
Борки		Снов'янка
Воротець		Храпате
Грузьке		Кругле
Жидиничі		Червоне
Квасня		Будище
Козел	1935	Михайло-Коцюбинське
Миколаївський х.		Шевченко
Навози	1961	Дніпровське
Пильницька Стража		Лісне
Свинь	1930-і	Улянівка
Селище радгоспу імені Чкалова		Нове
Сядричі	1946	Деснянка
Трисвятська слобода	1923	Радянська слобода
Чернеча слобода		Селянська слобода
Чорторійка	1961	Малинівка
Янівка	1946	Іванівка
Яцево	1946	Новоселівка

*** *** ***

Післямова

Здавалося б, питання про час заснування сіл та походження їх назв є достатньо вивченими, оскільки постійно перебувають у полі зору як місцевих краєзнавців, так і фахових істориків. Між тим узагальнення матеріалів по населеним пунктам Чернігівського району виявило відразу декілька проблем, на які необхідно звернути увагу.

Так звані народні перекази та легенди, в яких ми вбачали зв'язок століть і поколінь, засвідчили скоріше повну втрату пам'яті про дореволюційні часи і являють собою доволі поверхові спроби пояснити топоніми, значення яких людині ХХ ст. часто-густо було не зрозумілим. Захопившись збиранням «усної історії», ми дещо випустили із поля зору наукову складову. Тож нині доводиться практично заново переосмислювати звичні і начебто зрозумілі назви.

Села Чернігівського району на сьогодні об'єднані в 46 сільських (селищних) рад. При цьому основна увага приділяється саме центрам громад та їх минулому, тоді як більшість населених пунктів (і дрібних, і доволі великих, з неабиякою історією – достатньо назвати для прикладу хоча б Рогощі) залишаються поза увагою дослідників, що видається і несправедливим, і невиправданим. Наскільки критичною може бути ситуація, красномовно свідчить той факт, що рік тому чернігівська районна газета «Наш край» опублікувала краєзнавчу публікацію про Скорінець, автор якої стверджувала, що перша письмова згадка про село відноситься до 1897 р. Це при тому, що село відоме з 1638 р.

Неприйнятною є ситуація, коли час виникнення поселень у літературі варіюється у межах кількох століть. Наші села не настільки древні, аби ми могли ось так запросто розкидатися століттями. Те, що було нормою для другої половини ХХ ст., сьогодні має рішуче виправлятися. Для покращення ситуації потрібна певна систематизація наявних матеріалів, одним із кроків до якої і має стати пропоноване видання.

Зрозуміло, попереду ще багато роботи. Очевидно, що сьогодні ми підходимо до більш глибокого розуміння післямонгольських часів, без чого не вирішити на задовільному рівні проблему спадковості нинішніх поселень із тими, що існували в нашому регіоні за часів Київської Русі. І хоча до готових відповідей ще далеко, однак історична наука не стоїть на місці і певні висновки вже на часі.

Значні резерви вбачаємо і в реконструкції адміністративно-територіальної ситуації регіону в XVI – першій половини XVII ст. Це потребує уважної роботи як з уже відомими топонімами, так і виявленням нових.

Тож очікуємо подальших відкриттів і уточнень, які дозволять всім небайдужим краще знати історію рідного села і всього краю.

*** *** ***

Список використаної літератури

- Lietuvos Metrika. Knyga № 6 (1494–1506). – Vilnius, 2007.
- Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewsczyzn ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – Т. V. – 644 s. + 32 s.
- Regestr wybierania poborow wojewodztwa Kijowskiego. 1571 // Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. – Tom IX. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw) / Zrodla Dziejowe. – Tom XX. – Warszawa, 1894. – 289 s. + 185 s.
- Акт 1619 г. о Чернигове // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Книга первая. – Чернигов, 1866. – С. 251–252.
- Акты фамилии Полуботок с 1669 по 1734 гг. – Чернигов, 1889. – 62 с.
- Акты, относящиеся к истории Западной России. – Том I. – СПб., 1846. – 375 с. + 39 с.
- Алімов Є. Нотатки красзнавця / Сіверянський літопис. – 1997. – № 1–2. – С. 91–95.
- Анпилогов Г.И. Бортные знамена как исторический источник // Советская археология. – 1964. – № 4. – С. 151–169.
- Архив ЮЗР. – Ч. I. Т. I. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. – К., 1859. – 554 с. + LXXXVII с.
- Архив ЮЗР. – Ч. VII. Т. I. Акты о заселении юго-Западной России. – К., 1886. – 647 с. + 85 с.
- Архив ЮЗР. – Ч. VIII. Т. V. Акты об украинной администрации. – К., 1907. – 560 с. + 118 с.
- Балыка А. Сновеск (м. Седнев) // Земский сборник Черниговской губернии. – 1902. – № 11. – С. 45–84.
- Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 г. – Чернигов, 1908. – 706 с.
- Веремейчик Е. Поселение «Пойма» около Шестовиця близ Чернигова // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 366–378.
- Виноградський Ю. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. // ЧИМ. – Інв. № АЛ 2059/196/24. – 357 арк.
- Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського / Підготував до друку та передмова І. Ситого // Сіверянський літопис. – 1998. – № 3. – С. 72–84.
- Горобець С. До питання територіальних меж чернігівської козацької хоругви (1625–1648 рр.) // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 158–162.
- Горобець С. Керована і некерована районна топоніміка // Наш край (Чернігів). – 2005. – 17 грудня. – С. 4.
- Горобець С., Ситий І. До питання датування найдавнішого документа фамільного архіву Шихуцьких // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Вип. 10. – Чернігів, 2007–2008. – С. 33–40.
- Горобець С., Ситий І. Про втрати Чернігівського полку під час другого Чигиринського походу 1678 р. // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6. – С. 3–13.
- Горобець С.М., Ситий І.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина. – Чернігів, 2012. – С. 168 с.
- Дем'яненко Д. До питання про датування поселення селище біля с. Анисів Чернігівського р-ну // Археологічні дослідження в Україні 2011. – К., 2012. – 487–489.
- Дніпровське: минуле та сьогодні. Збірник статей та матеріалів. – Чернігів, 2011. – С. 752 с.
- Доманова Г. Урядовці Чернігівського магістрату (друга половина XVII – XVIII ст.) // Сіверянський літопис. – 2003. – № 1. – С. 29–39.
- Доманова Г., Кондратьєв І. Кордон землеволодінь Чернігівського магістрату першої половини XVII ст. // Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С. 68–74.
- Жаров Г. Історичні пам'ятки села Петрушин (рукопис).
- Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. – Дніпропетровськ, 2007. – 380 с.
- Каманин И. Материалы по истории козацкого землевладения (1494-1668 гг.) // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Книга восьмая. – К., 1894. – Отдел III. – С. 3–28.
- Капустін К. Археологічні пам'ятки Дніпровського Лівобережжя середини XIII – XV ст. (за матеріалами розвідок 40-х – 70-х рр. XX ст.) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4. – С. 8–20.

- Коваленко В. Чернігово-Сіверська земля в середині XIII ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 38–41.
- Коваленко В. Шестовиця – табір слов'ян і вікінгів на Десні // Село над Десною – Шестовиця: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2009. – С. 11–94.
- Кондратьев І. Батьківщина запорозького гетьмана Івана Сулими село Рогоща // Запорізька Січ і Українське козацтво: Зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 140–148.
- Кондратьев І. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. – 384 с.
- Кондратьев І. Під Литвою, Московою та Польщею. – Чернігів, 2005. – 152 с.
- Кондратьев І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – Київ, 1999. – 109 с.
- Корпус магдебурзьких грамот українським містам: Два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття. – К., 2003. – 214 с.
- Коцебу А. Свитригайло, великий князь Литовский или Дополнение к историям Литовской, Российской, Польской и Прусской. — СПб., 1835. — Прибавления.
- Кривошея В. Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія. – К., 2010. – 792 с.
- Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. I. – 516 с.
- Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. – К., 2012. – Т. II. – 508 с.
- Кулаковський П. Чернігів як політико-адміністративний і економічний центр у першій половині XVII ст. // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 427–438.
- Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648. – К., 2006. – 496 с.
- Курданов А. Голос пам'яті (Історія с. Пакуль та його околиць). – Чернігів, 1998. – 327 с.
- Курданов А. Літопис Пакульської громади // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 427–694.
- Курданов А. Літописним рядком про минуле та сучасне села // Село над Десною – Шестовиця: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2009. – С. 259–318.
- Курданов А., Петrenchенко І. Описи села Пакуль 1755 та 1767 рр. // «Пакуль поживемо тут»: збірник статей і матеріалів. – Ніжин, 2010. – С. 20–73.
- Лазаревский А. Акты по истории землевладения в Малороссии // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Т. 4. – 1890. – Отдел III. – С. 83–135.
- Лазаревский А. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: в 3 т. – К., 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский. – 522 с.
- Лазаревский А. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К., 1884. – 316 с. + XXII с.
- Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – Вып. 1. – 390 с.
- Літопис Руський. – К., 1990. – 591 с.
- Лугина О. Сміт Михайло-Коцюбинське – давньоруське селище, польське містечко, монастирське село. Історія сміт Михайло-Коцюбинське до кінця XIX століття. – Ніжин, 2012. – 96 с.
- Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2013. – 120 с.
- Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Том II. VI часть. – СПб., 1901. – 316 с. + 109 с.
- Мисюра О. Олишівка у вінку століть: Красзнавче видання. – Чернігів, 2010. – 128 с.
- Модзалевский В. Малороссийский родословник. – Т. 4 (П–С). – К., 1914. – 832 с. + 26 с.
- Модзалевський В. Гути на Чернігівщині. – К., 1926. – 191 с.
- Мякотин В. Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв. – Т. 1. – Вып. 1. – Прага, 1924. – 287 с.
- Новгородская первая летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. III. – СПб., 1841.
- Описание рек и речек Черниговского полка в 1754 году. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Выпуск седьмой. – Чернигов. – 1908 (1906–1908). – С. 3–52.
- Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів, 2013. – 600 с.
- Пашенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.) – Чернигов, 1868. – С. 110 с.
- Переписні книги 1666 року. – К., 1933. – 448 с.
- Переяслав. 1654 р. / Упор. В.В. Кривошея, С.М. Горобець, Б.О. Вакка. – К., 2012. – 148 с.

Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2011. – 344 с.

Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки / упор.: Ю. Мицик, М. Кравець. – К., 2003. – 349 с.

Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів, 2014. – 720 с.

Рукописи Черниговской городской думы // Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – 180 с.

Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – 243 с.

Русина О. Чернігівщина і «презвитер Никольский от дольняя Руси» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 415–426.

Русов А. Описание Черниговской губернии. – Т. II. – Ч., 1899. – 327 с.

Руська (Волинська) метрика. – К., 2002. – 984 с.

Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003. – 232 с.

Ситий І. Метрична книга с. Редьківка як джерело з історії людності Чернігівського Подніпров'я XVIII ст. – Чернігів, 2004. – 64 с.

Сіверянські скрижалі (Красназвичий портрет Чернігівщини). – К., 2011. – 648 с.

Списки населенных мест Российской империи. – Т. XLVIII. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – 196 с. + LXI с.

Список залюднених місць УСРР (за даними райвиконкомів). Розділ II. – Харків, 1928. Список населенных мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 156 с.

Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво). – Ніжин, 2004. – 172 с.

Універсали Богдана Хмельницького, 1648–1657. – К., 1998. – 384 с.

Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. I. – К.; Л., 2002. – 758 с.

Універсали Івана Мазепи, 1687–1709. – Ч. II. – К.; Л., 2006. – 798 с.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – С. 645.

Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Л., 2004. – 1086 с.

Федоренко П. Рудни Левобережной Украины в XVII – XVIII вв. – М., 1960. – 264 с.

Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Книга пятая. – Чернигов, 1874. – 446 с.

Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів, 2013. – 248 с.

Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1006 с.

Шекун О. Поселенська структура пониззя межиріччя Десни і Дніпра 12–17 ст. // Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церк.-іст. конференції. – Чернігів, 1996. – С. 114–115.

Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Май. – С. 249–267.

Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVIII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Апрель. – С. 85–101.

Яблоновський О. Чернігівщина / Переклад з польської, передмова і примітки І. Кондратьєва // Сіверянський літопис. – 1997. – № 1–2. – С. 130–140.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К., 2008. – 472 с.

*** *** ***

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Доба Київської Русі (IX – перша половина XIII ст.)	5
Літописні згадки про поселення на території Чернігівського району	5
Зведені відомості археологічних досліджень регіону	9
Розділ II. «Темне століття» (друга половина XIII – середина XIV ст.)	32
Чернігово-Сіверська земля в середині XIII ст.	32
Поселенська структура пониззя межиріччя Десни і Дніпра післямонгольського періоду	33
Нові відомості про поселення післямонгольської епохи	34
Розділ III. Поселенська структура регіону кінця XIV – початку XVII ст.	37
Розділ IV. Польська доба (1618 – 1648 рр.)	49
Розділ V. Територія Любецького староства XVI–XVII ст. (згадки місцевостей до утворення населених пунктів)	68
Розділ VI. Узагальнені відомості про заснування та походження назв сіл району	79
Типові «легенди»	189
Розділ VII. Не існуючі поселення	194
Не локалізовані поселення, що існували до 1648 р.	194
Поселення, зняті з обліку внаслідок запустіння, виселення жителів або приєднання до інших населених пунктів	198
Післямова	212
Список використаної літератури	213

Науково-популярне видання

Горобець Сергій Михайлович

ЗАСНУВАННЯ І ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ СІЛ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ

Відповідальний редактор **Віталій Рябцев**
Технічний редактор **Валерій Лозовий**
Художнє оформлення, схема **Андрій Потьомкін**
Комп'ютерний набір **Сергій Горобець**
Коректор **Олена Горобець**

Підписано до друку 07.08.2014
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Ум. друк. арк. 13,5. Ум. фарб.-відб. 13,5. Обл.-вид. арк. 12,56.
Зам. 0098. Тираж 100 прим.

Видавець Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14005 м. Чернігів, вул. Мстиславська, 56/34
Тел. (0462)972-661
www.lozovoy-books.cn.ua

Віддруковано ФОП Лозовий В.М.
14027 м. Чернігів, вул. Станіславського, 40